

16.014 ✓

CVMIDAVA

VII

BRAȘOV
1973

CV MIDAVA

VII

16.014✓

C V M I D A V A
CULEGERE DE STUDII ȘI CERCETARI
A MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

Colegiul de redacție :

TITUS N. HAȘDEU

IOAN GHIRAN

IOAN POP

OLIVIA MORARU

DINU VASIU

FLOREA COSTEA — secretar de redacție

„C V M I D A V A“

Anuarul Muzeului Județean Brașov.
Orice corespondență se va adresa :
Muzeul Județean Brașov, Piața 23
August nr. 30.
Tel. : 2 36 85

„C V M I D A V A“

Annuaire du Musée de Brașov.
Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse : Muzeul Județean Bra-
șov, Piața 23 August no. 30, Rou-
manie.
Tel. : 2 36 85

C U P R I N S

STUDII ȘI MATERIALE

	Pag.
Dr. ZOLTAN SZEKELY, Problema ceramicii dacice din sud-estul Transilvaniei	7
NICOLAE GUDEA și IOAN I. POP, Castrul roman de la Rîșnov. Săpăturile din anul 1971	13
Dr. ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU, Contribuții la cunoașterea populației autohtone din Țara Birsei în feudalismul timpuriu	47
SYLVIU COMĂNESCU și CORNELIU N. MATEESCU, Determinarea și reprezentarea spațială a „monumen- telor” arheologice cu volum utilitar, săpat în pământ (principii și dispozitiv de lucru)	57
RICA POPESCU, Cetatea Făgărașului în lumina inventarelor sale din secolul al XVII-lea	67
MINERVA NISTOR, Contribuții la cercetarea hanurilor din Țara Birsei .	85
ION I. DRĂGOESCU, Andrei Birseanu. Corespondență inedită	127
IOAN CHIRILĂ, Contribuții la istoricul Reuniunii române de gimnas- tică și cîntări din Brașov	141
GHEORGHE ȘELARU, Consecințele războiului vamaș asupra economiei bra- șovene	159
ALEXANDRU PORȚEANU, Contribuții bibliografice la istoricul mișcării muncito- rești și socialiste din Brașov (partea I, de la începuturi pînă în anul 1900)	193
IOAN MÎNDREA și ȘTEFAN MIKLOS, Contribuții privind participarea maselor populare din Țara Făgărașului la revoluția burghezo-democratică de la 1848 în țările române	215
DORICA BUCUR, Aspecte din lupta oamenilor muncii din Brașov sub conducerea P.C.R. în anii 1929-1933	225
IOAN GHIRAN, Începutul activității social-politice a lui Ilie Cristea la Brașov	241
ION LUPU, Idei economice în scrierile lui Ilie Cristea	251
ȘTEFAN SUCIU, Documente inedite referitoare la poziția față de fas- cism a lui Ilie Cristea	267
NOTE ȘI DISCUȚII	277
***Săpăturile arheologice efectuate de Muzeul județean Brașov în anii 1972-1973	279

GERNOT NUSSBÄCHER,	Date noi privind viața și activitatea umanistului Johannes Honterus	287
GEORGETA PENELEA și TITUS N. HAȘDEU,	Lista refugiaților din Țara Românească în districtul Brașov, în timpul revoluției din anul 1821 condusă de Tudor Vladimirescu	293
MIRCEA GHERMAN,	Portretul lui Avram Iancu	337
LUANA POPA,	Colecția de medalii românești a Muzeului județean Brașov	341
ANCA POPP- SÂNDULESCU,	Un veteran al graficii militante românești: Valeriu Maximilian	353
Dr. IOAN TALOȘ,	Wolfgang Putsche, Sachtypologie der Landfahrzeuge Ein Beitrag zu ihrer Entstehung, Entwicklung und Verbreitung. (Tipologia vehiculelor țărănești. O contri- buție la apariția, evoluția și răspindirea lor), ed. Wal- ter de Gruyter, Berlin, New York, 1971, 163 p. + 25 pl.	365

S O M M A I R E

ETUDES

	Pag.
Dr. ZOLTAN SZEKELY, Le problème de la céramique dace de Sud-Est de la Transylvanie	7
NICOLAE GUDEA și IOAN I. POP, Le camp romain de Rîșnov. Les fouilles de 1971 . . .	13
Dr. ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU, Contributions à la connaissance de la population autochtone de Țara Bîrsei (Pays de Bîrsa) pendant du féodalisme prématuré	47
SYLVIU COMĂNESCU și CORNELIU N. MATEESCU, La détermination et la représentation spatiale aux „monuments“ archéologiques avec volume utilitaire pioché dans la terre (principes et dispositif de travail)	57
RICĂ POPESCU, La citadelle de Făgăraș dans les inventaires du XVII-ème siècle	67
MINERVA NISTOR, Contributions à la recherche aus auberges de Țara Bîrsei (Pays de Bîrsa)	85
ION I. DRĂGOESCU, Andrei Bîrseanu. Correspondance inédite	127
IOAN CHIRILĂ, Contributions à l'histoire de la Reunion Roumaine de gymnastique et musique de Brașov	141
GHEORGHE ȘELARU, Conséquences de la „guerre douanière“ sur l'économie de Brașov	159
ALEXANDRU PORȚEANU, Contributions bibliographiques à l'histoire du mouvement ouvrier et socialiste de Brașov (I-ère partie, dès le début jusqu'à 1900)	193
IOAN MÎNDREA și ȘTEFAN MIKLÖS, Contributions concernant la participation des masses populaires de Țara Făgărașului (Pays de Făgăraș) à la révolution bourgeois-démocratique de 1848 dans les pays roumaines	215
DORICA BUCUR, Aspects de la lutte des ouvriers de district de Brașov sous la direction du Parti Communist Roumain (1929-1933)	226
IOAN GHIRAN, Le début de l'activité social-politique de Ilie Cristea	241
ION LUPU, Idées économiques dans les oeuvres de Ilie Cristea	251
ȘTEFAN SUCIU, Documents inédites relatifs à la position de Ilie Cristea vis-à-vis de fascisme	267

	NOTES ET DISCUSSIONS	277
	***Les fouilles archeologiques effectuées de Musée de Braşov (1972-1973)	279
GERNOT NUSSBÄCHER,	Nouvelles dates concernant la vie et l'activité d'humanist Johannes Honterus	287
GEORGETA PENELEA şi TITUS N. HAŞDEU,	La liste des réfugiés de Țara Românească (Valachie) dans le district de Braşov pendant la Revolution dirigée par Tudor Vladimirescu (1821)	293
MIRCEA GHERMAN,	Le portrait de Avram Iancu	337
LUANA POPA,	La collection de medailles roumaines dans le Musée de Braşov	341
ANCA POPP-SÂNDULESCU,	Un vétéran de la graphique militante roumaine: Valeriu Maximilian	353
	Sachtypologie der Landfahrzeuge. Ein Beitrag zu ihrer Entstehung, Entwicklung und Verbreitung, edition Walter de Gryter, Berlin-New York, 1971, 166 p. et 25 planches (resumé par dr. Ioan Talos)	365

PROBLEMA CERAMICII DACICE ȘTAMPILATE ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de ZOLTAN SZÉKELY

Dintre resturile de cultură materială ale populației dacice, care a trăit pe aceste meleaguri, cea mai numeroasă este ceramica. Materialul ceramic descoperit în așezările și cetățile dacice din Transilvania a format obiectul de studiu al mai multor cercetări¹, care după pastă, felul de confectionare, l-au împărțit în două mari grupe : 1, ceramica primitivă poroasă lucrată cu mîna și 2, ceramica fină lucrată la roată. În afară de acestea se mai găsesc și mărfuri de import : ceramica grecească și cea romană provenită din diferitele epoci, după cum dacii au intrat în contact cu aceste popoare în cursul istoriei lor. Ceramica dacică făcută cu mîna este cu sau fără decor. Decorul obișnuit constă din briu alveolat sau crestat, din alveole, incizii și din butoni. Ceramica fiind de culoare cenușie sau brună făcută la roată este decorată cu lustru sau cu dungi roșii executate prin vopsire. Acest ultim fel de ornament apare în sec. I î.e.n. și este frecvent de ceramica dacică tîrzie din sec. I. e.n.². O grupă aparte o formează ceramica făcută la roată și decorată cu ornament ștampilat³. Această ceramică se găsește într-un număr destul de redus la daci și atribuirea ei dacilor sau încadrarea ei în grupa ceramicii de import pînă acum nu a fost rezolvată în mod satisfăcător. În cele ce urmează facem cunoscute două fragmente de vase ștampilate, care au fost descoperite într-un context dacic și încercăm să stabilim cui putem atribui confectionare lor.

Prima piesă constituie un fragment din peretele unui vas mai mare făcut la roată din pastă bine frămîntată, arsă bine în culoarea brun-că-

Transilvania, București, 1969, p. 15-17.

¹ Bibliografia la I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la*

² *Op. cit.* p. 199 ; Székely Zoltán, *Cetatea dacică de la Covasna*, sub tipar

³ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 143, 210.

rămizie, gros de 0,7-2 cm. Este decorat cu un brîu neted, sub care se află o frunzuliță și un șir de rozete, din care s-au păstrat numai două (Fig. 1/1).

Acest fragment de vas a fost găsit în anul 1970 în hotarul comunei Sîncrai (jud. Covasna) pe locul numit „Dîmb” (Domb) pe o movilă care se ridică pe malul drept al Oltului. Pe acest loc au fost săpate niște gropi de lucrătorul Kiss Ferenc și la adîncimea de 0,60-1 m au ieșit la iveală fragmente de vase dacice: cești, fructiere, căni și o monedă de argint (Fig. 2). Cercetarea la fața locului a constatat că pe acest loc a fost o așezare dacică. Moneda este un denar de argint republican roman, emis de magistratul C. Vibius Pansa, din anul 87 î.e.n. Descrierea monedei: Av. Capul lui Apollo laureat spre dr; înapoi capul lui Pansa.

Rv. (C. VIBIUS CF în exergă). Minerva cu trofeu și lance, în quadrigă, galopează spre dr. Greutatea: 3,23 gr, diametrul 17 mm. Grueber, Roma, 2444 (tip general), anul 87, î.e.n. Moneda e uzată.

Fragmentul celălalt a fost descoperit în hotarul comunei Satu-Nou (jud. Brașov) pe locul numit Wierem, situat pe malul pîrîului Habsch. În toamna anului 1971 fierul plugului a scos la iveală fragmente de vase, care au fost adunate și predate Muzeului din Sf. Gheorghe de către metodistul cultural Seres Andras. Aceste fragmente de vase aparțin epocii bronzului, Latène-ului dacic și numai un singur fragment de vas epocii prefeudale, secolelor VII-VIII e.n. Printre fragmentele de vase dacice se află și o bucată din toarta de bandă a unei căni făcută cu mîna din pastă bună și arsă în culoare brun-cărămizie. Fragmentul, de fapt capătul unei toarte este lat de 5 cm, gros de 3 cm, la margine este decorat cu frunzulițe imprimate lăsînd spațiul din mijloc nedecorat (Fig.1/2).

Ceramica de uz casnic cu decor ștampilat și imitații de terra sigillata în Pannonia este cunoscută deja în epoca imperială timpurie din sec. I-II, iar în Dacia din sec. II-III din lagăre militare și așezări civile. Această ceramică este făcută din pastă bună și arsă în culoare cenușie-neagră sau brună. Decorul constă din rozete, din cercuri făcute cu pătrățele imprimate⁴ sau din alte elemente de decor ca litera S, frunza stilizată, forme de pișcoturi etc.⁵. Această ceramică ștampilată după 271 e.n. dispare din Dacia. Lipsește și din materialul ceramic al purtă-

⁴ Székely Zoltán, *Villa rustica romană de la Ciumăfaia*, în *Studii și Comunicări*, Muzeul Brukenthal, vol. 14 fig. 6/4, 7/6;

⁵ Székely Zoltán, *A Komollói-erődített tábor*, Cluj, 1942, Pl. X., 7-9, 13, 16-17, 19, 23-24.

torilor culturii Cerneahov-Sîntana de Mureș din sec. III-IV, care sînt atestați în partea estică a Transilvaniei. Persistă însă în sec. IV în castrele și așezările civile romane din Pannonia. Cercetătoarea maghiară Salamon Agnes explică acest fenomen prin faptul că, după părăsirea Daciei în timpurile tulburi care au urmat, mulți dintre locuitorii Daciei printre care au fost și meșteșugari-olari, s-au mutat în Pannonia. Iar ceramica șampilată în Pannonia din sec. IV, o consideră ca de origine din Dacia, din lumea barbară.

Cercetînd fragmentele de ceramică șampilată găsite în Sîncrai și la Satu-Nou se observă unele deosebiri față de ceramica șampilată cunoscută din lagărele romane, în privința felului lor de confecționare și a decorului. Vasele romane sînt făcute dintr-o pastă mai bună, mai bine arsă și pereții lor este mai subțiri. Aceste fragmente sînt mai slab arse, au pereți groși și arată o prelucrare mai grosolană, toarta chiar este făcută cu mîna. Elementele de decor, rozetele și frunzulițele diferă de cele cunoscute din ceramica romană șampilată. Analogii mai apropiate pentru acestea se găsesc în imitații de cupe deliene cunoscute din așezările geto-dacice de pe teritoriul de dincolo de Carpați, ca Zimnicea, Popești etc. dar și în Transilvania, de la Sighișoara, Țicmandru⁷ și Poian⁸. La ornamentarea acestora cu rozete și frunzulițe au folosit tipare sigilare. Pentru rozeta vasului de la Sîncrai analogia cea mai perfectă ne-o dă vasul mare decorat cu rozete și cu călăreți descoperit la Zimnicea și vasul găsit la Rudele⁹; executarea formei frunzelor de pe cupele deliene getice de la Zimnicea este aceeași ce se găsește pe aceste două fragmente de vase. În afară de acestea au folosit și roțița dințată, cu care au făcut pe vase ornamente de rozete și frunze ca la așezarea dacică din sec. II-III e.n. de la Șiliștea Scheii, din Moldova¹⁰.

În concluzie putem constata, că dacii au confecționat și ceramică șampilată folosind tipare sigilare după modelele cupelor deliene destul de timpuriu, deja în sec. I. î.e.n. după cum arată fragmentul de vas șampilat de la Sîncrai datat cu o monedă din anul 87 î.e.n., care ser-

⁶ Salamon Agnes, *Spätrömische gestempelte Gefäße aus Interrisa*, Folia Archaeologica, XX. 1969, p. 56-60.

⁷ I. H. Crișan, op. cit., p. 209, fig. 115/1-2; Irina Cosan Franga, *Cupele „deliene” getice pe teritoriul României*, în Arheologia Moldovei, V, 1967, fig. 9, 10, p. 27, fig. 11/13, fig. 12/1-4.

⁸ În colecția Muzeului din Sf. Gheorghe, nepublicat.

⁹ I. H. Crișan, op. cit., Pl. LXXXVII, 1-2.

¹⁰ Gr. Foit, *Așezarea dacică de la Șiliștea Scheii (sec. II-III. e.n.)*, în Studii și Materiale, Muzeul Suceava. 1969. p. 33-35, fig. 9.

vește ca element de datare „post quem”. Această ceramică a fost destul de frecventă, fiind cunoscută și din Țara Birsei, de la Satu-Nou, de la Grădiștea Mușcelului, din Moldova de la Bitca Doamnei¹¹ și din Muntenia de la Cetățeni¹² etc. Această manieră de ornamentare este de origine grecească¹³. Într-o perioadă mai târzie la dacii liberi elemente de decor cu rozeta și frunza mai persistă, însă sînt executate cu roțița dințată ca la Siliștea Scheii și la București la Foișorul Mavrocordatului¹⁴; acest procedeu este de origine romană și a fost împrumutat din ceramica romană provincială. Prin urmare originea ceramicii șampilate la geto-daci trebuie căutată în ceramica greco-romană. Acest procedeu de ornamentare se mai păstrează la populația romantizată din sec. VI e.n. în sud-estul Transilvaniei, după cum arată fragmentele de vase cu decor șampilat des coperite la Cernat și la Poian (jud. Covasna).

A U S Z U G

In den dakischen Siedlungen sowie in deren Burgen in süd-östlichem Teil Siebenbürgens, wurden ausser der mit der Hand geformten Gefässe, verziert mit Knopf und Tupperreihen, gibt es auch Gefässe die am Töpferrad verfertigt wurden, mit geglätertem Muster oder mit rotfarbigen Streifen.

Eine besondere Gruppe bilden die Gefässe mit eingestempeltem Ornament diese Art wurde bisher als Import-Keramik verzeichnet.

Zwei Bruchteile dieser Keramik in einer klar dakischer Siedlung beweisen, dass diese lokal erzeugt wurden. Ein Bruchteil kam zum Vorschein in Sincrai (Kreis Covasna), mit einem republikanisch-römischen Denar Ornementsart bei den Daken ist griechischer Einfluss.

BILDERTAFEL :

1 Gefäss — Bruchteil von Sincrai, Kreis Covasna

2 Gefäss — Bruchteil von Satu Nou, Kreis Braşov.

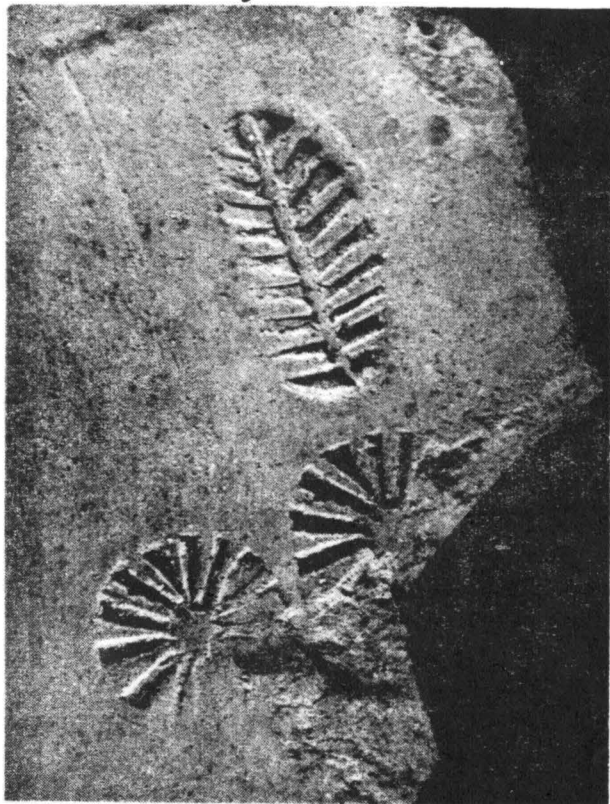
3 Republikanisch-römischer Denar von Sincrai, Kreis Covasna.

¹¹ Informația de la prof. N. Gostar.

¹² Informația de la prof. Dinu V. Rosetti.

¹³ Irina Cosan Franga, *op. cit.*, p. 32.

¹⁴ Informația de la M. Turcu.

3

1

2

Fig. 1. 1 — Vas, fragment de la Sîncrai, jud. Covasna ; 2 — Vas, fragment de la Satu Nou, jud. Braşov ; 3 — Denar roman republican de la Sîncrai, judeţul Covasna.
<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

CASTRUL ROMAN DE LA RIȘNOV. SĂPĂTURILE DIN ANUL 1971.

NICOLAE GUDEA și IOAN I. POP

Între 21 iunie și 29 iulie 1971 s-a desfășurat cea de-a patra etapă de cercetări arheologice pe teritoriul castrului roman de la Rîșnov¹. Efectuarea săpăturilor a avut drept scop completarea cunoștințelor cu privire la sistemul de fortificație al castrului în cele două faze de construcție și cunoașterea porțiunii sud-vestice din interiorul incintei.

În cele ce urmează vom prezenta rezultatele acestor cercetări (vezi planul castrului cu săpăturile, fig. 1).

Au fost efectuate următoarele lucrări : secțiunea a III-a pe latura de nord-vest a castrului a fost prelungită spre exterior cu 10 m ; pe aceeași latură, dar la vest de poartă, secțiunea a IV-a a fost prelungită spre exterior cu 12 m ; secțiunea a VI-a, pe latura sud-vest a fost prelungită spre exterior cu 13 m ; pe latura sud-vest, s-a trasat secțiunea a VIII-a (22 x 1,50 m) ; în sfârșit, în interiorul castrului s-au executat secțiunile X, XII, XIII.

Rezultatele săpăturilor confirmă existența celor două faze de construcție ale castrului și completează datele cunoscute cu o serie de detalii importante.

În legătură cu castrul de pământ : în secțiunea a X-a lățimea valului la bază este de 11 m, iar porțiunea de val din spatele zidului de piatră măsoară 7 m². În secțiunea a VIII-a lățimea valului este de 11,5 m, iar porțiunea de val din spatele zidului de incintă de 9,50 m. Aceeași lățime o are porțiunea de val din spatele zidului și în secțiunile a XII-a și a

¹ Pentru cercetările efectuate anterior, cf. N. Gudea — I. I. Pop, *Castrul roman de la Rîșnov-Cumidava. Contribuții la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*, Brașov, 1971, care cuprinde în întregime bibliografia referitoare la castru. La săpăturile din 1971 au participat și studenții Richard Petrosbky și Maria Dinga de la Facultatea de istorie a Universității din Cluj.

² N. Gudea — I. I. Pop. *op. cit.*, p. 13. În secțiunea a III-a, lățimea valului la bază era de 10 m, iar în secțiunea I de 11 m.

XIII-a. În secțiunea a VIII-a s-a constatat că valul de pământ era înalt de 1,25 m, iar șanțul din fața acestuia era lat de 4 m și adânc de 1,20 m (de la nivelul pământului viu)³. S-au obținut noi date în legătură cu felul în care a fost construit valul de pământ. În secțiunea a XII-a s-au surprins în val două nivele de pământ cu mult cărbune; primul era la 0,35 m, cel de-al doilea la 0,70 m de la nivelul pământului neumblat. Despre aceste nivele cu arsură, întâlnite și în alte secțiuni, afirmăm că ar putea proveni din arderea valului pentru a fi întărit⁴. Credem însă că acestea pot fi urmele birnelor așezate transversal pentru sprijinirea valului de pământ⁵. Alte detalii au apărut în secțiunile a IV-a și a XIII-a în care, în porțiunea de val rămasă în partea exterioară a zidului de piatră au fost identificate urmele unor stâlpi de lemn, groși de 0,25 m care străpung valul și, pe o oarecare înălțime, și stratul de aluviune antică. În secțiunea a IV-a au fost identificați doi astfel de stâlpi așezați la 1 m distanță unul de celălalt. Curios ni se pare însă faptul că nu am găsit urme de stâlpi și în partea interioară a valului de pământ. Cercetările au confirmat constatarea că valul de pământ conține material arheologic⁶. Astfel, în secțiunea a XII-a au fost identificate în val două zone având aspectul unor vetre de foc, prima fiind situată la 9 m de zid la adâncimea de 0,95 m, iar cea de-a doua la 7 m de zid, chiar la baza valului; în ambele zone a apărut material arheologic constând din cramică lucrată la roată, dar și cu mîna și obiecte din bronz. Singura explicație care pare deocamdată posibilă pentru lămurirea problemei acestor „vetre” este aceea că în timpul construirii valului, la un moment dat, pe aceste locuri s-a făcut foc, ulterior fiind acoperite prin ridicarea valului.

O serie de detalii au apărut și în legătură cu faza de piatră a castrului. Prin prelungirea secțiunii a III-a s-a constatat că pe latura nord-vestică a castrului, la nord de poartă, în fața zidului de piatră se află două șanțuri de apărare, primul la 3,5 m de zid⁷, avînd lățimea de 3,5 m și adâncimea de 1,60 m, iar al doilea la 10 m de zid, lat de 3 m și adânc de 1,15 m; acesta din urmă s-a umplut cam 0,60 m cu dărîmături din zid, restul fiind acoperit de o aluviune recentă care a nivelat terenul. Pe porțiunea de la vest de poartă a acestei laturi, prin prelungirea secțiunii a IV-a s-a constatat că în fața zidului de piatră nu se află decît un singur

³ *Ibidem*, p. 14.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Ideea ne-a fost sugerată de acad. prof. Constantin Daicoviciu. Îi mulțumim, ca și pentru alte prețioase indicații.

⁶ N. Gudea — I. I. Pop. *op. cit.*, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 18-19.

șanț de apărare, situat la o distanță de 3,5 m de zid. Lățimea acestuia este de 3 m, iar adâncimea de 1,20 m (fig. 2/1—2). Pământul rezultat din săparea șanțului a fost aruncat spre exterior, formînd o dîlmă. Nu există încă aici un al doilea șanț de apărare. În dreptul acestei secțiuni, berma are lățimea de 3—3,25 m. Prin trasarea secțiunii a XIII-a peste colțul vestic al castrului cu scopul identificării turnului de colț, s-a confirmat situația din secțiunea a IV-a. Și aici, în fața zidului de piatră nu exista decît un singur șanț de apărare, adînc de 1,20 m, lungimea escarpei interioare fiind de 5 m. Șanțul este deschis spre exterior (fig. 3/1). Se pare că spre colțul vestic terenul aflat în afara castrului era situat mai jos decît cel din castru, ceea ce nu a necesitat existența șanțurilor, așa cum au fost construite pe celelalte laturi ale castrului.

Executarea secțiunii a VI-a, trasată pe latura sud-vestică a castrului, la sud de poartă (13 x 1,25 m), de la zidul de incintă spre exterior, a dus la constatarea că în fața zidului se află două șanțuri de apărare. Primul, lat de 3 m și adînc de 0,95 m, se află la 3 m de zid ; al doilea, situat la 9,50 m de zidul de incintă, este lat de 3 m și adînc de 0,80. Lățimea bermei este de 3 m. Șanțurile s-au umplut cu dărîmături în raport direct proporțional cu distanța de la zid, peste dărîmături depunîndu-se o aluviune recentă.

Din secțiunile IV, VI, și XIII au rezultat cîteva detalii în legătură cu felul în care a fost construit zidul de incintă pe laturile unde aceasta străpunge valul de pămînt ale primei faze. Temeila este formată din pietre prinse cu mortar, fiind așezată pe un „pat“ din pietriș de rîu (fig. 3/2), în secțiunea a VIII-a, trasată pe latura de sud-est a castrului, la est de aluviunea antică, pe cînd secțiunea a VI-a a fost așezată pe prundișul virgin.

O situația aproape identică cu cea din secțiunea I 1969⁸ s-a întîlnit în secțiunea a VIII-a, trasată pe latura de sud-est a castrului, la est de poartă, unde, zidul de piatră, avînd temelia lată de 1,50 m și înaltă de 0,70 m, a fost așezat în șanțul fazei de pămînt. În spatele zidului s-a înălțat un agger provenit din pămîntul aruncat din șanțurile corespunzătoare zidului de piatră. Înălțimea agger-ului, măsurată de la nivelul pămîntului virgin este de 2 m . Ceea ce delimitează valul de pămînt al primei faze de acest nou adaos este o cantitate relativ mare de pămînt de culoare roșie, probabil ars, care s-a scurs pe panta exterioară a valului și care, în șanț, atinge grosimea de 0,50 m. Porțiunea de șanț rămasă în fața zidului de in-

⁸ *Ibidem*, p. 12, fig. 3.

cintă a fost umplută și nivelată aproape orizontal la nivelul temeliei, alcătuind astfel o bermă lată de 2,75—3 m, deasupra căreia se poate observa stratul de dărîmăre.

Prin deschiderea unei casete peste colțul nordic al castrului s-a constatat că zidurile turnului din acest colț au fost scoase în întregime, păstrîndu-se doar stratul de locuire din interiorul său, după conturul căruia a fost posibilă stabilirea dimensiunilor aproximative ale turnului : 2,50 x 1,50 m (fig. 4/2).

Din profilul secțiunii a XIII-a reiese că turnul din colțul vestic al castrului a fost de asemenea distrus. De fapt, în acest loc întreg terenul are un nivel mai coborît decît restul celui din castru, foarte probabil în urma urmei nivelări recente. Notăm că baza zidului de piatră este la numai 0,35 m adîncime față de suprafața terenului (fig. 4/).

S-a încheiat cercetarea turnului din colțul de est, ale cărui dimensiuni sînt : 3,85 x 2,10 m în partea exterioară și 2,50 x 1,50 m în interior. Grosimea zidului acestui turn este de 0,80 m (fig. 5/1—2)⁹.

În porțiunea sud-vestică a fost trasată secțiunea a X-a (80 x 1,25 m), paralelă și la 20 m distanță de latura sud-vestică a castrului. Această secțiune începe în partea exterioară a laturii de nord-vest și sfîrșește la zidul nord-vestic al clădirii B. Cu ocazia prelungirii spre V-N V a acestei secțiuni a fost identificată o nouă construcție cu zid de piatră, clădirea E situată la 12,50 m de latura nord-vestică și la 15,60 m de latura sud-vestică a castrului. Clădirea are o formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 24,75 x 11,80 m. Laturile lungi sînt paralele cu laturile de nord-vest și sud-est ale castrului. Temelia zidului, din pietre prinse cu mortar are lățimea de 1,20 m (fig. 6/1). Este așezată pe aluviunea antică și străpunge un strat de locuire care aparține probabil unei faze anterioare.

În capătul dinspre clădirea B a secțiunii X-a s-au identificat o serie de încăperi adăugate acestei clădiri, a căror destinație și dimensiuni încă nu au fost precizate (fig. 6/2).

În dreptul deschiderii porții de pe latura sud-vestică a castrului, secțiunea a X-a a traversat un strat compact de țigle și cărămizi, lat de cca. 7 m și gros de 0,40. Dărîmătura de țigle se afla deasupra stratului de aluviune antică. Deocamdată nu se poate preciza dacă este vorba de un drum interior sau dacă ne aflăm în apropierea unei construcții ; cea de-a doua ipoteză ni se pare mai probabilă.

⁹ *Ibidem*, p. 21.

În zona centrală a castrului, acolo unde cu ajutorul secțiunii a II-a se identificaseră urmele unor ziduri, s-au efectuat investigații mai ample, care au dovedit prezența unei construcții. Astfel s-au trasat două secțiuni lungi — a XIV-a (40 x 1,25 m, orientată S—V) și a XV-a (20 x 1,25 m, perpendiculară pe prima) — și două secțiuni scurte — a XVI-a și a XVII-a (ambele de câte 5 x 1,25 m) — pentru controlul direcției zidurilor identificate în primele două secțiuni. Ca urmare, s-a putut stabili planul unei clădiri de formă dreptunghiulară, cu laturile de 21 x 13,75 m. Laturile lungi sînt paralele cu laturile de sud-vest, respectiv de nord-vest ale castrului. Grosimea zidului clădirii este de 0,80 m, iar temelia sa, avînd aceeași grosime, pătrunde în stratul aluvionar antic. Pietrele temeliei sînt prinse cu mortar (fig. 7/1—2). Pe latura de nord-est, în secțiunea a XV-a s-a surprins exact capătul zidului, care este la distanța de 9,50 m de latura sud-estică, ceea ce ne determină să considerăm că pe această latură se află intrarea în clădire. Pe latura sud-vestică clădirea are trei încăperi (a, b, c), de lățime egală în interior : 3,25 m, dar a căror lungime diferă : astfel, încăperea a măsoară 6,50 m, b 4 m și c 6,60 m. În încăperi se păstrează resturi de la instalația de încălzire (*hypocaustum*). În partea de sud-vest, încăperea centrală b pare a se încheia cu o absidă, deocamdată necercetată. Clădirea este situată la 47,50 m distanță de latura de nord-vest, la 48 m de latura de sud-est și la 75 m de latura nord-est a castrului. Poziția, felul în care sînt dispuse încăperile, locul intrării ne determină să bănuim că această clădire ar putea fi pretoriul castrului.

NICOLAE GUDEA

În cele ce urmează vom prezenta succint materialul arheologic descoperit în timpul cercetărilor.

Desigur, cea mai mare parte o constituie ceramica, care se împarte în mai multe grupe.

Din prima grupă face parte ceramica fină de import, *terra sigillata*, reprezentată prin fragmente care însă nu prezintă suficiente elemente pentru o determinare precisă a locului și timpului de fabricație. Astfel, un fragment de strachină (fig. 17/8), a fost descoperit în secțiunea a IV-a, în cel de-al doilea șant de apărare, la adîncimea de 0,40 m. Alte fragmente au apărut în turnul din colțul de nord. După aspect, toate aceste fragmente par a fi produse ale atelierelor din Gallia meridională.

O a doua grupă este alcătuită din ceramica foarte fină cu motive imprimate. Este greu de precizat dacă această ceramică provine din import

sau dacă a fost produsă în atelierele din Dacia. Fără îndoială însă că vasele care aparțin acestei grupe au o destinație specială. Două fragmente din pastă fină de culoare roșie acoperită cu firnis au apărut în valul de pământ de pe latura de sud-vest, în secțiunea a XII-a (fig. 17/6, m 4 a = 0,90 m ; fig. 17/9, m 3, a = 0,65). Acestea pot fi datate deci în perioada de construire a castrului de pământ. Un al treilea fragment (fig. 17/7, m 44, a = 0,55 m), din pastă cenușie foarte fină a apărut în stratul de locuire din secțiunea a X-a.

Cea mai mare grupă este formată din ceramica romană provincială, lucrată atît la roată, cît și cu mina, cea la roată fiind mai numeroasă. Forma predominantă de vas este oala, prezentă sub cele mai diferite mărimi și tipuri. Intrucît vasele întregi sau întregibile lipsesc, vom prezenta materialul după culoarea pastei. Oale din pastă foarte fină de culoare roșie (fig. 8/5, 6, 7, 9), cenușie deschisă (fig. 8/2, 3) ; pastă nisipoasă fină de culoare roșie (fig. 8/4, 8) ; pastă zgrunțuroasă de culoare cenușie deschisă (fig. 8/1, 10 ; 16/2), cenușie închisă (fig. 9/1, 2), brun-roșcată (fig. 9/4) roșie-cenușie (fig. 9/9), roșie (fig. 9/10). Există, de asemenea, o categorie de oale cu toartă din pastă foarte fină de culoare roșie (fig. 10/2, 3), cenușie deschisă (fig. 10/4) ; pastă zgrunțuroasă de culoare cărămizie (fig. 10/1) sau cenușie deschisă (fig. 10/6, 7, 8) ; pastă fină nisipoasă de culoare roșie (fig. 10/5, 10).

O altă formă de vas foarte răspîdită este strachina, care este prezentă sub mai multe tipuri.

a) strachina cu pereți înalți, cu buza lată sau rotunjită, din pastă foarte fină de culoare roșie (fig. 12/5, 6 ; 13/6) sau cenușie deschisă (fig. 12/4) ; pastă zgrunțuroasă de culoare cenușie închisă (fig. 12/8) sau cărămizie (fig. 12/10) ; pastă fină de culoare brun-roșcată (fig. 12/1,7) sau roșie (fig. 12/9 ; 13/3, 8) ;

b) strachina bitronconică din pastă foarte fină de culoare cenușie (fig. 12/3) și din pastă zgrunțuroasă de culoare roșie-cenușie (fig. 12/2) ;

c) strachina joasă cu fund plat din pastă foarte fină de culoare roșie (fig. 11/8, d = 25 cm), cenușie deschisă (fig. 11/5, d = 18 cm ; 11/6, d = 22 cm) și din pastă nisipoasă fină de culoare roșie (fig. 11/2, d = 16 cm ; 11/4, d = 20,5 cm ; 11/7, d = 24 cm) ;

d) strachina joasă cu pereți curbați și buza ușor îngroșată, cu fund inelar, din pastă fină de culoare roșie (fig. 11/1, d = 10 cm ; 11/3, d = 17 cm ; 11/4, d = 21 cm) sau cenușie (fig. 13/2).

Chiupurile apar în cantitate mare, avînd dimensiuni foarte diferite. Sînt din pastă fină de culoare cenușie deschisă (fig. 15/1), pastă zgrunțuroasă de culoare cărămizie (fig. 15/2, 6) roșie-cenușie (fig. 15/3, 5) sau cenușie închisă (fig. 15/4).

Deși nu atît de numeroase, menționăm alte cîteva forme ceramice.

— capace din pastă fină de culoare roșie-cenușie (fig. 14/1, $d = 9$ cm) sau brun-roșcată (fig. 14/2, $d = 13$ cm); pastă zgrunțuroasă de culoare brună (fig. 14/3, $d = 17,5$ cm);

— pahare din pastă zgrunțuroasă de culoare roșie-cenușie (fig. 13/6; 14/4, $d = 10$ cm, $i = 8,5$ cm);

— cupă din pastă fină de culoare cărămizie închisă (fig. 14/5, $d = 10$ cm);

— farfurioară din pastă foarte fină de culoare roșie (fig. 13/1);

— amforă din pastă foarte fină de culoare cărămizie, la suprafață vopsită cu culoare albă (fig. 16/3, 4).

Au apărut două grafitti. Primul exemplar, un fragment de strachină mică din pastă foarte fină de culoare roșie acoperită cu firnis, provine din turnul din colțul de nord (fig. 17/4). Pe vas au fost găsite zgîriate literele **ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ** [ωC]. Al doilea, o buză de vas din pastă fină de culoare roșie, descoperit în secțiunea a VIII-a, la suprafață pe val, are literele **△ Ε** (fig. 17/1).

Tot la capitolul ceramică menționăm un fragment din peretele unui vas mare din pastă foarte fină de culoare roșie, pe care este reprezentată, foarte stilizat, o figură umană (fig. 17/2), un model obținut, de asemenea din peretele unui vas (fig. 17/3, $d = 2,8$ cm) și un fragment dintr-o lucernă din pastă foarte fină de culoare cafenie deschisă, descoperit în secțiunea a XIII-a (fig. 17/5, m 13, $a = 0,50$ m).

Ornamentația de pe vase este relativ simplă: pe două fragmente de fructieră din pastă zgrunțuroasă de culoare cărămizie întîlnim linia incizată în val sau motivul alveolar (fig. 18/1, 2) striurile (fig. 18/3, 7) briul alveolar (fig. 18/6), liniile paralele orizontale incizate combinate cu linii paralele, de asemenea incizate, în val (fig. 18/8, 9, 11, 12) sau linia simplă vîlurită (fig. 18/10).

O problemă deosebită o ridică descoperirea unui fragment de vas — parte din buza unei străchini din pastă foarte fină de culoare cenușie, cu pereții lustruiți, ornamentat pe suprafața exterioară cu un briu în relief format din romburi. A fost descoperit în secțiunea a XII-a, lîngă zid ($a = 0,80$ m) în val. După locul de descoperire, fragmentul ar putea fi con-

siderat dacic, putînd data din faza de construire a castrului de pămînt. Ornamentația îl apropie însă foarte mult de formele tipice culturii Sintiana de Mureș (fig. 14/6).

Ceea ce este de subliniat în mod deosebit în cadrul descoperirilor din castru este prezența în cantitate mare a ceramicii de factură dacică. Toată ceramica lucrată cu mîna a apărut în stratul de locuire roman împreună cu olăria și alte obiecte romane. Menționăm că pe acest loc nu există urme ale vreunei așezări anterioare construirii castrului¹⁰. Pentru a evita eventualele îndoieli, prezentăm în cele ce urmează materialul lucrat cu mîna, consemnînd și locul descoperirii. Cea mai mare parte a acestei ceramicii este lucrată dintr-o pastă cu nisip și pietricele de culoare brun-roșcată. Multe dintre fragmente poartă puternice urme de afumare.

1. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 15 (numero-tarea de la NV la SE), a = 0,65 m. Fig. 20/1.

2. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 10, a = 95 m (în valul de pămînt). Fig. 20/2.

3. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a m 17, a = 1,15 m (în valul de pămînt). Fig. 20/3.

4. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 25, a = 0,40 m. Fig. 20/4.

5. Fragment din gura unei oale. Turnul din colțul nordic. Fig. 20/5.

6. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a XVI-a, m 3, a = 35. Fig. 20/6.

7. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 26, a = 0,40 m. Fig. 20/7.

8. Fund de ceașcă dacică. Turnul din colțul nordic. Fig. 20/8.

9. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 19, a = 0,65 m. Fig. 20/9.

10. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 8, a = 0,95 m (în valul de pămînt). Fig. 20/10.

11. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a XII-a, m 8, a = 0,80 m (în valul de pămînt). Fig. 20/11.

12. Fragment de ceașcă dacică. Turnul din colțul nordic. Fig. 20/12.

13. Fragment din ceașcă dacică. Turnul din colțul nordic. Fig. 20/13.

14. Fragment din gura unei oale. Turnul din colțul nordic. Fig. 20/14.

15. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 14 = 1,15 m (în valul de pămînt). Fig. 20/15.

¹⁰ N. Gudea, *Ceramica dacică din castrul roman de la Rîșnov* (ms. predat pentru publicare în *Cumidava*, anuarul Muzeului județean Brașov, vol. VI).

16. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 10, a = 0,95 m (în valul de pământ). Fig. 20/16.

17. Fragment din gura unei oale. Secțiunea a X-a, m 25, a = 0,40 m. Fig. 20/17.

18. Fragment din gura unei cești dacice. Secțiunea a XIV-a, m 10 a = 0,35 m. Fig. 19/1.

19. Fragment din peretele unui vas. Secțiunea a XII-a, m 8, a = 0,75 m (în valul de pământ). Fig. 19/2.

20. Fragment din peretele unui vas. Secțiunea a XV-a, m 5, a = 0,40 m. Fig. 19/3.

21. Fragment din peretele unui vas. Turnul din colțul nordic. Fig. 19/4.

22. Fragment din peretele unui vas. Secțiunea a XVII-a, m 4, a = 0,40 m. Fig. 19/5.

23. Fragment din peretele unui vas. Secțiunea a XVII-a, m 2,5, a = 0,30 m. Fig. 19/6.

24. Fragment din peretele unui vas. Secțiunea a XII-a, m 4-5. a = 2,15 m (o groapă la baza valului). Fig. 19/7.

25. Fragment din gura unui vas. Secțiunea a XV-a, m 7-8, a = 0,45 m. Fig. 19/8.

26. Fragment din peretele unui vas. Caseta clădirii B, a = 0,35 m. Fig. 19/9.

27. Fragment din ceașcă dacică. Secțiunea a X-a, m 10, a = 0,95 m (în valul de pământ). Fig. 19/10.

28. Fragment de perete de vas. Secțiunea a XIII-a, m 16, a = 1,15 m (în valul de pământ). Fig. 19/11.

29. Fragment de perete de vas. Secțiunea a X-a, m 18, a = 0,35 m. Fig. 19/12.

30. Fragment de perete de vas. Secțiunea a XII-a, m 11, a = 1,15 m (în valul de pământ). Fig. 19/13.

31. Fragment de perete de vas. Secțiunea a XII-a, m 1, 50, a = 0,80 m (în valul de pământ). Fig. 19/14.

32. Fragment de perete de vas. Secțiunea a XII-a, m 4-5, a = 2,00 m (groapă la baza valului de pământ). Fig. 19/15.

Constatăm deci că ceramica lucrată cu mina apare atât în etapa construirii castrului de pământ (ne referim la materialul descoperit în struc-

tura vasului), cit și în faza castrului cu zid de piatră (în turnurile de colț, în clădirile din interior). Faptul presupune o prezență continuă a populației dacice în zona castrului. Pe de altă parte, în ceramica dacilor se păstrează elemente de decor caracteristice produselor lor ceramice diante de cucurirea romană, și anume : briul alveolar (fig. 19/2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12,13), briul în relief (fig. 19/3, 15 ; 20/16) briu cu striuri (fig. 20/2), buton (fig. 20/17), linie în val incizată sub buză (fig. 20/1, 9). Această ceramică dovedește o deosebită vitalitate în păstrarea unor forme ca oala-sac sau ceașca ca și cu privire la elementele de decor. Spre deosebire de toate celelalte cazuri în care a fost descoperită ceramică dacică de epocă romană, în castrul de la Rîșnov este mai pregnantă atît persistența formelor de vase dacice și a elementelor de decor specifice, cit și cantitatea ceramicii atribuite dacilor.

Dintre materialele din piatră amintim două gresii fragmentare (fig. 14/8, secțiunea a XIII-a, m 17, a = 1,25 m, în turnul din colțul vestic și fig. 14/9, secțiunea a XII-a, m 4-5, a = 2,05 m, în groapa de la baza valului) ; de asemenea, numeroase obiecte din fier (cuie, piroane scoabe, balamale, lame de cuțit, arme), descoperite îndeosebi în jurul construcțiilor din piatră.

Obiecte din bronz :

1. Fibulă fragmentară. Secțiunea a X-a, m 66, a = 0,30 m. Fig. 21/3.
2. Arc și ac de fibulă. Secțiunea a XVIII-a, m 3,50, a = 0,04 mm. Fig. 21/2.
3. Fibulă fragmentară. Secțiunea a X-a, m 77, a = 0,57 m. Fig. 21/1.
4. Bară cu nituri. Secțiunea a X-a, m 69, a = 0,40 m. Fig. 22/1.
5. Aplică. Secțiunea a X-a, m 11, a = 0,90 m. Fig. 22/2.
6. Trăgător(?) Secțiunea a X-a, m 54, a = 0,70 m. Fig. 22/3.
7. Miner de vas. Secțiunea a XII-a, m 1, a = 0,80 m. Fig. 22/4.
8. Aplică. Turnul din colțul estic Fig. 22/5.
9. Verigă. Secțiunea a X-a, m 27, a = 0,35 m. Fig. 22/6.

Menționăm de asemenea o plăcuță de plumb cu găuri. Secțiunea a X-a, m 19, a = 0,90 m.

Piese din so sînt mai rare. Au apărut doar un ac de pâr (fig. 21/5, turnul din colțul nordic) și un altul fragmentar (fig. 21/4, secțiunea a XII-a m 9, a = 0,80 m).

În apropierea turnului din colțul vestic, în secțiunea a XIII-a s-au descoperit mai mulți căței de vatră și o rîșniță fragmentară. Atît din secțiuni, din caseta clădirii B, ca și din clădirea centrală provin cioburi de la recipiente de sticlă.

Cercetările arheologice din anul 1971 au adus completări asupra cunoștințelor despre castru, atât cu privire la planul său, cât și relativ la unele aspecte ale culturii materiale care s-a desfășurat în interiorul acestuia. Cum cercetarea castrului este încă în curs, se poate bănuși că la Rișnov se mai ascund valoroase bogății istorice care urmează să fie scoase la lumină și în anii viitori.

IOAN I. POP

DAS RÖMERLAGER VON RIȘNOV (ROSENAU) DIE GRABUNGEN IM JAHRE 1971

(Zusammenfassung)

Die Verfasser berichten über die Ergebnisse der archäologischen Grabungen die im Jahre 1971 im Römerlager (Castrum) bei Rosenau durch geführt wurden.

Im ersten Teil der Arbeit werden neue Einzelheiten betreffend die Erdphase und die Steinphase des Castrums beschrieben. Auf der Nordwestseite wurden im Erdwall die Spuren von Balken gefunden, die in einer Reihe an der Aussenseite des Walles eingerammt waren. In den Sektionen durch den Wall konnten die Überreste von zur Befestigung des Walles waagrecht gelagerten Balken entdeckt werden. Ebenso wurden die Verteidigungsgräben ausserhalb der Steinmauern des Castrums aus dessen zweiter Bauphase festgestellt.

Die Grabungen führten zur Freilegung eines rechteckigen Gebäudes in der Mitte des Castrums, das das Praetorium gewesen sein könnte. In der südwestlichen Gegend innerhalb der Umfassungsmauer wurde ein weiteres rechteckiges Gebäude entdeckt (Gebäude E).

Im zweiten Teil der Arbeit wird das archäologische Fundgut, nach Gruppen von Gegenständen gegliedert, beschrieben. Besondere Aufmerksamkeit wird der innerhalb des Castrums zusammen mit römischem Material gefundenen dakischen Keramik gewidmet.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1 Grundriss des Castrums mit den Grabungen

Abb. 2 Sektion IV

Abb. 3,1 Sektion IV, westliche Wand

2 Sektion X, äusseres Ende

- Abb. 4,1** Sektion XII Spuren des Turms in der Westecke
2 Grabungskassette beim Turm in der Nordecke
- Abb. 5,1-2** Turm in der Osteke
- Abb. 6,1** Mauer des Gebäudes E
2 Anbau an des Gebäude E
- Abb. 7,1-2** Sektion XIV
- Abb. 8 u. 9** Römische Keramik, Töpfe
- Abb. 10** Römische Keramik, Henkeltöpfe
- Abb. 11** Niedere Schüsseln mit ringförmigem und geradem Gefässboden
- Abb. 12 u. 13** Schüsseln
- Abb. 14** Verschiedene römische Gefässe und andere Gegenstände
- Abb. 15** Bruchstücke von irdenen Krügen
- Abb. 16** Römische Keramik: Grosse Gefässe und Amphoren
- Abb. 17** Römische Keramik
- Abb. 18** Verzierte römische Keramik
- Abb. 19** Verzierte dakische Keramik
- Abb. 20** Dakische Keramik
- Abb. 21** Gegenstände aus Bronze und Knochen
- Abb. 22** Bronzegegenstände

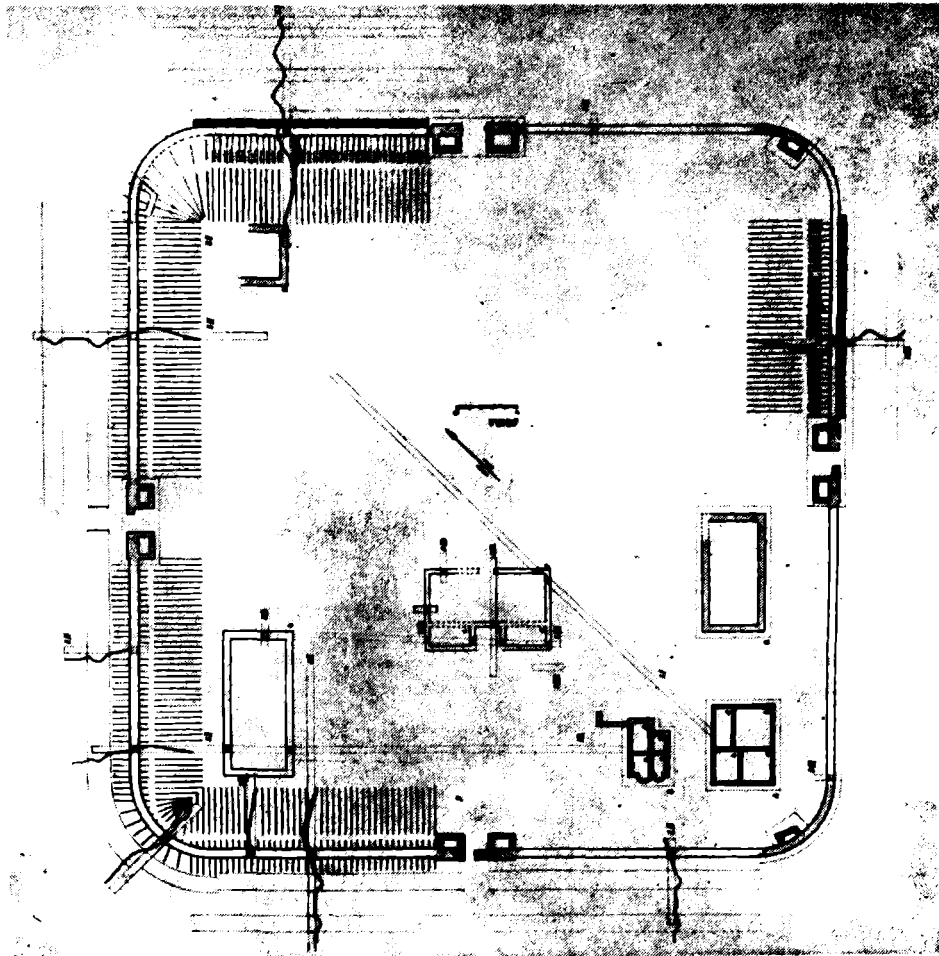
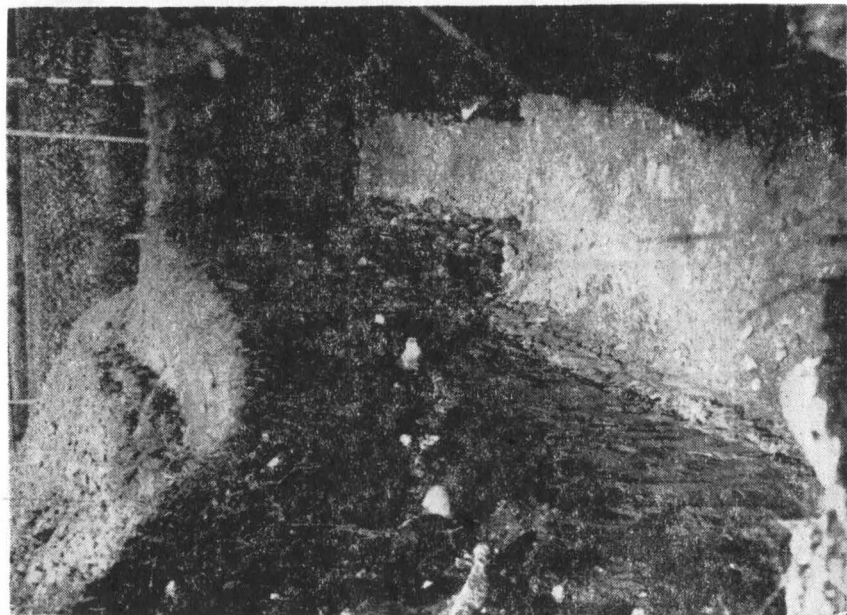

Fig. 1. — Planul castrului cu săpăturile.

1

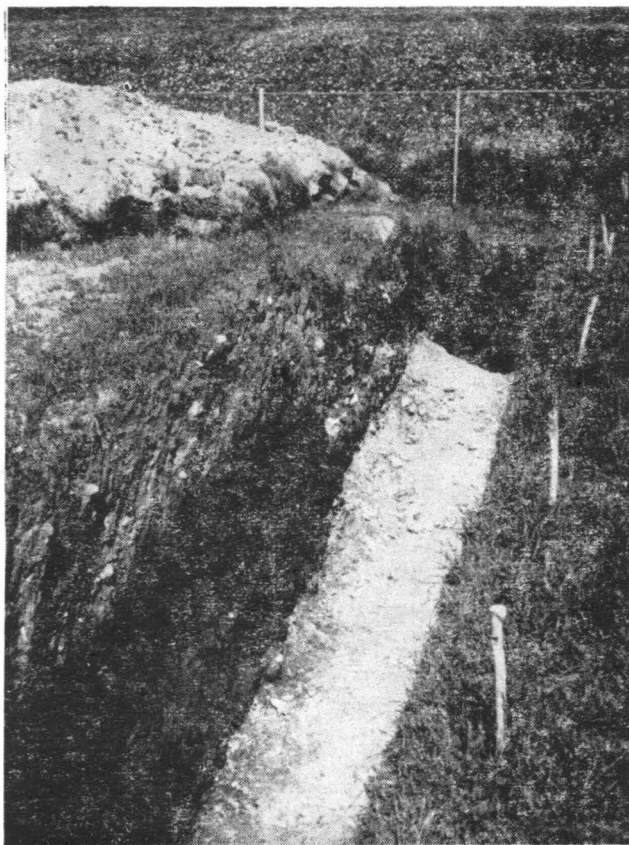

2

Fig. 2. — Secțiunea a IV-a.

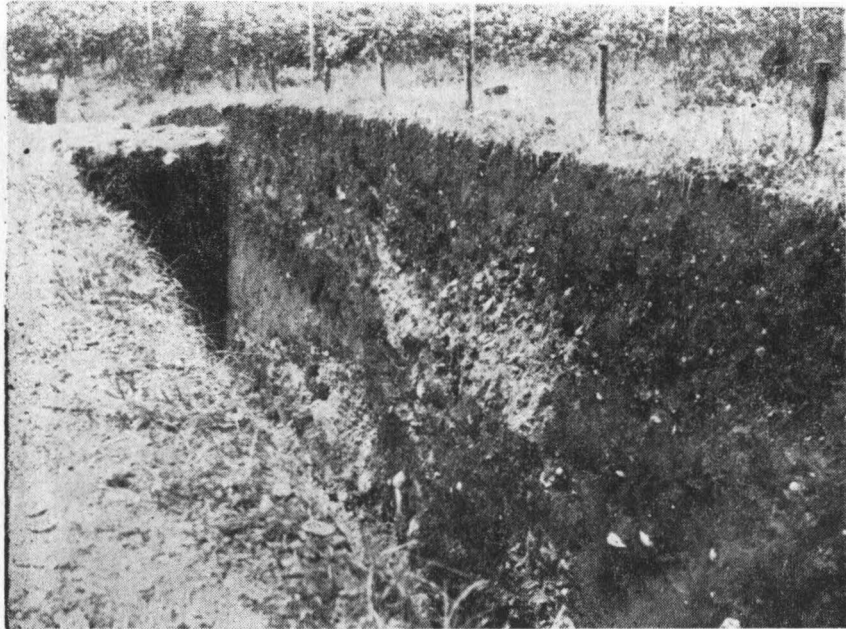

1

2

Fig. 3. — 1, Secțiunea a IV-a, peretele vestic; 2, secțiunea a X-a, capătul exterior.

1

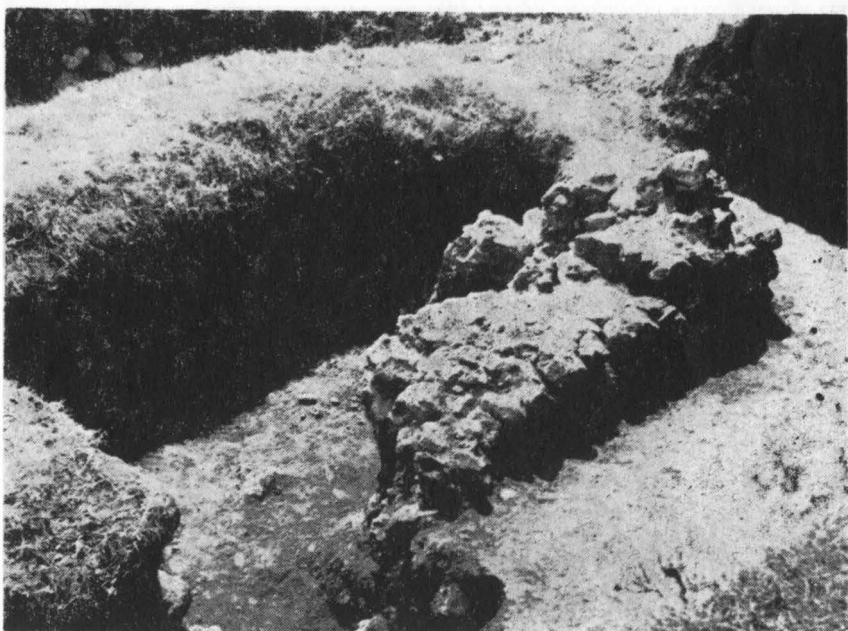

2

Fig.. 4. — 1, Secțiunea a XIII-a, urmele turnului din colțul vestic; 2, caseta peste turnul din colțul nordic.

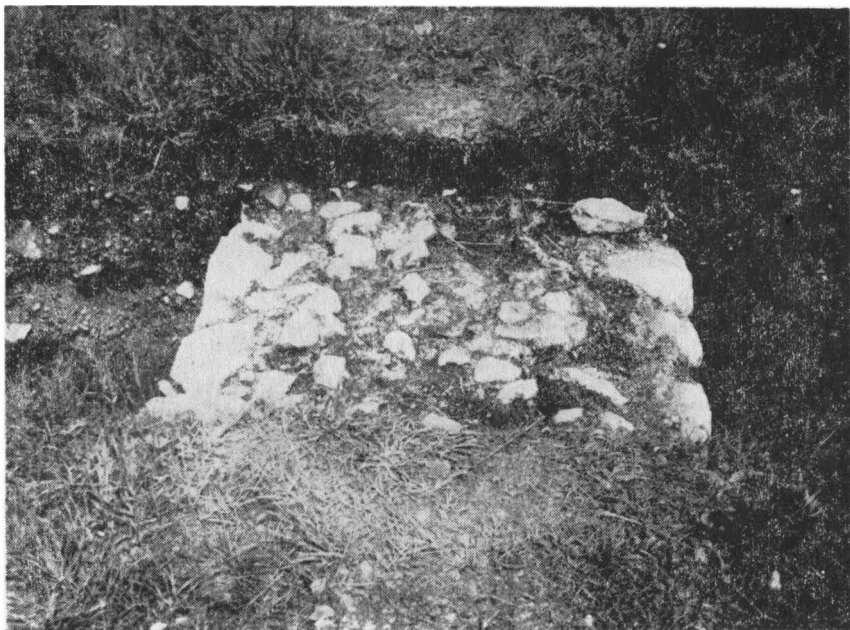

1

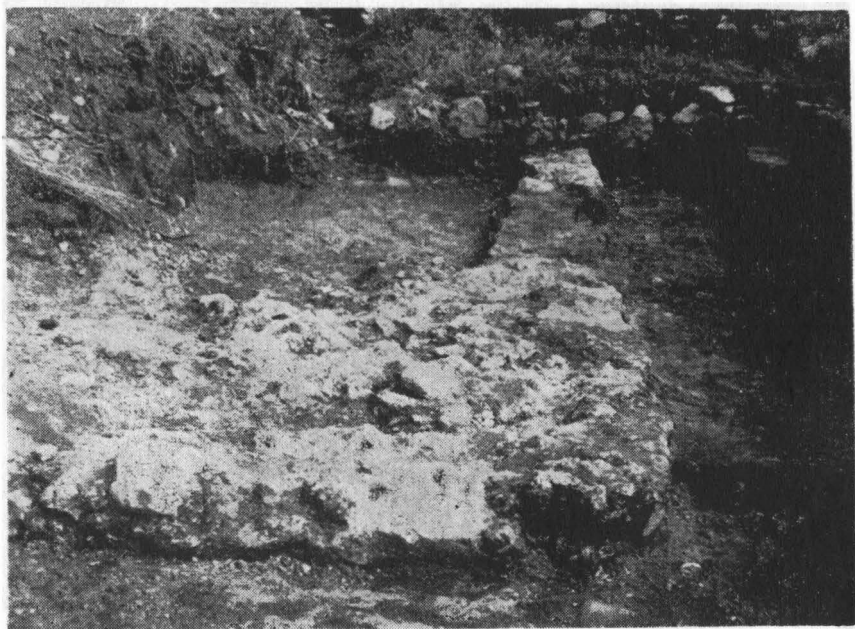

2

Fig. 5. — 1-2, Turnul din colțul estic.

1

2

Fig. 6. — 1, Zidul clădirii E; 2, construcția adăugată clădirii B.

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

1

2

Fig. 7. — 1-2, Secțiunea a XIV-a.

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

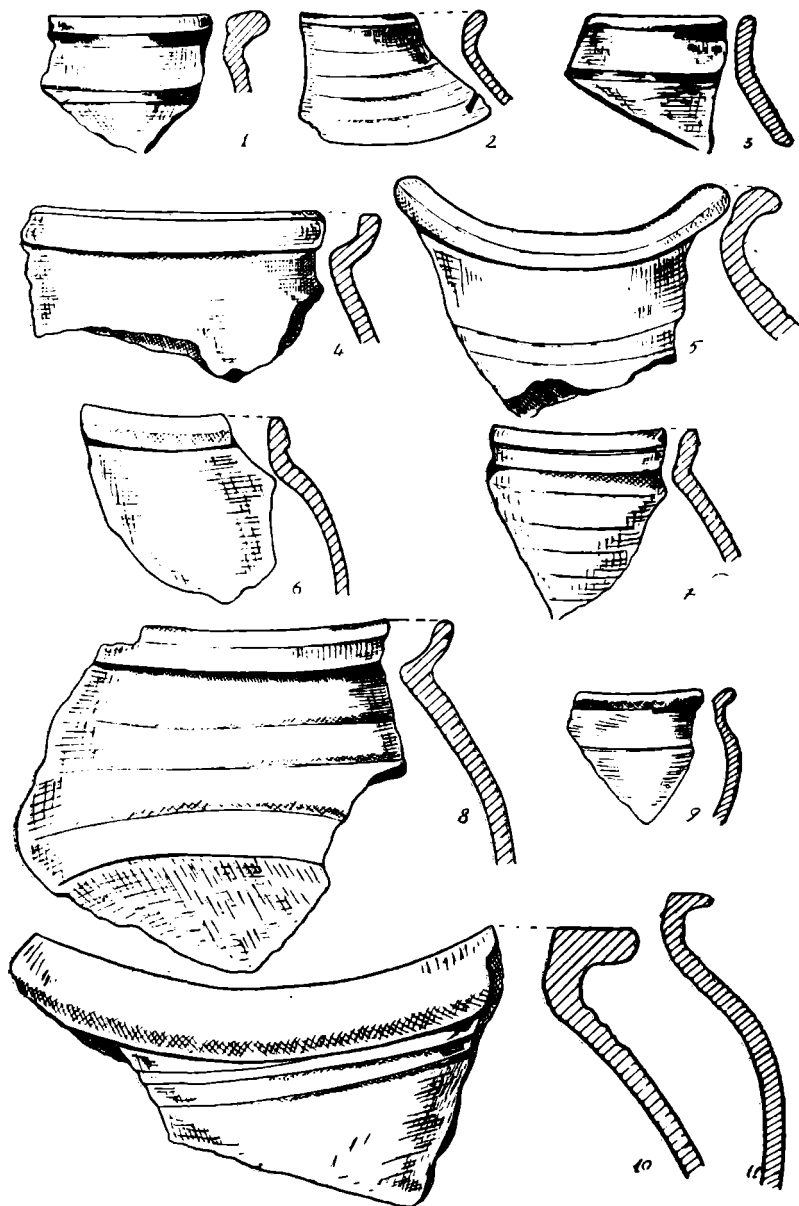

Fig. 8. — Ceramică romană: oale.

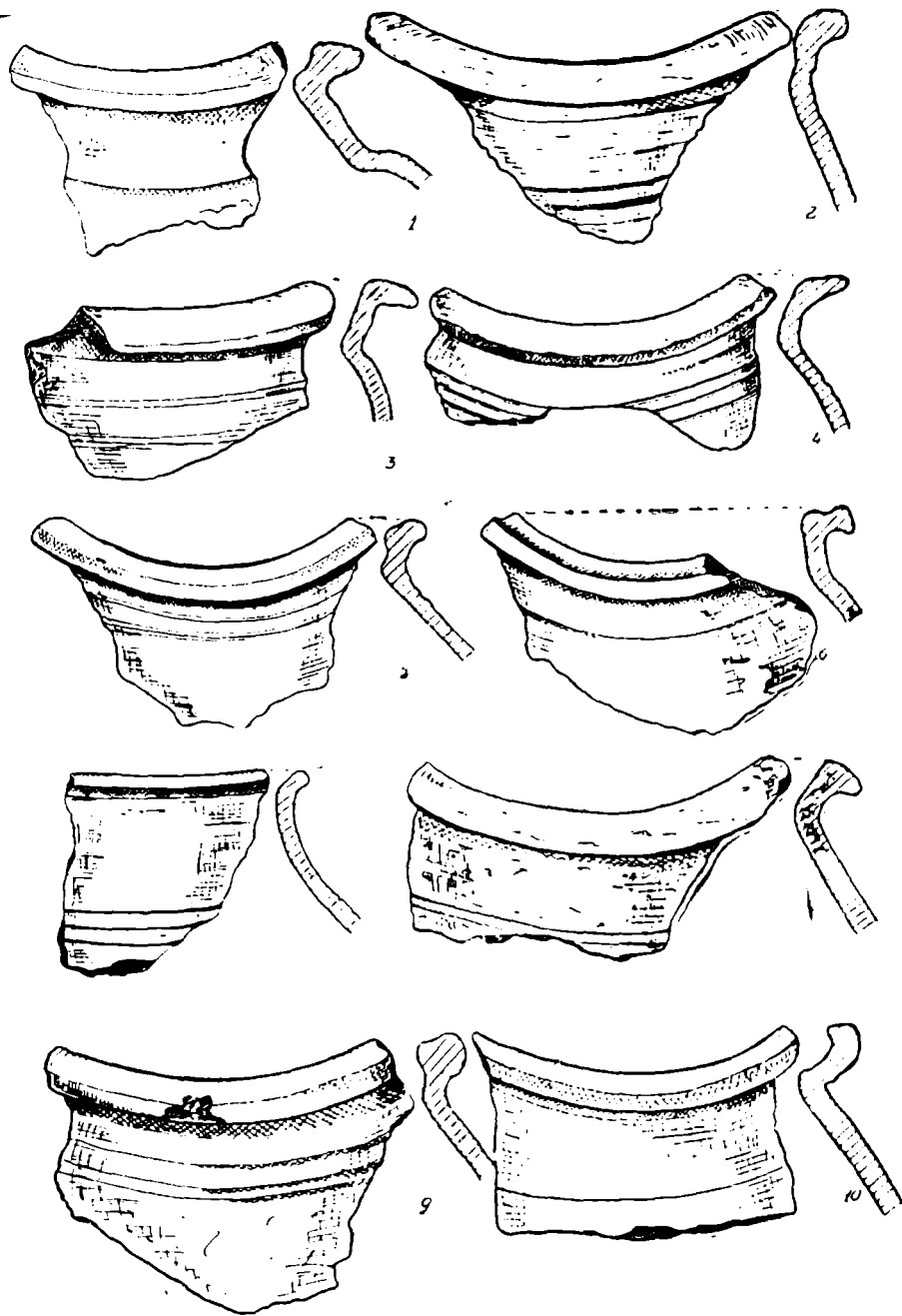

Fig. 9. — Ceramică romană: oale.

Fig. 10. — Ceramică romană: oale cu toartă.

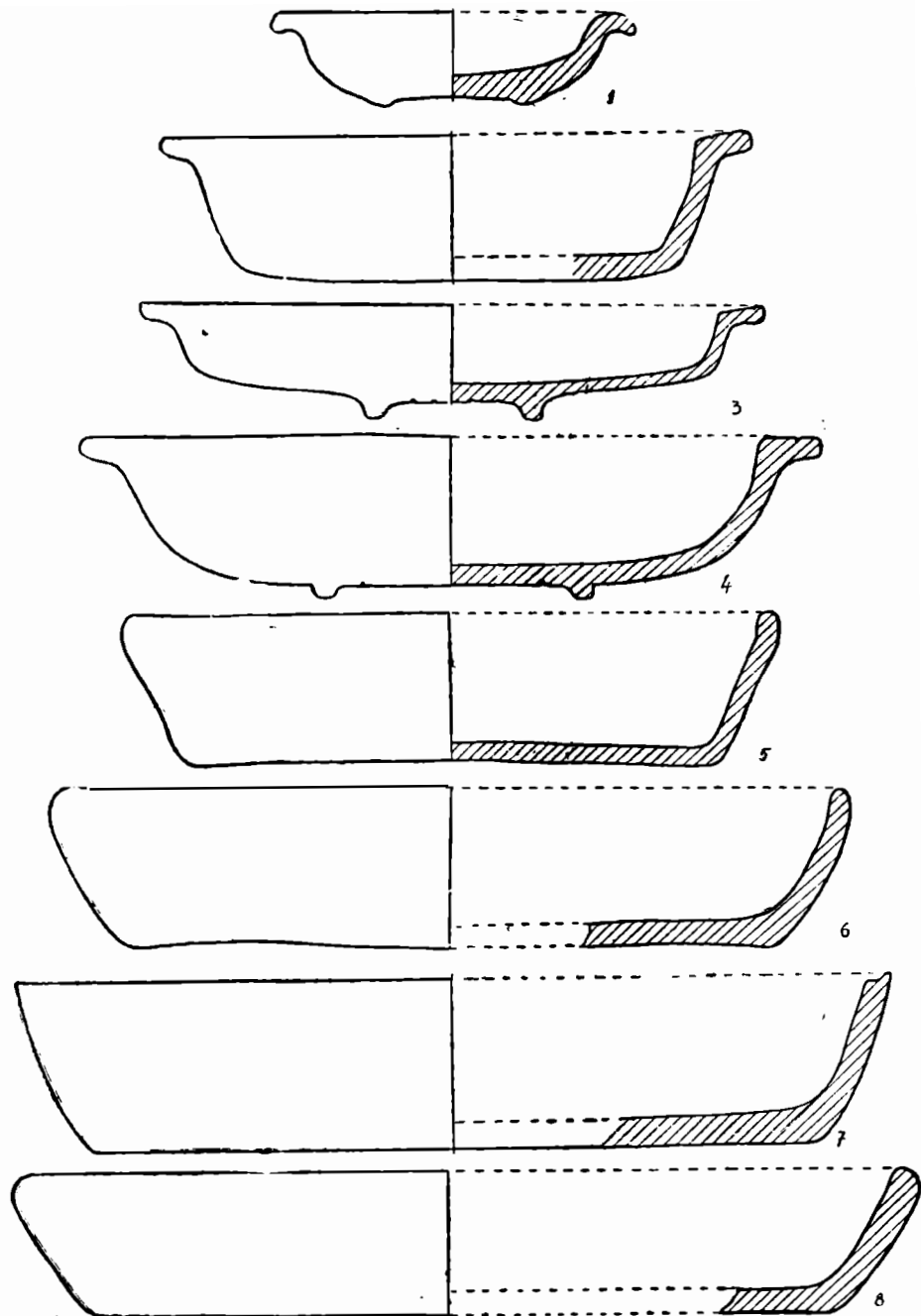

Fig. 11. — Străchini joase cu fund inelar și plat.

Fig. 12. — Străchini.

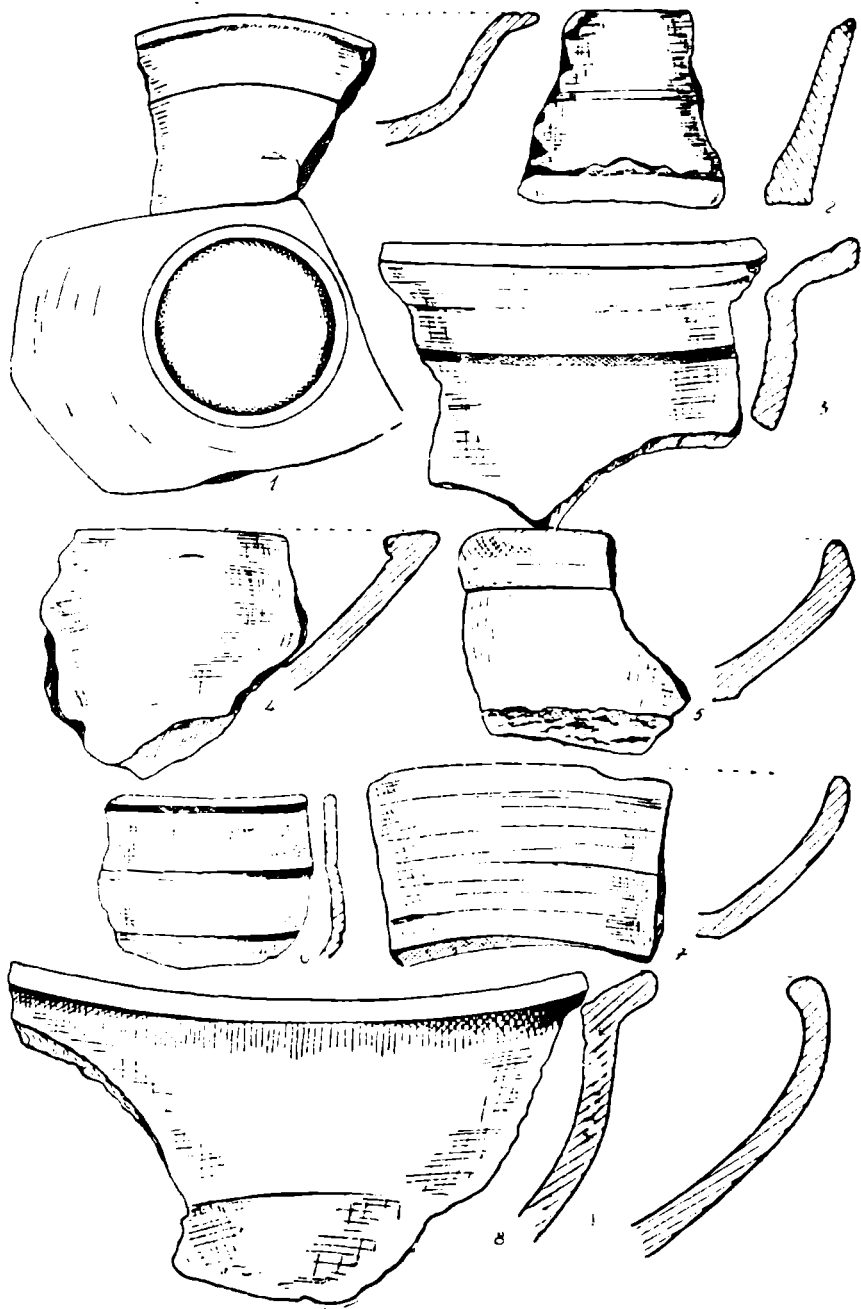

Fig. 13. — Străchini.

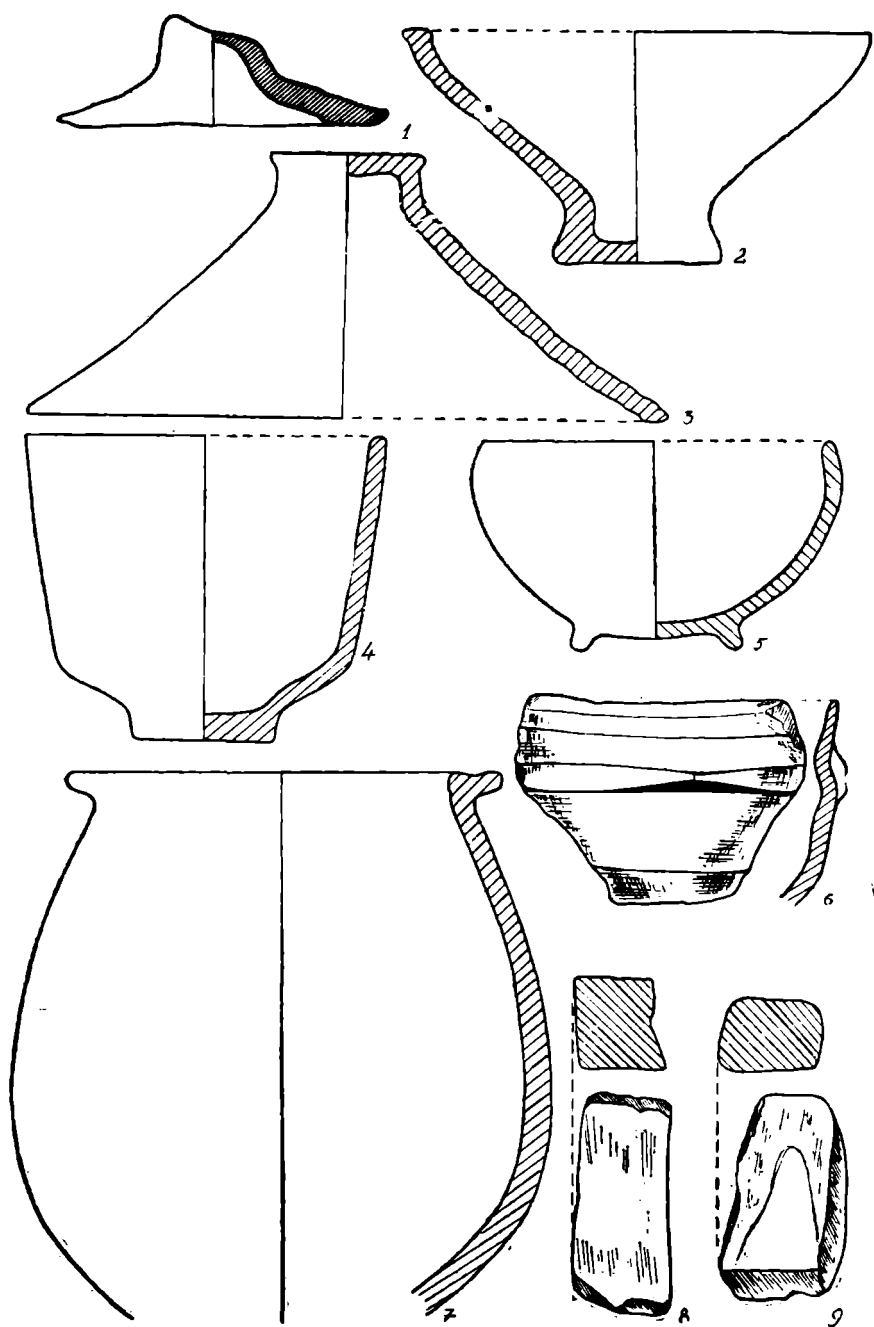

Fig. 14. — Diferite vase romane și alte obiecte.

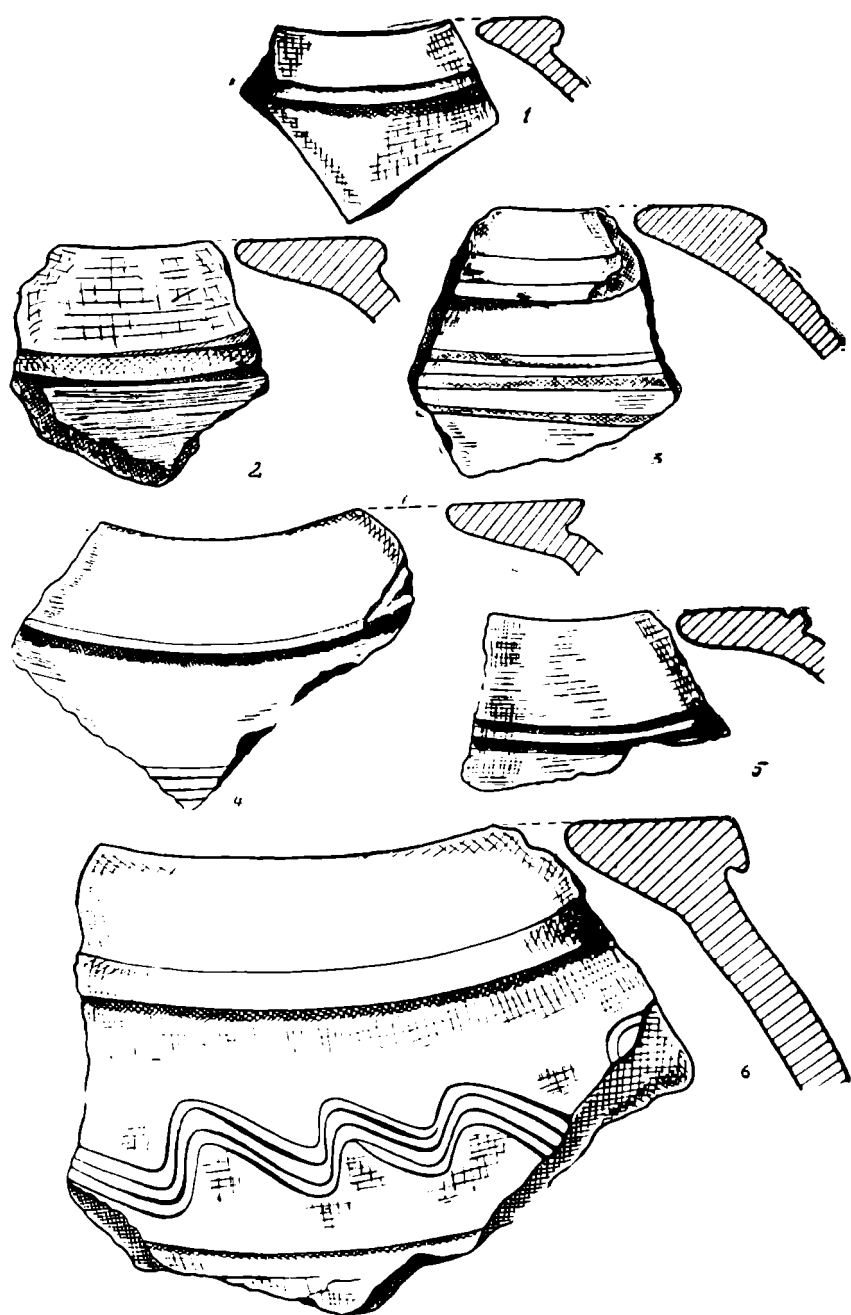

Fig. 15 — Chiupuri fragmentare.

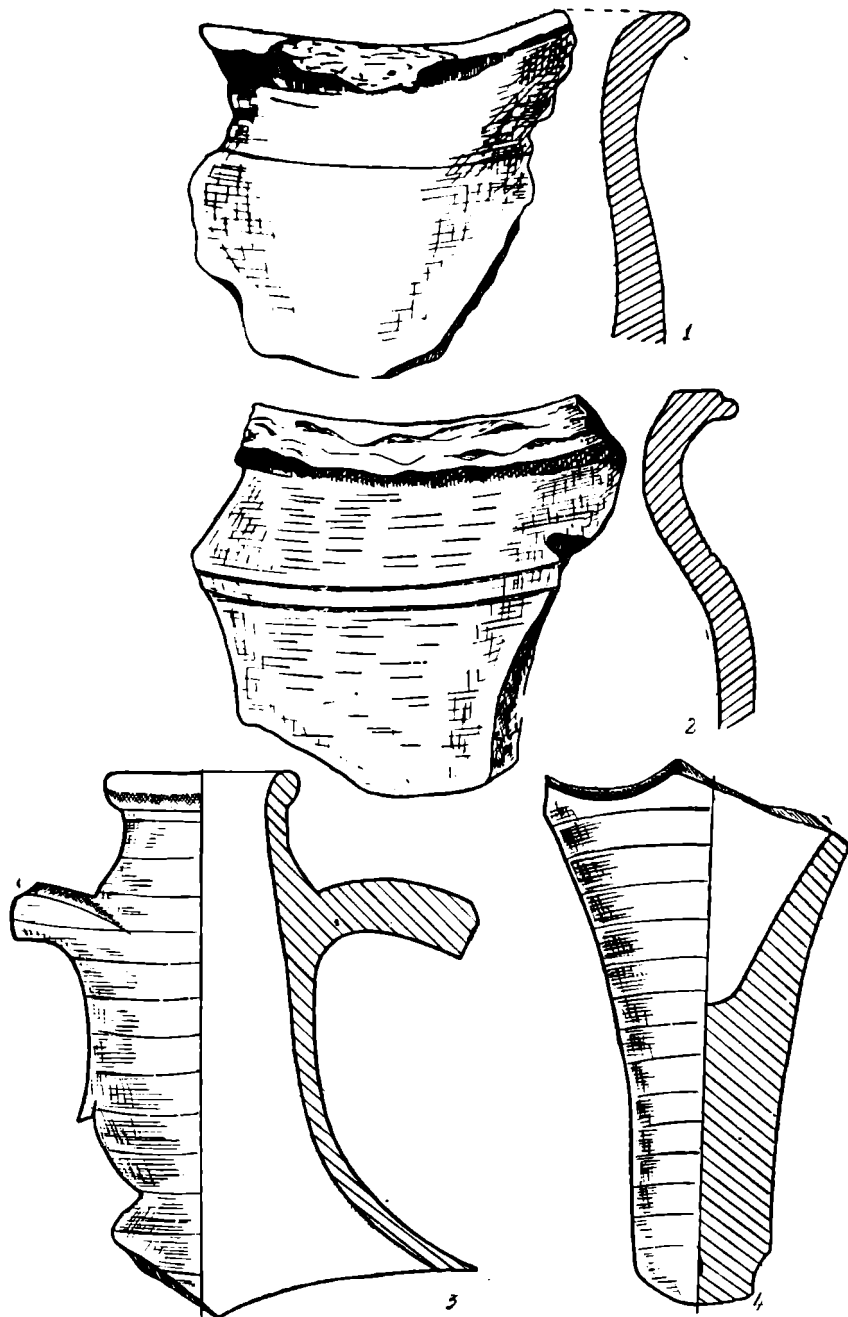

Fig. 16. — Ceramică romană: vase mari și amfore.

Fig. 17. — Ceramică romană.

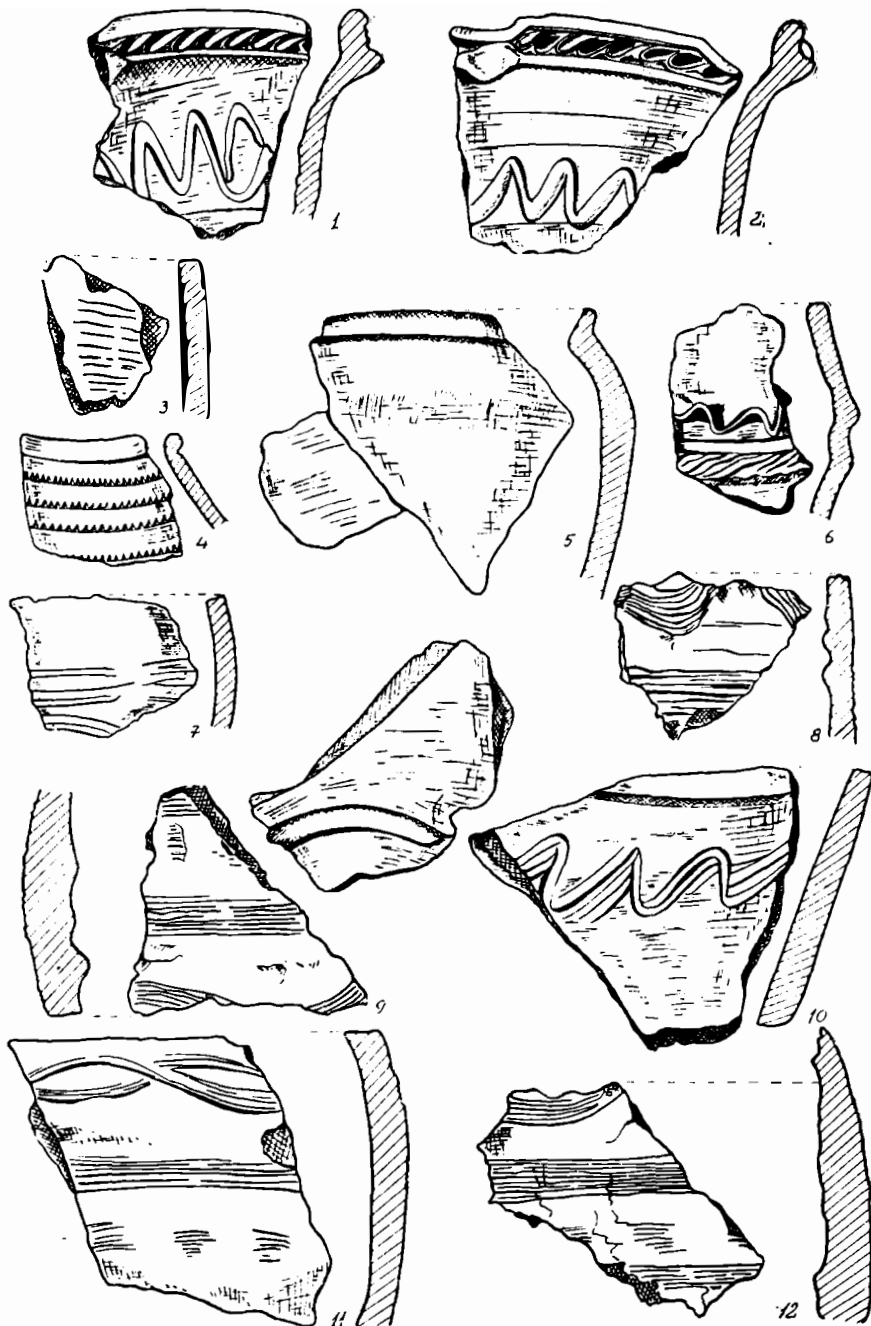

Fig. 18. — Ceramică romană ornamentată.

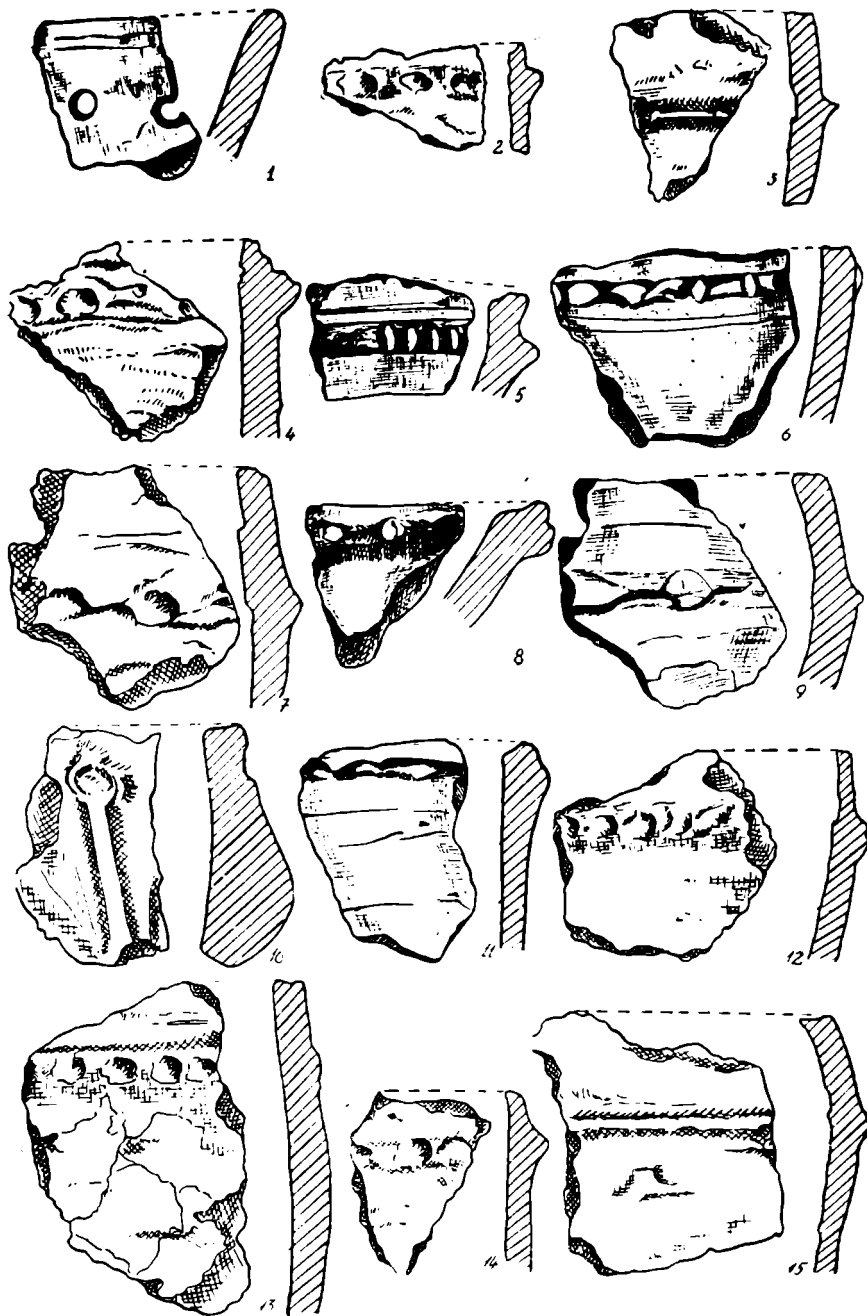

Fig. 19. — Ceramică, dacică ornamentată.

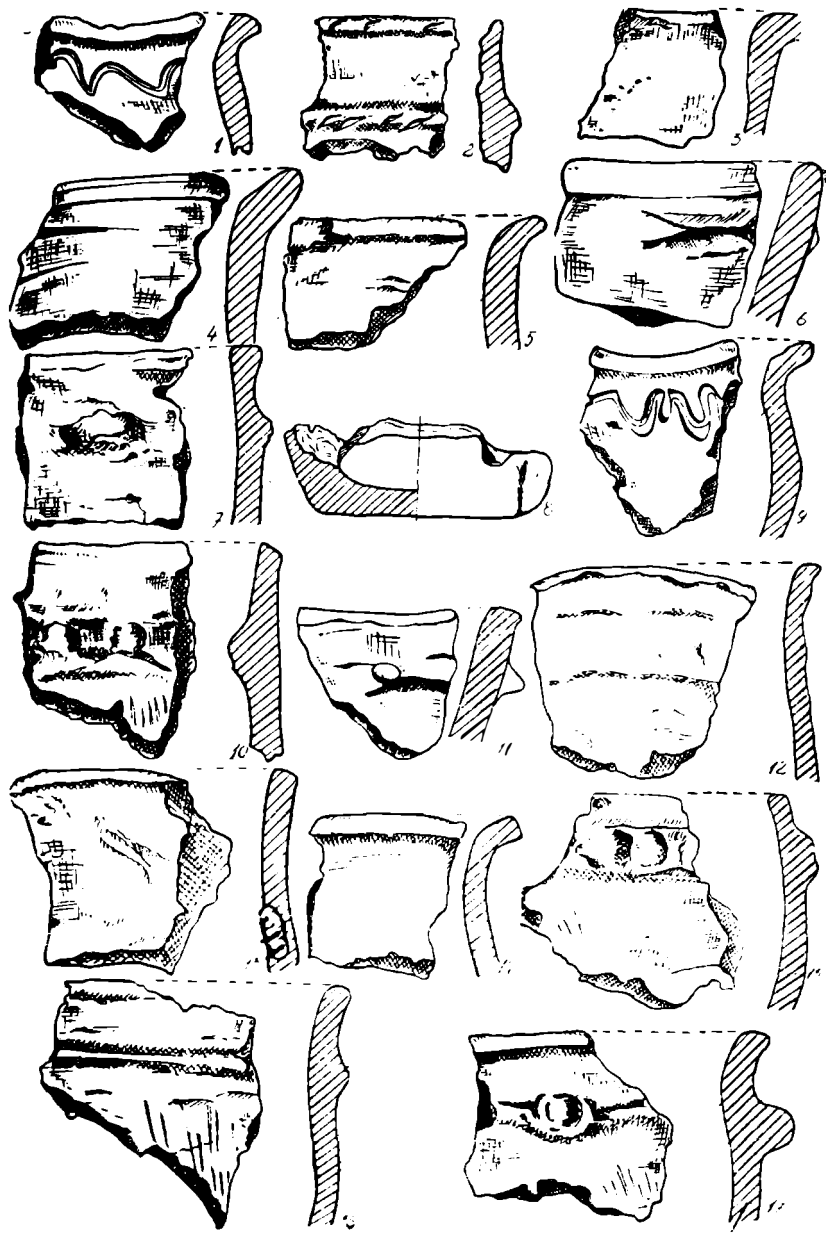

Fig. 20. — Ceramică clasică.

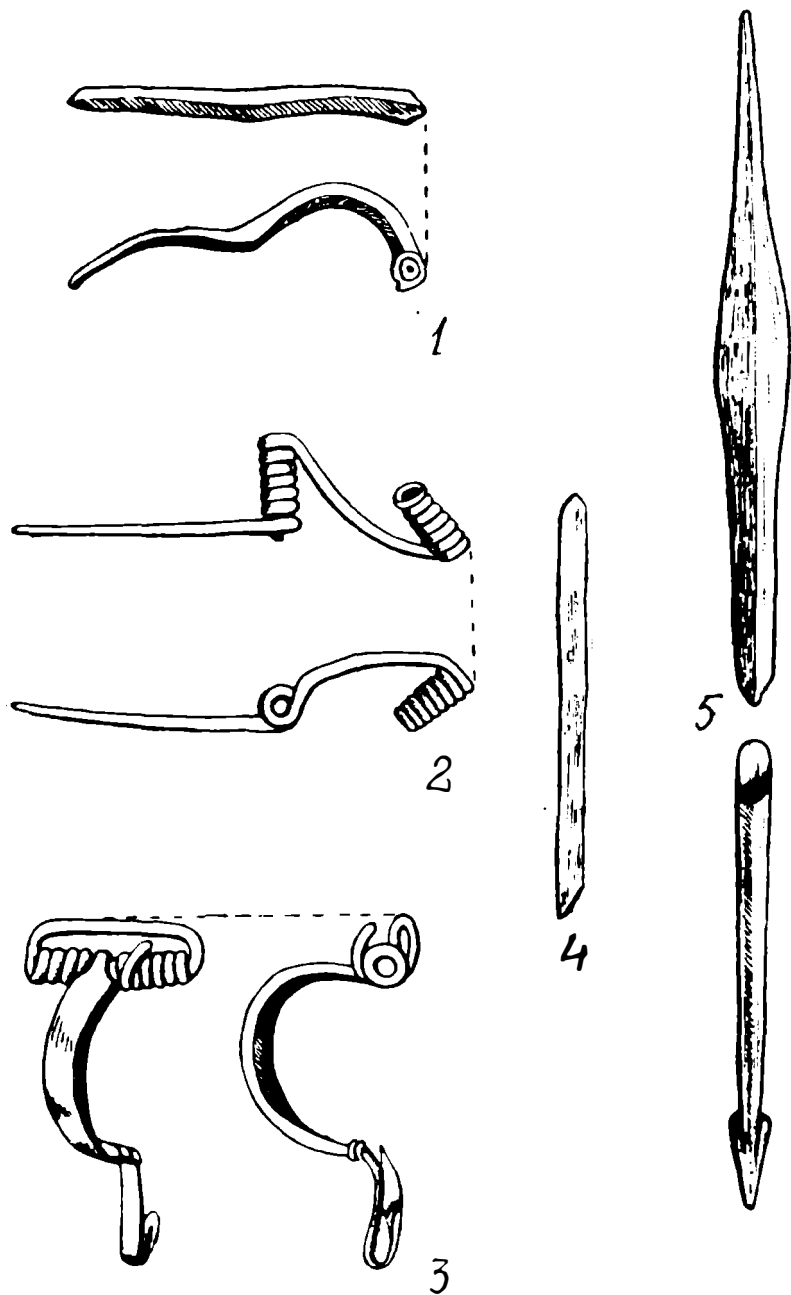

Fig. 21. — Obiecte din bronz și os.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN FEUDALISMUL TIMPURIU DIN ȚARA BÎRSEI

de ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU

În urma cercetărilor făcute de Muzeul brașovean¹, în ultimii 10 ani s-au obținut o serie de rezultate care au dus la o cunoaștere mai bună a istoriei Țării Bîrsei, în special în ceea ce privește primul mileniu; astfel, secolul la IV-lea care era aproape necunoscut, este atestat acum în numeroase puncte în regiune, mai mult, se întrevide posibilitatea urmăririi așezărilor în diverse etape². Este adevărat că pentru perioada secolelor V—VII sint semnalate deocamdată doar două descoperiri întâmplătoare de la Brașov (o cataramă și un inel, ambele din secolul V)³. Nu ne îndoiim însă că cercetarea viitoare va duce la descoperirea unor mărturii ale prezenței populației din această vreme întrucît o regiune atît de intens locuită în diverse epoci nu putea rămîne pustie, cu atît mai mult cu cît în perioada dintre sfîrșitul secolului al VIII-lea și jumătatea secolului al X-lea, descoperirile recente arată o populație intensă. Ne referim în special la rezultatele săpăturilor de la Hărman⁴, Sînpetru⁵, Rotbav⁵. Mai menționăm că la Hărman nu avem de-a face numai cu așezarea de la punctul Groapa Banului, ci și cu urmele unei a doua așezări la relativ mică distanță de prima, și anume, în centrul comunei⁶.

¹ Săpături în colaborare cu Institutul de arheologie al Academiei, București.

² M. Marcu, *Așezări postromane în Țara Bîrsei*, comunicare la Sesiunea Muzeului județean Brașov, noiembrie 1970.

^{2a} Ioan Pop și Géza Bakó, în *Culegere de studii și cercetări*, I, Brașov, 1967, p. 105, nr. 6.

³ Săpături 1961—1970.

⁴ Sondaje M. Marcu

⁵ Sondaje M. Marcu

⁶ Descoperiri făcute cu ocazia săpăturilor D.M.I., executate la biserica-cetate de către Mariana Beldie.

Recentul studiu privitor la materiale apărute pe teritoriul actual al oraşului Braşov⁷, a putut demonstra prezenţa unor locuiri contemporane cu cele de la Hărman, dar care dăinuie şi mai târziu, în secolul al XII-lea.

Documentaţia de care dispunem în prezent, permite cunoaşterea unei perioade destul de lungi din istoria Ţării Bîrsei; nu este mai puţin adevărat faptul că dacă urmele locuirii, de tip Hărman, se prezintă cu o bogăţie de material, în special ceramică — de-a dreptul impresionant, cele de tip Ciugud, adică imediat următoare, ne apar în cantitate mică — subliniez însă că nu ne referim la numărul punctelor cu asemenea descoperiri. Dar locuirile mai timpurii se plasează cu precădere în şesul Ţării Bîrsei, pe cînd cele mai târzii apar, cu rare excepţii, îndeosebi în locuri mai înalte şi mai bine ferite; de aceea, mai uşor au ieşit la iveală, cu ocazia săpăturilor făcute în căutarea unor obiective din alte epoci sau fortuit, materiale din faza mai veche. Faptul are de bună seamă o explicaţie de ordin istoric şi anume că după o perioadă destul de lungă în care avem de-a face cu o populaţie relativ numeroasă şi stabilă, se anunţă începutul unei vremi de nelinişte care determină retragerea în locuri mai adăpostite. Care au fost factorii de nelinişte rămîne a se stabili. Cert este că poate încă din secolul al XI-lea, dar sigur în secolul al XII-lea starea de nelinişte creşte, ducînd chiar la necesitatea ridicării unor fortificaţii, şi despre stadiul actual al cunoştinţelor privitor la aceasat va fi vorba în cele ce urmează.

Cetăţile de pămînt s-au bucurat de oarecare atenţie şi în trecut. Trebuie amintită în acest sens lucrarea lui Orbán B. privitoare la secuime, în care prezintă o serie de fortificaţii mai vechi şi mai noi. După el şi Iuliu Marţian⁸ pomeneşte mai multe circumvalaţii în secuime şi în Ţara Bîrsei. Asupra cetăţilor din Ţara Bîrsei a atras atenţia în special W. Horwath⁹. Problema cetăţilor a fost atinsă de Székely Z.¹⁰, cu ocazia prezentării a două cetăţi din secuime, ca şi de K. Horedt¹¹, în studiul privitor la fortificaţiile dintre Olt şi Tîrnava Mare.

⁷ Ioan Pop, *Date arheologice privitoare la istoria Braşovului în secolele IX—XI, în Cumidava, II, Braşov, 1968, p. 9 şi urm.*

⁸ I. Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistriţa, 1920, passim: Beşeneu, Boroşneul Mare, Corund, Satulung etc.; idem, Urme din războaiele Romanilor cu Dacii, Cluj, 1921, p. 44, pomeneşte o circumvalaţie dublă pe Lempes.*

⁹ W. Horwath, *Wallburgen aus dem Burzenlande, in Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums, 4, 1940, 1—4, p. 36 şi urm.*

¹⁰ Z. Székely, *Raport despre cercetările arheologice executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe între anii 1945—1953, în Muzeul Regional Sf. Gheorghe Almanah 1879—1954, Tîrgu-Mureş, 1955, p. 42: Zălan şi Arcuş.*

¹¹ K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens, Bucureşti, 1958, p. 148 şi urm.*

Pentru Țara Birsei cercetările lui Horwath sînt mai importante, întrucît a făcut și ridicarea topografică a acestor cetăți. Din cele patru cetăți cercetate de el, două nu mai intră în cadrul temei, întrucît în urma săpăturilor s-a constatat că cea de la Brașov-Pățicel¹², aparține primei epoci a fierului, iar Teliu I¹³ este o cetățuie dacică. Pe de altă parte, cetatea II de la Teliu nu mai există, fiind distrusă de lucrările carierei de piatră, care la data ridicării topografice făcute de Horwath era afectată în mare parte¹⁴. În grupa de cetăți prezentată de Horwath nu intra cea de la Brașov-Șprenghei, întrucît în starea în care se găsea, ca cetate cu zid din piatră, nu mai prezenta nimic dintr-o eventuală cetate mai veche de pămînt, și de altfel nici în raportul preliminar asupra săpăturilor de la cetate¹⁵ nu s-a întrevăzut posibilitatea existenței unei cetăți premergătoare. Singura dintre cetăți mai bine cunoscută în urma săpăturilor efectuate între 1961 și 1963 este cea de pe dealul Lempeș dintre comunele Hărman și Sinpetru. Este situată pe micul platou ce constituie partea cea mai ridicată a dealului ce se înalță izolat în cîmpia Birsei, în apropierea cotului Oltului. Cetatea are forma aproximativ ovală, cu axul lung de cca. 40 m, orientat E-V. Forma este strict determinată de cea a platoului, fiind ceva mai lată (25 m) în jumătatea estică. Șanțul săpat în jurul platoului are un contur pe alocuri vâlurit, căci ocolește stîncile mai puternice întîlnite în cale. Lățimea șanțului este de 10—12 m, adîncimea maximă fiind de 8 m. Prin săparea șanțului în panta dealului, s-a creat un mic val în fața lui. Spre est, de unde era accesibilă, adică dinspre Hărman, culmea este tăiată de încă două șanțuri. Spre nord, apărarea era asigurată doar de un șanț și val, panta fiind abruptă. Spre vest și sud, pe unde accesul era de asemenea mai ușor, se mai păstrează urmele unui al doilea șanț de apărare. La cetate s-au constatat puține amenajări: în partea de nord-est pe o mică porțiune, buza platoului a fost întărită de două rînduri de bolovani, iar o mică porțiune din partea de nord a platoului a fost pavată cu bolovani mici și mijlocii.

Locuirea în cetate a lăsat puține urme, constînd mai ales din fragmente ceramice. Faptul se explică prin lipsa apei, ce trebuia adusă din șes

¹² A. D. Alexandrescu și Ioan Pop, *Sondajele de la Brașov-Pățicel*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 161 și urm.

¹³ W. Horwath, *op. cit.*, p. 36; Săpături executate în 1961 și 1963 de către Ioan Pop.

¹⁴ M. Horwath, *op. cit.*, p. 37 și urm. La data ridicării topografice făcută de W. Horwath, una din cele două incinte era complet distrusă, iar cealaltă atacată.

¹⁵ A. D. Alexandrescu și N. Constantinescu, *Săpăturile de salvare de pe dealul Șprenghei*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 667 și urm.

și, deci, o situație nefavorabilă pentru o locuire îndelungată. O mică albiere în partea de sud a platoului a putut eventual servi de cisternă.

Materialele au apărut mai mult în partea estică a platoului, în cea vestică stînca fiind în mai multe locuri de suprafață.

Ceramica descoperită este toată lucrată la roată, prezentînd în parte caracteristici ale secolului al XI-lea, dar în general apare mai evoluată, ceea ce ne-a determinat să o atribuim secolului al XII-lea, fiind posibil să fi dăinuit și la începutul secolului al XIII-lea. Descoperirea în săpăturile efectuate la Brașov pe Dealul Șprengghi a cîtorva fragmente ceramice asemănătoare cu cele de pe Lempeș, permite presupunerea că și acolo a existat anterior cetății de piatră din secolele XIV—XV o cetate la fel cu cea de pe Lempeș. Și pe Șprengghi a fost folosit platoul în panta căruia s-a săpat șanțul cu val în față. Este drept că prin construirea cetății tîrzii, care probabil a reamenajat șanțul, nu s-a putut constata cu ocazia săpăturilor existența a două faze de folosire a acesteia. Pe baza materialelor descoperite se poate presupune totuși că la construirea micii cetăți de piatră s-au folosit amenajările anterioare și deci cetatea de pe Șprengghi ar putea fi inclusă în rîndul cetăților de pămînt din Țara Birsei. De altfel un asemenea punct de vedere a fost exprimat înainte de către Bakó G.¹⁶

A treia cetate pe care vrem s-o amintim este cea care se afla pe malul stîng al văii cetății la Teliu. Avea o formă relativ ovală (circa 35/20 m), despărțită de culmea dealului ce urca spre nord și est prin două șanțuri (late de aproximativ 10 m și adînci de 1—2 m) cu val între ele. Partea dinspre sud a cetății era deja distrusă cînd i s-a făcut ridicarea topografică. Cu ocazia acelei cercetări de teren nu s-au găsit materiale¹⁷. Marțian¹⁸ poartă și el cetatea, pe care o descrie în felul următor: „urme de fortificații, care au constat din două părți situate lîngă olaltă. În partea dinspre nord se pot deosebi la suprafața solului temeliiile unei incinte de formă eliptică iar în partea dinspre sud se văd urmele unui zid semicircular pe o lungime de 60 m. Aceste fortificații sînt prevăzute la bază cu șanțuri adînci și resturile zidurilor prezintă construcția legată cu var“. Și, mai departe, notează că acolo „coama dealului este tăiată de două șanțuri adînci de circa 10 m“. Marțian atribuie cetatea cavalerilor teutoni, socotind însă

¹⁶ G. Bakó, *Cavalerii teutoni în Țara Birsei*, în *Studii*, X, 1, 1957, p. 148; idem, în *Studii și articole de istorie*, III, 1961, p. 62.

¹⁷ W. Horwath, *op. cit.*, p. 38.

¹⁸ I. Marțian, *op. cit.*, p. 45.

că era ridicată anterior, cavalerii teutoni folosind-o și întrebuintând-o. În apropiere, spre nord, mai menționează un turn dreptunghiular din piatră cu var.

Nu știm dacă Marțian a fost la fața locului sau preia informația de la Orbán. Oricum, zidurile de piatră pe care le amintește par a se referi la incinta sudică a cetății duble și nu afectează nicidecum cetatea descrisă de Horwath la care dat fiindcă frontul carierei o atinsese deja, ar fi observat prezența resturilor de construcție de piatră. Astfel socotim că și cetatea Teliu II făcea parte din grupa ce ne interesează.

De altfel și situarea cetăților la limitele Țării Birsei ni se pare destul de semnificativă. Ce-i drept, cea de la Teliu este așezată relativ adânc în vale, dar cea de pe Șprengghi și cea de pe Lempeș stau față în față. Cetățile par a forma un complex din care deocamdată lipsesc cele care ar fi trebuit să apere granița de vest a țării — spre izvoarele Birsei și pe versanțele răsăritene ale Măgurii Codlei și Perșanilor. Poate că valea Oltului spre Perșani era supravegheată de o eventuală cetate anterioară celei de la Feldioara.

Ceea ce ni se pare important în urma cercetărilor de pe Lempeș este confirmarea existenței unor cetăți în cursul secolului al XII-lea. Este firește greu de stabilit exact momentul când au fost ridicate cetățile și tot atât de greu de stabilit ce a determinat ridicarea lor. Poate că nu este lipsit de semnificație faptul că și în Țara Birsei a fost semnalată existența unui tezaur de tipul celui de la Streza-Cirțișoara¹⁹, ori o asemenea îngropare de tezaur similară celei din Țara Făgărașului a putut avea aceeași cauză, și anume, așa cum a presupus K. Horedt, „Starea de neliniște și nesiguranță datorită poate fixării frontierei statului maghiar”²⁰, adică o repetare a unei situații după un interval de aproximativ jumătate de secol în țara vecină spre răsărit, dacă nu cumva tocmai în momentul când se petrec evenimentele în Țara Făgărașului, adică de la mijlocul secolului al XII-lea, Țara Birsei încearcă să-i creeze posibilități de apărare de care nu simțise nevoia înainte. Rămâne de văzut, când își încetează existența cetățile. Probabil odată cu încadrarea Țării Birsei în statul maghiar, adică în jurul anului 1200. Odată cu instalarea cavalerilor teutoni, cetățile ridicate de populația autohtonă nu mai puteau ființa. Atribuirea lor populației autohtone ni se pare în prezent neîndoelnică având în vedere că marea masă a materia-

¹⁹ G. Bakó, *Contribuții la istoria Transilvaniei de sud-est, în secolele XI—XIII*, în SCfV, XII, 1961, 1, p. 115

²⁰ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, în secolele IV—XIII*, București, 1958, p. 127.

lului ceramic recoltat pe Lempeș este de tradiție locală. La aceasta se mai adaugă descoperirea în cadrul săpăturilor executate la biserica-cetate de la Prejmer²¹ a ceramicii atribuite primilor coloniști veniți în Țara Birsei într-un nivel anterior anului 1241. Ori dacă primele cetăți ridicate de cavalerii teutoni au fost cele de pământ este greu de presupus că aceștia ar fi folosit numai ceramică autohtonă și nu din cea de tipul apărut la Prejmer.

Din cele de mai sus reiese că unele probleme legate de istoria mai veche a Țării Birsei încep să se apropie de rezolvare, totuși din expunere a reieșit lipsa aproape totală de documentare începând din secolul al V-lea și pînă la sfîrșitul secolului al VIII-lea. Pentru secolele X—XI se simte nevoia intensificării cercetării în zone asemănătoare celor unde întîmplător au apărut asemenea documente. Și dacă secolul al XII-lea este acum relativ bine cunoscut din materiale descoperite în cetăți, nu se cunosc încă așezările celor ce au ridicat cetățile²². Și cum lunga perioadă despre care a fost vorba se încheie odată cu instalarea, e drept pentru scurtă vreme a cavalerilor teutoni în Țara Birsei, este util să se țină seamă de faptul că pînă în prezent nu a fost identificată nici una din cetățile pe care documentele ne arată că aceștia le-au ridicat.

Cercetările viitoare vor aduce fără îndoială noi documente pentru ca în istoria vechii Țări a Birsei să rămînă cît mai puține perioade necunoscute.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER EINHEIMISCHE BEVÖLKERUNG WÄHREND DES FRÜHEN FEUDALISMUS IM BURZENLAND

(Zusammenfassung)

Die Forschungen der letzten Jahre führten zu einigen wichtigen Erkenntnissen über das Burzenland, insbesondere was das erste Jahrtausend anbelangt. So wurde z.B. das früher fast unbekannte 4. Jh. in mehreren Beziehungen erhellt, und was noch wichtiger ist, die Möglichkeit, die einzelnen Etappen der Niederlassungen festzulegen, beginnt sich allmählich abzuzeichnen. Allerdings ist die Zeit vom 5. bis zum 7. Jh. nur wenig bekannt, aber zweifellos werden weitere Forschungsarbeiten auch darüber

²¹ Săpături executate de R. Heitel de la D.M.I.

²² Cîteva fragmente ceramice descoperite la Hărman, biserica-cetate, sînt asemănătoare celor din cetatea de pe Lempeș, astfel încît se poate presupune că așezarea civilă se afla pe teritoriul satului actual și cercetări viitoare vor putea confirma aceasta.

Aufschluss geben, da mit Sicherheit anzunehmen ist, dass ein zu verschiedenen Zeitabschnitten so dicht besiedeltes Gebiet nicht veröden kann, umso mehr, als die folgende Periode (8.—10. Jh.) sehr gut vertreten ist. Hinzu kommen noch einige ältere Entdeckungen aus dem 9.—11. Jh., die sich auf mehrere Fundorte beziehen, welche jedoch nur wenig Material darboten. Während die früheren Niederlassungen vorwiegend in der Burzenebene festzustellen sind, erscheinen die späteren, mit wenigen Ausnahmen, vor allem an höher gelegenen und geschützteren Stellen. Diese Tatsache hat selbstredend eine geschichtliche Erklärung und zwar, zeichnet sich nach einer ziemlich langen Periode der Ruhe mit einer verhältnismässig zahlreichen und sesshaften Bevölkerung der Beginn einer Zeit der Unruhe ab, die im Laufe des 12. Jh. vermutlich zur Notwendigkeit führte, Befestigungen zu errichten.

Eine der damals erbauten Burgen befindet sich auf der höchsten Kuppe des Lempesch zwischen den Dörfern Honigberg und Petersberg. Ihre verhältnismässig ovale Form passt sich der Form des Plateaus genau an und hat in ihrer grössten Ausdehnung in ost-westlicher Richtung eine Länge von ungefähr 40 m, während die grösste Breite in der östlichen Hälfte 25 m beträgt. Der Umriss des um das Plateau angelegten Grabens ist stellenweise ausgebuchtet, da einige Felsen umgangen werden mussten. Seine Breite beträgt 10—12 m, die Tiefe 8 m. Wegen seiner Lage am Abhang entstand vor dem Graben ein kleiner Wall. In östlicher Richtung führte der Zugang zum Gipfel, jedoch über andere zwei Gräben: ebenso fanden sich im Westen und Süden Spuren eines zweiten Grabens.

Auf der Burg wurden, die Keramik ausgenommen, verhältnismässig wenige Funde gemacht, was vermutlich auf den Wassermangel zurückzuführen ist. Die durchwegs scheibengedrehte Keramik weist noch Merkmale des 11. Jh. auf, ihre stark ausgebildete Form verlangt jedoch eine Datierung für das 12. Jh., vermutlich auch noch für das beginnende 13. (Raf. I/1—5).

Das Auftreten einer ähnlichen Keramik auf dem Gesprengberg in Kronstadt (Taf. I/6—8) bestärkt die Annahme, dass sich auch dort vor Errichtung der steinernen Burg eine ähnliche Burg befunden haben muss.

Es ist mit Sicherheit, anzunehmen, dass sich eine dritte Burg auf der linken Flanke des Teliu-Tales befand. Die beiden letzteren Burgen waren etwas kleiner als diejenige vom Lempesch, hatten aber die gleiche Abwehranlage. Beide wurden mittlerweile durch Anlegen von Steinbrüchen zerstört.

Die Anlage von Burgen an den Grenzen des Burzenlandes lässt das Vorhandensein eines Abwehrsystems vermuten, in dem jedoch vorläufig Anlagen zur Verteidigung der Westgrenze fehlen.

Der Zeitpunkt, an dem diese Burgen errichtet wurden, ist schwer festzulegen. Vielleicht könnte ein im Burzenland vergrabener Schatz vom Typ desjenigen von Streja-Cirțișoara darüber Aufschluss geben, da er vielleicht auf die unsichere Lage vor der Festlegung der Grenze des ungarischen Staates zurückzuführen wäre. Das Ende der Existenz dieser Burgen hängt vermutlich mit der Ansiedlung des deutschen Ritterordens zusammen, über die verschiedene Urkunden Aufschluss geben, deren Burgen, jedoch noch nicht identifiziert werden konnten.

TAFELVERZEICHNIS

Abb. 1. — 1—5, Gefäßbruchstücke von Härman, am Lempes, 6—8, Gefäßbruchstücke von Braşov, am Şprengi.

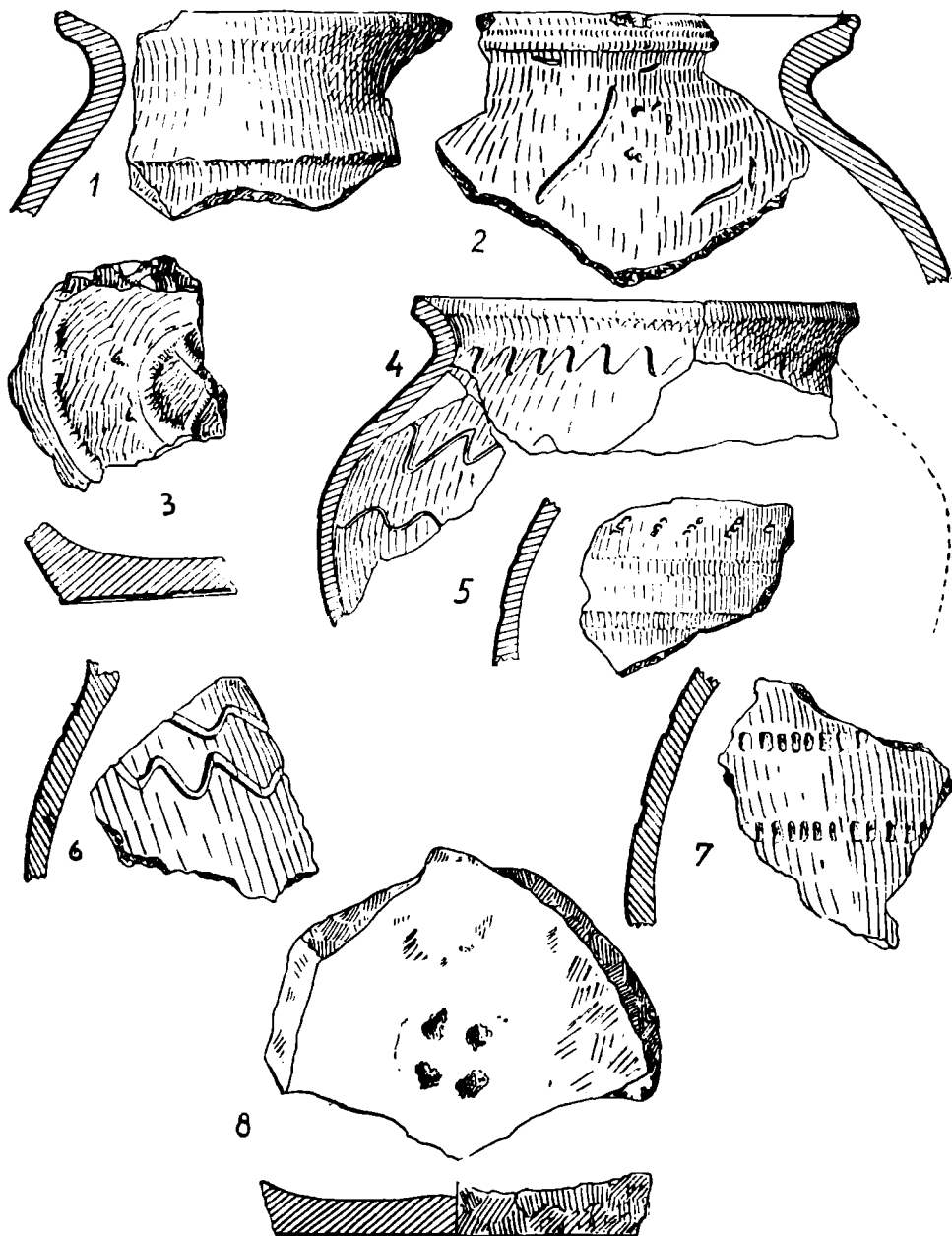

Fig. 1. — 1—5, Fragmente ceramice de la Hărman, dealul Lempes, 6—8, Fragmente ceramice de la Brașov, dealul Șprengghi.

DETERMINAREA ȘI REPREZENTAREA SPAȚIALĂ A „MONUMENTELOR” ARHEOLOGICE CU VOLUM UTILITAR, SĂPAT ÎN PĂMÎNT

(principii și dispozitiv de lucru)¹

de SYLVIU COMĂNESCU și CORNELIU N. MATEESCU

„Monumentele” arheologice cu volum utilitar, săpat în pământ (gropi „de bucate”, fântini, cisterne, hypogee etc.) prezintă importanță, ca și alte categorii de „monumente”, pentru reconstituirea trecutului. Cu toate acestea, pînă de curînd, nicăieri nu s-au bucurat din partea cercetătorilor de atenția cuvenită². Dar, odată cu amploarea săpăturilor arheologice și perfecționarea metodelor de cercetare, s-a simțit nevoie ca și pentru astfel de „monumente” observațiile făcute pe teren, în cursul săpăturilor, să poată fi înregistrate în mod precis.

Ocupîndu-ne de mai bine de un deceniu cu formele gropilor „de bucate” din așezarea de la Vădastra³, unde aceste „monumente” au fost folosite din neolitic pînă la începutul secolului nostru, am ajuns la construirea unui dispozitiv simplu și ușor de minuit. Acesta permite, în timpul efectuării săpăturilor arheologice, măsuri precise în vederea determinării și reprezentării spațiale a „monumentelor” cu volum utilitar, săpat în pământ.⁴

¹ Comunicare apărută în limba engleză cu titlul *Measurement and presentation of archaeological features excavated below ground; principles and practice*, în *Proceedings of the Anglo-Roumain Conference Mamaia 1970*, Edinburgh, University Press, 1971, p. 415-421. În forma de față, cu mici completări pentru adaptarea textului în limba română.

² Pentru gropile „de bucate”, știri prețioase se cunosc și din lucrările autorilor latini (Varr., *De agr.*, I, 57, 63; Col., *De rust.*, I, 6; Plin., *Nat. Hist.*, XVIII, 30).

³ Vădastra se află în Cimpia Olteniei, 14 km nord-vest de micul port Corabia.

⁴ S. Comănescu und C. N. Mateesco, *Methode nud Vorrichtung zur geometrischen Rekonstruktion der „Getreidegruben“*, în *Archeologické rozhledy*, XXII, 1970, 5, p. 596-598; idem, *Bestimmung und Darstellung im Raum der „Getreidegruben“ (Anhand einer Grube von Vădastra)*, în *Zephyrus*, XXI-XXII, 1970-1971, p. 92-97.

Determinarea spațială și, apoi, reprezentarea geometrică a acestor „monumente” necesită, în primul rând, materializarea vizuală ca și definierea din punct de vedere geometric a suprafeței care mărginește „monumentul”. În acest mod, volumul „monumentului” srebueie să fie gol, ceea ce impune evacuarea umpluturii acumulate în decursul vremii.

Deoarece determinarea spațială a infinității de puncte care compun suprafața ce limitează volumul este o operație practic imposibilă, se recurge la o reprezentare aproximativă, în care suprafața reală este substituită convenabil apropiată. Cum „monumentul” e săpat în pământ, putem considera această suprafață apropiată ca o suprafață topografică, asupra căreia se pot aplica toate proprietățile geometrice cunoscute.

Pentru determinarea geometrică a „monumentului” se intersectează volumul său cu plane orizontale, cu atât mai numeroase cu cât suprafața care îl mărginește este mai neregulată și se caută obținerea unei precizii mai mari. Curbele de intersecție — curbe orizontale închise — figurate la adâncimile respective față de un nivel de referință constituie elementele geometrice importante ale suprafeței se înlocuiește, apoi, suprafața cuprinsă între două curbe consecutive cu suprafața generată de o dreapta care alunecă pe aceste două curbe și care rămâne mereu perpendiculară pe una din ele. În ansamblu, suprafața topografică este astfel generată de o linie poligonală variabilă, ale cărei vîrfuri alunecă tot timpul pe curbele orizontale. Cu cât numărul secțiunilor orizontale este mai mare și, deci, sînt mai apropiate, cu atât lungimea dreptelor generatoare este mai scurtă, iar la limită tinde spre zero. Linia poligonală variabilă va fi la limită o curbă generatoare, cu curbura variabilă.

În conformitate cu principiul enunțat am căutat, ca, prin mijloace cît mai simple, să se poată face măsurările necesare. Astfel, se alege un ax vertical de referință în interiorul volumului pe care se măsoară adâncimile diferitelor plane orizontale; pentru simplificare acestea se iau la distanțe egale unul de altul.

Pentru determinarea curbei de intersecție, aferentă fiecărui plan orizontal, se alege un număr de puncte ale curbei, puncte a căror poziție planimetrică se determină printr-un sistem de coordonate polare — considerînd polul chiar punctul de intersecție dintre planul orizontal și axul vertical ales. Față de o direcție arbitrară de referință se măsoară unghiul razei polare și, în acest caz, pentru simplificare s-a ales un număr limitat de direcții polare. Acestea formează între ele unghiuri egale, încît cele 360° ale circumferinței au fost împărțite în același număr de părți egale

Dispozitivul realizat de noi, cu care se măsoară elementele aliniate, se compune din:

a) O riglă de lemn cu secțiune pătrată, avînd latura de 4 cm și lungimea de 2,50 m (fig. 1). Capătul inferior al riglei este prevăzut cu un sabot metalic ascuțit, spre a se putea înfige vertical în pămînt pînă la gradăția 0 cm. La capătul de sus e fixat, în axul riglei, un vîrf metalic de ancorare. Rigla e gradată pe două laturi din 10 în 10 cm, începînd de la bază înspre vîrf. Virful metalic e folosit și ca reper topografic pentru situarea în plan a volumului considreat. Rigla, prin axul său, materializează axul matematic vertical, pe care se vor face măsurările de adîncime.

b) O măsuță circulară de lemn cu diametrul de 40 cm, care are în centru o gaură pătrată cu latura de 4,1 cm, prin care măsuța pote aluneca pe rigla gradată. Pe fața măsuței sînt trasate 8 direcții polare repartizate uniform, avînd fiecare între ele unghiuri de 45°, numerotate de la 1 la 8⁵. D-a lungul acestor direcții sînt fixate cîte două repere de ghidaj: primul, situat la 10 cm distanță de punctul polar de referință (axul vertical) și al doilea, pe circumferința măsuței. Mesuța se poate fixa pe riglă la orice diviziune multiplu de 5 cm, prin intermediul unui cui de blocaj care se introduce în găurile special practicate în riglă. Măsuța materializează planele orizontale de intersecție. Cu ajutorul ei se pot măsura lungimile diferitelor direcții polare ale punctelor fiecărei curbe de intersecție.

c) O ruletă obișnuită de metal, gradată în centimetri, cu singura deosebire că reperul de început este 10 cm și nu 0 cm, pentru a putea permite citirea directă a măsurărilor.

d) Un fir cu plumb, pentru verticalizarea fixării riglei. Se poate utiliza și o nivelă cu apă.

Ca mod de lucru se procedează astfel: se înfige rigla aproximativ în centrul curbei de bază, pînă la divizarea 0 cm. De virful metalic al capătului de sus (care trebuie să se găsească deasupra nivelului solului), se face ancorarea riglei în poziție verticală. Ancorarea se realizează prin intermediul a patru țărushi bătuți în cruce, fiind întinși tiranți de la fiecare țărush la virful metalic al riglei. Poziția verticală e controlată cu ajutorul firului cu plumb, pe două laturi adiacente ale pătratului riglei.

Se stabilește, apoi, poziția planimetrică și altimetrică absolută a virfului metalic, determinîndu-se astfel poziția topografică a „monumentului“ în cadrul complexului arheologic respectiv. Se ridică măsuța pînă la virful

⁵ Pentru valori mai mari și mai complexe, numărul direcțiilor polare poate fi mărit.

metalic și se determină unghiul de orientare al direcției polare nr. 1. Atît stabilirea poziției topografice a vîrfului metalic al riglei cît și măsurarea unghiului de orientare al direcției polare nr. 1 fiind operații curente topografice, nu intră în cadrul comunicării de față.

Odată instalat dispozitivul, se poate trece la măsurările propriu-zise ale elementelor necesare determinărilor. Se coboară și se fixează măsura la diviziunea 0 cm și cu capătul ruletei prins de reperul ghidaj — 10 cm al primei direcții polare — se măsoară de-a lungul reperului ghidaj de pe circumferința măsutei, întinzîndu-se ruleta pînă la peretele volumului considerat, unde se face citirea distanței. Pe hîrtie milimetrică, la o scară convenabil aleasă, pe care în prealabil s-au trasat 8 sau 16 direcții polare (în funcție de dimensiunile „monumentului”) se face raportarea măsurărilor efectuate (fig. 2). În mod identic, se fac măsurările și raportările și pentru celelalte direcții polare. Prin racordarea convenabilă a celor 8 sau 16 puncte ce au fost raportate pe hîrtie milimetrică se obține curba de intersecție a planului orizontal al gradației 0 cm. Operațiile de măsurare și raportare se continuă asemănător pentru toate planele de intersecție pînă se ajunge la partea superioară a volumului săpat. Atît dispozitivul de lucru cît și metoda de execuție fac obiectul inovației noastre.⁶

Rezultatul final este, deci, un plan topografic cu curbe de nivel de adîncime avînd echidistanța de 5 sau 10 cm asupra căruia se pot face aplicații matematice caracteristice planurilor topografice și anume:

- întocmirea grafică și analitică a oricăror profile verticale, în vederea studierii formelor caracteristice ale acestor „monumente”;
- determinarea grafică și analitică a volumului săpat;
- întocmirea grafică a unor curbe de intersecție ale volumului considerat cu diferite plane sau volume oarecare;
- reîntregirea porțiunilor distruse în decursul vremii (prin studierea formelor similare);
- întocmirea unor reprezentări-perspective ale „monumentului”;
- executarea unor machete spațiale.

Precizia rezultatelor obținute este în funcție și de scara de raportare și întocmire a planului topografic.

În cele ce urmează redăm rezultatele numerice și grafice asupra determinărilor volumetrice făcute pentru groapa „de bucate” (fig. 3 și 2) aparținînd neoliticului mijlociu de la Vădastra.

⁶ Înregistrată la 16 decembrie 1966.

Groapa a fost determinată și reprezentată spațial în planul topografic la scara 1 : 10, avînd curbe de nivel de adîncime cu echidistanța de 10 cm.

Pentru studiul arheologic, s-a preconizat și determinarea volumului de înmagazinare cu cereale. Astfel, cu ajutorul metodei volumelor elementare, s-a considerat volumul total al gropii împărțit în 16 volume elementare (numai pînă la partea de jos a gîtului gropii), limitate de planele orizontale de secțiune și perețele gropii. Cu planimetrul s-au determinat suprafața secțiunilor ce limitează volumele elementare și prin calcule aritmetice simple (tabela 1) s-a găsit volumul gropii egal cu 2,114 mc³.

Secțiunea curbei de adîncime cm	Media citirii planimetrului		Suprafața mp	Diferența secțiunii Δ	Observații
	început	sîrșit			
0	—	—	—	—	Planimetrarea s-a făcut pe planul cu curbe de nivel de adîncime la scara 1: 10 cu planimetrul polar „Reiss“ nr. 4336-37/350/1000 Δ Constanta planimetrului pentru scara 1 : 10 este $c = 0,001$ sup. = Δc
10	2376	4770	2394	2,394	
20	4770	7235	2465	2,465	
30	7219	9540	2221	2,221	
40	9514	1710	2200	2,200	
50	1681	3705	2024	2,024	
60	3672	5542	1870	1,870	
70	5500	7214	1714	1,714	
80	7165	8652	1487	1,487	
90	8610	9907	1297	1,297	
100	0789	1896	1107	1,107	
110	1061	2815	954	0,954	
120	2780	3586	806	0,806	
130	3546	4202	656	0,656	
140	4157	4676	519	0,519	
150	4628	5019	391	0,391	
160	4982	5249	267	0,267	

$$\text{Volumul} = i \left(\frac{S_1 + S_{16}}{2} + S_2 + \dots + S_{15} \right)$$

$$V = 0,10 \left(\frac{2,394 + 0,267}{2} \right) + 2,465 + 2,221 + 2,200 + 2,024 + 1,850 + 1,714 + 1,487 + 1,297 + 1,107 + 0,954 + 0,806 + 0,656 + 0,519 + 0,391$$

$$V = 10 (1,331 + 19,811) = 0,10 \times 21,142 = 2,114 \text{ mc}$$

Capacitatea de înmagazinare era, deci, următoarea:

- circa 1,6 tone de grîu cu greutate volumetrică între 0,700-0,800 t/mc;
- aproape 1,5 tone orz cu greutate volumetrică de circa 0,690 t/mc.

Săpăturile arheologice efectuate la Vădastra au dat la iveală, mai ales în ultimii 15 ani, numeroase gropi „de bucate“ din diferite epoci. Cercetate an de an s-a putut ajunge, prin determinarea și reprezentarea spațială a gropilor mai bine păstrate, atât la cunoașterea tipologiei acestor „monumente“ ca și la estimarea capacității lor de înmagazinare cu cereale. Un studiu comparativ al gropilor „de bucate“ e, deocamdată, imposibil întrucât pentru alte așezări nu se cunosc decât reprezentări impresioniste.

Gropile „de bucate“ — ca și alte „monumente“ arheologice cu volum utilitar, săpat în pământ — urmărite pe regiuni mai mari pot duce la concluzii de caracter etnologic și statistico-economic. Prin aceasta contribuie la corectarea unor erori încetățenite în diferite lucrări de istorie sau, în general, contribuie la mai buna cunoaștere a unor aspecte ale timpurilor apuse.

**BESTIMMUNG UND DARSTELLUNG IM RAUM
DER IN DIE ERDE GEGRABENEN ARCHÄOLOGISCHEN
„DENKMÄLER“ MIT NUTZVOLUMEN
(Arbeitsprinzipien — und Anwendung)**

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die in die Erde gegrabenen archäologischen „Denkmäler“ mit Nutzvolumen („Getreidegruben“, Brunnen, Zisternen usw.) sind für die Kenntnis der Vergangenheit von Bedeutung.

Zu ihrer Messung während der Ausgrabungen kann ein topographisches Verfahren zur Bestimmung der Tiefenniveaueurven angewandt werden. Zu diesem Zweck wird das „Denkmal“ mit horizontalen gleich weit von einander entfernten Ebenen unterteilt. Wenn die planimetrische und niveaumetrische Darstellung als Grundlage dient, können verticale Schnitte und andere Schnitte die charakteristischen Querschnitte des untersuchten „Denkmals“ — bestimmt werden.

In der Praxis misst man, von einer vertikalen Beziehungssachse ausgehend, in den verschiedenen horizontalen Ebenen die Polarkoordinaten der Punkte, die sich auf dem Perimeterniveau, das dem „Denkmal“ entspricht, befinden. Der verticalen Achse entspricht eine Leiste mit quadratischem Querschnitt, die in Zentimeter eingeteilt ist und in die Grubenmitte bis zur Bodenmarke eingerammt wird.

Auf der Leiste gleitet ein kreisförmiges Messtischchen (das die horizontale Ebene darstellt) auf dem Polarrichtung gezogen wurden entlang

derer die Messungen durchgeführt werden. Die erzielten Ergebnisse werden auf Millimeterpapier ein festgelegten Masstab übertragen.

Durch die Verbindung der Punkte eines jeden Umrisses erhält man Tiefenkurven, die den Niveaus der Schnittebenen entsprechen. Mit Hilfe von elementaren mathematischen Formeln erhält man das Gesamtvolumen des „Denkmals“. Als Beispiel stellen wir die Bestimmung des Raumes und des Volumens einer neolithischem „Getreidegrube“ von Vădastra dar, die auch die Berechnung der Speicherkapazität enthält.

In die Erde gegrabene archäologische „Denkmäler“ mit Nutzvolumen, die methodisch erforscht und auf breiteren Ebene verfolgt werden, können zu statistisch-wirtschaftlichen, geschichtlichen und ethnologischen Schlussfolgerungen führen.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. — Messvorrichtung eines in die Erde gegrabenen archäologischen „Denkmals“ mit Nutzvolumen.

Abb. 2. — Darstellung der Durchgeführten Messungen bei einer „Getreidegrube“ aus dem mittleren Neolithikum von Vădastra (Ausgrabungen, Corneliu N. Mateescu, 1969).

Abb. 3. — „Getreidegrube“ von Vădastra mit den Querschnitten.

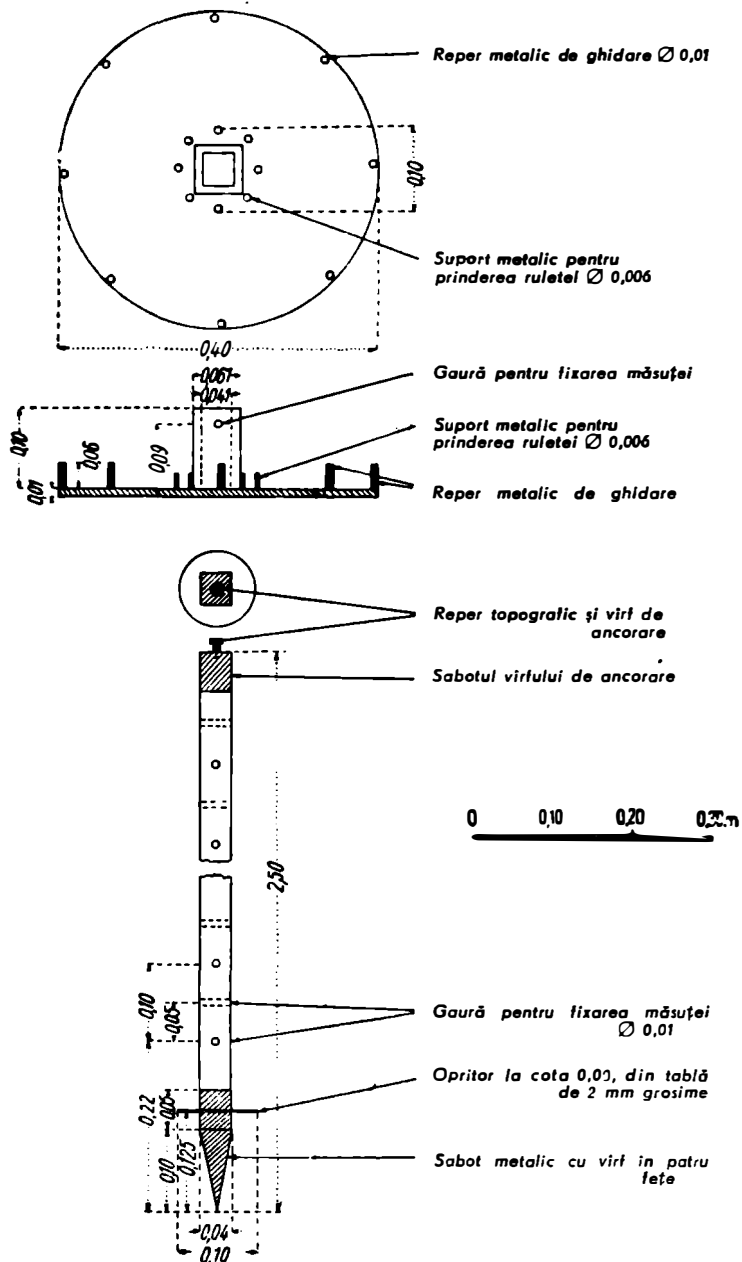

Fig. 1. — Dispozitiv pentru efectuarea măsurătorilor unui „monument” arheologic cu volum utilitar săpat în pămînt.

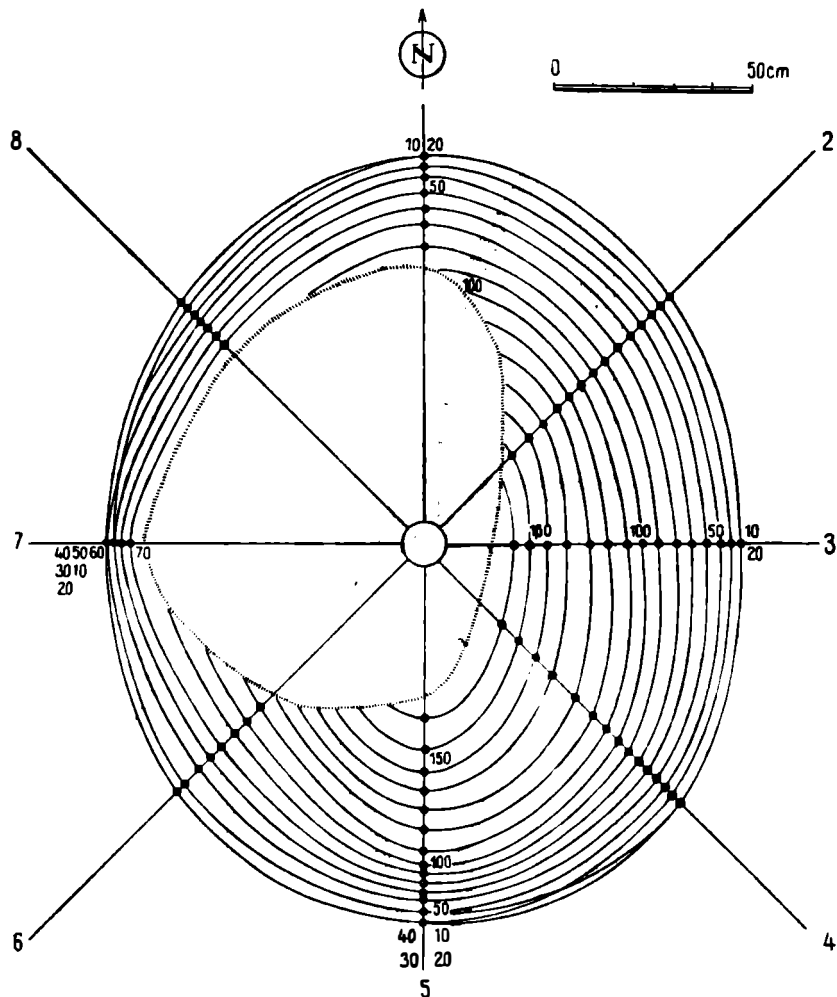

Fig. 2. — Raportarea măsurilor efectuate la o groapă „de bucate” din neoliticul mijlociu de la Vădastra (săpături, Corneliu N. Mateescu, 1969).

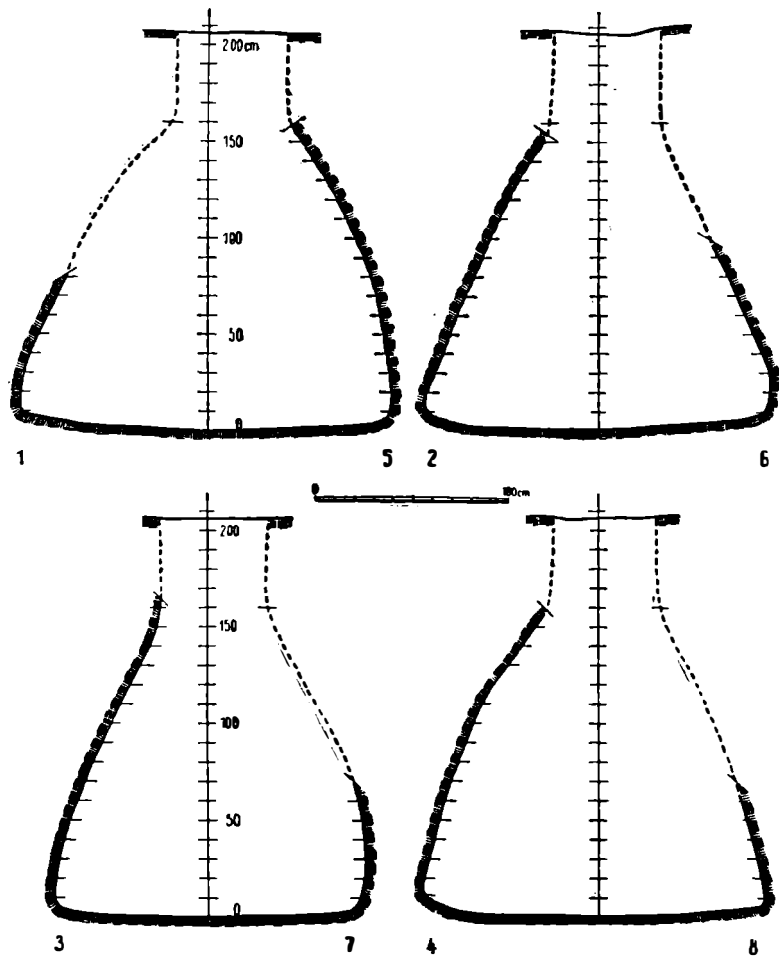

Fig. 3. — Groapa „de bucate“ de la Vădastra cu profilele.

CETATEA FĂGĂRAȘULUI, ÎN LUMINA INVENTARELOR SALE DIN SECOLUL AL XVII-lea,

de RICA POPESCU

În secolul XVII marele domeniu feudal al Țării Făgărașului se compunea din domeniile Făgăraș, curtea din Porumbacu și curtea din Comăna fiind stăpinit direct de principii Transilvaniei, constituind contrazestrea soțiilor lor, principesele.

Inventarele de care dispunem în prezent au fost publicate în rezumat într-o ediție veche de scripte și manuscrise de către Makkai László,¹ iar în anul 1970 au apărut sub îngrijirea academicianului David Prodan în primul volum al *Urbariilor Țării Făgărașului*². Prin bunăvoința colectivului clujean dispunem în prezent de inventarele cetății Făgărașului din anii 1632, 1637³, 1656⁴, 1676⁵, 1726⁶ (extras din cronică Minăstirii franciscane din Făgăraș) precum și de inventarele de muniții din anii 1662, 1665⁷.

Importanța pe care o prezintă prelucrarea acestui material este deosebită atât pentru cercetarea istorică propriu-zisă, cât și pentru evoluția ulterioară a lucrărilor de restaurare a monumentului în lumina unor prețioase descrieri de epocă.

¹ Makkai László, *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631-1648*.

² D. Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, 1601—1650, București 1970.

³ D. Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, 1601—1650, p. 130-195 și 394-428, originalul în Arhivele Statului Budapesta, *Urbaria et Conscriptions*, fascicula 14, nr. 39.

⁴ Inventarul din 1656 se află în fotocopie la Biblioteca Filialei Academiei Cluj, Arhiva Istorică.

⁵ Inventarul de muniții și cel al cetății din anul 1676 se află în fotocopie la Biblioteca Filialei Academiei Cluj, Arhiva Istorică.

⁶ Inventarul din 1726 este notat pe marginea cronicii Minăstirii franciscane din Făgăraș, în Arhiva Muzeului Cetății Făgăraș o copie dactilografiată.

⁷ Inventarele de muniții din anii 1662 și 1665 se află în fotocopie la Filiala Academiei R.S.R. Cluj, Arhiva Istorică.

Primul inventar întocmit între 15-23 ianuarie 1632 de către Gheorghe Literatus Szegedi, din ordinul principelui Transilvaniei, după moartea lui Gabriel Bethlen, ne dă o imagine amplă a dezvoltării pe care a luat-o domeniul feudal al Făgăraşului.

În anul 1613 a fost ales principe al Transilvaniei Gabriel Bethlen. Conform uzanțelor epocii, marele domeniu feudal este dăruit și apoi testat soției sale, Ecaterina, principesă din casa de Brandenburg⁸. În această perioadă adaptările și adăugirile de construcții la care este supusă cetatea vor culmina cu transformarea sa într-o fastuoasă reședință princiară. Primele începuturi sînt făcute încă din 1623⁹ cînd sînt elaborate cele 36 de puncte ale instrucțiunilor economice ale lui Gabriel Bethlen către provizorul cetății Făgăraș. Spicuim din acestea următoarele: în permanență provizoriul cetății avea la dispoziția sa cîte 500 de oameni „o parte cu care, alții pe jos cu lopată și sapă” fiind conduși de logofeți care să supravegheze lucrul, punctul 25 cuprindea instrucțiunile pentru începerea lucrului la cărămidării, care vor produce „zilnic 3000 de cărămizi... pînă la vara viitoare în ziua de Sf. Mihail cel puțin să fie gata 600.000 de cărămizi”. Punctul 26 prevede începerea lucrului la primul bastion de sud-est, în anul 1623 înălțimea acestuia trebuind să fie „la înălțimea unui om”, urmînd ca în „primăvara și vara viitoare. . . cînd se va zidi bastionul. . . să fie gata atît pietrele cît și cărămida și varul. . . să fie cărat și stins pe marginea șanțului de partea unde se începe bastionul”¹⁰. Pentru fortificarea cetății, principele va dispune construirea unui „pălan”¹¹ (întăritură) pe locul fostei grădini a cetății, în jos, către Olt în lungime de 75 de stînjeni și înalt de 4,5 stînjeni. La capetele acestuia s-au construit bastioane în care trebuia să încapă „cîte 25 de soldați pușcași în caz de nevoie”, iar dedesubtul lor erau grajdurile și locuințe. Lemnele pentru construcția „pălanului” au fost aduse din scaunele Rupea și Cincul Mare, „fire de copaci în lungime de cîte 6 stînjeni și 4 șchioape. . . restul din pădurea Șercăii, în total cam 500 de fire”¹². Pentru decorarea interioarelor cetății au fost aduși dulgheri, timplari, pietrari din Mantua și Veneția iar la Porumbacu lucrau sticlari din Murano care preparau pasta pentru cristal¹³.

⁸ Szadeczky Lajos, *Fogarasi történeti emlékek*, în Erdélyi Múzeum, IX/1892.

⁹ *Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1897, p. 16—24.

¹⁰ Szadeczky Lajos, *Fogarasi történeti emlékek*, în Erdélyi Múzeum, 1892, vol. IX, partea a VI-a, p. 2.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 4

¹³ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608—1665*, București Editura Academiei, 1965, p. 46.

Inventarul din 1632 se ocupă de fiecare încăpere din cele 85 ale castelului propriu-zis, ca și de cele aflate în zidul de incintă. Astfel, exista bastionul vechi Bathori, sau bastionul Toboșar (sud-est), pe care se afla „tunul bărbos“, tobele de alarmă, bastionul Thornori ca și celelalte două bastioane de colț construite în timpul lui Gabriel Bethlen.

Înzestrarea militară a cetății era impresionantă : tunuri, felurite arme de foc, diferite instrumente de război și de apărare sau asediu. În casele de pulbere se aflau 40 de măji de praf de pușcă, în alta 58 de măji de rășină de brad topită, pe poliță 1400 de ulcioare pline de „instrumente de foc“, 97 de scuturi colorate. Unele din tunuri purtau stema lui Gabriel Bethlen. Altele stema lui Ștefan Mailat, Balthazar Bathori. Un tun de 24 de măji, cu ghiulele de 6 fonți, numit, „Șoimul“ purta stema lui Mihai Viteazul. În bastionul Bathori erau 3 bombarde, dintre care una cu 16 țevi, celelalte două cu câte 7. Castelul propriu-zis era împărțit după criterii rigurose stabilite : demisolul, adăpostea pivnița cea mare cu vinuri în care conform inventarului din 1632 se găseau 181 buți, cuprinzând 10032 vedre de vin provenit din dijme, în „casa oțetului“, pivnița de pe latura de vest, erau 308 vedre de oțet puse în 17 butoaie. În aceeași încăpere se aflau oalele cu magiunuri-lictarium din prune uscate, gutui zdrobite, pepeni verzi, piersici uscate. Parterul era folosit ca locuință pentru personalul domenal, casele sameșului, provizorului, economului, măierului. La etajul I, sau „partea de mijloc“ cum e numit în inventare, erau „casele lui Mailat“ cu stema acestuia deasupra ușii de intrare. În continuare se afla camera tezaurului. Este deosebit de interesant că tocmai datorită studierii acestor inventare am reușit să identificăm locul unei scări secrete aflate în grosimea zidului Turnului Roșu care făcea legătura între sala tezaurului și dormitorul principelui aflat la etajul al II-lea. Urmau palatele vechi Bathori, aflate pe latura de nord, ca și loggia (foto 1) de pe latura de sud lărgită în timpul lui Gabriel Bethlen, folosind baza vechiului cerdac. Una din cele mai frumoase săli este cea a Dietei, situată pe latura de vest, transformată după 1630 în capelă. În această sală, numită în anul 1581 „Sala Țării“, apoi „Sala Mare“, s-au adunat toți nemieșii Țării Făgărașului sub conducerea lui Mihai Viteazul înainte ca acesta să plece spre Moldova (foto nr. 2).

Etajul al II-lea a fost aproape în totalitate folosit de familia princiară. Aici se aflau palatul mare, de pe latura de sud, de dimensiuni impresionante, cu emblema familiei Bathori deasupra ușii de intrare, cu pereții tapetați cu cearpete din piele presată, cu 14 rame pentru covoare, cu ta-

vanul casetat, palatul de mese în 6 colțuri, cu carpete de Flandra, cu tavanul din grinzi acoperite cu pinză pictată, avînd de jur împrejurul plafonului titlul aurit al principelui. Din dormitorul principelui, sau „bolta albă“, aflat în Turnul Roșu, ornamentat cu 12 covoare mici, se putea urca pe scara în spirală la „casa de vară“ și la orologiu. Cu casa principeselor și a fiicelor lor care era bogat împodobită cu tapiserii de Flandra, carpete din piele de Cordoba și pardoseală din parchet variat. colorat, se termină latura de vest a etajului al II-lea. Palatele lungi de pe latura de nord, de asemenea bogat împodobite foloseau și la primirea oaspeților de vară, cum au fost trimișii voievozilor munteni și moldoveni în timpul lui Mihail Apafi I, sau ai sultanului turc, unii participanți la dietele Transilvaniei ținute în nenumărate rînduri în Cetatea Făgărașului. Latura de est ca și bastionul temniță erau folosite pentru depozitarea hranei (slănini, burdufuri cu brînză) la nivelul etajului al II-lea.

Inventarul din anul 1656, întocmit de provizorul cetății între 1 și 31 martie, este deosebit de amănunțit ¹⁴.

Cetatea Făgărașului apare în toată mărișia sa, ca reședință princiară, cu descrierile fiecărei încăperi, începînd cu zidul de incintă.

Locuințele drabanților aflate pe latura de est a zidului de incintă sînt continuate de casa lăcătușului, brutăria veche, casa slăninilor, celare, casele de pulbere de pe laturile de sud și nord, bastioanele de colț cu cazematele de dedesubt (foto nr. 3).

Intrarea în castel se făcea printr-o poartă mare cu butuc rotitor. În apropierea acesteia, se aflau închisoarea din turnul temniță (foto nr. 4), casele sameșului, provizorului, economului, valeților. Demisolul (vezi planul parterului) era folosit drept pivniță pentru depozitarea vinurilor și a oțeturilor (foto nr. 5).

Descrierea etajului I (plan 1) sau „nivelul de mijloc“, începe cu bucătăria princiară, continuă cu bastionul „pestriț“ sau „tărcat“ unde se aflau camerele principesei bogat descrise în inventar, avînd tavanul vopsit în diverse nuanțe, ferestre cu ancadrame din piatră, sobă din cahle verzi care la partea superioară avea cahle dantelate și globuri. Camera interioară din acest turn avea tavanul cu grinzi, soba din cahle albe cu motive florale, lucrată de meșteri anabapțiști aduși încă din timpul lui Gabriel Bethlen la Vințul de Jos. Aceștia s-au specializat în producerea cahlelor habane cu suprafața exterioară dată cu smallț de cositor (foto nr. 6). De

¹⁴ Arhivele Statului Budapesta, U, et. C, fascicola 14/50, fotocopie în Biblioteca Filialei Academiei Cluj, Arhiva Istorică.

altfel cercetările arheologice efectuate la cetate de către arheologii D.M.I. au scos la iveală o cantitate mare de cahle de acest fel. La același nivel erau și sala de mese a principesei, casa drabanților, casa maistrului de ceremonii, capela, casa parohilor. Fostele încăperi care în inventarul din 1632 purtau denumirea de casele lui Mailat de pe latura de sud a etajului I, foloseau în 1656 ca depozite de slănină și făină. Urmau: casa soldaților, sufrageria căpitanilor, cu blazonul Anei Nadasdy pe ușă. Bastionul Thomori din colțul de sud-est, era compartimentat, fiind folosit drept camere ale principelui, principesei și bucătărie.

Nivelul al doilea sau „nivelul de sus“ (plan 2) adăpostea sufrageria princiară, camera de audiență și palatul Bathori care era de fapt Sala Dietei.

Cel mai bogat inventar pe care-l avem este cel din anul 1676, întocmit în luna iunie a aceluiași an de către Ladislau Boier de Copăcel „cu ocazia predării funcției de provizor. . . în miinile onorabilului domn Șerban Talabă Literat“¹⁵. La data consemnării lui transformarea cetății în reședință princiară era încheiată. Apare astfel menționat șanțul cetății, lărgit de altfel în 1630, pe care pluteau 13 lebede, pentru hrana cărora rația zilnică era de „o piinișoară“. Intrarea în cetate se făcea prin cele 3 porți, dintre care prima era din stejar; urma podul cetății și apoi poarta de mijloc „poartă ridicătoare cu bușele învîrtitoare în puiă“¹⁶ „lîngă ea aflîndu-se și o porțiță mică ridicătoare“, în imediată apropiere aflîndu-se rastelele pentru muschete. Pentru prima dată apare menționat „pavilionul de judecată“ construit pe picioare de lemn în șanțul cetății. În zidul de incintă, umplut pe mari porțiuni cu pămînt, se aflau cele 6 încăperi — locuințe ale drabanților plătiți ai cetății, cele patru bastioane de colț. Pe zidul de pe latura de est se aflau blazoanele lui Ștefan Mailat și ale soției sale „sub un mic acoperiș de țiglă“¹⁷. De la capul podului dinspre poarta exterioară a cetății se ajungea la poarta mare ridicătoare cu pîrghii din scinduri de stejar. „În fața acestei porți exterioare a cetății atîrnă în jos de pe crenelele deasupra casei pîrcălabilor între 6 cîrlige mari de fier, fixate în zidurile de piatră cu plumb negru, un grilaj mare ferecat... susținut de două lanțuri groase de fier“¹⁸. Aceasta este poarta cu hersă de pe latura de est a cetății, intrarea principală. După locuințele draban-

¹⁵ Inventarul din 1676 se află în fotocopie la Biblioteca Filialei Academiei Cluj, Arhiva Istorică, originalul în Arhivele Statului Budapesta.

¹⁶ Ibidem, p. 3

¹⁷ Ibidem, p. 5

¹⁸ Ibidem, p. 4

șilor urmau casele de pulbere, casele cerealelor, casa lăcătușului, casa veche cu slănină, casa nouă de pulbere, moara nouă, bucătăriile, casele pîrcălabilor și casa paraclisierului Lokodi Ioan. În această încăpere se aflau următoarele obiecte : un potir aurit pe dinăuntru și pe dinafară, un pahar de argint aurit, 3 căni de argint aurite cu capacul în forma unui cerc, o față de masă cu încrețituri, șervețele cu colțurile cusute cu flori cu fir de aur, o acoperitoare pentru masă, o față de masă din catifea roșie. Bastionul Bethlen, podit, cu acoperiș din șindrilă, avea într-unul din colțuri o grădină mică acoperită, iar la partea inferioară exista o căsuță pentru drabanți și hambare pentru grâu, orz, semințe de cinapă și linte. În bastionul cu jgheaburi se afla locuința tunarilor iar în cazemata de dedesubt munițiile care „sînt trecute în inventarul domnului pîrcălab“¹⁹ fiind omise din inventarierea din 1676. Tot în cazemată se aflau „două butoaie cu vin din Muntenia cumpărat cu bani și fiind vechi, conținutul îl arată mai bine măsuratul. . . fiind 230 de vedre“²⁰. Sus pe bastion se afla un punct de observație construit din piatră cu o scară din lemn și de asemenea „o rîșniță sau morișcă pentru măcinat sare“, se afla un berbec mare ferecat de bătut stilpi. Bastionul Szabo Ioan podit cu lemn de stejar adăpostea o rîșniță pentru măcinat sare. Tot aici erau locuințe pentru drabanți. Bastionul toboșar (sud-est) avea podea nouă, cu o căsuță pentru drabanți acoperită cu șindrilă cu 3 rîșnițe pentru sare, cu un punct de observație în care se afla o „tobă roșie împreună cu bagheta de tobă“²¹. Casa pîrcălabilor aflată deasupra porții cu hersă în care a locuit și Doamna Stanca soția lui Mihai Viteazul este descrisă în felul următor : intrarea se făcea printr-o ușă cu zăvor de Viena; avea cuptor smălțuit, patru lavițe, șase cuiere, armoar pe perete, ferestre mari de sticlă cuprinse în plumb, tavan din lemn.

A doua parte a inventarului se ocupă de cetatea interioară. La început se notează poarta ridicătoare făcută din scînduri groase care astupa intrarea prin boltă și pe jos. Intrarea avea o podină din lemn, de stejar, pe pereți rastele pentru muschete. Imediat la dreapta, se afla bastionul temniță, compartimentat în trei și folosit după gravitatea faptelor. De exemplu, în temnița a treia „mizeria deținuților era de obicei la gradul superlativ“²². Aici se aflau obezi de roată, fiare de picioare în număr de 12, cătușe pentru mîini. În continuare inventarul consemnează casa sameșului în care se

¹⁹ Ibidem, p. 9.

²⁰ Ibidem, p. 11.

²¹ Ibidem, p. 16.

²² Ibidem, p. 21.

aflau ștampilele din fier ale principesei, săpun, 107 fonți, 100 de căciuli negre, șase piei de capre sălbătice tăbăcite, un sfeșnic cu două brațe, 41 sticle turtite pentru ape de flori, 10 suluri de pînză în valuri, 6 suluri hîrtie și 267 florini. Casa vornicului avea obloane de lemn la ferestrele care dădeau în piața cetății, un cuptor din cahle verzi cu o poliță mare cu 8 rafturi pentru sticle turtite. Urma casa economului cu un cuptor din cahle micasate de încălzit pe dinăuntru. Dintre bunurile enumerate în această casă spicuim: drugi de fier de Hunedoara, transportați de la Alba Iulia în număr de 600, 45 de ștreanguri pentru hamuri, 8 sticle în formă de bostan pentru oțet de trandafiri, 3 butoaie cu fuior de in din Visk melițat și pieptănat în greutate de 63 de fonți, 190 de fonți de argăseală de in, 13 bare groase de fier care cîntăresc 3 măji. Încăperea este descrisă ca avînd plafonul făcut din 5 grinzi cu 42 de scînduri. Urmează casele cameristilor, depozitele de jos care sînt boltite, pivnița căpitanului cu 37 de butoaie pentru vin, casa cu oțeturi cu 12 butoaie de oțet, tot aici aflîndu-se o puiă de aramă cu pisălog care după cum menționează inventarul „se află acum la aurarul Belenyesei Gheorghe“, tot aici se mai afla 118 luminări de seu și 4 cănițe cu mazăre. Din pridvorul casei oțeturilor se ajungea în pivnița cea mare a cetății care avea locuința pivnicerului în imediată sa apropiere. Intrarea în pivniță era făcută printr-o ușa mare și pe scări din scînduri de stejar. Pivnița era boltită avînd doi stîlpi mari de piatră pentru susținere. Pentru vinuri erau făcute teascuri mari dispuse pe trei rînduri. La capătul acesteia se afla pivnița de sub bastionul Thomori (sud-est) în care erau 430 de vedre de vin, iar în pivnița de sub Turnul Roșu (sud-vest) se aflau 4 vedre de vin. Tot la parter se afla bucătăria căpitanilor, casa veche de oțeturi a căpitanilor în care se afla și casieria. Loggia-coridorul de piatră de pe latura de sud al cărui paviment era din cărămidă, avea încastrate în zidărie stemele lui Gheorghe Rakoczi și Ecaterina de Brandenburg.

Biserica aflată în vechea Sală a Dietei avea două ferestre rotunde cu ochiuri de sticlă prinse în plumb. 21 de scaune pentru bărbați iar scaunele „Domnului și Doamnei noastre sînt spre fereastra cetății interioare“, un amvon cu un sfeșnic de aramă. Urmau la rînd casele prefecților, palatul prințitor vechi și casa căpitanilor. În turnul pestriț (latura de nord) se afla locuința de văduvă a Suzanei Lorantffi, ornamentată cu tapiserii de Flandra cu ferestre cu geamuri din cristal, cu o sobă făcută din cahle „cu motive creștinești“, cu plafonul casetat și podeaua din cărămidă.

Casele din rîndul de sus (etajul II) au fost păstrate ca locuințe ale familiei princiare. Palatul prințitor vechi avea tavanul italianesc cu 8

cornișe pentru covoare în care se păstra în momentul inventarierii „caleașca, sania, trăsura și căruciorul de învățat să umble al domnișoarei noastre”²³. Încăperile care urmau la rând aveau toate sobe pe picioare de piatră cioplită pardoseală din scinduri și plafonul vopsit, cu cornișe pentru covoare formind locuințele solilor veniți la cetate. Palatul mare de pe latura de sud care a preluat funcțiile sălii dietei era împodobit cu tapiserii de Flandra, cu un cămin monumental și cu mobilier de epocă. Deasupra pragului de sus al ușii se afla emblema familiei Bathori, plafonul era caseat și pictat cu elemente florale și animaliere. Palatul de mese, este în șase colțuri avînd un cuptor cu cahle verzi pe picioare de piatră cioplite, pe pereți carpete de Flandra, cu tavanul din grinzi acoperite cu pinză pictată formînd tablă care la colțuri aveau rozete aurite, în mijlocul plafonului fiind stema și titlul principelui. De aici se ajungea la bolta albă sau dormitorul principelui în care se aflau 12 covoare mici, un cuptor smălțuit în verde și galben și un mic cuptor de încălzit cu cahle dantelate, 7 bucăți carpete de Flandra. Urma bolta mărutei doamne, camera domnișoarei. Din dormitorul principelui se putea urca la orologiu și la cele două case de vară aflate în Turnul Roșu la nivelele II și IV.

Piața Cetății era pavată cu pietre de rîu avînd în mijlocul ei fîntina și spinzurătoarea (în care și-a găsit sfîrșitul și Popa Gheorghe din Ciurila, partizanul lui Gheorghe Rakoczi al II-lea). Inventarul mai cuprinde grădinile cu sălbăticiuni unde sălășluiau 26 cerbi mari, un zîmbbru, 39 de ciute, grădinile de legume, de pomi fructiferi, cele de flori, pentru care Ana Bornemisza cerea semințe sultanului turc. Deosebit de apreciate erau „apele de flori”²⁴ (extracte apoase din plante) de trandafiri, de crin alb, tei, soc, fragi și pătrunjel. În afara zidurilor de incintă se aflau eleșteele, casele de fierbere, casa meșterului rotar unde staționau trăsurile principelui captușite cu piele, dricul „cel nou”, casa îngrijitorului de păsări în care sînt inventariate păsările pe categorii, slabe, grase „din anul acesta”, „din anul trecut” și casa îngrijitorului de ciini.

•
• •

Inventarele în discuție, oglindă fidelă a dezvoltării marelui domeniu feudal al Țării Făgărașului evidențiază astfel, pe de o parte, cantitățile

²³ Ibidem, p. 50

²⁴ Emil Gheorghe. *Pagini din trecutul formației românești*. București, 1967, p. 22.

mari de bunuri ce umpleau încăperile vastului castel, iar pe de alta, măreția arhitecturală și fastul monumentului.

O primă valorificare a acestui bogat material a condus la întocmirea unei ample documentații pentru toate încăperile castelului ceea ce a ușurat cercetarea istorică și conturarea tematicii de organizare a muzeului.

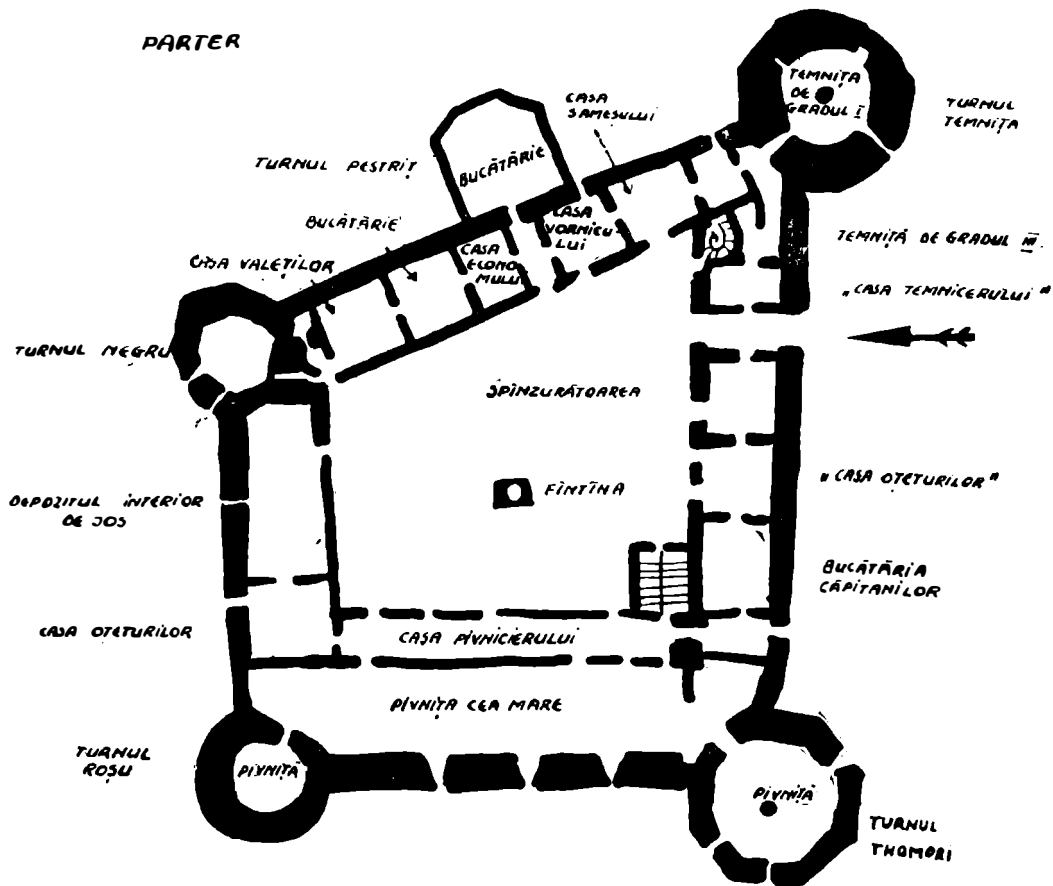
DIE INVENTARE DES FOGARASCHER SCHLOSSES AUS DEM 17. JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

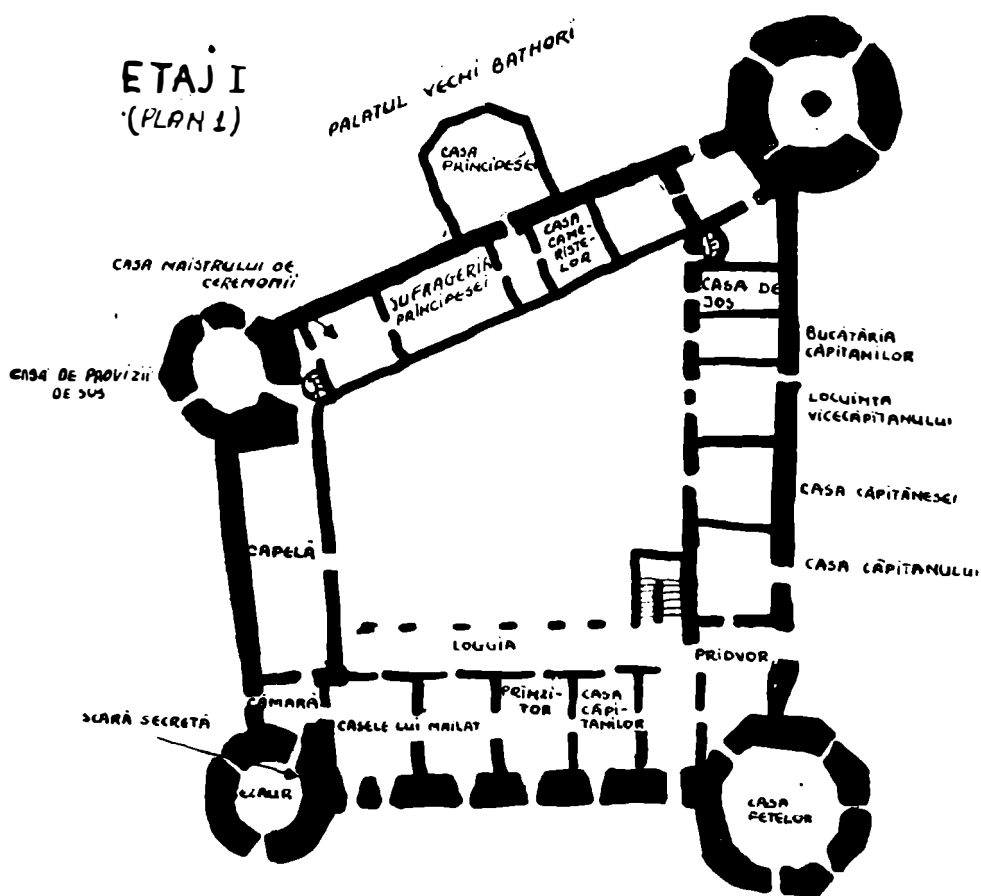
Die aus dem 17. Jahrhundert stammenden Inventare über die Einrichtung des Fogarascher Schlosses sind teils unter der Leitung von Akad. D. Prodan, veröffentlicht worden, teils befinden sie sich als maschinenschriftliche Kopien bei der Filiale der Akademie der S.R.R. in Cluj, (Klauseuburg) und im Fogarascher Schlossmuseum.

Die Untersuchung dieser Inventare ist in doppelter Hinsicht wichtig: sowohl für die eigentliche historische Forschung, als auch für die Fortführung der umfassenden Restaurationsarbeiten an diesem Baudenkmal im Sinne der zeitgenössischen Beschreibungen.

PARTER

ETAJI I (PLAN I)

ETAJ IV

CASA DE VARĂ
SUPERIOARĂ

ETAJ. III

CASA DE
VARĂ

ETAJ II
(PLAN 2)

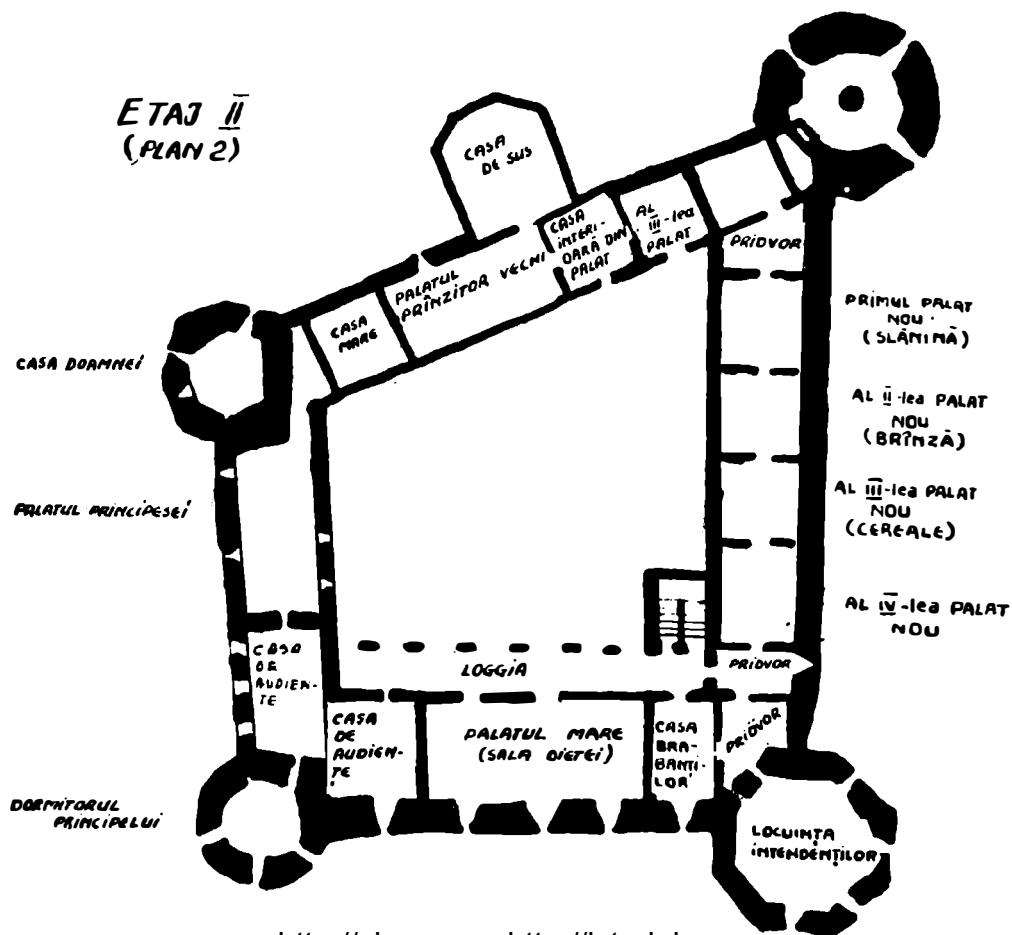

Foto 1. Loggia

Foto 2. Sala dietei

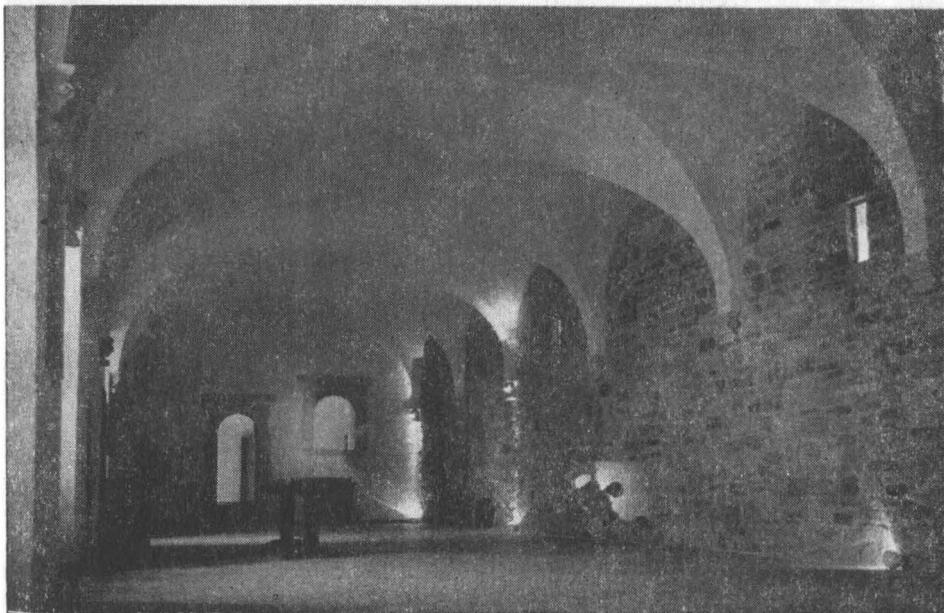

Foto 3.
Bastionul
de N-V.

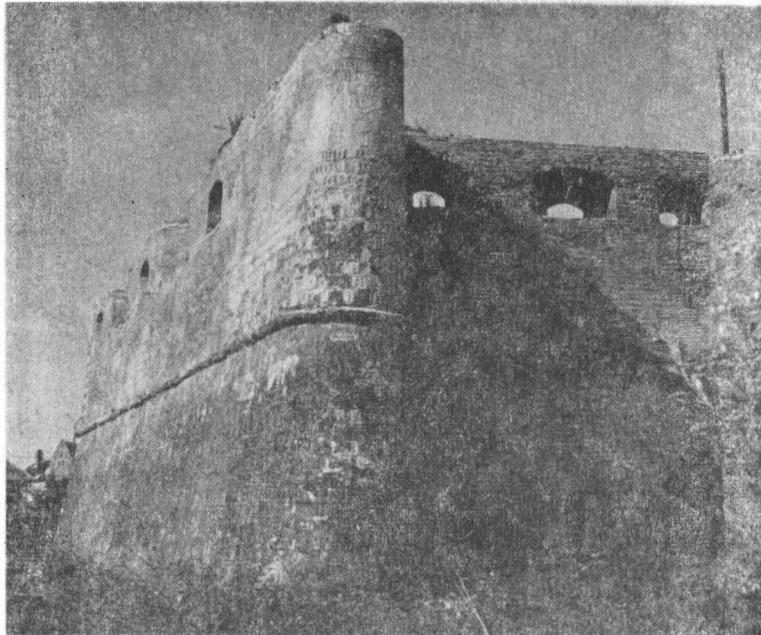
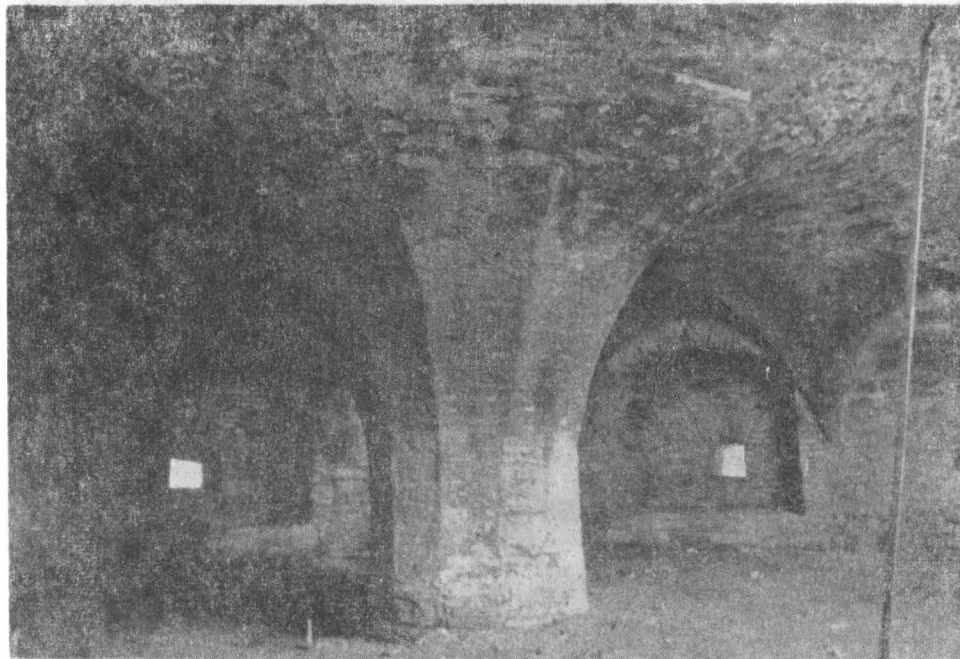

Foto 4. „Temnița de gradul III“

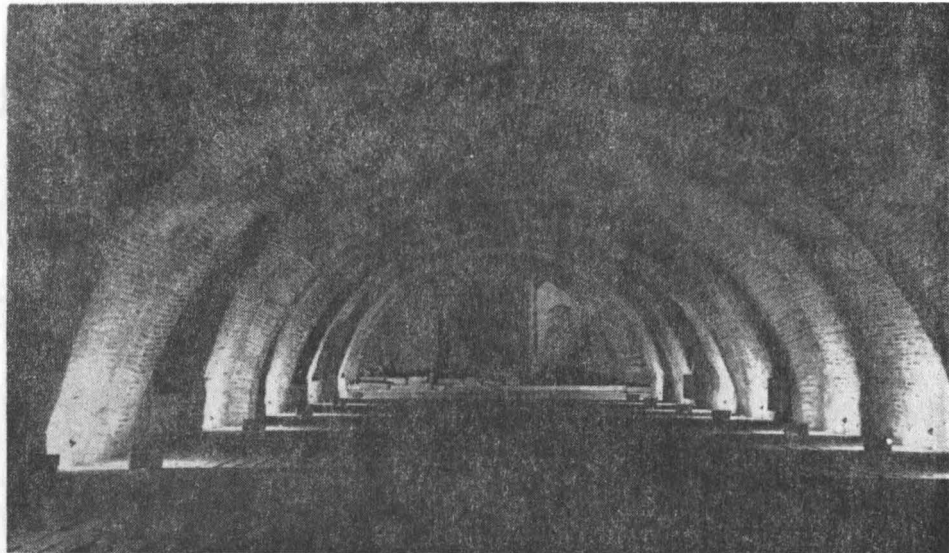

Foto 5. „Pivnița cea mare“

Foto 6.
Cahla habană

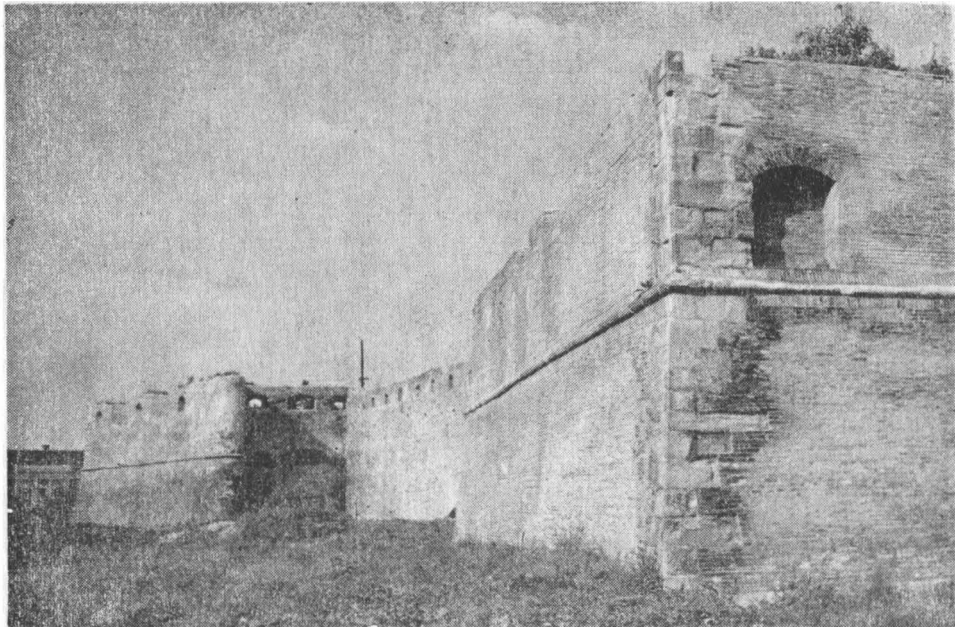

Foto 7. Bastioanele de N-V și S-V

Foto 8. Cetatea și șanțul de apărare

Foto 9. Stema
lui Balthazar Bathori
etajul I latura sud-est

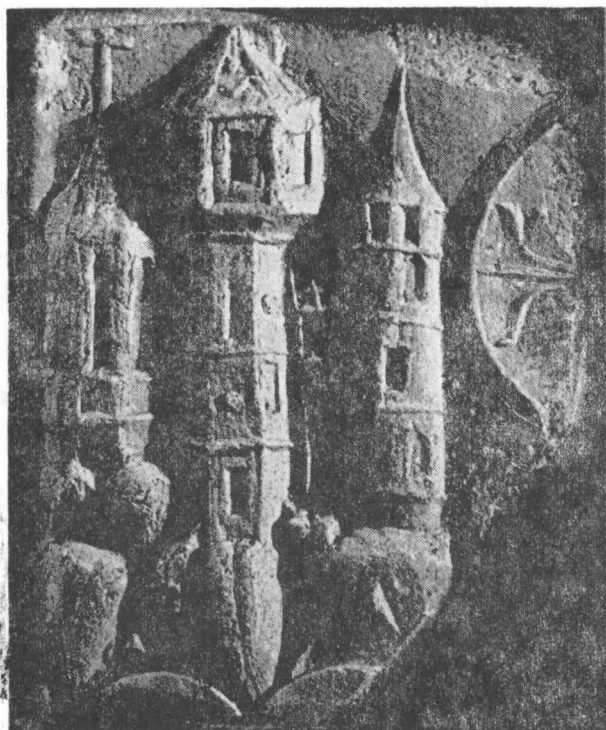

Foto 10. Cahla sec. XV

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA HANURILOR DIN ȚARA BÎRSEI

MINERVA NISTOR

Dezvoltarea Brașovului, cu rol de piață comună a celor trei țări românești, precum și caracterul său original și pitoresc, cu iarmaroace zgomotoase, sînt amintite încă din 1550, 1565, 1596 de călători străini contemporani ce au poposit aici¹. Ei, caracterizînd Brașovul drept cel mai înfloritor dintre orașele Transilvaniei, unde se adună toate popoarele vecine ca într-o piață comună de mărfuri. Pe piața brașoveană se întîlneau la vestitele iarmaroace negustori români, greci, macedoneni, arabi, raguzani, armeni, polonezi, italieni², iar negustorii, boierii, trimișii domnitorilor din Țara Românească și Moldova erau oaspeți nelipsiți. Actuala Piață a Sfatului, destinată vînzării produselor, seamăna cu un bazar oriental în care se desfăceau tot felul de mărfuri³ (Fig. 1). După spusele contemporanilor. Brașovul era piața principală pentru mărfurile levantine, un fel de depozit comun pentru țările române, la care apelau negustori de toate neamurile, din nenumăratele țări ale lumii comerciale, veniți cu mărfuri scumpe în căutarea de mărfuri ieftine și bune. Această înflorire economică, acest aflux de străini a necesitat ridicarea hanurilor începînd din secolul al XV-lea. Brașovul acestor timpuri nu poate fi conceput fără ele, deoarece apariția hanului este legată în mod nemijlocit de dezvoltarea economico-comercială.

* Privitor la această temă, vezi și Minerva Nistor capitolul „Hanurile”, în *Țara Bîrsei*, vol. II, București, 1974, p. 141—153.

¹ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, Editura Științifică, București 1965, p. 78 ; Maria Holban, *Călători străini despre țările române*, București 1965, p. 218 ; Francisc Pall, *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani*, în „Revista Arhivelor”, 1958, p. 105.

² Fr. Pall, *op. cit.*, p. 94 ; Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 78.

³ În cele șapte documente din 1517 este amintită activitatea comercială a negustorilor raguzani la Brașov (Arh. St. Brașov, col. acte depozit II-13-19). În alte documente din 1575—1578, este amintită activitatea unor negustori italieni.

Înainte de apariția hanurilor și concomitent cu ele, în Brașovul devenit unul dintre cele mai importante antrepozite de mărfuri ale vremii (cu drept de depozit și etapă, piață principală „emporium“), un rol deosebit de important îl aveau pivnițele, unde se depozitau mărfurile. Unele de dimensiuni de-a dreptul impresionante se întilnesc și astăzi în fosta „Cetate“ ca de exemplu pivnițele și „bolțile“ Casei Sfatului⁴ și Casei Negoțului „Kaufhaus“ (monumente de prestigiu ale Brașovului). Casa Negoțului, îndeosebi hala orașului cu rol complex de vânzare și depozitare a conservat în timp suficiente elemente care să permită reconstituirea exactă a prăvăliilor din grupul central. Acestora le corespunde la subsol, pivnița, acoperită cu obișnuitul sistem de bolți cilindrice, cu axul perpendicular pe latura lungă a construcției. Această pivniță servea drept depozit de mărfuri „bolților“ (Fig. 2), unde meșteșugarii își desfășeau produsele, primind astfel și denumirea de „Podul Meșteșugarilor“ sau „Podul Bătușilor“. Clădirea, prin proporțiile sale (aparținând în permanență orașului), reflectă cel mai bine înflorirea comerțului din Brașov, iar pivnița, prin dimensiunile ei constituie o mândrie a localnicilor aici fiind amenajată și o circumă, întilnită sub pitorească denumire de „Casa de beție“⁵.

Încă în 1507 este amintit un han în apropierea străzii Sf. Ioan cel Nou, lipit de un depozit de materiale de construcție care se întindea pînă în zidul exterior dinspre Cetățuie⁶ (Fig. 4) aproximativ pe locul pasajului noului hotel Carpați. Faptul că hanul a fost plasat pe latura cea mai expusă a cetății unde nu mai avem adăposturi naturale (Timpă și Straja), poate fi interpretat în două sensuri : spre a fi în apropierea celor două porți principale : Mănăstirii și Porții, sau pentru că porțiunea cuprinsă între cele două străzi era cea mai întărită, avînd pe lîngă zidul de incintă două centuri de ziduri, un val de apărare și un șanț exterior.

După inventarul obiectelor găsite la acest han⁷ (Fig. 6), aparținînd soției voievodului Mihnea cel Rău, reiese că ea a fost găzduită aici în 1509 în timpul refugiului la Brașov împreună cu familia sa (cînd

⁴ Concepută inițial pentru depozit și loc de desfășurare a produselor meșteșugărești. Subsolul ce formează „bolțile“ blănarilor și parterul sînt acoperite cu bolți cilindrice din cărămidă simplă cu penetrații și cu bolți cu dublă curbura.

⁵ E. Greceanu și O. Velescu, *Restaurarea halei vechi din Brașov, Monumente istorice studii și lucrări de restaurare*, București, 1964, p. 123

⁶ Th. Tartler, *Collectanea zu einer Particulair Historie vom Kronstadt 1741*, fortgesetzt und ergänzt von J. Trausch vol. II. Mss. la Arh. St. Brașov, p. 609 ; G. Treiber în *Das burzenland* III, p., 175.

⁷ *Quellen*, I, p. 301.

Craioveștii revin în Țara Românească cu ajutorul lui Mehemed beg). Probabil tot la acest han a găsit adăpost și Mirocea, fiul lui Mihnea, după înfringerea de la Cotmeana (1510) deoarece pentru sprijinul dat lui Mircea de către brașoveni aceștia intră în conflict cu Neagoe Basarab⁸.

Din anul 1860 se păstrează planul pentru transformarea casei scărilor de la cel mai mare han al orașului, „La Coroana de Aur“ (Fig. 7) de pe str. Vămii (azi str. 7 Noiembrie nr. 12), iar din 1873 alte reparații la parter și etaj⁹.

Concomitent cu ridicarea construcțiilor civile și a lăcașurilor de cult, în Brașovul medieval se trecuse și la fortificarea orașului, proces ce se desăvârșește în secolul al XVII (1641), probabil așa cum apare pe prima gravură (fantezistă) a Brașovului executată de V. G. Schollenberger și publicată de I. Tröster în 1666¹⁰. Apoi, la numai câteva decenii, socotindu-se în fața unei îndelungate perioade de liniște, brașovenii au renunțat la aceste fortificații, lăsându-le în părăsire sau demolându-le sistematic pentru lărgirea orașului. Orașul se dezvoltă în așa măsură încît turnurile, bastioanele, care în majoritatea cazurilor aveau mai multe nivele, au putut fi amenajate pentru adăpostirea străinilor, ca de exemplu turnul pulberăriei de pe latura nordică a cetății (str. Castelului nr. 46 (Fig. 8) sau al studenților de pe latura sudică str. G. Barițiu nr. 24 (Fig. 9). În anul 1779 trecindu-se peste restricțiile existente, Sfatul Orașului aprobă proprietarilor de case din Tîrgul Cailor și a str. Vămii să-și extindă curțile pînă la curtină, cuprinzînd și o parte din turnuri, ca de exemplu turnul care servește în prezent drept clopotniță, a bisericii Sf. Treime (str. G. Barițiu nr. 12)¹¹.

Tot în han va fi transformat și lazaretul amintit încă din secolul al XIII-lea în str. Leproșilor (azi str. Cantacuzino nr. 2) din cartierul care se va numi ulterior Blumăna, lingă canalul Timiș, unde era și podul de piatră pe care ieșeau leproșii să cerșească. Leprozeria se compunea dintr-un spital și lazaretul propriu-zis, barăci de izolare, cameră

⁸ Arh. St. Brașov, Primăria Brașov, Socoteli alodiale, I, 1, p. 52-23-; St. Ștefănescu, *Intărirea presiunii otomane asupra Țării Românești (1496—1821)*, în *Istoria României*, II, 1962, p., 620—625.

⁹ „Călăuză prin Brașov și împrejurimi“, Brașov, 1915, p. 33. În 1915 hanul avea 10 „odăi“ și două săli de mese. Prețul odăilor era de 2—3 coroane.

¹⁰ Minerva Nistor, *Cetatea Brașovului și fortificațiile din Țara Birsei*, în *Culegere de studii și cercetări*, I, Brașov, 1967, p. 262; Ihanes Tröster, „Das Alt wird Neue Deutsche Dacia Das ist neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen, Nürnberg, 1666 p. 80.

¹¹ Erich Jekelius, *Das Burzenland*, III, Brașov p. 26.

pentru fumigații etc.), numit „Terra Leprosorum“ (Fig. 12). În secolul al XVI-lea, aceeași așezare cuprindea un „Domuculus leprosororum“ (1539)¹². După încetarea epidemiilor de ciumă lazaretul a fost transformat în han, purtând în continuare denumirea de lazaret, după cum reiese și dintr-o scrisoare din anul 1794, decembrie 26, trimisă de marele negustor brașovean Mihail Țumbru lui Anastasie Hagi Vulcu și companiei sale din Smirna. În scrisoare se menționează printre altele, că chirigii prahoveni care au plecat din Brașov la 18 decembrie, au mărfuri și „cu gropul“ cu 737 galbeni și au descărcat mărfurile la „Hanul lui Drăguș“. Neputînd să meargă mai departe din cauza zăpezii, cărăușii au fost nevoiți, să se întoarcă la Brașov la lazaret¹³. În 1777 s-a construit actuala biserică evanghelică în locul micii capele a leprozeriei.

Pe str. Neagră, unde întîlnim mici hanuri a căror activitate s-a desfășurat pînă pe la începutul secolului al XX-lea, era „Hanul Roșu“¹⁴ cu cîrciuma „Casa Roșie“ (str. Nicolae Bălcescu nr. 16) care și-a luat denumirea după culoarea roșie a fațadei. Clădirea pe două nivele, cu o curte în formă de „U“ (încintă închisă), păstrează la etaj inscripția : RENOVAT M.P.P., MIE AE ERECHAN 689 IE NJ IULIE, probabil imediat după incendiul din anul 1689. În aceeași curte pe o clădire mai nouă, se păstrează mențiunea : REPARATUM 1803.

Porțiunea cuprinsă între ziduri era doar o parte din ceea ce a fost orașul Brașov, care mai cuprindea așa zisele suburbii ce se întindeau în afara zidurilor cetății. Aici avem menționate mai multe hanuri, descrise alături de cele din cetate în capitolul „Hanurile“ din monografia „Țara Birsei“ vol. II¹⁵. Brașovul Vechi spre Bartolomeu — Civitas Vetus (1522) supranumit și „Suburbia cu drumuri rele“, „Suburbium“ (1541)¹⁶, unde se ajungea prin poarta Mănăstirii (Fig. 4,5). Aici se afla „Hanul mare“, Curtea orașului unde erau găzduiți oameni modești, slugile boierilor. Un cronicar, referindu-se la anul 1614, nota: în vremea „taților“ conducerea orașului nu permitea solilor turci să intre în cetate, trebuind să se mul-

¹² Porțiunea cuprinsă astăzi între hotelul Carpați și clădirea Palatului Telefoanelor. Pe locul aripii răsăritene a fostului Liceu, Dr. I. Meșotă, era bastionul aurarilor (Cf. Hans Goss, op. cit., p. 93—94).

¹³ Dumitru Limona, *Catalogul documentelor grecești din Arh. St. Brașov, de la orașul Stalin*, vol. II. București, 1958, p. 198, poziția nr. 737.

¹⁴ *Der Siebenbürgische Hausfreund*, Brașov 1885—1900.

¹⁵ Minerva Nistor, capitolul „Hanurile în Țara Birsei“, vol. II, București, 1974, p. 141—150.

¹⁶ F. Jekelius, op. cit., p., 46.

țumească cu această curte (stadthof) din suburbie. Este cunoscut din izvoare că acest „publicis urbis aedibus“ (edificiu al publicului orașului) se află pe str. Lungă ¹⁷.

Tot din Brașovul Vechi amintim hanul „La Vulturul de Aur“ ¹⁸ (str. Lungă nr. 1). Etajul, spre curte, prezintă o suită continuă de ferestre care au și astăzi un aspect plăcut. Aici staționau diligențele pentru Sinaia, Timișoara și Cluj, deoarece în imediata apropiere era Șirul Livezi (lipsit de clădiri, erau numai livezi) unde caii poștalioanelor puteau fi lăsați liberi să pască, de unde și denumirea de Livada Poștei. Din anul 1867, clădirea hanului „La Vulturul de Aur“ apare sub denumirea de Hotel nr. 1 (Fig. 20), avînd ca proprietar pe Franz Ludwing fost arendaș în anul 1855 la hanul orașului „La Coroana de Aur“. Din anul 1900 clădirea primește alte destinații.

În imediata apropiere era hanul „La Cerbul de Aur“ ¹⁹ (str. Lungă nr. 5) construit în anul 1862. Din anul 1867 și acest han devine hotel sub denumirea de hotel „București“ ²⁰. Aflată în afara zonei demolărilor pe una din căile de pătrundere în oraș, clădirea care se păstrează în bune condițiuni și astăzi, prezintă două elemente de interes: unul istoric (deoarece în drumul său spre extil, la acest han a poposit domnitorul Alexandru Ioan Cuza în intervalul dintre 26 februarie — 4 martie 1866) și unul arhitectonic, clădirea fiind reprezentativă pentru tipul de casă cu geamlîc, vîdin puternice influențe orientale, tip foarte răspîndit la sfîrșitul secolului al XIX-lea în orașele din Țara Românească — zona Cîmpulung și Pitești ²¹. Probabil prin această filieră a ajuns un astfel de sistem de construcție și la Brașov, deoarece și clădirea alăturată de pe str. Lungă nr. 1 fostul han „La Vulturul de Aur“ prezintă geamlîc, dezvoltat însă pe trei laturi. Au multă asemănare cu hanul „Gabroveni“ din Pitești ²². Ambele clădiri merită să fie conservate și puse în valoare prin restituirea funcției lor inițiale.

¹⁷ Pavel Binder, „Hanurile și hotelurile de odinioară“, în „Astra“, Brașov 2/1971.

¹⁸ „Der Siebenbürgische Hausfreund“, anii 1847—1900.

¹⁹ „Der Siebenbürgische Hausfreund“, 1847—1900 și harta din Kronstädter Adressenbuch, 1868. În 1847—1853, proprietarul hanului era C. E. von Papp iar arendașii Ion Opriș și Johan Foger.

²⁰ Harta din „Kronstädter Adressenbuch“, 1868.

²¹ Radu Crețeanu, *Date privind monumentele vechi din Pitești și punerea lor în valoare în cadrul acțiunii de sistematizare a orașului* în Buletinul Monumentelor Istorice, anul XXXIX, nr. V, 1970, p. 65.

²² *Ibidem*.

Prin poarta străzii Porții (Fig. 3), se trecea în cartierul Blumăna, a cărui axă principală era str. Fintinii (actualul Bulevard Lenin) de unde continua drumul Timișului (unde la fel avem menționate mai multe hanuri). Aici se mai putea ajunge începând din anii 1782—85, prin bastionul tăbăcarilor de la capătul str. Negre, transformat în poartă, care a durat pînă în anul 1873²³.

Prin poarta Ecaterinei, poarta superioară, zisă și a „Valahilor“, construită în 1559, care a funcționat pînă în 1827 cînd s-a deschis Poarta Scheilor, se ajungea în Suburbia de Sus, adică în cartierul Schei. Acolo se mai putea ajunge și prin str. Tîrgul Cailor, la capătul căreia se deschisese o nouă poartă care a dăinuit puțin (1820—1874)²⁴. Din cauza fortificațiilor orașului, cărăușii întîmpinau greutăți pentru a junge în Schei, ceea ce explică puținele hanuri existente în acest cartier.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, accețiunea cuvîntului han își schimbă înțelesul: pe măsură ce hanurile mari devin hoteluri, încep a fi numite hanuri și diverse circiumi din oraș sau din afara lui care aveau și cîte o cameră, două de locuit și unde trăgeau mai ales sătenii veniți cu căruțele în oraș. Ca urmare a modernizării orașului, unii din proprietarii vechilor hanuri au încercat să le transforme în hoteluri unde călătorii găseau mai mult confort, rămîinînd însă cu aceleași dependențe: odăi, grajduri și șoproane pentru vehicule. Vestitul han „La Soarele de Aur“ își schimbă denumirea în Hotel nr. 1, hanul „Cerbul de Aur“ devine hotelul „București“ și altele. În majoritatea cazurilor, primele hoteluri au provenit din transformările hanurilor mari ale orașului. Începînd din anul 1865, la Brașov funcționau concomitent hanuri și hoteluri. Multe dintre vechile hanuri și-au schimbat numai denumirea în sensul modern al cuvîntului de hotel, rămîinînd însă aceleași clădiri vechi puțin amenajate.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, la capătul străzii Porții (azi Republicii), colț cu B-dul Gheorghiu Dej, se ridică elegantul hotel din vila Kertsch (Fig. 23). Despre acest hotel, Nicolae Iorga în călătoria sa de studii la Brașov (1899) nota: În dimineața de iarnă, în Brașovul așa de frumos sub ninsoare, cu un frig... pe care-l simțeam și în salonul rău încălzit din Vila Kertsch, unde și singur îmi făceam focul, am cules nespuse de bucurii însemnările zilnice din socotelile Brașovului²⁵. Vis-a-vis se

²³ F. Jekelius, *op. cit.*, p. 42—45.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Călăuză prin Brașov și împrejurimi“, p. 33. Porțiunea din șantul de apă-rare a cetății Brașovului pe care a fost construită vila Kertsch, a fost cumpărată

ridică în 1910 hotelul „Coroana” (Fig. 24) azi hotelul „Postăvarul” pe locul vechiului han „Coroana” (construit în anul 1774, Fig. 25) hotel de prim rang, cu confortul cel mai modern, avînd 100 odăi și saloane : sală de mîncare, cafenea, salon de citire, ascensor, încălzire centrală, lumină electrică, omnibus pentru gară etc.²⁶. Ambele hoteluri vor concura mult hanurile vechi mai puțin confortabile.

Firma hanului „Coroana” se păstrează la Muzeul Județean Brașov și reprezintă o coroană din fier forjat. Dimensiuni : 0,40/0,55 m.

Pe arterele de tranzit spre și dinspre Brașov, la încrucișări de drumuri și în localitățile aflate pe axul principalelor drumuri ale vămii țării, apar alte hanuri: Pe drumul Oltului care făcea legătura între Brașov și Moldova, pe Teleajen (Tabla Buții), prin Munții Tătarul, pe Buzăul Ardelean, Valea Timișului-Prahova, și pe drumul Branului, care făceau legătura cu Țara Românească²⁷. Aceste drumuri continuau din Moldova în Polonia, din Țara Românească la gurile Dunării, din Transilvania în Ungaria, Germania etc. În 1476, Vlad Țepeș comunica brașovenilor că a „slobozit pretutindeni drumurile și pe la Rucăr și pe Prahova și pe Teleajen și pe Buzău”²⁸.

Carpații, cu toată masivitatea lor, nu au fost niciodată o barieră între cele trei țări românești. Dimpotrivă, fiind străbătuți de numeroase văi pline de plaiuri și pășuni ospitaliere, au favorizat comunicațiile din cele mai vechi timpuri asigurînd condiții prielnice dezvoltării relațiilor reciproce. Începutul legăturilor comerciale oficiale dintre Brașov și Țara Românească l-a făcut Vlaicu Vodă în 1368²⁹, ceea ce nu exclude însă relații neoficiale, negoțul pe poteci, căi tainice neumblate (per vias occultas et consolitas³⁰, denumite popular de birseni și făgărășeni, spartul sau „umblatul plaiului” iar ulterior „Vama cucului” (unde existau hanuri). Pe aici se făceau transporturi ilegale de mărfuri, pentru a se evita vămile mari care se încasau negustorilor, cum reiese și dintr-un

în anul 1888 de un particular, de la Sfatul orașului (Cf. Hans Goos, *op. cit.*, p. 105; N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, I, București, 1934; p. 319. O parte din vila Kertsch a fost bombardată la 16 aprilie 1944 (ulterior refăcută), iar restul s-a demolat în iulie 1970, conform planului de sistematizare a orașului, pentru construirea „Casei de modă”.

²⁶ „Călăuză prin Brașov și împrejurimi”, p. 32.

²⁷ Pavel Binder, *Drumurile și plaiurile Țării Birsei*, în *Studii și articole de istorie*, vol. XIV, 1969, p. 207.

²⁸ Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în secolul XV și XVI*, vol. I. (1413—1508); P. Binder, *op. cit.*, p. 207.

³⁰ Hurmuzaki — Iorga, *Documente*, XV, partea I, document nr. 2 p. 1.

document din anul 1583, martie 18, prin care regele Ștefan al Poloniei scrie judeiului secuilor și castelanului de Făgăraș, despre negustorii care își strecoară marfa pe poteci în Țara Românească, lăsând la o parte trecătorile cunoscute : Turnul Roșu, Branul, Teleajenul și Prahova³¹.

Legătura dintre Brașov și Făgăraș se face pe drumul podit din codrii Codlei, ce traversau munții Perșani, drum străbătut și de oștile lui Vlad Țepeș și Mihai Viteazul³². Pe harta Transilvaniei întocmită de Johannes Honterus în 1532,³³ (Fig. 26) este consemnat Einsiedel, adică sihastriu, pustnic, cu un mic desen reprezentând o casă, probabil schitul existent aici. Este plasat pe „drumul sașilor“ de la cumpăna apelor în apropiere de piscul Stăncioiului (pe drumul vechi Codlea-Vlădeni-Perșani). Existența acestui schit părăsit, apoi amenajarea de orașul Brașov a unui han aici, este subliniată și de un document din 1545³⁴ (Fig. 28), în care se menționează „domus Eremita Einsiedel“, hanul lui Eremita (pustnicului) din pădurea Codlei, lângă schitul consemnat pe harta lui Honterus.

Pe harta Transilvaniei întocmită de Sebastian Münster (1545³⁵, nu mai este consemnat schitul, în schimb, pe harta lui G. Reichersdorffer (1556) Fig. 27 apare în același loc ca și pe harta lui Honterus, aceeași denumire de Einsiedel. Spre deosebire de aceasta, apare și denumirea de Herberge (adăpost), fiind vorba de hanul amenajat aici după întocmirea hărții de către Honterus. Pe harta „Transylvania“ publicată de J. Tröster (1666)³⁷ este trecută pădurea Codlei, însă hanul nu mai este menționat. El este amintit ulterior sub denumirea de hanul „Cumătra“³⁸, după piriul Cumetra din apropiere, ce izvorăște dintr-o fîntîniță, denumită pînă astăzi „Fîntînița călugărului“³⁹, după schitul menționat aici de Honterus. La acest han se schimbau caii diligențelor și se întilneau haiducii, care și-au

³¹ Arh. St. Brașov, Colecția Fronius, I, nr. 336 I.

³² Quellen, vol. III., p. 160 ; P. Binder, *op. cit.*, p. 216.

³³ Johannes Honterus, *Chorographia Transylvaniae, Syebembürger*, Basel, 1532 (Cf. Netoliczka, *Johannes Honterus, Ausgewählte Schriften, Honteruspresse*, Viena 1898, (harta anexă).

³⁴ Arh. St. Brașov, Socoteli alodiale, cota V/7, p. 97—98 ; *Quellen*, III, p. 284, rîndurile 11, 24 ; *idem*, vol. II. p. 665

³⁵ Sebastian Münster, *Cosmographia*, Basel, 1568, p. 10, 38 (Transilvania XX Nova Tabula).

³⁶ Georg Reichersdorffer, *Transilvania Chorographia Transylvaniae*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, III, Ed. Schwandtner, 1746, p. 784.

³⁷ Ioahannes Tröster, *Das Alt und Teutsche Dacia. Das ist neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*, Nürnberg, 1666.

³⁸ Iacob Zorca, *Monografia comunei Vlădeni*, Sibiu, 1896, p. 24.

³⁹ Informație prof. Micu Simion, 68 ani, Brașov, str. Dr. Peru Groza nr. 1.

continuat atacurile pînă după anul 1800. Probabil din cauza atacurilor dese ale haiducilor, orașul Brașov vroia să schimbe drumul diligențelor pe la Poiana Mărului însă pădurile de aici fiind mult mai mari și mai dese, a renunțat ⁴⁰.

Treptat, odată cu deschiderea noului drum de jos, oamenii de pe culme se retrag aici, unde la ieșirea din Țara Birsei se dezvoltă tot mai mult noua așezare a satului Vlădeni. Drumul de jos a fost preferat fiind mai sigur și mai accesibil pentru transport. Jos, se deschide alt han care, probabil, a funcționat o perioadă de timp paralel cu cel de pe culme, de pe „Curmătură“, deoarece drumul „grădina boilor“ de pe culmile Persanilor a fost părăsită complet, mult mai tîrziu ⁴¹.

Hanul (de jos) din Vlădeni este amintit în documente în anul 1716 cînd magistratul orașului Brașov refuză lui Andreas Schoppel deschiderea unui han la Brașov, aprobîndu-i în schimb deschiderea altuia la Vlădeni ⁴², unde orașul avea o curie, de care depindea o mare parte a pădurilor, arăturilor, morăritului și cîrciumăritului. Același Andreas Schoppel primește autorizație pentru deschiderea unei cîrciumi în aceeași localitate. Cedînd această licență orașului, în anul 1717, el primește aprobarea pentru han ⁴³. În anul 1778 cîrciuma și hanul erau arendate de orașul Brașov lui Petru Schnell⁴⁴. Brașovul avea acest drept de arendare, deoarece comuna Vlădeni fusese zălogită Brașovului după ce decenii la rînd a fost împreună cu comuna Țîntări, în proprietatea lui Vlad Uscatul (de la care comuna Vlădeni își ia numele), cumnat cu Ștefan Mailath puternicul domn al Făgărașului și voievod al Transilvaniei ⁴⁵. La acest han staționa acum diligența Brașov-Sibiu și tot aici se întîlneau haiducii secuiului Mihaly Keresztes (1790—1800) pentru prinderea căruia orașul Brașov a oferit 300 florini iar celui care va da numai informații 50 florini ⁴⁶.

Din anul 1817, iunie 20, prin Vlădeni trece și diligența care circula de la Brașov la Făgăraș ⁴⁷. În anii 1826, 1829, se lucrează la un plan pen-

⁴⁰ *Idem*.

⁴¹ *Idem*.

⁴² Arh. St. Brașov, Repertoriul pe anii 1698—1750, seria Actele Magistratului (Repertorium anno 1716).

⁴³ Arh. St. Brașov, Fondul Primăria Brașov, confecția „Urbariale“, pachet 116.

⁴⁴ Iacob Zorca, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁵ Pavel Binder, *Ștefan Mailat (circa 1502—1551), boier român și nobil transilvănean. Date despre romanitatea lui*, în „Studii“, revistă de istorie. Tomul 25, 1972, nr. 2. p. 301.

⁴⁶ Informație Micu Simion.

⁴⁷ Iacob Zorca, *op. cit.*, p. 22.

tru drumul de poștă al Vlădenilor⁴⁸, iar din 1886 avem mențiuni despre un plan pentru un nou acoperiș la grajdul de la hanul și cârciuma comună a Brașovului din Vlădeni⁴⁹. Din 1770, este menționat un han la Rîșnov, pe locul vechiului spital de leproși situat la poalele cetății⁵⁰ (pe panta dealului de nord-vest) iar în secolul al XIX-lea ia ființă hanul „Polul Nord“, pe actuala stradă a Florilor nr. 71⁵¹ (Fig. 29).

Pe drumul Branului mai erau hanurile de la Branul de Sus și de Jos (azi dispărute). Se păstrează planul pentru reclădirea hanului și cârciumei K. K. Cotumaci (1857), iar din anul 1874 planurile pentru ridicarea unei clădiri și grajduri la acest han⁵².

Din anul 1806, se păstrează planul pentru construirea unei noi cârciumi în posesia Tohanului Nou⁵³, iar spre limita vestică a Țării Birsei la Zărnești, important punct de trecere spre Țara Românească și Țara Făgărașului, este amintit un alt han. În 1861, se întocmește planul pentru construirea unei cămări și a unui grajd la hanul comunal al brașovului de la Zărnești⁵⁴. Din anul 1835, 1843 se păstrează planurile pentru han la Apața⁵⁵ și la Podul Birsei din Hălchiu.

Pe drumul Oituzului ce pornea din Brașov, dincolo de podul leproșilor și ducea spre Prejmer, unde se ramifica drumul Hărmanului (amintit încă din secolul al XVI-lea) continuând apoi în afara Țării Birsei spre Ciuc, prin târgurile Ilieni și Sf. Gheorghe⁵⁶. Aici este amintit spre Podul Olt, un alt han.

La trecerea spre Țara Românească (în direcția opusă) se construiește în 1668 la Dîrste de către orașul Brașov de care aparținea, un han⁵⁷. Se mai păstrează hanul renovării cârciumei și grajdurilor hanului din Dîrste (1868)⁵⁸.

⁴⁸ Arh. St. Brașov, Colecția de planuri și hărți dulap AB VIII, inv. 121, dosar nr. 7, inv. 413 A.

⁴⁹ Arh. St. Brașov, dulap AB III, dosar nr. 8 nr. 335

⁵⁰ Iulius Gross și Ernst Kühlbrandt, *Die Rosenauer Burg*, Viena, 1896 — p. 12 ; Gustav Lander, *op. cit.*, p. 82 ; Cu ocazia săpăturilor efectuate pentru construirea hanului au fost scoase la iveală mai multe obiecte din argint sec. XV și mai multe monezi. Cf. Iulius Gross, *op. cit.*, p. 11 ; Gustav Lander ; *op. cit.*, p. 42.

⁵¹ Informație primită de la Karl Friedrich, 77 ani, Brașov, str. Castelului nr. 40.

⁵² Arh. St. Brașov, Colecția planuri și hărți, dulap AB VIII, dosar nr. 8 nr. 286 A. 351 A, 497.

⁵³ Arh. St. Brașov, Dulap AB VIII, dosar 8 n nr. 394.

⁵⁴ Arh. St. Brașov, Dulap AB VIII, dosar nr. 8 nr. 304

⁵⁵ Arh. St. Brașov, Colecția de planuri și hărți, dulap AB VIII, nr. 121 dosar nr. 8 ; 415 B și 415 A.

⁵⁶ P. Binder, *Drumurile și plaiurile Țării Birsei*, p. 209.

⁵⁷ G. Treiber, *op. cit.*, p. 178.

⁵⁸ Arh. St. Brașov, Colecția planuri și hărți, Dulap AB VII, dosar nr. 8, nr. 350.

Spre trecătorile Carpaților de curbură pe un drum lăturalnic, unde se întâlneau în valea inferioară a Tirlungului poteci și drumuri transcarpatice, se construiește pe pământul comunal al Brașovului la vechiul Sanț, în 1885 un han, iar din anul 1866 se păstrează planul pentru construirea unui nou han cu grajd și șoproane⁵⁹. În 1829 s-au întocmit planuri pentru ridicarea unui nou han în districtul Brașovului de la Turcheș⁶⁰ și unul la Tirlungeni. Dezvoltarea economică a acestei zone determină probabil acordarea dreptului de târg săptămînal „oppidum” Cernatului, în 1848⁶¹ (Fig. 30).

La Zizin, spre bazinul intramontan, pe unde piraiele Tern și Tirlung traversează acest drum spre Întorsura Buzăului, este menționat un han⁶².

Pe Valea Timișului, unde se află încă din secolul al XIV-lea vama transilvăneană de la Timișul de Jos, avem mențiuni despre existența unei circiumi cu han din 1716⁶³. Se păstrează planul vechii circiumi din anul 1830, iar din anul 1838 planul pentru construirea a două grajduri cu șoproane la cele două hanuri nou construite dincoace și dincolo de carantina de la Timiș⁶⁴.

În vremuri îndepărtate, ciobanii de pe valea Timișului și a Prahovei (drum de pește făcut mai mult de prahoveni Fig. 31) și călugării unui schit din preajma peșterii Ialomiței își duceau viața pe aceste locuri. Din cauza strîmtoării văii și a defileului de la Posada, acest drum a fost considerat mult timp secundar⁶⁵. Treptat însă, datorită schimburilor cu Brașovul va deveni tot mai frecventat, amintit în documente încă din anul 1422, noiembrie 10, cînd domnitorul Dan al II-lea, confirmă negustorilor brașoveni privilegiile comerciale ce le posedau încă de la Mircea cel Bătrîn și va comunica meșilor din Prahova taxa vamală ce trebuia luată pentru fiecare marfă⁶⁶. Pe harta Transilvaniei întocmită de Honterus, acesta consemnează vama Văii Prahovei de la Predeal ca un punct oficial de trecere a poștalioanelor și a caravelor negustorilor.

⁵⁹ Arh. St. Brașov, Dulap VIII, dosar 121, nr. 70 c și 124.

⁶⁰ Arh. St. Brașov, Dulap VIII, nr. 406 A.

⁶¹ „Sub toate acele libertăți, privilegii și imunități sub care se țin târgurile săptămînale ale altor orașe, sate și posesiuni”. Diploma a fost dată Cernatului de împăratul Franz Joseph în anul 1848.

⁶² Arh. St. Brașov, Dulap AB VIII, 121, dosar 10 nr. 416, 489, 502 A.

⁶³ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, Repertoriul pe anii 1698—1750.

⁶⁴ Arh. St. Brașov, Dulap AB VIII dosar 8 nr. 407, 412 A.

⁶⁵ V. Popa — V. Firoiu, *op. cit.*, p. 8; La limita dintre Țara Românească și Țara Bîrsei, pe Valea Prahovei, Predealul datorită funcționalității lui istorice poate aparține și Țării Bîrsei.

⁶⁶ Hurmuzaki — Iorga, *Documente*. . . , vol. XV, partea 1, doc. nr. 15, p. 12.

Localitatea Predeal însă începe să se contureze în jurul anului 1700, cînd se semnalează existența hanului de la gura riului Rîșnoava, adăpost pentru călătorii ce îndrăzneau să străbată potecile nesigure și drumurile desigur de pădure, coborîtor spre „Calea cea Mare“. Hanul a fost ridicat pe locul actualei clădiri a sanatoriului de copii⁶⁷. În jurul anului 1750 sînt menționate alte două mari hanuri : hanul de la gura riului Poliștoaca și hanul lui Ruja⁶⁸, unde pe vremuri se schimbau telegramele ce goneau pe valea Prahovei. Cu construirea schitului de la lemn la 1774 și apoi a localului poștei, unde se schimbau caii diligențelor, iar „odihna drumetșilor se făcea sub oblăduirea strajei domnești“, aceste locuri încep să fie populate tot mai mult. Pe lîngă hanuri încep treptat să apară case de locuit, răzlețe sau grupate, alcătuint primele nuclee de așezare omenească stabilă.

Pe la 1790 popularea Predealului și a întregii Văi a Prahovei sporște. Tot mai frecvent drumul prin trecătoarea Predeal, pe la „Cumpăna apelor prahovene“, a făcut din această așezare un martor al multor evenimente importante, printre care instituirea Comisiei Sanitare a Transilvaniei de către Maria Tereza, în timpul epidemiei de ciumă din anii 1738—1739 care a însemnat o grea stavilă pentru negustori, prin abuzurile vameșilor și ofițerilor de graniță. Negustorii, cum era și firea, căutau hanurile și căile ascunse pe unde să-și depoziteze s-au să-și treacă mărfurile, evitînd oficiile de control sanitar, ajutați fiind în această contrabandă de către locuitorii de la poalele munților⁶⁹. Tratatul turco-austriac din anul 1794 asigură Predealului un rol important ca punct de trecere a mărfurilor, a dregătorilor, negustorilor și a însoțitorilor caravelor, motiv pentru care Valea Prahovei va deveni cel mai circulat drum dintre București și Brașov. Construirea șoselei și asigurarea unui trafic intens au făcut ca vama de la Breaza, chiar din mijlocul Văii Prahovei, să fie mutată în anul 1852 în valea Rîșnoavei, la Predeal⁷¹, ridicîndu-se și mai mult importanța acestei localități.

Tradiția orală, cartografiile vremii și chiar documentele, amintesc numeroși străini — personalități de seamă care au trecut prin Predeal în

⁶⁷ V. Popa — V. Firoiu „Predeal“, București, 1969 p. 9.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ I. Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj VII, 1936—1938, București, 1938, p. 164.

⁷¹ V. Popa — V. Firoiu, *op. cit.*, p. 10.

secolele XVIII-XIX. Ei descriu în cuvinte frumoase mirajul Predealului de la „Cumpăna apelor“ și a Văii Prahovei ⁷². Fără îndoială că ei poposeau la aceste hanuri și la mănăstirea existentă aici.

Tot în această zonă întâlnim hanurile: „La Poiana Feti“, „La Slonul de Piatră“ — Azuga (numită pînă la anul 1864 „Între Prahove“ etc.). Treptat aceste hanuri vor dispărea, locul lor fiind luat de cabane, hoteluri și restaurante moderne.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, după deschiderea liniilor ferate principale: Brașov-Budapesta-Viena (1873), (1873), Brașov-București (1879) și a liniilor secundare: Brașov-Zărnești, Brașov-București (1879) și a liniilor secundare: Brașov-Zărnești, Brașov-Făgăraș—Sibiu, Brașov—Sf. Gheorghe—Tg. Secuiesc, Sf. Gheorghe — Miercurea Ciuc în 1891, Miercurea Ciuc-Ghimeș (1897), Tg. Secuiesc-Brețcu (1907) ⁷³ etc., consecința imediată a constituit-o dispariția treptată a căraușiei și a hanurilor (proces lung dar inevitabil) care nu mai puteau îndeplini complexul de funcții pentru care fuseseră create.

DIE GASTHÄUSER DES BURZENLANDES

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Entwicklung der Wirtschaft und des Handels in Brașov (Kronstadt), die einen starken Zustrom von fremden Kaufleuten in die Stadt nach sich zog, warf schon frühzeitig die Frage nach der Unterbringung der Fremden auf, und zwar beginnend mit dem 15. Jahrhundert bis ins späte 19. Jahrhundert.

Die Gasthäuser des Burzenlandes können in drei Gruppen eingeteilt werden :

1. Die Gasthäuser im Handelszentrum von Brașov (Kronstadt), die sich innerhalb der Stadtmauern befanden (15. — 19. Jahrhundert).
2. Die Gasthäuser in den Vorstädten, die ausserhalb der Stadtmauern lagen (18. — 19. Jahrhundert).

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Cazil Vasile, *Din istoricul căilor ferate brașovene*, în *Centenarul complexului feroviar Brașov 1873—1973*, Brașov, 1973, p. 3.

3. Gasthäuser in den verschiedenen Gemeinden des Burzenlandes, die an den wichtigsten Transitwegen nach und von Kronstadt sowie an Wegkreuzungen lagen.

Die ältesten bekannten Gasthäuser des Burzenlandes werden urkundlich in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts erwähnt. Es ist aber nicht ausgeschlossen, dass es auch früher einige Gasthäuser gab, wenn man in Betracht zieht, dass die Stadt schon im 14. Jahrhundert ausgedehnte Handelsprivilegien hatte.

Die Gründung und Einrichtung von Gasthäusern erfolgte aus der Notwendigkeit heraus, für die zahlreichen Kaufleute Unterkunft und für die Waren sichere Aufbewahrungsmöglichkeiten zu schaffen. Deshalb wurden die meisten dieser Bauten so entworfen, dass darin eine rege Handelstätigkeit vor sich gehen konnte, während die Einteilung und Verwendung der einzelnen Stockwerke der Gebäude von einer Reihe von Funktionen bestimmt wurde.

In Kronstadt bestanden seit 1507 Vorschriften betreffend die Einrichtung von Gasthäusern. Im gleichen Jahre wird ein Gasthaus urkundlich erwähnt.

In den gefährvollen Zeiten, beginnend mit dem 14. Jahrhundert bis ins späte 19. Jahrhundert (nach der Revolution von 1848) war die Stadt Kronstadt ein gastfreundlicher Zufluchtsort für geflohene Herrscher, Bojaren und Adlige, sowie deren Familien. Später weilten öfters Theatergruppen, Konzertkünstler und Wissenschaftler in der Stadt, die Unterkünfte nötig hatten.

Die Notwendigkeit, Gasthäuser zu errichten, wurde immer zwingender. So wurden auch in Türmen und Zwingern der Stadtbefestigungen, nach dem im 18. Jahrhundert ihre Verteidigungsaufgaben hinfällig geworden waren, Gasthäuser errichtet.

In der Arbeit wird darauf hingewiesen, dass im 19. Jahrhundert, und zwar besonders um die Mitte des Jahrhunderts, der Begriff „Gasthaus“ eine Wandlung seiner Bedeutung erfuhr. Als Folge der Modernisierung, der Stadt versuchten einige Besitzer der alten Gasthäuser, diese in Hotels umzuwandeln, in denen die Reisenden mehr Komfort vorfanden. Die Nebengebäude (Ställe und Wagenschuppen) blieben aber die gleichen. In den meisten Fällen entstanden die ersten Hotels durch Umwandlung der grossen Gasthäuser der Stadt.

In der Arbeit wird darauf hingewiesen, dass sich in einigen Gasthäusern Kronstadts bedeutende Persönlichkeiten aufhielten. Der Fürst Alexandru Ioan Cuza weilte vom 26. Februar bis zum 4. März 1866 auf

seinem Weg ins Exil im Gasthaus „Zum goldenen Hirschen“, während im Jahre 1848 im grossen Saal des Gasthauses „Zur goldenen Sonne“ der Komponist Johann Strauss fünf Konzerte gab.

Bei einem Vergleich der Kronstädter Gasthäuser mit denen von Bukarest, lassen sich Unterschiede betreffend ihre Entstehungszeit sowie ihren ganz verschiedenen Baustil feststellen.

Die ersten Gasthäuser bestanden in Kronstadt schon zu Beginn des 16. Jahrhunderts, während sie in Bukarest erst am Ende des 17. Jahrhunderts erwähnt werden. Da letztere später errichtet wurden, weisen sie in ihrer Bauart ausländische Einflüsse auf und wurden entweder den italienischen „il fondaco“ — Gebäuden oder den grossen Einkehrhäusern Konstantinopels nachgeahmt, in der Art der bekannten türkischen Karawaniesen oder Basare. In Kronstadt waren die Gebäude der Gasthäuser nicht in monumentalem Stil errichtet und hatten keine eigenen Befestigungsanlagen nötig, da sie sich innerhalb der Stadtmauern befanden. Da die Kronstädter Bauten geschlossene Höfe hatten, boten sie grosse Sicherheit.

Die Arbeit geht auch auf die ausserhalb Kronstadts gelegenen Gasthäuser ein. Diese befanden sich entlang der Hauptwege von und nach Kronstadt, an Landstrassen, bei Wegkreuzungen sowie an versteckten Pfaden, wo verbotene Warentransporte über die Grenze geführt wurden, um die hohen Zollabgaben zu vermeiden, die von den Kaufleuten eingehoben wurden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- 1.a. Marktplatz mit Rathaus
- b. Kaufhaus (Rekonstruktion)
- c. Innenansicht des Kaufhauses
- 2.a. Klostergasse mit dem 1838 errichteten neuen Tor, das 1891 beim Bau der Strassenbahn Marktplatz-Langendorf abgetragen wurde.
- b. Purzengässer Torbastei und Torturm, 1857 abgetragen (nach einem Aquarell von Wilhelm Kamner).
- c. Nordseite der Stadtbefestigungen von Kronstadt, wo 1507 das städtische Einkehrhaus stand, mit dem alten, 1836 abgetragenen Klostergässer Tor (nach einem Aquarell von Wilhelm Kamner).
- 3.1. Verzeichnis der im städtischen Einkehrhaus nahe der Johannisneugasse im Jahre 1509 aufbewahrten Güter der Gattin des Fürsten der Walachei, Mihnea cel Râu.

2. Verschiedene Rauchfangformen, die in Kronstadt verbreitet waren (nach G. Treiber.)
- 4.1. Urkunde über den Bau des Gasthauses in der Purzengasse (1774 — 1775).
5. Aushängeschild des Einkehrhauses „Zur Krone“ in der Nonnengasse.
5. — Das städtische Gasthaus „Zur goldenen Krone“ in der Klostergasse Nr. 12, abgetragen im Jahre 1912.
 - Das Gasthaus „Zur goldenen Krone“ Einfahrt.
 - Treppenhaus
 - Aushängeschild des Gasthauses „Zur goldenen Krone“.
- 6.a. Grundriss des Erdgeschosses und des ersten Stockwerkes im Gasthaus „Zur goldenen Krone“
- b. Offener Herd im Gasthaus.
- 7.1. Die beiden Innenhöfe mit dem angrenzenden Zwinger beim Gebäude Marktplatz Nr. 27.
 2. Pulverturm auf der Südseite der Stadtmauer (Burggasse 110)
- 8.1. Studententurm von Süden (Rossmarkt Nr. 24).
2. Schopfen im Hofe des Hauses (Rossmarkt Nr. 28).
- 9.1. Privilegium von Kaiser Karl VI. für Andreas Schoppel (1716) und dessen Vertrag mit dem Kronstädter Magistrat (1717).
2. Grundriss des Aussätzigenspitals aus dem 13. Jahrhundert in der früheren Seichesgasse, später Bahnstrasse, das in ein Gasthaus umgewandelt wurde. (nach G. Treiber).
- 10.1. Gesuch der Schauspielerin Fanni Tardini um Genehmigung von Theatervorstellungen in dem „Redoute“-Saal (1865).
2. Seite aus dem Kronstädter Magistratsprotokoll betreffend das Gesuch von Fanni Tardini (1865).
- 11.21. Seite aus dem Volkszählungsoperat von 1830, wo 9 Gasthäuser in Kronstadt angeführt werden.
- 12.1. Schild des Gasthauses „Zum goldene Engel“.
2. Schild des Gasthauses „Zum weissen Hahn“.
3. Schwarzgässer Torbastel, 1873 abgetragen
4. Turm des Schwarzgässer Tores, 1873 abgetragen.
5. Rossmärkter Tor 1820 — 1874
- 13.1. Aussenansicht des Gasthauses „Zum goldenen Adler“
2. Innansicht des Gasthauses „Zum goldenen Adler“.
3. Plan und Seite aus dem „Kronstädter Adressenbuch“ von 1867, wo das Gasthaus „Zum goldenen Adler“ als „Hotel Nr. 1“ angeführt wird.
- 14.1. Das Gasthaus „Zum goldenen Hirschen“.
2. Das Gasthaus „Zum goldenen Baum“.
3. Das Gasthaus „Zu den zwei Riesen“.
- 15.1. Fassade des Gasthauses „Zur goldenen Sonne“.
2. Auszüge aus den „Collectanea zu einer Particulär-Geschichte von Kronstadt“ betreffend das Gasthaus „Zur goldenen Sonne“.
- 16.1. Aushängeschild des Gasthauses „Zur schwarzen Traube“.
2. Hotel „Villa Kertsch“, erbaut am Ende des Jahrhunderts, 1970 abgetragen.
3. Aushängeschild des Gasthauses „Krone“ in der Purzengasse.
- 17.1. Das Burzenland auf der Siebenbürgenkarte von Johannes Honterus (1532) mit der Angabe des Einkehrhauses „Einsiedel“.
2. Erwähnung betreffend das Einkehrhaus beim „Einsiedel“ auf der Wasserscheide im Zeidner Wald (1545).
3. Siebenbürgenkarte von Georgius Reichersdorffer 1550, mit den Bezeichnungen „Einsiedel“ und „Herberge“.
- 18.1. Detail aus dem Jahrmarktsprivilegium für Cernatu (1. April 1848).
2. Der „Fischweg“ der Händler aus dem Prahovatal über den Tömöschpass.
19. Das Gasthaus „Zum Nordpol“ — Rosenau, Ende des 18. Jahrhunderts.

Fig. 1. Piața Sfatului.

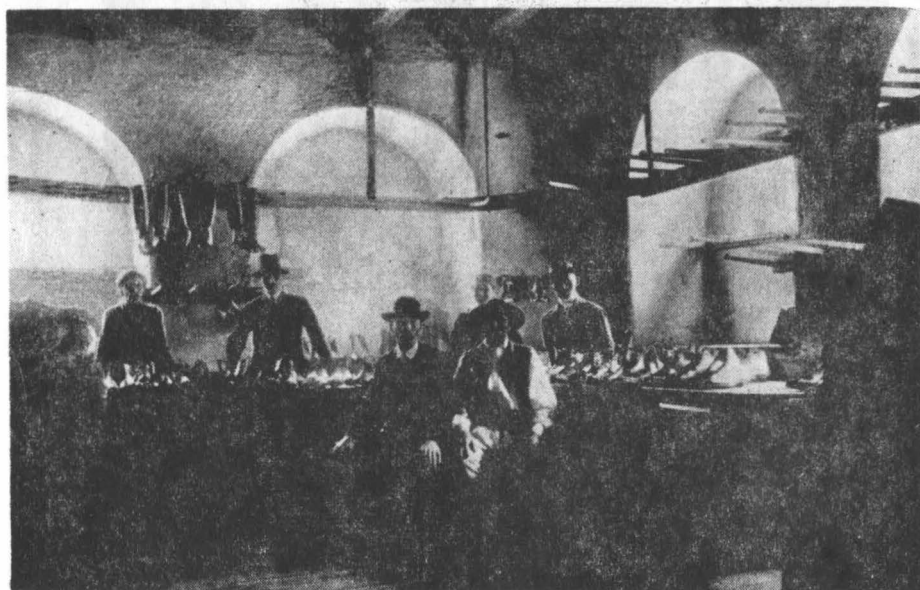

Fig. 2. Casa Negoțului — interior („bolțile“).

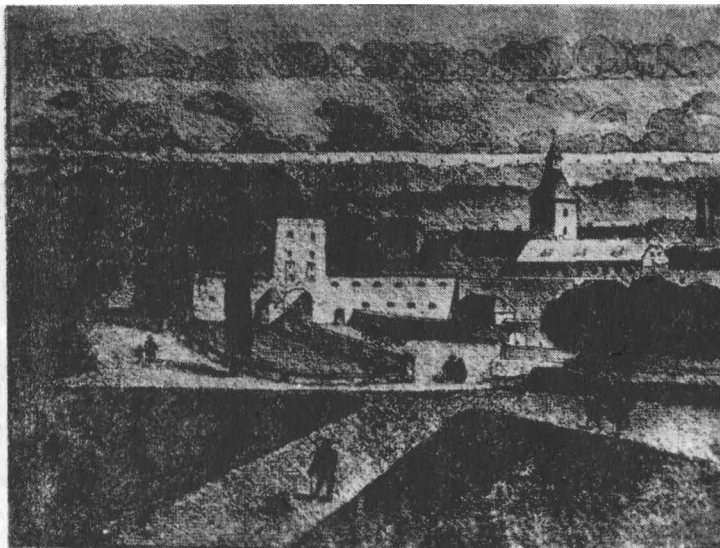

Fig. 3. Bastionul și turnul porții străzii cu același nume, azi strada Republicii, demolate în 1857 (după o aquarelă de Wilhelm Kamner).

Fig. 4. Latura nord-estică a cetății Brașovului, unde era hanul din 1507, cu vechea poartă a Vămii demolată în 1836 (după o aquarelă de Wilhelm Kamner).

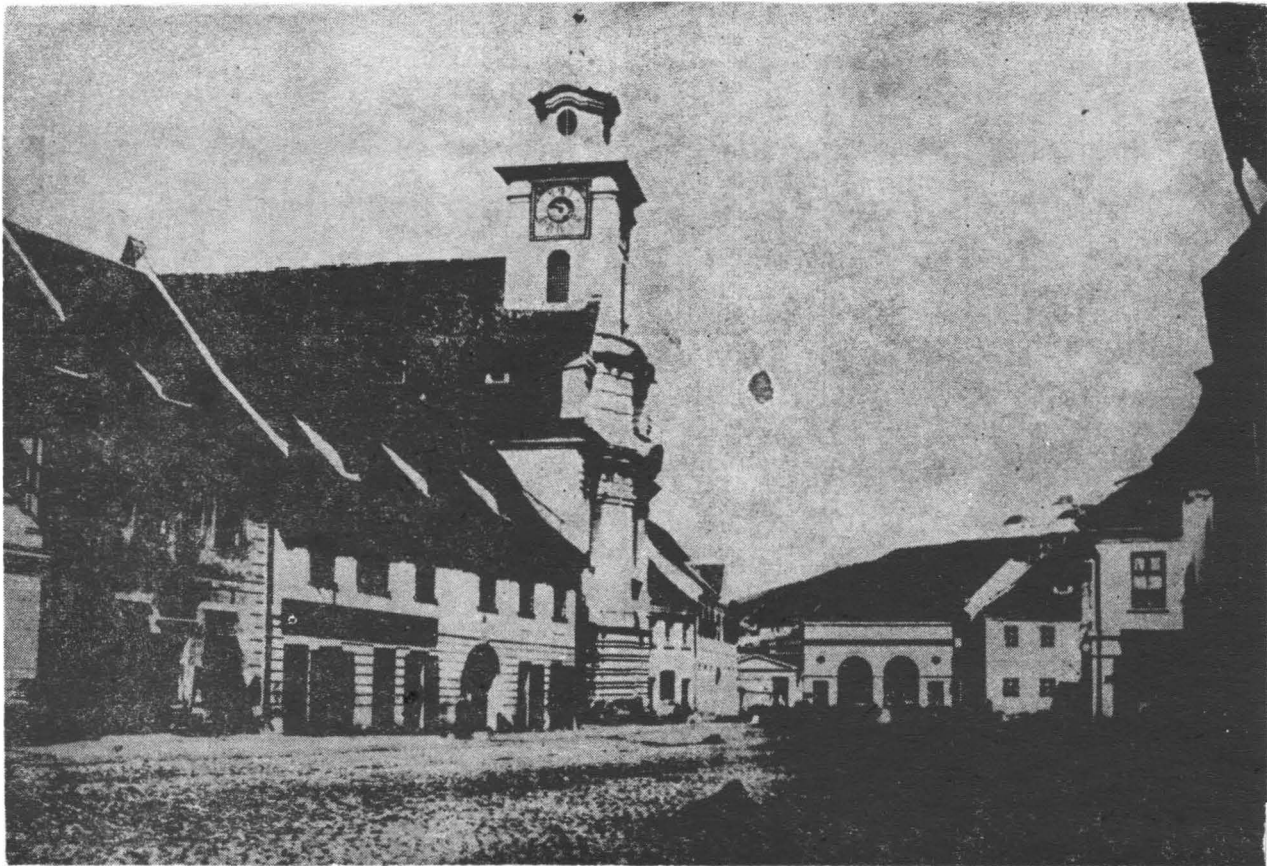

Fig. 5. Str. Vămii cu poarta ridicată în 1838 — demolată în 1896 când s-a construit linia ferată numită

„tranzit”. <http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

V/1 pg. 59 (intre 52-53)

Registru' vechi In diverse
Cintate Caravay

59

et Duo magni lecti

et Duo pulcherrimi sine rubris

et Duo cisterni sine rubris

Per prescripte stricte
Vingtwadisse elate xijctine

et Lecti tres

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

V/1 pg. 59 (intre 52-53)

et Duo magni lecti 60

et Duo pulcherrimi sine rubris

et Duo cisterni sine rubris

et Lecti tres

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

et pulcherrimi duo elate xijctine

Fig. 6. Inventarul obiectelor aparținând în 1509 soției voievodului Mihnea cel Rău, găsite la hanul din apropierea

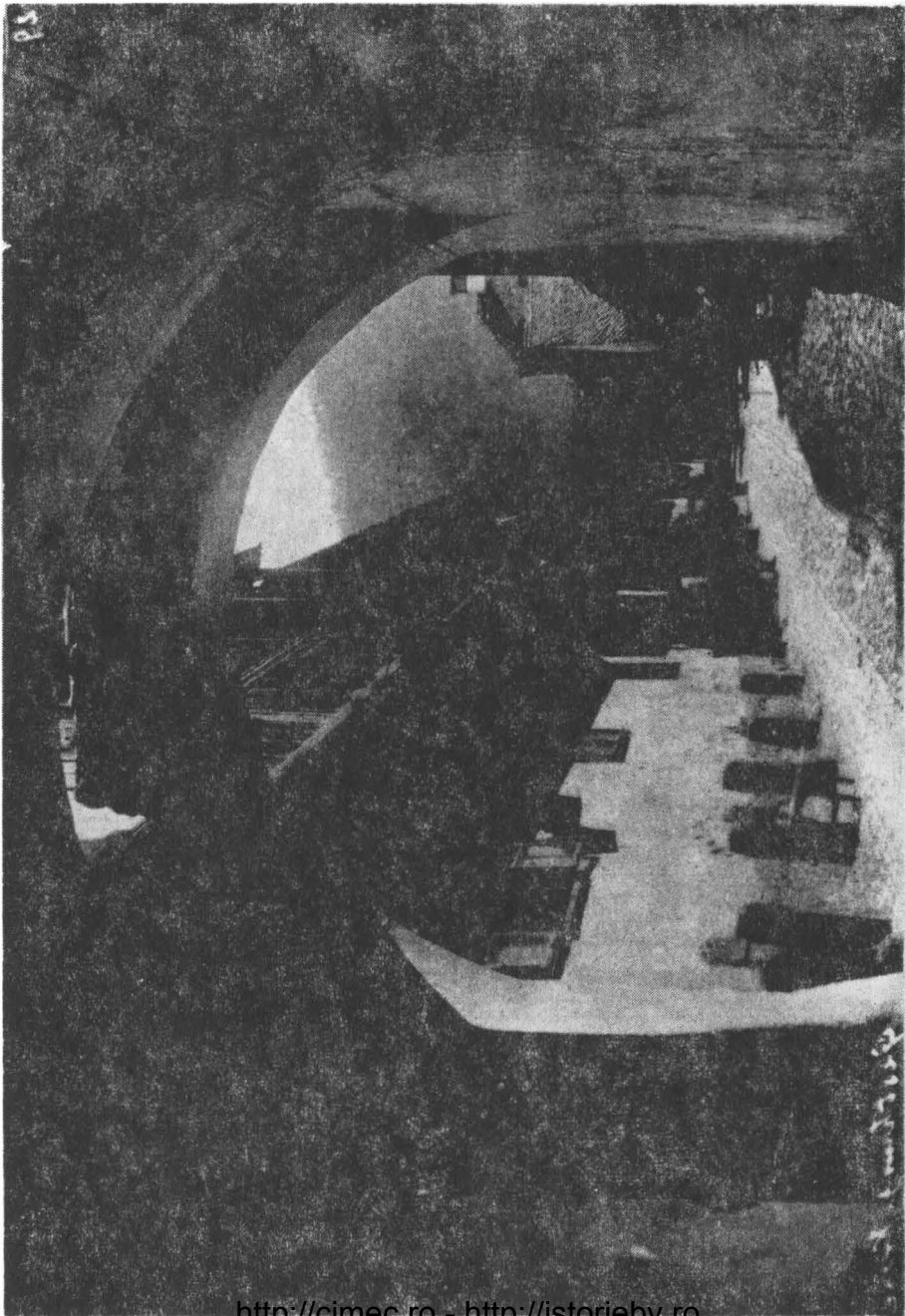

Fig. 7. Hanul „la Coroana de Aur“ gangul de acces și pridvorul.

Fig. 8. Turnul pulberăriei de pe latura nordică a cetății (azi strada Castelului, nr. 146).

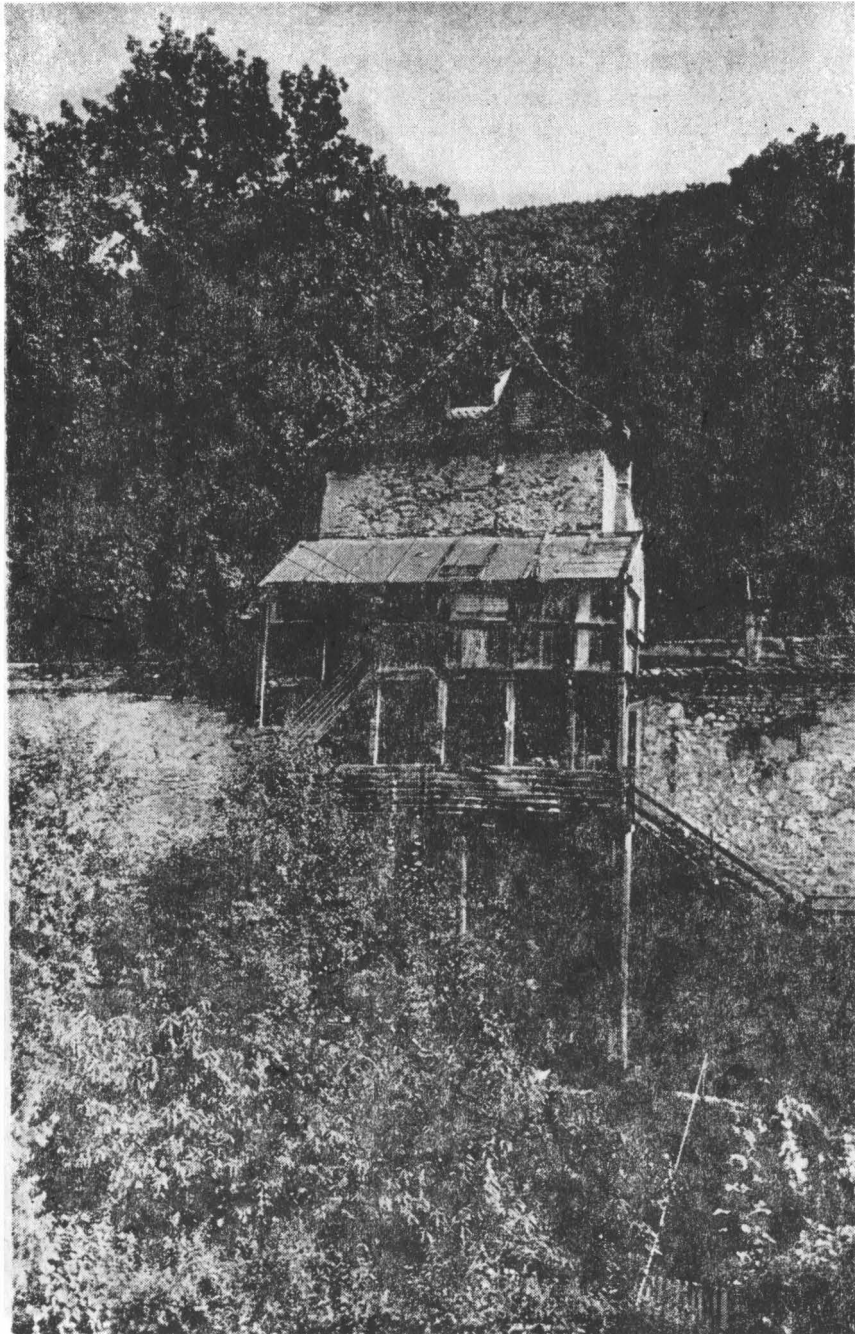

Fig. 9. Turnul Studenților de pe latura sudică (strada Gh. Barițiu, nr. 24).

Fig. 10. Șoproane din curtea casei din Tîrgul Cailor (Gh. Barițiu, nr. 28).

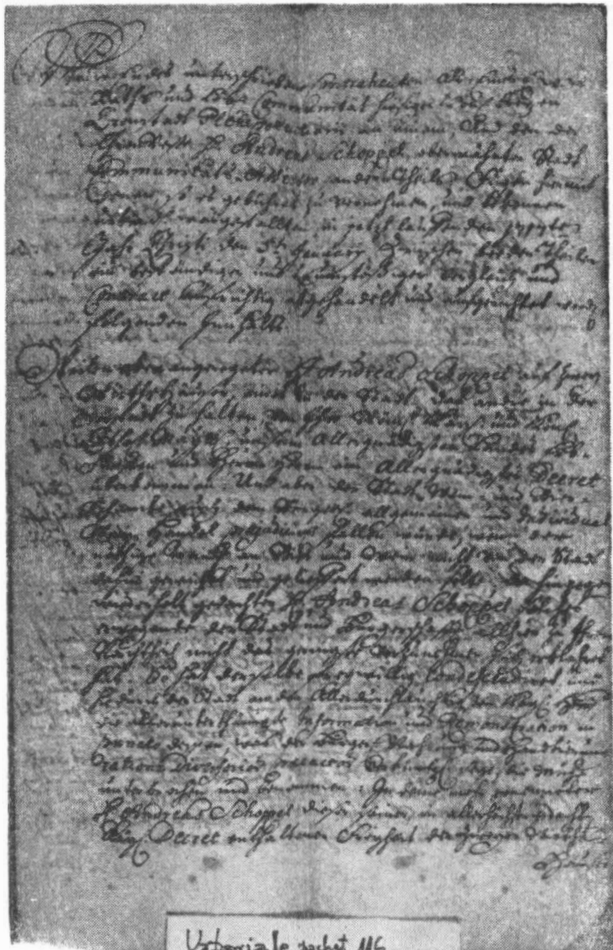

Fig. 11. Privilegiul dat de Carol al VI-lea lui Andreas Schoppel (1716) și contractul cu magistratul orașului (1717), pentru construirea unui han în Brașov.

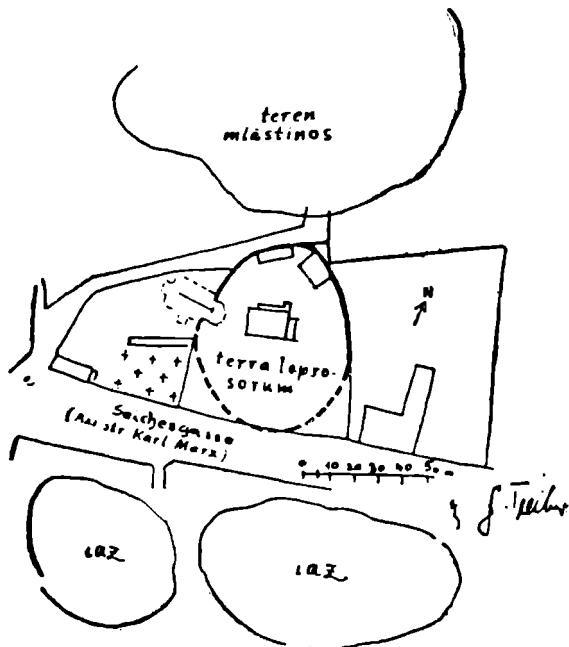

Fig. 12. Planul leproziei din sec. XIII (după G. Treiber), de pe strada Leproșilor, azi strada Karl Marx transformată în han (azi str. Cantacuzino, nr. 2).

		Polizei und Commercial														
		Mit Hauptvermessungsgesellschaften beauftragte Polizei-Beamtene														
No.	Ort	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft
1	Brasov	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
2	Brasov	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
Recensământul 1830		Recensământul 1830														
Recensământul 1830		Recensământul 1830														

		Recensământul 1830														
		Recensământul 1830														
No.	Ort	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft	Hauptvermessungsgesellschaft
1	Brasov	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
2	Brasov	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
Recensământul 1830		Recensământul 1830														
Recensământul 1830		Recensământul 1830														

Fig. 13. Extrase din Recensământul populației pe anul 1830, în care sint menționate 9 hanuri în Brașov.

[illegible][illegible]

To the Hon. Secy. of the Navy, Washington
 Dear Sir,
 I have the honor to acknowledge the receipt of
 your letter of the 10th inst. in relation to the
 proposed purchase of the schooner "Herald" for
 the service of the Navy. I have the pleasure to
 inform you that the same has been approved by
 the Navy Department, and that the purchase
 of the same is authorized. I am, Sir, very
 respectfully,
 Yours, etc.,
 J. M. Smith

[illegible]

Dr. J. G. Thompson bei P. Markhausen für das neue Pflanz-
haus für den Faber. L. K. 10. 11.

4. *Lophoceros* *Rhinoceros* *Lophoceros*

3. The money I have paid for the purchase of the land.

Städtischer Rath und Districth. Magistrat.

Meinem würdigen Minister hat er
 der P. D. Balthasar zu antworten, ist
 möglich, 1. Gegenstand mit den
 von Kaiser selbst, unange-
 messen. Es ist unangelegenheit
 unangelegenheit und unangelegenheit
 von Kaiser im Abwesenheit von
 Abwesenheit in seinen Abwesenheit
 ist unangelegenheit unangelegenheit
 ist unangelegenheit unangelegenheit

Wird für eine Differenzierung von Haupt- und
Nebenleistungen in einem Falle zu empfangen.
Zurückzuführen. Gegenstand der Leistung ist
Nur, dass die Leistung für den Fall, dass
eine einzige Abnahme der Leistung für
eine einzige Leistung ist. P. S. Die Leistung ist
nicht in der Lage, die Leistung zu

Erasmusus, schiedt ges. op. 1688. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. 1695. 1696. 1697. 1698. 1699. 1700. 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 23

Ein solches Amt hat Friedrichs. Registrator

Cererea actriței Fanni Tardini pentru a da
reprezentatii în sala „Reduța” (1865).

Fig. 14

Pagină din actele magistratului Braşov (1865), unde este luată în evidenţă cererea Fanniei Tardini.

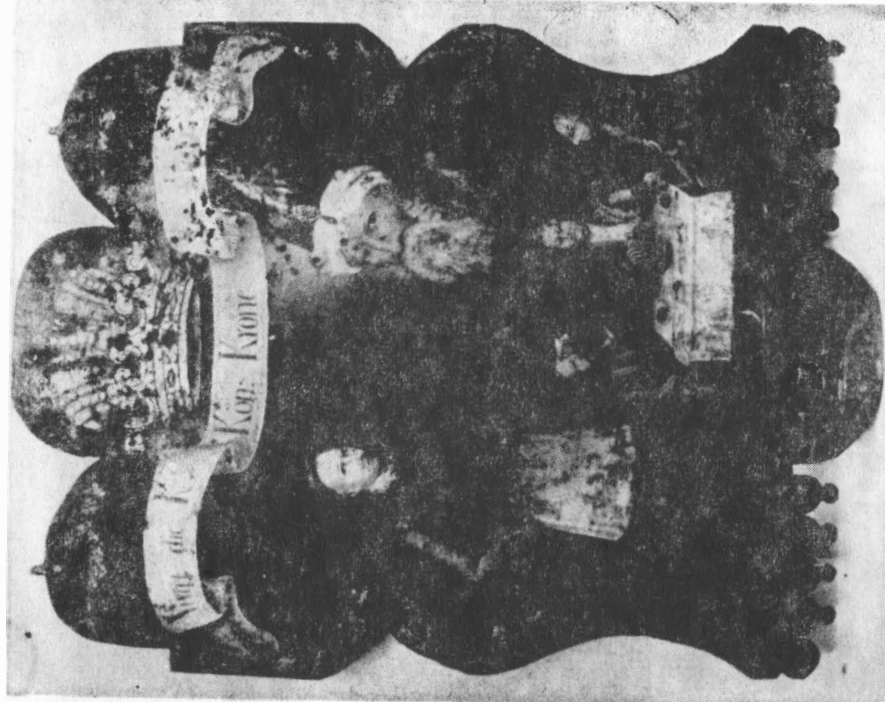

Fig. 15. Firma hanului „Coroana“, de pe str. Călugărițelor.

Fig. 16. Firma hanului „La Îngerul de Aur“.

Fig. 17. Firma hanului „La Cocoșul Alb“.

Fig. 18. Cele două
curți interioare cu
zvingerul adiacent
de la clădirea din
Piața Sfatului
nr. 27.

Fig. 19 Hanul „La
Vulturul de Aur”
— exterior.

- Fr. Faßl Karoline, Breitenbach 52.
 Fr. Napravnik Elise, Purzengasse 196,
 „ Pluharsch Veronika, Klostersgasse 46.
 Fr. Schreiber Julie Heiligleichenamsgasse 587.
 „ Sebestyáni Katharina, obere Neugasse.
 „ Supper Anna, Platz 91.
 „ N. N. Spitalsneugasse 265.
 „ Schnell Karolina, Klostersgasse 111.
 „ Wächter Johanna, Purzengasse 190.

Gast- und Einkehrhäuser.

In der Stadt:

Das städtische Einkehrhaus „zur goldenen Krone“ in der Klostersgasse 107. Pächter: Fr. Franz Ludwig.

In der Altstadt:

- Der goldene Adler (Nr. 1.) Eigenthümer: Fr. Petrus Arst.
 Pächter Fr. Joseph Welter.
 Der braune Hirsch (Nr. 2.) Eigenthümer: Fr. Hauptmann
 C. v. Papp. Pächter: Fr. Johann Otrisch.
 Der grüne Baum (Nr. 138.) Eigenthümer: Fr. C. Dück.
 Pächter: Fr. Franz Körner.

In der Blumenau:

Die goldene Sonne. Eigenthümer: Fr. Petrus Biesel. Pächter: Fr. Johann Hermann. (In der goldenen Sonne ist zugleich ein freundlicher Ballsaal.)

Gast-, Kaffee- und Billardhäuser.

In der Stadt:

- Fr. Korbian Heß, 608. (in diesem Hause befindet sich auch der Redoutensaal und das Theater.)
 „ Gottlieb Kroninger, zum weißen Schwan, Klostersg. 103.
 „ Nicolaus Barla, Platz 89.

In der Altstadt:

- Fr. Joseph Blösch, Altstädter Klostersgasse Nr. 5.
 „ Konstantin, Pächter des Allee-Kaffeehauses.

In der Blumenau:

Zum schwarzen Bären. Pächter: Fr. Joseph Paradeis.

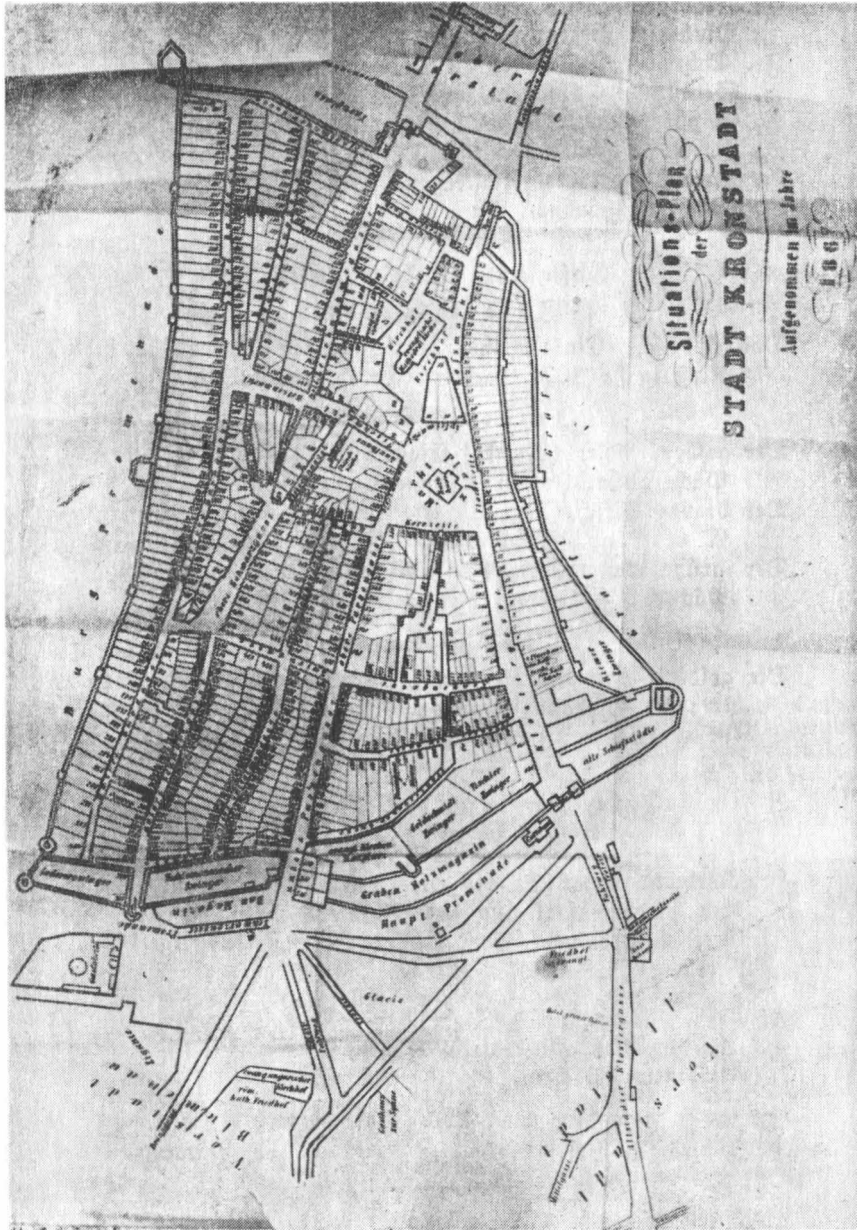

Fig. 21. Hanul „Doi Uriși”.

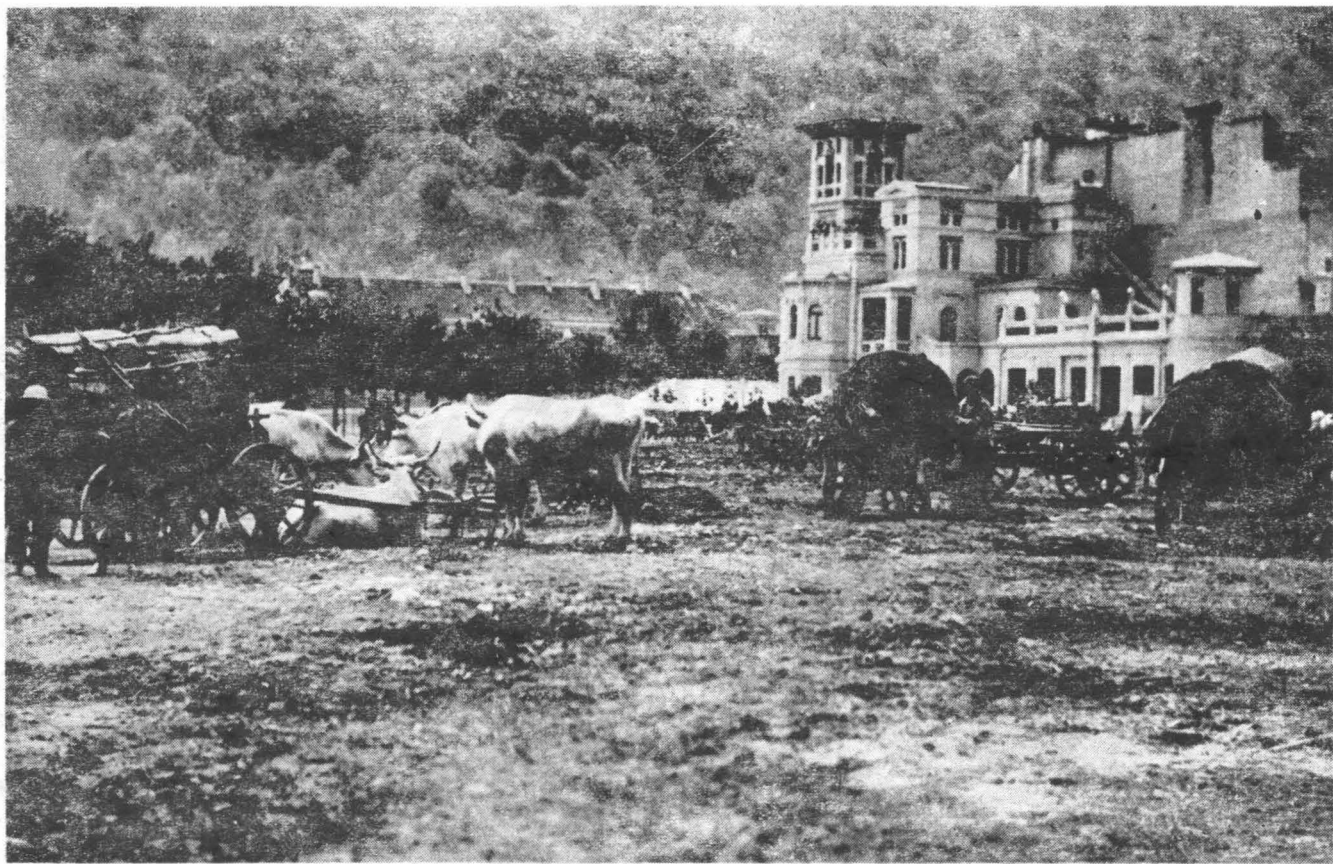

Fig. 23. Hotelul din vila K&A;rich, construit la sfârșitul secolului XIX-lea, demolat în 1970.

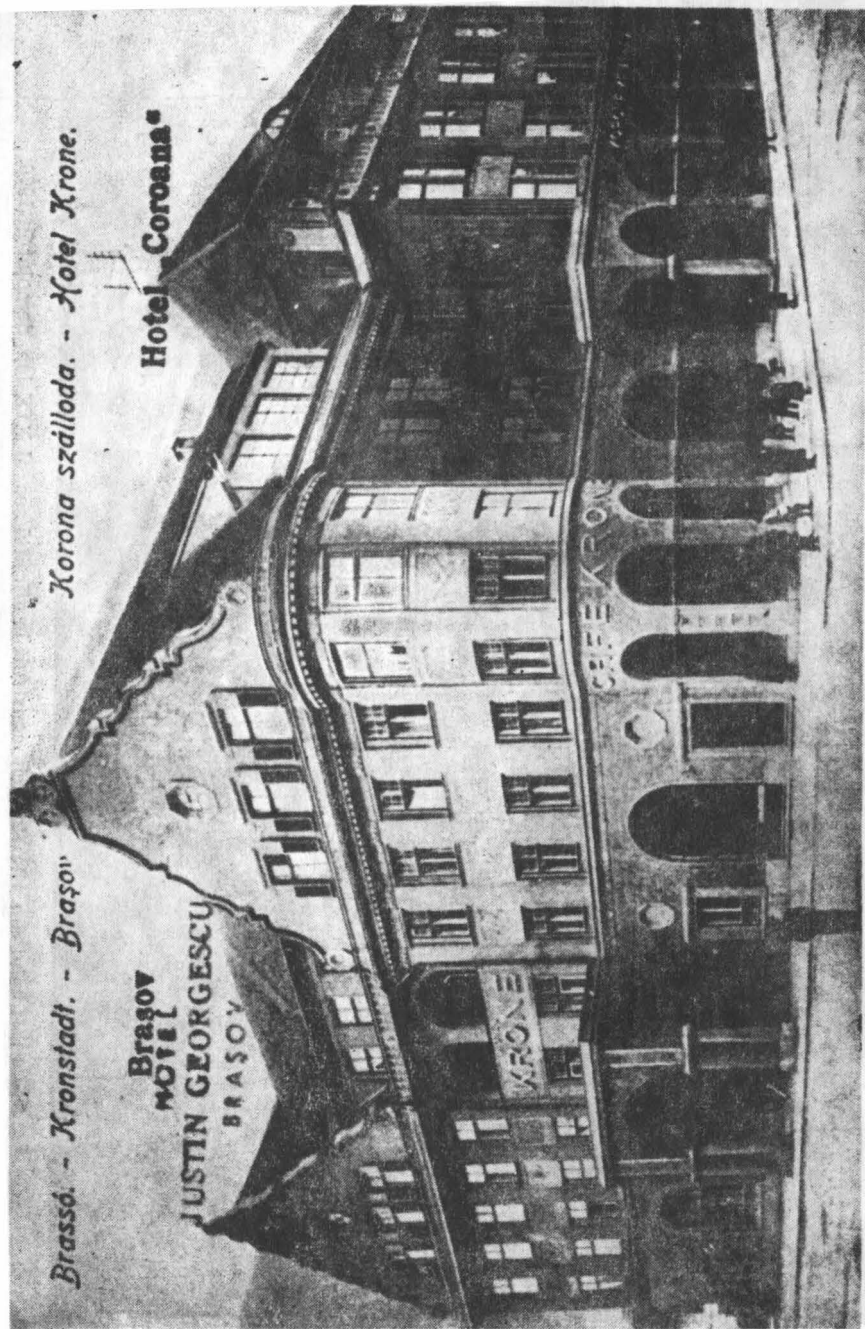

Fig. 24. Hotelul „Coroana“ de pe strada Porţii.

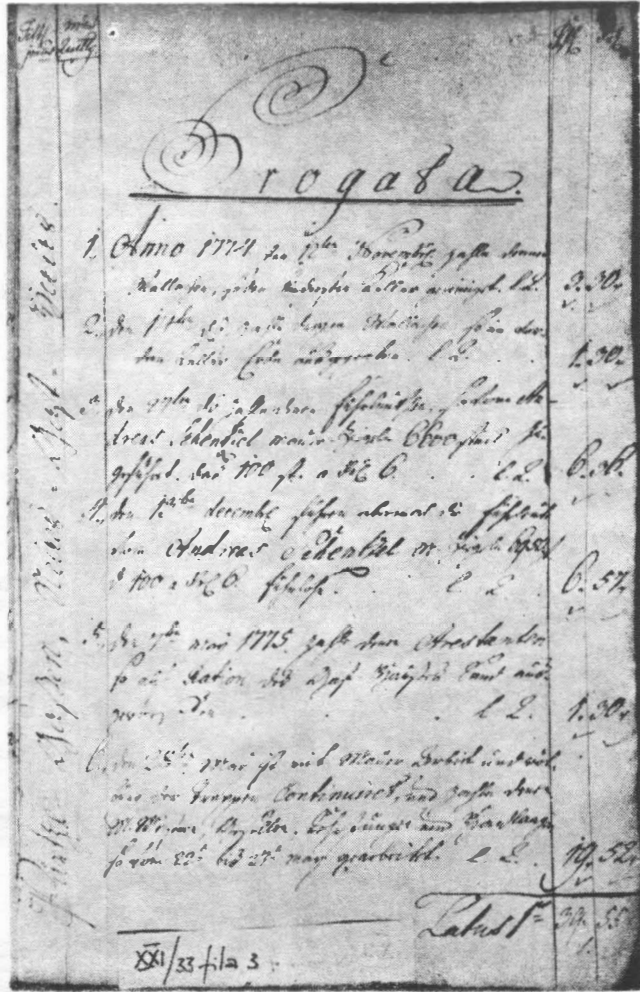
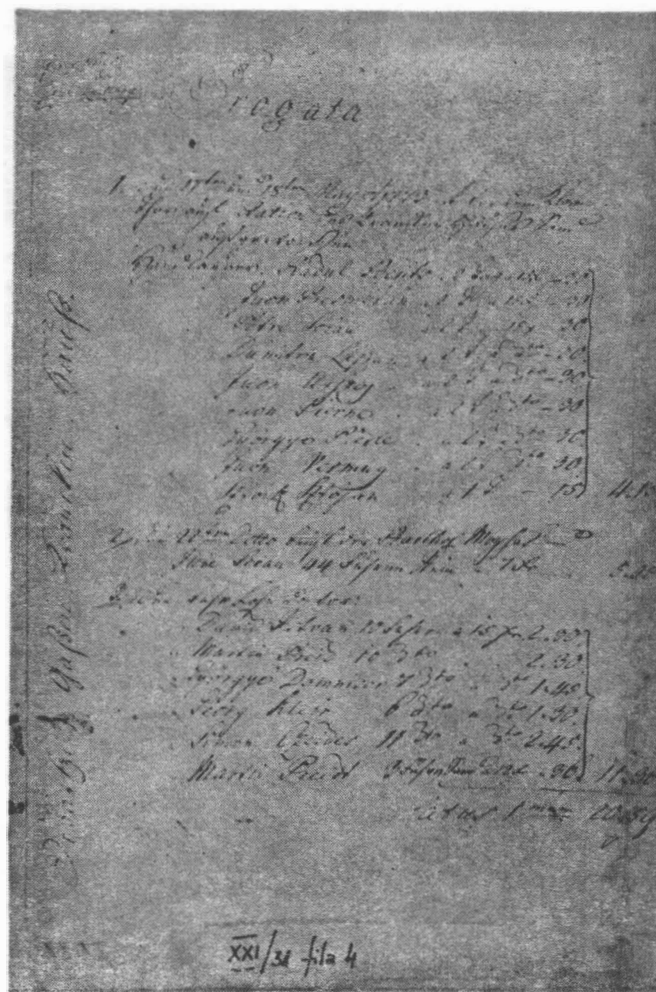

Fig. 25. Documente referitoare la construirea hanului de pe strada Porții (1774-1775),

hanul „Ormanaș” pe locul actualului hotel Postăvarul.

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

Fig. 26. Țara Birsei, extrasă de pe harta Transilvaniei, întocmită de Johannes Hönner (1532) cu mențiunea Einsiedel (pustnic).

Fig. 27. Georgius Reichersdorffer (harta, 1550, „Transilvania“, cu mențiunea Einsiedel și Herbergel (adăpost).

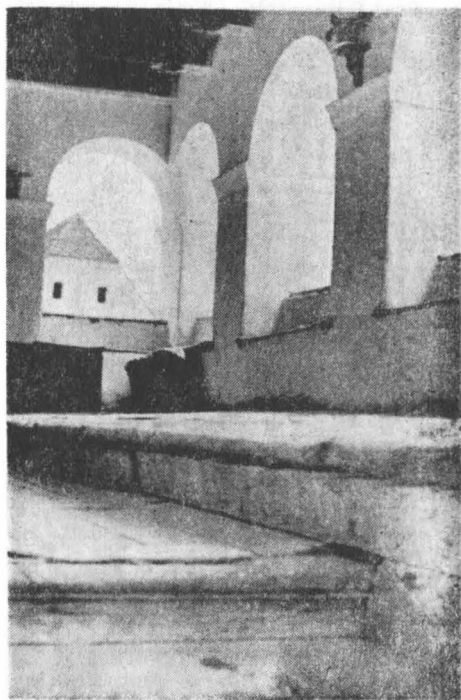

Fig. 29 Hanul „La Polul Nord“ —
Rîșnov, secolul al XIX-lea.

Fig. 30. Dreptul de tirg acordat Cernutului în 1 aprilie 1648. (detaliu de pe diploma dată de împăratul Fr. Ioseph.

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

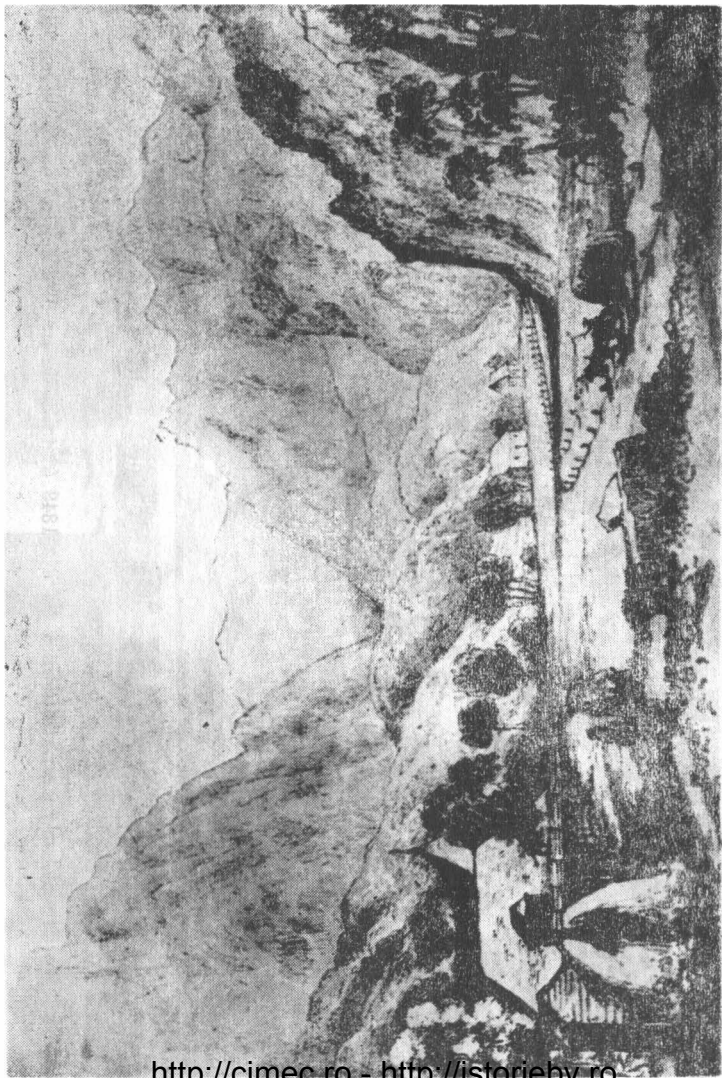

Fig. 31. Drumul prahovenilor din pasul Timișului (drum de pește).

ANDREI BİRSEANU, CORESPONDENȚĂ INEDITĂ

de ION I. DRĂGOESCU

Cercetînd Fondul Astra, conservat la Arhivele Statului din Sibiu, am observat mai multe scrisori semnate de cunoscutul etnograf¹, folclorist², pedagog³, colecționar⁴, astrist⁵ și om de cultură Andrei Bîrseanu (1858—1922). Dintre acestea am reținut un număr de 22 documente care prezintă un interes mai mare pentru cercetarea științifică. Investigațiile noastre bibliografice, consultarea celor care au cercetat acest fond astristic înaintea noastră, studiul asupra lucrărilor cunoscute despre Andrei Bîrseanu, ne-au permis concluzia că aceste documente sînt inedite. Considerăm necesară publicarea lor integrală deoarece ele ne permit o mai

¹ Nu stă în intenția noastră scrierea unei bibliografii Andrei Bîrseanu. De altfel acest lucru nici n-ar fi posibil în stadiul actual al cercetărilor și nici nu intră în profilul prezentei lucrări. Totuși, în măsura datelor de care dispunem vom justifica profesiunile atribuite pentru prima dată de noi sau pe cele puțin cunoscute. Astfel, despre preocupările etnografice ale lui Andrei Bîrseanu trimitem la lucrarea lui Maior O. Radu și Nicolae Al. Mironescu semnalarea unor manuscrise din Fondul Andrei Bîrseanu R.E.F. 143/1964.

² Vezi „Cincizeci de colinde“ (1890) și în colaborare cu I. U. Iarnik „Doine și strigături din Ardeal“ (1885).

³ Despre pedagogul Andrei Bîrseanu, N. Iorga scrie: „Inimă iubitoare de tineret, el, căruia nu i-a fost dat să crească în casa sa copii care să-i ducă numele și fapta sa mai departe, a fost o viață întreagă idealul profesorului care nu știa ce e supărarea, cum nu știa ce e oboseala; din graiul lui măsurat și blînd s-au desfăcut nu lecții de un ceas, ci învățătură de o viață“ (N. Iorga, Oameni care au fost; II, E.P.L., 1967, p. 193).

⁴ Atunci cînd îl numim pe Andrei Bîrseanu colecționar avem în vedere atît cunoscuta sa activitate de culegător de folclor cît mai ales pe cea de colecționar de obiecte muzecale cu care a participat la diferite expoziții organizate de Asociațiunea Transilvană pentru literatura și cultura poporului român (Astra).

Această activitate a sa este insuficient cunoscută și nu-i cercetată. În această calitate el s-a ocupat de colecționarea de obiecte pentru expoziția de la Brașov din 1862, pentru cea de la Sibiu din 1881 și pentru toate expozițiile tematice organizate de Astra. El nu culege numai din despărțămîntul nr. 1 — Brașov — al cărui președinte a fost — ci și din cele învecinate.

⁵ Așa cum arătăm și cu alte ocazii, prin astrist înțelegem atît pe fostul mem-

profundă cunoaștere a unor aspecte ale operei și personalității aceluia care a fost Andrei Birseanu. Ele ajută în munca de cercetare a celui mare for științific și cultural care a fost Asociațiunea transilvană pentru literatură și cultura poporului român.

Documentele prezintă interes și pentru istoria Brașovului, deoarece ele sînt o prețioasă mărturie de la acela pe care Nicolae Iorga l-a numit „o podoabă, o mîndrie a românilor din acel bătrîn oraș al amintirilor și străduințelor noastre”⁶.

Așa cum reiese din analiza lucrărilor sale cunoscute, precum și din documentele prezentate, Andrei Birseanu este unul dintre istoriografii de seamă ai Brașovului și al instituțiilor sale. Pentru etnografie și folclor, el aduce contribuții care-și păstrează valoarea pînă în zilele noastre.

Intrucît prezentăm documente care se ocupă în special de colaborarea lui Andrei Birseanu la *Enciclopedia Română*⁷, editată de Cornel Diaconovici⁸, se cuvine, credem, să spunem cîteva cuvinte și despre această lucrare, despre redactorul ei. *Enciclopedia Română* a fost inițiată de Astra la 5 februarie 1895⁹. Redactor a fost numit Dr. Cornel Diaconovici (1859—1923), prim secretar al Astrei, redactor, editor și director al mai multor publicații progresiste ale vremii. La lucrare, au colaborat peste 200 de personalități ale vieții științifice, culturale și artistice din toate provinciile românești la care s-au alăturat unii reprezentanți de seamă ai

bru și activist al Astrei cit și pe cercetătorul contemporan al bogatelor fonduri arhivistice, muzeale și științifice moștenite de la Astra.

Cîteva documente inedite păstrate la Arhivele Statului Sibiu, Fondul Astra, ne permit constatări necunoscute despre activitatea sa. Astfel, în 1881 el donează bani pentru fondul Astra (parchetul 45 fila 327/1881); împreună cu Reuniunea Femeilor Române Brașov, are sector separat la Expoziția de la Sibiu — 1881 (parchetul 48 fila 128/1881). Exprimă dorința brașovenilor de a se organiza în 1883 Adunarea Generală a Astrei la Brașov (parchetul 52, fila 279/1882) sau organizează manifestările cultural-artistice ale Astrei la Brașov, cunoscute sub numele de „petreceri de vară” (parchetul 61 fila 90/1885).

Într-un document își justifică întîrzierea cu care a expediat 2 colete cu obiecte la Expoziția din 1881 datorită faptului că a avut de făcut față unor „mari greutăți” datorită „faimei răspîndite de către străini în poporul nostru în această expozițiune este numai o manevră de a încărcă pe oameni cu dări de venite” (parchetul 48, fila 354/1881).

⁶ Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 304.

⁷ Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia, Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului român*.

⁸ Redactorul *Enciclopediei Române* se numea C. Diaconovich. Încă din timpul vieții, colaboratorii și prietenii i se adresau cu Diaconovici, nume care i s-a generalizat. În corespondența lor prietenii lor și colaboratorii i se vor adresa și cu formula „Domnule Diaconovici”.

⁹ Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia E—R, fila 195; *Enciclopedia Română*, II, p. 296.

științei, artei și culturii naționalităților conlocuitoare din Transilvania. În sfârșit, la Enciclopedia Română au colaborat o serie de savanți de peste hotare: din Cehoslovacia Ian Urban Iarnik și fiul său H. Iarnik; din Germania G. Weigand și alții. Ea cuprinde 40.000 termeni¹⁰. După opinia generală, aceasta este prima mare enciclopedie apărută în limba română. Iată ce scrie editorul ei despre lucrare: „Enciclopedia română este pînă astăzi cea mai mare întreprindere literară română, care lucrează cu un aparat fără pereche în literatura noastră și a fost realizată fără nici o subvenție sau ajutor, singur, numai prin munca și abnegațiunea autorilor și creditorilor săi”¹¹. Caracterizînd însemnătatea Enciclopediei Române, ultima lucrare de acest gen în literatura noastră de specialitate, Dicționarul Enciclopedic Român scrie: „Continuînd tradițiile iluminismului românesc, Enciclopedia Română constituie, în ciuda unor limite ideologice, o mărturie a devotamentului intelectualității timpului față de idealul unității culturale și politice a poporului român”¹².

DOCUMENTUL NR. 1

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A—C, fila 3

Stimate D-le Dr !

Mîine este 25 iunie n. și încă n-am trimis nici un răspuns la scrisoarea d-tale din 10.1.c. Mă grăbesc deci a răspunde cel puțin astăzi, ca astfel să nu suferiți întîrziere în lucrarea d-voastră din cauza mea.

În litera de articol ce mi-ați trimis-o, văd cîțiva numeri, asupra cărora am dat colegului Braniște încă din martie notițele ce mi-au dat la dispoziție. Așa încît d-nii Beldiceanu¹³, Borilă¹⁴, Golgurezy¹⁵, Brașoave¹⁶, Brașoveancă¹⁷, Brașoveanu¹⁸ și Burla¹⁹. Zilele trecute (anume sîmbătă 19 iunie n.) întîlnindu-l pe colegul Br(aniște) l-am întrebat dacă mai are la el bilete cu notițele în chestiune la ceea ce dînsul mi-a răspuns că nu le mai are deoarece vi le-a trimis deja la Sibiu. Așa aș

¹⁰ În Enciclopedie se folosește termenul titli pentru termeni. În Articolul despre Enciclopedia Română, în vol. II al lucrării, C. Diaconovici apreciază că vor fi cuprinși aproximativ 30.000 termeni. Dicționarul Enciclopedic Român stabilește că au fost incluși aproximativ 40.000 termeni. Folosim această cifră.

¹¹ Diaconovich, *Enciclopedia Română*, II, p. 29.

¹² *Dicționarul Enciclopedic Român*, II, Editura Politică, București, 1964, p. 264.

¹³ Termenul nu a fost inclus în Enciclopedie.

¹⁴ Termenul nu a fost inclus în Enciclopedie.

¹⁵ Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, T. I. Sibiu Editura și tiparul lui W. Krafft, 1898. Termenul nu este inclus în Enciclopedie.

¹⁶ Materialul nu a fost publicat în Enciclopedie.

¹⁷ Articolul nu a fost publicat în Enciclopedie.

¹⁸ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 576, termenul este publicat la Brașoveanu Dintrie Eustatie.

¹⁹ Termenul este publicat în C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 640 dar este semnat cu inițialele D. E. Ceea ce nu reprezintă inițialele lui Andrei Birseanu ci, probabil ale lui Dumitru Evlocean.

voi să fiu din nou informat, dacă ați primit aceste notițe sau nu ca să nu le mai scriu a doua oară. Ca însă lucrarea d-voastră să nu stagneze lucrez cînd biletele colegului Braniște nu s-ar afla în posesiunea d-voastră, îmi iau voie a fixa în foaia alăturată cîteva notițe despre Beldiceanu (1042) și Bengescu-Dabija²⁰ (1149 a) ca să folosiți de cumva veți fi primit din altă parte niște date mai complete. În special despre Beldiceanu observ că s-a publicat, pare-mi-se anul trecut o biografie detaliată în „Lumea ilustrată” din București. De cumva n-aveți la Sibiu vreo colecțiune din această foaie ar fi foarte bine să însărcinați pe cineva să caute biografia despre care e vorba și să completeze, resp. întregască notițele mele.

În ceea ce privește ceilalți articoli din însemnarea ce mi-ați trimis-o pot lua asupra mea numai numeri 1975 și 2484 (G. Bogdan-Duică²¹ și Brașov²² — Comitatul, orașul etc.), deoarece despre ceilalți îmi lipsesc datele necesare. În genere pentru scriitorii din România ca d.e. Bilciurescu²³, N. A. Bogdan²⁴, Brezeanu²⁵, Brezoianu²⁶, Burlă²⁷ etc. ar fi bine să vă adresați la colaboratorii din România căci aceștia pot procura mai cu ușurință datele necesare. Saluțîndu-vă rămînd al d-voastră devotat.

A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 2

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A—C, fila 71

Brașov 9.VII.1897

Stimate D-le Diaconovich !

În alăturare îmi iau voie a retrimite foaia nr. 562 cu notele relative la neînsemnata mea persoană²⁸. În ceea ce privește datele despre Baronzi²⁹, regret că nu vă pot face nici un serviciu neavînd la îndemînă date destul de suficiente și pozitive despre acest scriitor. Cred însă că veți afla cîteva notițe în Lepturariul lui Pumnul sau în Conspectul asupra lit. române de V. Gr. Pop. Mai bine ar fi, poate de cumva permite timpul, dacă v-ați adresa în această privință la cineva în Galați (Rom.), unde a trăit, sau poate mai trăiește încă Baronzi.

Ce se atinge de colaborarea mea la „Enciclopedia română”, pentru al cărei succes îmi iau a te felicita, bucuos mă atașez și eu pentru viitor la ramurile: literatură română și literatură populară, **încît îmi va permite sugubeața mea sănătate.**

Prima invitare de a mă înrola între colaboratorii d-tale am primit-o la băile din Ems, căci nu știm ce se va mai alege cu mine. Vei scuza dară dacă n-am răspuns atunci la apelul ce ai bunătatea a-l repeta din nou față de mine. De altfel trebuie să mărturisesc, că nici pînă acum n-am fost cu totul străin de enciclopedie, deoarece la rugarea colegului Braniște am peticit și eu cîte ceva la articuli dați în îngrijirea lui.

Pe viitor așa dară voi lăsa rolul de calfă și voi intra cu plăcere în șirul colaboratorilor de sine stătători.

Al d-tale devotat A. Birseanu

²⁰ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 450—451.

²¹ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 519.

²² C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 571—576, articolul poartă inițialele A.B.

²³ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 485—486.

²⁴ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 519.

²⁵ C. Diaconovich, *op. cit.*, materialul nu este publicat.

²⁶ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 583.

²⁷ Cornel Diaconovich, *op. cit.*, trimite la pag. 640.

²⁸ Articolul nu este publicat.

²⁹ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 404.

DOCUMENTUL NR. 3

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A—C, fila 70

Stim. D-le Diaconovich !

În alăturare trimit restul din manuscris despre Brașov. Cum vedeți, art. a ieșit mai mare de cum credeam la început, cu toate că m-am restrîns numai la materia-lul strict necesar. Clișeul gim. nostru l-am cerut de la dl. director și l-am trimis la librăria Ciurcu ca să vi-l expedieze. Deși știu că vă grăbiți foarte mult cu fasc. din cauza întîrzierii mele, totuși îmi iau îndrăzneala a vă ruga să îmi trimiteți dacă se poate o corectură din manuscr. ca să pot îndrepta greșelile ce poate s-au strecurat (mai cu seamă la date). Corectura citită o voi retrimite imediat.

Încă odată rugîndu-vă să mă scuzați p. buclucul ce v-am făcut,

Vă salut cu stimă
A. B.

DOCUMENTUL NR. 4

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A—C, fila 68

Stimate d-le Diaconovich!

Trimit partea gata din manuscr. despre Brașov. Restul, cam 6 pag. (istoricul Br.³⁰), ins. Br.³¹ p. români³², comit. Br.³³, îl voi trimite de bună seamă mîine. Văd că-mi scrieți și despre un clișeu. Nu știu de ce clișeu este vorba căci în scrisorile dv. anterioare nu știu să se fi făcut amintire de așa ceva. Cred, însă, că voiți a avea clișeul Gim. nostru, pe care-l voi cere astăzi de la Dl. Onițiu.

Scuzați repretabila întîrziere cauzată în prima linie de absența mea îndelun-gată din Brașov.

Cu stimă
A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 5

Arhivele Statului, Sibiu Fondul Astra, Cutia A-C, fila 213

Stimate D-le Dr.!

Înapoiez corecturile ce mi le-ați trimis. M-am ocupat numai de stilizare, sigur fiind că autorii artic. vor fi căutat să dea un cuprins cît se poate de exact.

Nu știu coala cu Brașovul meu s-a tipărit sau nu. De cumva nu s-a tipărit încă, fi bun și dispune, să mi se trimită încă o dată partea din urmă (însemnat Br. p. ro-mâni), căci ași voi să evit pe cît se poate, ori și ce neexactitate. Corectura ei o voi înapoia imediat.

Iartă-mi și acest bucluc.

Cu deosebit respect
A(ndrei) B(irseanu)

³⁰ Istoricul Brașovului nu este inclus de către redacție în articolul mare des-pre Brașov.

³¹ Instituțiile Brașovului sînt incluse de către redacție în studiul de ansam-blu despre Brașov.

³² Populația Brașovului reprezintă un paragraf al studiului monografic des-pre Brașov.

³³ Comitatul Brașovului este inclus în capitolul despre Brașov.

DOCUMENTUL NR. 6

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 294

În alăturare îmi iau voie a vă trimite biletele cu articolii pe care nu-i pot lucra. Articollii opriți: chiuitură³⁴, cîntec popular³⁵, cîntec în genere³⁶, colinda³⁷, precum și articollii promiși mai înainte Bogdan Duică și, Brașovul îi voi trimite la începutul lui Noembre, n., 6 oct. 19. nou 1897.

A Birseanu

DOCUMENTUL NR. 7

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 73

Brașov, 1 ian. 1898

Stimate D-le Dr.!

De cumva nu s-a tipărit încă coala cu articolul „Brașov“, vă rog să dispuneți a se îndrepta în partea „însemnătatea Br. p. români“ data înființării „Casinei române“ cu a. 1835, în loc de 1846. Dacă nu s-ar face prea mare conturbare, mai corect ar fi, să se facă schimbarea în modul următor. În 1835 s-a înf. „Casina română“ etc.

Mulțumindu-vă p. felicitarea de Anul nou și dorindu-vă și eu din parte-mi să petreceți anul în care am intrat bine și cu spor în toate, vă salut cu stimă.

A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 8

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 69

Mult stimat d-le Dr.!

În alăturare îmi iau voia a trimite articolii: deochiare³⁸, descîntec³⁹, zicală⁴⁰, și doină⁴¹, nr. 672 și 647 (desfacere și desgropare) nu i-am putut lucra, deoarece n-am la îndemină nici cărțile respective de S. Marianu nici pe cele de El. Sevastos. La biblioteca Asociației de bună seamă se vor fi aflînd și nu este nici o greutate să extragă cineva notițele necesare. De asemenea înapoiez albă și foaia cu titlul: Duma Radu⁴², despre care n-am nici o cunoștință.

Brașov, 26 oct. v. 1898

Cu deosebit respect

A Birseanu

³⁴ C. Diaconovich, *op. cit.*, pag. 813.

³⁵ Articolul nu a fost publicat.

³⁶ C. Diaconovich, *op. cit.*, pag. 702. Articolul este semnat T. C.

Inițialele aparțin lui Titus Cerne. Este posibil ca acest articol să fi fost scris de către Andrei Birseanu și să fi fost atribuit de către redacție lui Titus Cerne, așa cum am constatat că s-a întimplat și cu unele lucrări semnate de T. T. Burada, păs-trate în arhivele Bibliotecii Centrale Astra din Sibiu, dar publicate în Enciclopedia — probabil pe motive de prestigiu — sub semnătura lui Titus Cerne. Se pare că redacția Enciclopediei Române a recurs la această stratagemă.

Cercetînd bogata corespondență legată de publicarea Enciclopediei Române, am constatat că, cu foarte mici excepții autorii au permis aceste modificări.

³⁷ Cornel Diaconovich, *op. cit.*, pag. 478.

³⁸ C. Diaconovich, *Enciclopedia Română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, volumul II, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft, 1900, p. 132.

³⁹ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 137.

⁴⁰ Termenul nu a fost publicat.

⁴¹ Cornel Diaconovich, *op. cit.*, p. 196.

DOCUMENTUL NR. 9

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 65

Mult stimat d-le Dr.!

Îmi iau voie a retrimite hîrtille cu articuli: Ioan Goldiș⁴³, Gruia lui Novac⁴⁴, și Iulian Grozescu⁴⁵. Artic. 1 l-am scris după notițele biogr. din Tribuna pop. Relativ la art. 2 îmi aduc aminte că dl. At. Marienescu anunțase un studiu (resp. colecțiune de balade pop.). „Nouăcercile“, pe care nu știu dacă l-a publicat s-au ba. N-ar fi de prisos după părere mea, dacă v-ați adresa la dînsul în această privință.

În fine, dacă voiți să aveți inf. mai amănunțite despre Iul. Grozescu despre care am scris cîteva rînduri după cartea lui V. Gr. Pop, n-ar fi rău să vă adresați la dl. Marienescu, care cred că știu despre dînsul mai multe de cum am aflat eu la V. Pop.

Cu stimă
Brașov 12/24 mai 1899
A. Bîrseanu

DOCUMENTUL NR. 10

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 67

Brașov, 15 iulie v. 1899

Mult stim. d-le Dr.!

Înlăturare-mi iau voie a-ți trimite articuli: Cîntece haiducești⁴⁶, și Horea⁴⁷, precum și o notiță necompletă relativă la Enea Hodoș⁴⁸ despre care Dr. Ios. Hodoș scrie pe ea; ca să pot da ceva de doamne ajută, m-am adresat la E. Hodoș, dar am căpătat răspuns negativ. Se vede că nu prea e prieten al „Encicl.“ Datele relative la Ios. Hodoș le veți afla de bună seamă în arhiva Asoc., al cărui secretar a fost, sau în „Telegr. român“, din 1880 sau 1881 cînd după cit îmi aduc aminte a murit. De altfel și cei de la Consistoriul din Sibiu trebuie să știe cite ceva, deoarece a fost referent școlar în anii din urmă ai vieții sale. Anul și locul nașterii lui Enea H. precum și studiile ce l-a făcut, le veți afla de asemenea la Asociațiune, că a funcționat cîțiva ani la școala de fete de acolo.

Articolii Hetfalu⁴⁹ și Hosszufalu⁵⁰ îi voi trimite la „Săcele“⁵¹ și „Satulung“⁵², numirile ungurești nu cred că e de lipsă a se introduce neapărat la litera H.

Spre orientare îmi permit a-ți aduce la cunoștință că de mîine încolo mă aflu în Nou/Noa, per Dprpstye), unde voi rămîne pînă la finea lui august.

Sauzim de bine.
A Bîrseanu

⁴² Termenul nu a fost publicat.

⁴³ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 575—576.

⁴⁴ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 622

⁴⁵ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 622.

⁴⁶ Articolul nu a fost inclus în Enciclopedie.

⁴⁷ Cornel Diaconovich, *op. cit.*, p. 720

⁴⁸ C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 709.

⁴⁹ Termenul nu a fost inclus în Enciclopedie.

⁵⁰ Termenul nu a fost inclus în Enciclopedie.

⁵¹ Cornel Diaconovich, *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, T. III Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft 1904, p. 865.

⁵² C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 892.

DOCUMENTUL NR. 11

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 63

Braşov, 16/28 nov. 1899

Mult stimate d-le Dr.!

Fiind ocupat cu o lucrare mai mare vă rog ca în timpul proxim (lunile de iarnă şi primăvară, martie şi apr.) să nu mai trimiteţi decât articuli, care ar reclama neapărat colaborarea mea. Când voi fi mai liber, vă voi da cu toată plăcerea, sprijinul ce-mi va sta în putinţă ca şi mai înainte. Totodată iau voie a vă ruga să mijlociţi a mi se trimite şi fasc. 1 — 10 din Enciclopedia, deoarece mi s-au trimis numai n-rii 11 încoace şi mi-ar place să am lucrarea completă.

Cu toată stima!
A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 12

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 46

Braşov, 15 dec. v. 1899

Mult stimate d-le Secretar,

Ocupat în adunarea materialului pentru istoricul Gimn. nostru, care trebuie terminat până în aprilie 1900, regret că nu pot contribui în rindul acesta cu nimic la broşura de Anul nou. Deasemenea sînt silit a reînapoia goale cele trei foi ce mi s-au trimis p. Enciclopedia.

În ceea ce priveşte notiţa despre Lepădatu⁵³, se pot găsi datele necesare într-unul din numerii din urmă al „Familiei“ în care am făcut un extras dintr-o disertaţiune a mea. Ceilalţi doi articoli (legenda pop. şi lit. pop.) încă se pot scrie fără multă greutate, aflîndu-se izvoarele necesare.

Alături pe lingă aceste ştiri şi cele şase borderouri despre lasurile (sic) trimise pe adresa mea.

Cu stimă
A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 13

Arhivele Statului, Sibiu. Fondul Astra, Cutia A-C, fila 74

Braşov, 16 aprilie 1900

Mult stimate d-le Dr.!

Neposedînd informaţiuni mai detaliate despre Zaharia Carcalechi⁵⁶ (de naştere din Braşov, dar a trăit în România) redactorul „Foi Bibliotecă Românească“ (Buda între 1836 — 1840), rog să binevoiţi a vă adresa în altă parte.

Scuzaţi întîrzierea.

Cu toată stima
A. Birseanu

⁵³ Articolul nu a fost inclus în Enciclopedia.

⁵⁴ Articolul nu a fost inclus în Enciclopedia.

⁵⁵ În Documentele 17, 18 şi 19, Andrei Birseanu se adresează lui Simu secretarul Astei.

⁵⁶ Iuliu Moisil nu era bucureştean, ci numai scrisoarea la care se referă Andrei Birseanu este scrisă din Bucureşti. În realitate Iuliu Moisil este de fel din părţile Năsăudului şi în tinereţe s-a stabilit la Tîrgu Jiu, unde a ocupat funcţiile de director al liceului din Tg. Jiu, profesor şi redactor al unor publicaţii locale. Este un activ colaborator al Astei.

DOCUMENTUL NR. 14

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 45

Brașov, 14 ian. v. 1901

Mult stimate dle Diaconovich

Cu toată plăcerea ași scrie un articol în „Transilvania” despre mult regretatul Gh. Maior, dar tocmai acum sînt grămădit cu atîtea ocupațiuni, în cît îmi este cu neputință să mă angajez pentru numărul proxim al acestei foi.

În lipsa unui articol special, cred că ar fi de ajuns, dacă după o mică introducere în care s-ar arăta străduințele nodușite ale fericitului Maior pentru înființarea bibliotecilor populare, — s-ar reproduce notițele biografice, apărute în nr. 32 al „Gazetei Transilvaniei” care sînt cît se poate de exacte și în care figura lui Gh. Maior este caracterizată în modul cel mai credincios,

Rugindu-vă să nu-mi luați în nume de rău acest răspuns al meu,

Vă salut cu deosebită stimă

A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 15

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, Cutia A-C, fila 22

Borsec, 29 iulie v. 1903

Aflindu-mă de aproape 3 săptămîni la băile de aici, unde am de gînd să mai rămîn încă vreo 15-20 zile, regret că nu pot pregăti articole privitoare la literele T., Z. Rog așa dară să binevoiți a vă adresa în această privință la altul dintre colaboratori.

Cu deosebită stimă

A. Birseanu — profesor

DOCUMENTUL NR. 16

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 174 fila 674/908

Brașov, 8/21 iulie 1908

Mult stimate Dle Prezident

Am citit scrisoarea Dv. din Simleu și cit privește persoana mea, mă voi conforma dorinței dinșilor deși ar fi fost cu mult mai consult ca primirea comitetului să nu se facă cu atîta parolă.

Voi căuta să întîlnesc pe ceilalți din comitet sau în Capșa sau în gara din Cluj.

Deoarece voi avea să conduc ședințele adunării, rog să mi se trimită un exemplar din raportul general al Comitetului îndată ce va ieși de sub tipar ca să fiu în curent cu lucrurile ce se vor dezbate.

Deasemenea ași dori să mi se trimeată și mie cîteva bilete pentru reducerea prețului pe linia ferată, de cumva se obține vreo reducere.

Notarul, Dl Secretar nu va uita să ia cu sine un număr oarecare din statutul și regulamentul (sic!) pentru dezbaterile adunării generale, ca să le avem la îndemînă la caz de lipsă.

Primiți, mult stimate Dle prezident expresiunea celui mai profund devotament ce vă păstrez.

Andrieu Birseanu
Profesor

DOCUMENTUL NR. 17

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 184, fila 772

Braşov, 12 iunie 1909

Stimate Dle Simu⁵⁵

Te rog să binevoieşti a trimite un exemplar din cărţile înaintate la concursul pentru premiul „A Mureşanu” dlui Enea Hodoş, împreună cu scrisoarea alăturată.

Celelalte exemplare te rog să le opreşti pentru biblioteca Asoc(ia)ţiunii), căci un membru din secţia noastră lipseşte.

Salutându-te cu prietenie rămân al D-ţale devotat.

A(ndrei) B(îrseanu)

DOCUMENTUL NR. 18

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 184, fila 1261

Stimate Dle Simu

Iară mă îndreptez către Dta cu o rugare. Dl Iul(iu) Moisil din Bucureşti⁵⁶ îmi scrie că pe timpul editării „Enciclopediei” a trimis Dlui Diacovich un articol mai mare despre N. Teclu care împlineşte luna viitoare 70 de ani ai etăţii. În Enciclopedie însă s-a publicat numai un extras din acest articol şi acum cu prilejul Jubileului de 70 de ani am dori să-l publicăm întreg în „Gaz(eta) Tran(silvaniei) de cumva s-ar putea afla în Sibiu. Te rog să binevoieşti a căuta prin hirtile rămase de la Enciclop(edie) şi aflînd articolul Dlui Moisil să mi-l trimiteţi pe duminică⁵⁷.

Mulţumindu-ţi pentru bunătate, te salut cu stimă

A. Birseanu

DOCUMENTUL NR. 19

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 184, fila 1277

Stimate Dle Simu

În alăturare retrimite articolul Dlui Moisil mulţumindu-ţi încă odată pentru bunăvoinţa cu care mi l-ai trimis.

Tocmai astăzi primesc o scrisoare din partea Dlui N. Iorga, în care îmi spune că încă înaintea adunării generale a trimis prin Cimpulungul Bucovinei⁵⁸ la adresa Comitetul Central al „Asociaţiunei” din partea Ligei Culturale, 900 exemplare din scrierea sa „Din faptele străbunilor”⁵⁹ (o bună carte de citire cu extrase din cronicari români), ca să se distribuie cu prilejul adunării generale gratuit la organul nostru cu ajutorul directorilor departamentelor⁶⁰.

⁵⁷ În text „Duminică”.

⁵⁸ Era preferată această vamă pentru a distrage atenţia autorităţilor vamale maghiare care împiedicau pe diferite căi pătrunderea literaturii patriotice din România. După datele de care dispunem, un nou mijloc de pătrundere a literaturii istorice şi propagandistice române, folosită de patrioţii români era aplicată la fiecare carte a unei foi de titlu din care reieşea că acea carte s-ar ocupa de cultura cerealelor sau a leguminoaselor.

⁵⁹ Lucrarea face parte din crestomaţiile vremii editate de intelectualitatea progresistă, prin care erau arătate trecutul de luptă al poporului român şi unitatea sa culturală.

⁶⁰ Se apela la directorii de despărţămînt, pentru a evita poşta care ar fi confiscat cărţile.

Dlui se plinge că nu i s-a dat nici un răspuns despre primire, ba ceva mai mult, reclamînd în 2 rînduri la cancelaria „Asoc(iațiunii) nu i s-a dat nici-o lămurire. Nu știu cum se vor fi petrecut lucrurile și care poate fi cauza tăcerii organelor noastre.

Dacă însă știi dta ceva despre această afacere, te rog să-mi împărtășești și mie, cît poți mai curînd, ca să-l pot informa pe Dl. Iorga care-mi scrie cu un fel de amărăciune.

Deasemenca te rog să-i spui servitorului muzeului ca N-rul din „Transilvania“ împreună cu celelalte broșuri (Statutul și regulamentele Asociațiunii), ce le-am dat spre păstrare unei îngrijitoare săsoaice pe care am întîlnit-o în vestibulul „Casei Naționale“ la sfîrșitul ședinței a II-a să le pună dînsul bine și să mi le predea cînd voi avea prilejul a mai veni la Sibiu.

Ce e cu procesul al adunării generale? Cînd mi se va trimite spre subscriere? De cum va Dl Tăslăuanu s-a întors din călătorie.

Rugîndu-te să nu te superi pentru osteneala ce-ți fac, te salut cu prietenie

A. Birseanu

P.S. — N-ar strica dacă i-ați trimite regulat D-lui Iorga un număr din „Transilvania“. Cel puțin cu numărul din urmă în care s-a publicat raportul general al Comitetului. Rog să-l trimiteți pe cheltuiala mea dacă nu s-ar putea altfel⁶¹. Dînsul ține seama de lucrările societăților noastre culturale și ar merita cel puțin atîta atențiune din partea noastră.

DOCUMENTUL NR. 20

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 183 fila 1179

Prea onorat Comitet Central!

Am citit cele două manuscrise, ce mi s-au trimis spre cenzurare („Nunta poporală sau țărănească“, piesă teatrală de Nic. Micu pădurar în Dîrste și tractatul „Păcatele noastre“ de Victor Deciu, preot gr. cat. în Canalul Sîrbesc) și în următoarele îmi iau libertatea a-mi da părerea despre ele:

1. Piesa teatrală „Nunta poporală“ voiește să ne arate într-un tablou dramatic cum se fac căsătoriile la țărani noștri. Ea este în cea mai mare parte o copie fidelă după natură, dar nu are în sine nimic artistic, ce ar putea produce vreun interes. În genere autorul ei, cu tot zelul său, nu are pregătirea de lipsă pentru a scrie lucruri vrednice de tipar. Prin urmare lucrarea înaintată nu se recomandă spre a fi primită în „Biblioteca poporală“ a Asociațiunii.

2. „Păcatele noastre“ de pr. Victor Deciu este o dizertație ținută în stil poporal (ar putea figura și ca predică), în care se combat unele credințe ale poporului nostru: credința în descincețe și vrăjitorii și mulțime de sărbători populare, izvorite din credințele superstițioase.

Tendența autorului este cît se poate de bună și relele indicate de dînsul merită în adevăr a fi combătute cu toată străduința. Dînsul cunoaște destul de bine superstițiile poporului și știe poate cu destulă pricepere relele ce izvorăsc din dinsele.

Cu toate acestea lucrarea nu se poate considera ca pe deplin. Ea numai atinge relele ce rezultă din credințele deșarte ale poporului fără a le trata mai cu dinadînsul. Afară de aceea că se mărginește mai cu seamă la Comuna Cenadul Sîrbesc și la teritoriul Torontalului, unde trăiește autorul și nu îmbrățișează credințele deșarte și obiceiurile rele întemeiate pe aceste credințe, din toate părțile locuite de poporul nostru, așa că întreg tratatul are un caracter mai mult local.

În fine stilizarea lucrării nu este făcută cu destul rigoar (sic!) așa încît se întîlnesc mulți termeni nepotriviiți și fraze nu destul de clare ceea ce reduc mult din valoarea ei.

⁶¹ Propunerea lui Andrei Birseanu este caracteristică pentru spiritul de sacrificiu al aștrîștilor.

Prin urmare părerea subscrisului ar fi ca lucrarea aceasta să se restituie autorului, ca să o completeze și să o prelucereze din nou cu toată băgarea de seamă și astfel prelucrată să o prezinte din nou spre a fi publicată în „Biblioteca populară a Asociațiunii”.

Brașov, 22 oct. v. 1909

Andrei Birseanu
referendul secției literare a Asociațiunii

DOCUMENTUL NR. 21

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 180, fila 648

Prea onorat Comitet Central!

Am onoarea a înainta în alăturare procesul-verbal al despărțămintului nostru (Brașov) ținut în 2/15 iunie a.c. în comuna Cristian împreună cu bugetul pe anul 1908/9 votat în această adunare.

Deoarece ocupațiunile mele s-au înmulțit foarte tare în timpul din urmă m-am văzut silit să repășesc (sic!) de la conducerea despărțămintului. Precum se vede din alăturatul proces verbal, adunarea generală a primiț abdicarea mea și a ales în locul meu pe dl. profesor Nicolae Bogdan fost timp îndelungat secretarul despărțămintului nostru. Rog pe prea onoratul Comitet Central să binevoiască a lua spre știință această schimbare și a da noului director aceeași încredere cu care am fost investit eu timp de 11 ani.

În legătură cu cele de mai sus am onoarea a face cunoscut prea onoratului Comitet Central că diferite acte, citeva exemplare din „statute” și „regulamente”, ce se aflau în păstrarea mea, le-am predat noului director; 144 broșuri rămase nedistribuite din cele 1200 trimise acum doi ani cu prilejul adunării generale a „Asociațiunii”, le-am depus în biblioteca despărțămintului; iar 260 mărci culturale, rămase nedesfăcute din cele 1000 primite de la prea onoratul Comitet Central, le-am predat spre păstrare și eventuală desfacere casierului despărțămintului nostru.

Brașov, 26 iunie v. 1908

Al prea onoratului Comitet, devotat
Andrei Birseanu
profesor, fost director al Desp. I (Brașov)

DOCUMENTUL NR. 22

Arhivele Statului, Sibiu, Fondul Astra, pachetul 185, fila 82/1910

Brașov, 4 ian. v. 1910

Mult stimat Dle Președinte

Îmi iau libertatea de a transpune prin filiala de aici a băncii „Albina” la adresa Casei Asociațiunii, suma de 2.400 coroane drept respaliere a stimei ce am primit-o ca stipendiu din pratea Asociațiunii din anii 1878 — 1881 pe timpul studiilor universitare când am fost ajutat de 3 ani cu cite 400 fl. aur.

S-ar cuveni să întorc și interesul dar acum nu sînt în stare.

Tot ce pot face, este să port în inima mea recunoștință față de instituțiunea ce m-a ajutat în tinerețea mea și, întrucît mă iartă modesta mea pozițiune socială, să-i dea mîna de ajutor la realizarea mărețelor sale sarcini.

Primiți mult stimat Dle Președinte, încredințarea celui mai profund devotament.

Cu deosebită stimă
Andrei Birseanu
profesor

⁶² În text „Cassei”.

UNVERÖFFENTLICHTE KORRESPONDENZ VON ANDREI BİRSEANU

(Zusammenfassung)

Der Verfasser veröffentlicht 22 bisher ungedruckte Briefe von Andrei Birseanu aus dem Archivbestand „Astra“ (Siebenbürgische Gesellschaft für Kultur und Literatur des rumänischen Volkes), der im Staatsarchiv Sibiu (Hermannstadt) aufbewahrt wird. Die Briefe sind zum Gross-
teil an Cornel Diaconovici, den Herausgeber der ersten rumänischen Enzyklopädie — der „Enciclopedia Română“ —, aber auch an andere Personen und Institutionen gerichtet. Die Briefe aus den Jahren 1897—1910 zeigen den Beitrag von Andrei Birseanu zur „Enciclopedia Română“ von C. Diaconovici und auch seine Stellungnahme zu kulturellen und politischen Fragen seiner Zeit. Ausserdem sind die 22 Briefe auch vom Standpunkt der Geschichte von Braşov (Kronstadt) von Bedeutung und sind interessante Zeugnisse über Birseanu, den der grosse rumänische Hiskotiker Nicolae Iorga „einen Schmuck und Stolz der Rumänen in jener alten Stadt“ nannte. Ausser seinen anderen Werken gestatten auch die Briefe dem Verfasser der vorliegenden Arbeit, Andrei Birseanu unter die bedeutenden Historiographen der Stadt Braşov (Kronstadt) und ihrer Institutionen einzureihen, und seine besonderen Verdienste hervorzuheben.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA REUNIUNII ROMÂNE DE GIMNASTICĂ ȘI CÎNTĂRI DIN BRAȘOV

de IOAN CHIRILĂ

I

Reuniunea română de gimnastică din Brașov (1863 — 1868)

Reuniunea română de gimnastică și cîntări din Brașov își înscrie actul de naștere în luna octombrie a anului 1863, cînd "... mai mulți români cu simț bun din Brașov, la propunerea d-lui tehnicu Nicolau Teclu și pătrunși de însemnătatea cea mare a gimnasticii atît pentru dezvoltarea puterilor fizice cît și spirituale ale omului și văzînd cum s-a introdus această disciplină la toate popoarele civilizate ale Europei și că se privește ca o parte întregitoare a educațiunii tinerimei ... au format în toamna aceluiași an¹ (după mai multe ședințe) *Reuniunea română de gimnastică din Brașov*.

Ziua de 4 octombrie 1863 este ziua primei ședințe considerată ca „oficială”, fiindcă este și consemnată în scris în registrul de „protocol” al Reuniunii. Nu trece decît o zi și în 6 octombrie 1863, inițiatorul și viitorul președinte N. Teclu, propune deja un proiect de statut, proiect consemnat de secretarul ședințelor, Ștefan Iosif pe cîteva foi volante.

La capitolul „Scopul Reuniunii” în statutele provizorii se stabilesc:

- a) Esercîții gimnastice
- b) Conveniri colegiale
- c) Escursii
- d) Gimnastări publice².

¹ Registru de Protocoale ale Reuniunii române de gimnastică și cîntări; Arhivele Statului — Brașov, pag. 1.

² Idem pag. 2

La 26 octombrie 1864 are loc prima adunare generală a Reuniunii. Cu acest prilej se alege comitetul definitiv constituit din : Nicolae Teclu președinte, Nicolae Străvoiu vicepreședinte, Ioan Lengeru secretar, Ioan Ionasiu secretar suplinitor, Dimitrie Teclu casier, Gheorghe Teclu casier suplinitor, Ioan Florian conducător al „gimnasticilor” (înlocuit după 2 luni de Necula Pop), Savu Roșca suplinitor la gimnastică (de fapt va deveni începând cu 1865 conducătorul gimnasticii pentru o lungă perioadă de timp), Ștefan Rusu conducător al convenirilor colegiale și Dr. Ioan Meșotă suplinitor la convenirile colegiale³.

Românii din Brașov, de altfel se pare că-și puneau mari speranțe în Reuniune ca mijloc principal de dezvoltare a tineretului, nu numai fizică ci și culturală. Numai așa se poate explica donația pe care o face comerciantul român Georgiu Anken la moartea sa, donația constând din acțiuni pentru „reuniunea de gimnastică 400 florini”, iar pentru „înaintarea muzicii vocale 500 florini”⁴.

Aceasta ne dovedește că membrii Reuniunii se ocupă de la început și cu muzica și cu alte forme ale culturii spirituale.

Aprobarea oficială din partea guvernului de la Budapesta a statutelor Reuniunii române de gimnastică din Brașov are loc în aprilie 1866 când se și aduce la cunoștința adunării generale această aprobare⁵. La această dată existau 66 de membri activi în Reuniune, iar pînă în noiembrie 1866 numărul lor crește la 91⁶.

Către sfîrșitul anului 1866 și în anul 1867 se constată însă un ușor declin al activității, o oarecare lipsă de interes din partea membrilor. Se propun diverse soluții, dar pînă la urmă se ajunge la concluzia că numai activitatea culturală organizată poate să ducă la o înviorare efectivă⁷.

II

Reuniunea română de gimnastică din Brașov de la 1868 la 1873

Anul 1868 poate fi considerat anul de început în activitatea muzicală a românilor din Brașov.

³ Idem pag. 3.

⁴ Gazeta Transilvaniei nr. 22 1864.

⁵ Protocolul din 22 aprilie 1866 pag. 11 a.

⁶ Protocolul din 22 IV. 1866 — pag. 11 a și din 4 Xi. 1866 pag. 14.

⁷ Mențiune specială sub formă de proiect. Protocolul din 14. IX. 1867 pag. 2 bis.

În ce privește execuția, comentariile presei sînt de-a dreptul entuziaste. Desigur, execuția bună este dublată și de entuziasmul deosebit ce i-a cuprins pe cei prezenți la convenirea colegială din localul „La Pomul verde” mîndri că și românii din Brașov își pot dovedi cultura și atașamentul față de aceasta, ca și posibilitățile artistice, așa încît comentariile au și elemente subiective, dar ele reflectă totuși nivelul artistic al formației. „Un public român — spune „Gazeta Transilvaniei” — foarte numeros de ambele sexe se află răpit de înălțimea artei și de puterea spiritului care predomină în această convenire”¹⁰.

Evenimentul mult așteptat — „o producțiune cu declamațiuni și cîntece” are loc la data de 27 februarie 1868. Ea se desfășoară în cadrul convenirii colegiale ce se ține în localul „La Pomul verde”⁸.

Programul acestei prime manifestări muzicale românești la Brașov este foarte bogat, conținînd 12 numere.

1. Detunata — melodie de Ștefan Nosievici, cor de bărbați.
2. Craiul Codrului, de Fr. Schubert — solo de piano.
3. Ucigașul fără voie — baladă de Gr. Alexandrescu — declamare.
4. Barcarola venețiană — romanță de Rossi, duet.
5. Din opera Tigane de Balfe, cor de bărbați și femei.
6. Aria de soprană din Trovatore de Verdi.
7. Biserica risipită — baladă de V. Alecsandri — declamare.
8. Souvenir de Florance, de Vass, piano.
9. Cîntec pentru sopran, solo (autorul ?).
10. Serenadă, duet.
11. Scena carcerei din Trovatore (duet).
12. Surugiul, cîntecel comic de V. Alecsandri⁹.

Executarea lucrării lui St. Nosievici din Bucovina de către cor atestă profundul interes pe care-l manifesta Reuniunea față de creația originală românească, interes care va fi amplificat pe parcurs și manifestat în diverse feluri.

Entuziasmul pentru această manifestare se concretizează și în donații pentru propășirea muzicii: Astfel, încă în 12 martie (st. v.) 1868 în ședința de comitet în care se analizează modul cum a decurs prima convenire colegială cu program artistic, Dr. N. Pop prezintă acestuia donația negustorului Ștefan Sotiru constituită din 100 florini v.a. (valută austriacă) sub formă de

⁸ Gazeta Transilvaniei nr. 17 din 11/28, II. 1868.

⁹ Idem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Protocolul din 22 a III. 1868 pag. 18 bis.

obligațiune cu 50% venit, donație făcută „din sentiment curat național românesc... cu acel adaus că, dacă se va înființa odată Reuniunea de muzică vocală românească în Brașov, această obligațiune să treacă în posesiunea aceleiași Reuniuni de muzică vocală”¹¹.

În 3 mai 1868 are loc adunarea generală a Reuniunii de gimnastică în care, președintele Ioan Lengeru în cuvîntul de deschidere arată că Reuniunea „... a mai dezvoltat în sînul său o nouă reuniune, adică Reuniunea de cîntări”. Tot acum se menționează pentru prima dată în bugetul Reuniunii cheltuieli privind :

„Cîntările“

7. Dirigintele corului 100 f. v. a. (florini valută austriacă)
8. Forte piano 120 f. v. a.
9. Notele 50 f. v. a.
10. Încălzitul și luminatul 40 f. v. a.¹².

La 11 iunie 1868 are loc o nouă convenire colegială de data aceasta în sala de la „Soare“, și care a fost, conform relatărilor presei „... o adevărată demonstrație“.

În luna octombrie 1868, comitetul de conducere hotărăște să se țină o nouă convenire colegială, specificîndu-se că programul artistic va trebui să cuprindă 10 piese — cîntece și declamări.

Convenirea colegială are loc în 14 sau 15 decembrie fiind menționată în 16 dec. 1868 în „Gazeta Transilvaniei“. Cronicarul „Gazetei Transilvaniei“, ca și în celelalte rînduri, este plin de entuziasm cînd spune că „Reuniunea română de gimnastică din Brașov ne nutrește pieptul și spiritul cu una din cele mai plăcute și atrăgătoare petreceri“.

Adunarea generală din acest an, care se desfășoară în 9/21 nov. poate fi considerată ca una din cele mai importante adunări ale reuniunii.

Acum se fac propuneri pentru modificarea statutelor în sensul introducerii în titulatură și a denumiri de „cîntări“. Comisia care se alege însă, ajunge la concluzia că : „Modificări în statut să nu se facă ci să se hotărască la protocol :

a) În consiliu să se aleagă membri cu număr egal atît din gimnaști cît și din cîntăreți.

¹² Idem — pag. 19 bis.

b) Ambele ramuri să aibă inventar propriu și donațiunile să rămână ramurei respective¹³.

În luna decembrie a aceluiași an are loc, sub conducerea lui P. Di-ma, convenirea colegială obișnuită, programul fiind foarte bine primit de public.¹⁴

Încă nu se stinseseră ecourile convenirii din decembrie 1869 și în 15/27 martie 1870 are loc o nouă convenire colegială cu un program complet nou¹⁵.

Programul acesta reprezintă un mare pas înainte în activitatea Reuniunii, atît pe linie muzicală cît și pe linia colaborării cu populația germană și a atragerii acesteia spre producțiile românești, deci spre prietenie și colaborare.

Anul 1870, de altfel, este anul unor mari înfăptuiri și afirmări a formațiilor Reuniunii române de gimnastică din Brașov.

Încă în ședința comitetului din 20 februarie 1870 se menționează o cerere pe care comitetul să o adreseze Eforiei școalelor române de „a concede sala gimnaziului **pentru producerea unor opere** din partea Reuniunii în folosul său. Prima operetă va fi în 29.IV. st.v. cealaltă între paști și rusalii¹⁶.

În decembrie 1870 se împlinesc 200 de ani de la nașterea lui L. v. Beethoven. Formațiile germane se pregătesc intens pentru acest eveniment. Conducerea Männergesangverein-ului se adresează conducerii Reuniunii române de gimnastică încă în luna mai 1870, pentru o colaborare la festivități, la care **aceasta** răspunde prompt, iar corul și soliștii se pregătesc cu entuziasm pentru serbare.¹⁷

Programul are loc în 7 decembrie 1870 în sala de festivități a gimnaziului român.¹⁸

Activitatea muzicală a Reuniunii continuă în intensitate sporită, mai ales în cadrul convenirilor colegiale. Anul 1871 aduce o serie de noutăți în activitatea acesteia. Astfel, în Gazeta Transilvaniei nr. 20 din 10/12 martie 1871 se folosește pentru prima dată în mod oficial denumirea de „Reuniunea românească de gimnastică și cîntări“, denumire care-i va rămîne pe

¹³ Protocolul din 9/21 noiembrie 1868 — pag. 22.

¹⁴ Idem, pag. 22 bis.

¹⁵ Gazeta Transilvaniei nr. 22 din 18/30 martie 1870.

¹⁶ Protocolul din 20/II. 1870 pag. 23.

¹⁷ Protocolul din 20 aprilie 1870 — pag. 24 bis.

¹⁸ Geschichte — des Kronstädter Männer — Gesangvereins von Friederich Phillippi, ed. 1848 din volumul „Kronstadter Manner Gesangverein 1859—1834“ Biblioteca Biserica Neagră.

parcursul întregii existențe.

Adunarea generală din 11 martie 1873 ocupă un loc important în viața Reuniunii¹⁹.

În această ședință „se însărcinează N. Popa (dr.) ca să invite feciori și fete din suburbiul Schei a se împrăștia la probele de cîntări, **totodată să cerceteze ciți din aceștia au cunoștințe de muzică** (s.n.) pentru a se putea lua măsurile pentru pregătirea lor”²⁰.

Colaborarea Reuniunii se extinde și în în cetate fiind o sprijinitoare directă a meseriașilor români. Astfel, în aprilie 1873, conducerea Reuniunii, la solicitarea meseriașilor, hotărăște ca programul convenirii colegiale din trimestrul II al anului, să se dea „... în favorul reuniunii calfelor române din Brașov”²¹.

Reuniunea română de gimnastică și cîntări din Brașov în perioada 1873 — 1878. George Dima.

Numele lui George Dima apare în documentele Reuniunii române de gimnastică și cîntări din Brașov la data de 25 septembrie 1873, cînd este propusă candidătura sa la funcția de conducător al corului Reuniunii.

Cîteva zile mai tîrziu, în 28 septembrie 1873, este ales în unanimitate în funcția de conducător al corului „în adunarea membrilor activi de cîntări ținută în 28 septembrie... D. George Dima”²². Această comunicare o face vicepreședintele N. Pop care prezidează ședința Comitetului din 17 octombrie 1873.

Prezența lui G. Dima în toamna lui 1873 la Brașov, ca și în iarna lui 1874, este indiscutabilă, numele lui fiind prezent în toate protocoalele (procesele verbale) ale ședințelor de comitet, ca și în adunările generale. Astfel, pe lîngă datele menționate mai sus, îl mai întîlnim prezent la ședințele din 1/13 noiembrie 1873, 4 noiembrie, 12 decembrie, 25 decembrie, 1873, adunarea generală din 24 februarie 1874, 2 martie 1874, 20 aprilie 1874 etc.²³

Reuniunea română de gimnastică și cîntări este leagănul în care George Dima se definește ca muzician.

¹⁹ Protocolul din 11 martie 1873 pag. 39—40.

²⁰ Idem.

²¹ Idem pag. 41 bis.

²² Protocolul din 25 septembrie 1873 punctul 3 pag. 43. și 43 bis.

²³ Protocoalele de la pag. 43, 43 bis, 44, 46, 46 bis, 48 și 50.

De-abia instalat în fruntea formației corale a Reuniunii, George Dima își începe febril pregătirea muzicale. Membrii formației, entuziasmați de prezența tînărului muzician (G. Dima avea 26 de ani) și fructificîndu-și cunoștințele muzicale pe care le au, sub conducerea noului maestru pregătesc, în mai puțin de 4 săptămîni, un nou și bogat program, pe care-l execută în 28 octombrie în cadrul convenirii de toamnă. Din vechile programe nu mai este reținut nimic.

În 28 octombrie 1873 se execută:

1. Crinișorii, cor de dame și bărbați de Jensen
2. În luciul mării, cor de dame și bărbați de Schubert
3. Trei cîntece populare: — Cu mine fugi
— O brumă a dat
— Pe-al ei mormînt

de Mendellsohn Bartholdy

4. Cîntec de jertfă, de L. v. Beethoven, prelucrat pentru cor.

de G. Dima

5. Sextet din opera „Lucia di Lammermoor“ de G. Donizetti, cu pian aranjat de R. Wilmers.

6. Rămas bun codrului, cor de dame și bărbați de

de Mendellsohn Bartholdy

7. Două duete pentru sopran și bas de W.A. Mozart :

a) din opera Flautul magic

b) din opera Titus

8. Bucurii nevinovate, cor de bărbați de Spohr

9. Romanță, solo de sopran cu cor din opera „O noapte în granada“ de Kreutzer²⁴.

Adunarea generală a Reuniunii din 24 februarie (st. v.) 1874 confirmă alegerea lui George Dima de conducător al corului²⁵.

După ce în ajunul Anului Nou 1874, G. Dima dă un concert cu corul Reuniunii acompaniat de orchestră, în ziua de 14/26 aprilie 1874, prezintă în cadrul convenirii colegiale a Reuniunii un nou și bogat program.

Tînărul muzician se afirmă pentru prima dată în calitate de compozitor prin lucrarea „Între peatra Detunată“ pe care o și execută cu corul în formație mixtă.

Indemnurile repetate ale Gazetei ca programul să fie îmbogățit cu lucrări românești, încurajările de care se bucură lucrările originale românești din partea ziarului brașovean, ca și posibilitățile pe care le are Reu-

²⁴ Idem, pag. 44 ședința din 13 noiembrie 1873.

²⁵ Idem, pag. 48.

niunea română de gimnastică și cîntări de a le executa, îl îndeamnă pe foarte tinărul compozitor ce se anunță pe plaiurile bucovinene, Ciprian Porumbescu, să trimită la Brașov una din primele sale lucrări cunoscută sub numele de „O dorință“, lucrare tipărită la Cernăuți în 1875²⁶.

În 7 martie 1876, se hotărăște, legat de program : „Cîntecele românești să se considere la fixarea programului pentru convenirile colegiale avizîndu-li-se locul cuvenit“²⁷.

În convenirea colegială din 23 mai 1876 formația corală, sub bagheta lui G. Dima execută alte trei lucrări ale acestuia: „Rămas bun codrului“ — pentru cor amestecat, „Rămii sănătoasă“ și „Sărmană frunză“ — pentru cuartet de bărbați. Sceneta „Surugiul“ de V. Alecsandri se repetă, iar ca poezie se recită „Muncitorul“ de Cezar Bolliac²⁸.

După cum vedem, corul Reuniunii brașovene este un adevărat laborator în care G. Dima își încearcă puterile creatoare. După numai două luni de la apariția în public a lucrării „Ploaia sau Garofița“, compozitorul care începe să se afirme cu tot mai mult curaj, apare în public cu alte două lucrări, fără a o părăsi pe prima.

Convenirea colegială din 14 noiembrie 1876 se bucură de un program bogat și ales. Este cea de a treia convenire colegială din anul 1876. Programul cuprinde și :

— Ce ți-am făcut acum, cor amestecat, compus de George Dima.

— Două inimi nu-mi dau pace, cor amestecat, piesă compusă de G. Dima²⁹.

Cele două lucrări prezentate atestă perfecționarea compozitorului în domeniul muzicii corale, ca și preocuparea lui de folosire a melosului popular în creația cultă. Prin aceste lucrări, pe lângă completarea repertoriului românesc solicitat la Brașov, G. Dima urmărește și satisfacerea unei necesități interioare de creație și se exersează, deocamdată, în lucrări mai mici, fără pretenții deosebite, dar care plac tuturor, făcîndu-și astfel ucenicia în perspectiva unor lucrări mai vaste, cu o tematică mai pretențioasă.

În 11 decembrie (st. v.) 1876, are loc o importantă ședință de comi-

²⁶ Idem nr. 46 8 iulie 1875.

²⁷ Idem — Protocolul din 7 martie 1876 pag. 65 bis.

²⁸ Protocolul din 19 mai 1876.

²⁹ Idem, din 16 noiembrie 1876 pag. 69 și 69 bis.

tet. În ea se hotărăște organizarea unei ore de declamări „duminica de la 5 ore, la 6 ore, după masă cu membrii reuniunii și copiii peste 14 ani³⁰. În protocolul din ziua amintită (pag. 71) se arată în același timp că „exercițiile să fie mai mult practice decît teoretice; priceperea piesei, citire corectă etc“. Prin introducerea acestei ore de declamări și după scopul pe care-l fixează comitetul, deducem că problema înfrumusețării limbii, a îmbogățirii ei, mai ales a pronunțării ei curat, este o problemă cu care membrii Reuniunii se preocupă permanent.

Pe plan național românesc luna mai 1877 intră în istorie ca luna în care, după multe secole, România scutură definitiv jugul otoman și se declară stat independent. Acest act istoric este întărit prin singele pe care ostașii români îl vor vărsa pe cîmpiile de la Plevna, Smîrdan, Nicopole etc.

Declararea independenței naționale și intrarea României în război vor trezi în toți românii puternice sentimente de unitate și solidaritate cu această luptă dreaptă. În Brașov, aceasta se va concretiza prin colecte de haine și bani, prin manifestări artistice date în folosul soldaților răniți și multe alte acțiuni.

Nu mult după intrarea României în războiul împotriva Turciei, Comitetul Reuniunii ține o ședință (17/29 mai 1877) în care se hotărăște organizarea unei serbări în folosul „soldaților români răniți din România“. Pentru că se întâmpinau greutăți în mobilizarea corului, Comitetul hotărăște ca: „O listă invitorie în formă de apel să circule pe la membrii activi de cîntări ca să participe cu zel la probe... și... „Producțiunea din cestiune să se anunțe „Gazeta Transilvaniei“ și în Kronstädter Zeitung³¹.

După încă o apariție în public în calitate de solist³², apariție ce are loc în septembrie 1878 alături de solista Victoria Stătescu de origine brașoveană, G. Dima se hotărăște să-și continue studiile la conservatorul din Leipzig, așa încît în ianuarie 1879 nu-l mai găsim la Brașov. În locul lui Dima la conducerea corului Reuniunii și la catedra de muzică de la gimnaziul român, este numit profesorul H. Geiffrieg. Acesta va da un nou impuls activității muzicale a Reuniunii, organizînd conform obiceiului, toate convenirile stabilite; la convenirea din decembrie 1879, ultima lu-

³⁰ Idem, 11 decembrie 1876 pag. 71.

³¹ Idem, 17 mai 1877 pag. 79 bis.

³² Gazeta Transilvaniei nr. 73 din 1878

crare executată din program este cvartetul „Cisla” a lui Ciprian Porumbescu³³.

Reuniunea română de gimnastică și cîntări între 1879—1883 **Ciprian Porumbescu**

În anul 1879, prin intermediul lui Andrei Birseanu originar din Brașov și al unui alt prieten al său, Lazăr Nastasi originar din Bucovina — stabilit la Brașov ca profesor, Ciprian Porumbescu intră în contact direct cu Reuniunea română de gimnastică și cîntări Brașov. Rezultatul imediat al acestui contact este introducerea în programul convenirii colegiale din 31. XII, 1879 a lucrării „Cisla” sau adunarea bătrînilor — cvartet comic pentru voci bărbățești. Lucrarea a plăcut foarte mult brașovenilor și de această lucrare sînt legate mai multe probleme.

„Gazeta Transilvaniei” fiind răspîndită peste tot, publicînd și programul din 31 decembrie 1879 și comentînd marele succes, laudă și lucrarea lui Ciprian Porumbescu. Drept urmare, în 8 februarie 1880, Reuniunea de cîntări din Oravița trimite o scrisoare președintelui Reuniunii din Brașov solicitîndu-i materialul muzical³⁴. Ion Lengeru, președintele de atunci, răspunde însă: „Relațiile noastre cu autorul nu ne permit a vă trimite notele. Cisla adică n-a apărut încă în tipar, ci autorul ni le-a decopiat și așa voim să ne folosim de dînsa³⁵. În continuare dă adresa din Viena a lui Ciprian Porumbescu. Legat de această copie, pentru care Reuniunea brașoveană plătește 15 florini, în arhive se mai află o scrisoare a profesorului Lazăr Nastasi adresată Reuniunii de gimnastică și cîntări prin care acesta aduce la cunoștință conducerii Reuniunii că Ciprian Porumbescu pe lîngă plata copierii notelor „ar mai aștepta o remunerațiune și pentru lucrarea sa spirituală deoarece acesta i unicu venit din această operă”³⁶.

Comitetul Reuniunii format din cadre didactice, oameni cu un înalt nivel de cultură, acceptă solicitarea și îi trimite lui Ciprian Porumbescu încă 30 de florini. În raportul prezentat în adunarea generală care analizează activitatea pe 1880 președintele spune la punctul 5: „Comitetul a crezut de competență a încuraja după putințe creațiunile muzicale naționale. Drept aceea, între marginile bugetului a primit (premiat) cu 30 fl.

³³ Idem, nr. 101 din 20 decembrie 1879.

³⁴ Documentele Reuniunii române de gimnastică și cîntări actul nr. 18 datat 8/II 1880 Arhivele Statului din Brașov.

³⁵ Idem, actul nr. 17 datat 16 II. 1880.

³⁶ Idem, fără nr. de act cu data de 29 iunie 1880.

v. a. opul muzical „Cisla“ al domnului Porumbescu³⁷.

Ciprian Porumbescu se simte tot mai mult legat de Brașov. Prin prietenii săi, mai ales prin Andrei Bîrseanu care în septembrie 1881 ajunge profesor la Brașov, află și Ciprian Porumbescu despre existența unui post de profesor de muzică declarat liber pentru anul școlar 1881/82. Se prezintă la concurs și în 22 decembrie 1881 este numit profesor suplinitor³⁸.

Anul 1882 este anul cel mai important din viața lui Ciprian Porumbescu și deosebit de important pentru muzica românească în general.

Ajuns în Brașov este puternic stimulat de mediul de aici, un mediu cult, cu un serios nivel muzical. Aici existau condiții optime pentru acel timp, pentru activitate muzicală serioasă și de proporții mari. În Brașov exista corul Reuniunii române de gimnastică și cîntări, un cor foarte instruit unde se predă solfegiu încă din 1875; mai exista apoi o orcheastră salariată — capela orașului — cu instrumentiști buni și mulți instrumentiști amatori, dar foarte bine pregătiți. În acest an ia naștere societatea Filarmonică brașoveană sub conducerea muzicianului A. Bradner. Pe lângă aceasta, existau și soliști capabili să susțină roluri chiar pretențioase, unii dintre ei afirmați încă din 1871. Toate acestea îl stimulează pe Ciprian Porumbescu și, cu obișnuita-i rapiditate creatoare, scrie opereta „Crai Nou“. În nici două luni de repetiții, lucrarea este scoasă în premieră la 27 februarie 1882³⁹.

Cu aproape o lună de zile înaintea premierei, respectiv în 3 februarie 1882, Ciprian Porumbescu solicită de la Eforia școlilor române din Brașov, sala de festivități, întrucît „subsemnatul împreună cu mai mulți colegi... și cu mai mulți membrii ai Reuniunii române de gimnastică și cîntări (s.n.) are de cuget a da vreo cîteva reprezentațiuni teatrale în favorul studenților bolnavi de la institutul nostru și al mai multor instituțiuni filantropice din loc.“⁴⁰

„Gazeta Transilvaniei“ pregătește minuțios și cu entuziasm opinia publică în vederea reprezentației.

Asupra sufletului lui Ciprian Porumbescu cele trei reprezentații cu opereta „Crai Nou“ și felul în care l-a primit publicul brașovean, au produs o impresie copleșitoare.

³⁷ Documentele Reuniunii din anul 1881 fără nr. act, Arhivele Statului Brașov.

³⁸ Viorel Cozma, *Ciprian Porumbescu — monografie*, Editura de stat pentru imprimare și publicații, 1957, pag. 29.

³⁹ *Gazeta Transilvaniei* nr. 23 din 8 martie 1882.

⁴⁰ Viorel Cozma citat pag. 29—30.

Intr-o scrisoare trimisă tatălui său scria : „Astăzi am ajuns să-mi văd dorința împlinită, mi-am văzut visul cu ochii ; am avut aplauze frenetice, am auzit chemând sute de voci, pline de entuziasm și căldură numele meu, m-am văzut ridicat, lăudat, măgulit, laureat. . . Numele meu este întemeiat, viitorul meu îmi luce cu culorile cele mai vii înaintea ochilor. . .“⁴¹.

Cronica la cele două reprezentații, apărută în *Gazeta Transilvaniei* nr. 27 din 5/17 martie începe cu textul : „Crai Nou ! Crai Nou ! Crai Nou ! La noi bine ai venit“. Cronicarul face însă unele afirmații care l-au supărat pe Ciprian Porumbescu, referitoare la studierea lui Offenbach, Strauss, Genée, Suppée, etc.

Ciprian Porumbescu va răspunde de altfel, în mod hotărât la aceste afirmații, în numărul 31 al „*Gazetei Transilvaniei*“, făcând următoarea precizare, plin de mândrie patriotică : „Și dacă e vorba de vreun componist care l-am studiat și-l studiez și acum încă cu multă diligență, atunci îmi permit a spune că componistul acesta este însuși poporul român. . .“⁴².

Fără să negăm justețea atitudinii lui Ciprian Porumbescu față de cronică amintită, considerăm totuși că este necesar să lămurim anumite lucruri și păreri. Este necesar acest lucru și pentru că din modul în care au fost comentate atitudinile timpului respectiv ar rezulta o anumită adversitate a unor intelectuali români din Brașovul timpului față de Ciprian Porumbescu, ceea ce nu este cazul. Dacă analizăm cronică respectivă mai amănunțit și cele spuse despre lucrarea „Crai Nou“, constatăm că, de fapt, cronicarul este un om priceput, care a văzut multe spectacole de operă și operetă și este în cunoștință de cauză. În același timp, cronicarul dă și sfaturi foarte utile și competente, fiind permanent sub imboldul unor puternice sentimente de mândrie națională pentru ceea ce se realizase la Brașov. Autorul este entuziasmat și animat de sentimente înălțătoare când afirmă chiar la începutul cronicii : „... puține momente am putut dedica criticei, căci voiam să gustăm deplin bucuria ce simțeam la aspectul frumoaselor Româncuțe care cântau și jucau cu atita grație de-ți rîdea inima în piept“⁴³.

După ce își exprimă satisfacția că societatea română din Brașov a progresat mult, continuă : „Cel ce cutează câștigă... și d-l Porumbescu a esperiat (experimentat) adevărul lui prin efectul lui cel bun ce l-a produs compozițiunea sa asupra publicului român de aici și chiar asupra străinilor“.

⁴¹ Idem, pag. 31.

⁴² *Gazeta Transilvaniei* nr. 31 din 1882.

⁴³ Idem, nr. 27 din 1882.

Fără să intre în analize mai profunde în acest moment, comentatorul arată : „D. Porumbescu posedă fără îndoială un talent mult promițător și o fecunditate mare în compozițiune“.

Și în continuare celebrul text controversat, continuă : „Muzica ce a compus-o pentru „Crai Nou“ e viuă (vie) foarte plăcută și ne dovedește că a studiat cu multă diligență operele compozitorilor moderni Offenbach, Genée, Strauss, Suppée, Lecocq“.

Dacă analizăm acest text, nu găsim de fapt afirmații denigratoare. Faptul că autorul cronicii presupune cunoașterea de către Ciprian Porumbescu a unor compozitori de operetă contemporani, știind și că acesta fusese un timp la Viena, patria operetei, afirmația pare destul de potrivită.

În alineatele următoare, cronicarul este ceva mai critic, mai ales atunci când afirmă că „afară de cîntecele naționale intercalate (este vorba de melodiile populare), puține părți sînt de originalitate, ce am trebui s-o întîmpinăm la o operetă populară română“. Prin afirmația de mai sus referitoare la originalitatea melodiilor, considerăm că autorul cronicii nu se referă la împrumuturi din alți compozitori, ci la neglijarea melodiilor originale românești. Și autorul articolului dă chiar exemplu prin „valsul cîntat de Doichița și Ispravnicul (care) nu se potrivește nicidecum, nici cu caracterul Doichiței, nici cu acela a întregii operete a lui Alecsandri“. Este de reținut că autorul cronicii se leagă numai de „caracterul Doichiței“ și nu de cel al Ispravnicului, și observă pe bună dreptate, dezacordul între caracterul popular al operetei, al Doichiței și caracterul de salon al valsului. Este bine să menționăm că există și în alte aprecieri referiri la melodiile de origine vieneză, prezente uneori în lucrare⁴⁴.

În continuare cronicarul îl și scuză pe compozitor pentru unele lipsuri semnalate în lucrare când spune : „Dar nu trebuie să uităm că este prima încercare a d-lui Porumbescu și atît muzica (s.n.) cît și înscenarea și executarea operetei a surprins și a mulțumit pe toți...“⁴⁵.

Nu știm cine a fost autorul cronicii menționată mai sus, dar constatăm că nu răspunde la atacul lui C. Porumbescu, iar redacția continuă să popularizeze opereta. Acest lucru îl întîlnim în nr. 32 din 17/19 martie 1882 când se comentează cea de a treia reprezentație. Cronicarul, și credem că este același din nr. 27, fără să amintească de răspunsul lui C. Porumbescu, arată că „Ispravnicul a putut numai să cîștige prin îmbrăcămîntea mai fidelă și prin liniștea mai mare cu care a fost executat“. În

⁴⁴ Octavian L. Cozma. *Opera românească*, Edit. muzicală, 1962 vol. I, pag. 153.

⁴⁵ Gazeta Transilvaniei nr. 27 1882.

continuare, mergînd pe firul ideii din prima cronică referitoare la locul melodiei populare în operetă (și aceasta ne face să credem că este aceeași persoană), spune : „Asemenea ne-a plăcut că s-a intercalat la începutul actului al doilea dîna Jianului cîntată cu mult simț de către Doichița“⁴⁶. Se pare deci că Ciprian Porumbescu a dat curs criticii făcute și a încercat să le fie pe plac brașovenilor.

Din cauza sprijinului dat lui Ciprian Porumbescu în **scoaterea premiei** cu „Crai Nou“, și apoi a reprezentării ei încă de două ori, **Reuniunea a rămas datorare membrilor ei** cu încă o convenire, știut fiind că în fiecare an trebuie trei astfel de întruniri. Așa se face că în 29 iunie/11 iulie se ține cea de a doua convenire a anului, sub conducerea dirijorului H. Geiffrig. În program întîlnim două lucrări de Ciprian Porumbescu: „Frunză verde mîrgărit“ solo sau cor aranjat de d. C. G. Porumbescu și „S-o vezi mamă, n-o mai uiți“ cor aranjat de C. G. Porumbescu⁴⁷. Comentariul la acest program nu întîrzie să apară în nr. 76 al „Gazetei Transilvaniei“: „Mult aplaudat a fost mai ales frumosul cîntec „Frunză verde mîrgărit“ aranjat pentru solo cu chor de d. C. G. Porumbescu...“⁴⁸.

Din această perioadă încep pregătirile în vederea aniversării a 25 de ani ai corului din Chizătău. Presa românească a timpului comentează cu multă mîndrie evenimentul, iar Gazeta Transilvaniei nu rămîne mai prejos și în nr. 83 arată că : „Numita societate... a invitat pe toate societățile de asemenea natură și caracter românești, ca să participe la acest jubileu...“. Și în continuare arată că : „Pînă acum 35 de „coruri vocale“ **toate românești și toate de plugari** (s. în text) s-au înscris a lua parte la această festivitate de cîntăreți“⁴⁹.

Reuniunea română de gimnastică și cîntări din Brașov este și ea invitată să participe. Comitetul Reuniunii dă mare importanță acestei acțiuni și hotărăște printr-un „Credențional“ „Prin care se autorizează domnul Ioan Lengeru președinte al „Reuniunii române de gimnastică și cîntări“ din Brașov și domnul Ciprian Porumbescu vice conducător al corului acesteiași Reuniuni, conform concluzului luat de comitet sub nr. 16 în ședința ținută în 3/15 septembrie a.c. să reprezinte această Reuniune la serbarea jubileului de 25 de ani a corului de țărani din Chizătău ce se va ține acolo în 8/20 septembrie conform unui program adhoc“⁵⁰.

⁴⁶ Idem, nr. 32 1882.

⁴⁷ Idem, nr. 73 din 1882.

⁴⁸ Idem, nr. 76 din 1882.

⁴⁹ Idem, nr. 83 din 1882.

⁵⁰ Arhiva Reuniunii române de gimnastică și cîntări, Arhivele Statului. Brașov, Actul cu nr. 16/1882.

Am citat integral actul de imputernicire, tocmai pentru a se vedea seriozitatea cu care este privită problema și importanța ce i se dă.

O ultimă prezență a lui Ciprian Porumbescu în Brașov, mai puțin legată direct de Reuniunea de gimnastică și cîntări, ci mai mult sprijinită de aceasta, este un „Concert aranjat de Porumbescu“ după cum se spune în *Gazeta Transilvaniei* nr. 113 din 1882. Anunțul se repetă în nr. 119 în care se dă și programul acestui concert instrumental:

Cronicarul necunoscut din nr. 123 al *Gazetei Transilvaniei*, după felul în care scrie, demonstrează o bună cunoaștere a majorității lucrărilor românești contemporane, criticînd în general această creație. În același timp cronicarul are numai cuvinte de laudă pentru Ciprian Porumbescu, documentînd competent fiecare afirmație.

Aduce apoi elogii lui Ciprian Porumbescu ca dirijor întrucît „Executarea pieselor a fost de tot bună“⁵¹.

Anul 1882 se încheie pentru membrii Reuniunii române de gimnastică și cîntări în regretul că se despart de iubitul lor coleg, conducător și animator artistic. Colegii de cancelarie ai lui Ciprian Porumbescu și conducători ai Reuniunii, Pandele Dima, dr. Nicolae Pop și alții, se angajează să-l suplinească în mod gratuit în toate activitățile de unde Ciprian primea bani, pentru ca instituțiile respective să-i poată da sumele ca avans pentru a pleca la tratament în Italia.

Gestul brașovenilor dovedește aprecierea excepțională de care se bucura Ciprian Porumbescu în Brașov, apreciere care va rămîne peste decenii.

După o perioadă de acalmie, obișnuită în activitatea Reuniunii, cînd se organizează numai conveniri colegiale cu programe artistice scurte, Reuniunea română de gimnastică și cîntări din Brașov va străluci din nou în anii următori, prin prezența lui Iacob Mureșianu.

⁵¹ *Gazeta Transilvaniei* nr. 123 din 1882.

DER RUMÄNISCHE TURN- UND GESANGVEREIN IN BRAȘOV (KRONSTADT)

(Zusammenfassung)

Der rumänische Turn- und Gesangsverein in Brașov (Kronstadt) entstand im Jahre 1863 als eine für die damaligen rumänischen Gesellschaftskreise in Kronstadt notwendig gewordene Einrichtung. Das erste Betätigungsfeld war das Turnen, und Nicolae Teclu, der Anreger des Vereins, war selbst ein bekannter Turner seiner Zeit. Nicolae Teclu war jedoch auch ein Wissenschaftler, der sich später durchsetzte.

Die Gesangstätigkeit drang erst allmählich in den Turnverein ein. Die erste derartige Veranstaltung fand am 27. Februar 1868 gelegentlich einer kollegialen Zusammenkunft im Gasthaus „Zum grünen Baum“ statt. Seit damals kam es alljährlich zu zwei bis drei musikalischen Veranstaltungen, die der Chor des Turnvereins und Laiensolisten aus den Reihen der musikalisch ausgebildeten Jugendlichen bestritten. Die Gesangsabteilung des Vereins entwickelte mit der Zeit ihre Tätigkeit und benützte dazu die durch Spenden sowie Eintrittskarten zu den Konzerten geschaffene materielle Grundlage.

Der Leiter der ersten Chorveranstaltungen war der Mathematikprofessor Pantelimon Dima vom rumänischen Gymnasium in Brașov (Kronstadt). Im Jahre 1873 kam George Dima als Musikprofessor an die rumänischen Schulen und als Chordirigent des Vereins nach Brașov (Kronstadt). Ihm ist es zu verdanken, dass die musikalische Tätigkeit des Rumänischen Turn- und Gesangsvereins fast professionistisches Niveau erreichte. G. Dima leitete die musikalische Tätigkeit des Vereins bis zum Jahre 1878 und führte in dieser Zeit für die Chormitglieder das Solfeggieren ein.

Um die Qualität des Ausdrucks in rumänischer Sprache innerhalb des Vereins zu verbessern, wurde ein Vortragskurs gegründet und in die Programme der Kulturveranstaltungen auch Gedichte von V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, u.a. aufgenommen.

Nachdem G. Dima zur Fortsetzung seiner Studien am Leipziger Konservatorium aus Kronstadt abgereist war, liess die musikalische Tätigkeit etwas nach, ohne jedoch unterbrochen zu werden. Zu Chorleitern wurden Musikprofessoren wie z.B. M. Geiffrig u.a. berufen.

Einen neuen Aufschwung erfuhr die musikalische Tätigkeit in Kronstadt sowie die der Mitglieder des Rumänischen Turn- und Gesangsvereins im Herbst 1881, als sich Ciprian Porumbescu hier niederliess. Dieser schrieb hier nach Volksmotiven die erste rumänische Operette, genannt „Crai nou“ (Neuer König), zu einem Libretto von Vasile Alecsandri, die mit Hilfe des Vereinschors uraufgeführt wurde. Der Erfolg der Aufführung der Operette von Ciprian Porumbescu in Kronstadt ist eine bedeutende Verwirklichung der rumänischen Musikkultur vom Ende des 19. Jahrhunderts.

Nachdem Ciprian Porumbescu gesundheitshalber nach Italien reisen musste, kehrte der Rumänische Turn- und Gesangsverein zu den alten Formen seiner musikalischen Tätigkeit zurück. Durch die Anstellung von Iacob Mureșianu als Dirigent erfuhr das musikalische Leben des Vereins ab 1884 einen neuen Aufschwung.

CONSECINȚE ALE RĂZBOIULUI VAMAL ASUPRA ECONOMIEI BRAȘOVENE (1886—1891)

GH. ȘELARU

De sute de ani orașul Brașov și-a împletit existența cu numeroase localități ale patriei noastre. Comerțul practicat cu acestea a constituit un mijloc principal de dezvoltare a Brașovului și a împrejurimilor sale¹. Industriașii brașoveni găseau pe piața românească materiile prime de care aveau nevoie și tot aici veneau cu produsele finite. Aceste legături comerciale continuau să existe și în secolul XIX, în virtutea convenției vamale încheiată în anul 1875 între România și Austro-Ungaria, care avea la bază, ca în întreaga Europă de altfel, principiul liberului schimb². Dar, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, tot mai multe țări vor căuta să înlocuiască practica liberului schimb prin măsuri protecționiste.

Printre țările exportatoare de produse agricole era și România, care vedea în expirarea convenției vamale și comerciale cu Austro-Ungaria un prilej de așezare a relațiilor ei economice pe alte principii, mai rentabile. După cum se exprima P. S. Aurelian, principalul promotor al noii orientări comerciale a României de atunci, „convențiunea comercială a dat o nenorocită direcțiune politicii noastre economice. Deschizînd, fără nici o rezervă, granițele noastre importățiunii austro-ungare, țara a fost inundată de la început nu numai cu articole de industrie cari nu se fabricau

¹ Hilde Mureșan, *Date noi în legătură cu războiul vamal între România și Austro-Ungaria (1886 — 1891)*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, XII, 1969, p. 116.

Din datele prezentate în lucrare, rezultă că brănenii participau la târgurile săptămânale din România, trimiteau în Cîmpia Dunării sau în Dobrogea, la iernat, 5-6.000 de oi și 1-2.000 de vaci. Luaseră în arendă șase munți în Bucegi și Piatra Craiului și 5-6 moșii la Dunăre și în Dobrogea.

² N.G.V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928, p. 87—88.

la noi, dar cu cele mai mici obiecte fabricate pînă atunci de meseriașii români și în familie...³.

În această situație protejarea economiei proprii devenise o necesitate vitală pentru statul român. Noua orientare a fost concludent exprimată și de Mihail Kogălniceanu, care, în aplauzele parlamentului, își încheia astfel cuvîntarea: „Sînt încredințat că convențiunea aceasta pentru noi a fost cea mai mare nenorocire; sînt încredințat că toți așteptăm cu cea mai mare nerăbdare ca să vină cît mai degrabă ora în care să scăpăm de dînsa”⁴.

Acestea au fost împrejurările și cauzele pentru care, începînd cu data de 1 iunie 1886, prin expirarea și neprelungirea convenției vamale și comerciale din 1875 între România și Austro-Ungaria a intrat în vigoare un nou regim vamal, prin care fiecare din cele două părți a îngreuiat importul din țara celeilalte prin ridicarea la maximum a taxelor vamale. Dar această situație a lovit mai ales industria și comerțul brașovean, îndreptate în primul rînd spre piețele României.

Diferendul a intrat în istorie sub numele de războiul vamal și a constituit obiectul de studiu al mai multor cercetători⁵.

Noi vom încerca să ilustrăm gravele consecințe pe care le-au suportat de pe urma lui, locuitorii Brașovului și din împrejurimile sale.

Primele semne ale crizei.

Perspectiva neprelungirii Convenției vamale și comerciale cu România neliniștea tot mai mult pe industriași brașoveni. Sesizat de această firească neliniște, ministerul ungar de comerț și industrie a invitat în

³ P.S. Aurelian, *Politica noastră vamală*, București, 1890, p. 28—29; vezi și: C.I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul organic și pînă în prezent*, vol. I, partea I, București, 1904, p. 213—220.

Dacă în 1875, arată autorul, exportul cailor era scutit de taxele vamale, în 1882 taxa a fost stabilită la 25 lei pe suta de kg., în timp ce România continua să acorde scuti- rile prevăzute în convenție. România, continuă același autor la pagina 220, importa între 1871-1875 articole de încălțăminte, de șelar și curelar în valoare de 3.062.520 lei, dar între 1876-1886 acest import a crescut la 16.351.610 lei. Chiar țesăturile de lînă și articole de ceaprazărie, de care România nu ducea lipsă, au pătruns între 1876-1886 cu 15.329.350 lei mai multe decît între 1871-1875.

⁴ C.I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 225.

⁵ C.I. Băicoianu, *op. cit.*, I. Moga, *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România în lumina intereselor economice ale Transilvaniei în Fraților Alexandru și Ioan Lepădatu la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, București, 1936, p. 503-523; Carol Gollner, *Consecințele convențiilor vamale dintre Austro-Ungaria și România asupra vieții economice a Transilvaniei (1875-1891)*, în *Studii*, 2, 1968, p. 317-336; Hilde Mu- reșan, *op. cit.*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, XII, 1969, p. 113-143.

aprilie 1885 pe reprezentanții camerelor de comerț și industrie din Transilvania să-și spună părerea despre neajunsurile vechii convenții. La întrunirea reprezentanților camerelor de comerț din Cluj, Arad și Brașov s-a desprins ideea că vechea convenție nu numai că nu avea neajunsuri pentru ei, ci era foarte avantajoasă. De aceea, ei au întocmit un memoriu comun, în care se arăta importanța pieței românești și propuneau reînnoirea, în condiții ameliorate, a convenției, întrucât România încheiase deja convenții mai avantajoase pentru ea cu Anglia, Belgia, Italia, Germania și Olanda⁶. În memoriu se mai cerea revizuirea taxelor de export pentru produsele din Transilvania, suprimarea taxelor vamale asupra cerealelor de proveniență română ș.a. Cele trei camere de comerț alcătuiesc o delegație care să meargă la Budapesta pentru a susține memoriul, dar tratativele au eșuat⁷.

Încordarea dintre România și Austro-Ungaria a crescut odată în plus în urma emiterii unui ordin de către Ministerul de comerț maghiar din 29 ianuarie 1886, prin care importul porcinelor românești urma a fi supus unor noi restricții așa zis „sanitare”. În virtutea acestui ordin, fiecare transport de porcine trebuia să fie însoțit de un certificat sanitar special, aducând dovada că animalele provin dintr-o regiune în care pe o rază de 20 de km nu există vreo epidemie și că transportul se află de 30 de zile în locuri în care nu au fost epidemii⁸. Această încordare nu a fost înlăturată nici atunci cînd ministerul ungar de comerț a permis importarea condiționată a porcinelor din România, exclusiv cu trenul pe la Predeal și pe la Orșova⁹.

Între timp însă, în parlamentul român se duceau vii discuții privitoare la viitoarea politică comercială și vamală a României, ceea ce producea multă îngrijorare guvernului maghiar. Majoritatea celor care luau

⁶ I. Moga, *op. cit.*, p. 315—316. În această perioadă exportul românesc era îndreptat cu precădere spre țările Europei de apus. Astfel, între 1884 și 1886 România exporta în Anglia mărfuri în valoare de 60—85 milioane lei. Dar în 1886 volumul mărfurilor exportate a crescut la 116 milioane, iar în 1887 la 154 milioane lei. Aceeași creștere a volumului mărfurilor la export s-a înregistrat și în relațiile comerciale cu Belgia. Dacă în perioada 1884—1885 România exporta mărfuri în valoare de 9 milioane, în 1886 și 1887 ea exporta mărfuri de 15 milioane, iar în 1888 de 31 milioane lei. În Italia, România exporta între 1884—1885 mărfuri de 3—12 milioane, dar începînd cu anii 1886—1887 ea trimitea în această țară mărfuri de 16—17 milioane lei. Și Franța ceruse în 1885 mărfuri de 11 milioane, ca în 1887 ea să importe din România cereale de 29 milioane, iar în 1888 de 19 milioane lei (P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 19—20).

⁷ I. Moga, *op. cit.*, p. 517.

⁸ „Kronstädter Zeitung”, nr. 31, din 9 februarie 1886, p. 3.

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 23 din 28 ianuarie/10 februarie 1886.

cuvîntul susţineau ideea că viitoarea convenţie comercială să nu mai fie însoţită de una politică, cu privilegii şi numeroase scutiri pentru supuşii austrieci, ci să fie o „convenţie curat mercantilă, în care să nu se trateze decît de afaceri curat comerciale, bazate pe un tarif convenţional stabilit pe principiul de reciprocitate”¹⁰.

Pentru marea masă a populaţiei braşovene aceste aspecte erau necunoscute. Lucrătorii industriali ori agrari simţeau doar primele efecte ale înăsprirei relaţiilor dintre România şi Austro-Ungaria. De aceea, ziarul „Gazeta Transilvaniei” din Braşov afirma că „sînt multe şi mari interese în joc de amîndouă părţile şi vedem de pildă în oraşul nostru pe comercianţi şi industriaşi întrebîndu-se cu feţele îngrijorate, că oare ce va fi cu convenţia, încheia-se-va, ori nu”¹¹. Iniţial s-a hotărît ca primele negocieri să se ducă la Bucureşti, iar guvernele din Viena şi Pesta să-şi trimită cîte un reprezentant. Prevăzînd însă că tratativele se vor prelungi peste data de 1 iunie 1886, România propunea să se prelungească convenţia existentă cu încă 40 de zile, aşa cum procedase ea şi cu Elveţia¹².

Această propunere a guvernului era un act de independenţă inedit în ochii guvernanţilor austro-ungari, de aceea ei îl considerau ca fiind arogant şi îndrăzneţ¹³.

Spre deosebire de guvernanţii maghiari, cei austrieci au privit cu interes propunerea României şi şi-au exprimat speranţa că în intervalul celor 40 de zile cu care va fi prelungită vechea convenţie se va ajunge la un rezultat mulţumitor¹⁴.

Dar tratativele de la Bucureşti au luat sfîrşit fără ca să se realizeze prelungirea vechii convenţii, astfel că ungurii au început să se împace cu ideea inevitabilităţii unui război vamal deschis cu România.

O nouă rundă de consultări preliminare a avut loc la Viena la 9/21 aprilie 1886, unde din partea Ungariei s-au prezentat secretarul de stat Matlecovici şi consilierul de secţiune Mihalovici. Din partea României au fost trimişi Ferekide şi Ghica. După ce partea austro-ungară a dat o declaraţie privitoare la concesiile pe care le vor face României, s-a hotărît ca după aceste consultări, discuţiile să fie continuate la Bucureşti. În capitala României partea austro-ungară a cerut scutire de vamă pentru 700

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei” nr. 80 din 8/20 aprilie 1886.

¹¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 54 din 7/19 martie 1886.

¹² Ibidem.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 55. din 8/20 martie 1886.

¹⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 56, din 9/21 martie 1886.

articole austro-ungare intrate pe piața României¹⁵. În fața refuzului părții române, guvernul austro-ungar a ordonat la 18/30 aprilie ca toate instituțiile de transport austro-ungare să denunțe încă înainte de 1 mai 1886 tarifele convenționale cu România, dar în același timp să declare că denunțarea se retrage imediat în cazul când raporturile de pînă la acea dată vor rămîne neschimbate¹⁶.

La foarte scurt timp după declanșarea războiului vamal, ministerul de comerț al regatului Ungariei, în înțelegere cu guvernul austriac, a publicat patru decrete care conțin „retorsiunile” împotriva României.

— *Primul decret* se referă la urcarea taxei vamale cu 30 la sută pentru articolele de medicină și parfumerie, materii de vopsit și tăbăcării.

— *Al doilea decret* oprește cu totul importul zarzavatului, fructelor, plantelor din România.

— *Al treilea decret* oprește tranzitul de porci, oi, capre și miei din România prin Ungaria. Importul vitelor rămîne în continuare oprit.

— *Al patrulea decret* sistează „restituțiunea” vamală pentru grînele măcinate în Austro-Ungaria, ce vin din România și pentru importul de orice soi de cereale din Turcia, Rusia, Serbia și Bulgaria, dacă se vor anunța pentru mori cu scop de a li se restitui vama. Cere, totodată, certificate de origine¹⁷.

În pofida acestor acte represive, în presa vremii au început să apară primele ecouri ale întreruperii tratatelor. Dacă limbajul ziarelor austriece era ceva mai prudent, cel al presei maghiare era amenințător. Numai ziarul brașovean „Gazeta Transilvaniei” exprima cu realism întreaga nenorocire care avea să se abată asupra locuitorilor din sudul Transilvaniei. „Avut-au în vedere delegații unguri că, pe cînd România va pierde numai din prețul produselor ei, o parte, poporațiunea de la fruntăria Ardealului pierde tot comerțul cu care s-a susținut, fără a-l mai putea înlocui cu altul?”¹⁸. Același limbaj îl aveau și deputații din parlamentul

¹⁵ Printre aceste articole erau : cai, cărbuni, făină, făinoase, alimente provenite din cereale și leguminoase, tărîțe provenite din orice fel de cereale, legume făinoase uscate ca : mazărea, fasolea, bob, linte, paste făinoase (de Italia) glutenuri granulate, cartofi, medicamente, seuri și produse derivate (stearină, oleină), cărțile în general, gravuri, litografii, albume, opere de muzică gravate, litografiate sau imprimate, lemne de construcție și lemne de lucru: tari sau moi, chiar fasonate, fierăstruite, grinzi și plăci ; cărbuni, petrol, ulei, parafină, fontă, brută, fier brut, în diferite profile și dimensiuni, oțel, railuri de fier și oțel, instrumente agricole, de tot felul, mașini cu vapor, precum și de altă natură, instrumente de astronomie, chirurgie, de optică etc. („Gazeta Transilvaniei”, nr. 95, din 29 aprilie/11 mai 1886).

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 88, din 19 aprilie (1 mai) 1886.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 108, din 14/26 mai 1886.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 101, din 6/18, mai 1886.

maghiar, care deja începeau să ceară compensații. Astfel, la 15 mai 1886 deputatul Adolf Zay interpela guvernul, cerindu-i să reînnoade firul tratativelor acolo unde s-a rupt, iar dacă acest lucru nu se va putea, el cerea ca ramurile izolate de industrie mică să capete fie despăgubiri, fie anumite înlesniri. Pentru aceste industrii (ale petrolului, spirtului și morilor) el pretindea să se procure piețe de desfacere în propria țară, prin livrări către instituțiile statului și ale armatei. În ceea ce privește exportul mărfurilor brașovene în Bulgaria, din cauza răpirii posibilității de tranzit pe teritoriul României, cerea ca statul să acorde înlesniri pe căile ferate¹⁹. Pe de altă parte guvernul austriac se mai temea că România va căuta să se desprindă din alianța puterilor centrale în care se prinsese în 1883. „Este aproape cu neputință — scria presa austriacă — ca astfel de relațiuni economice să rămână fără nici un efect asupra raporturilor politice”²⁰.

Pe măsură ce scadența vechii convenții se apropia, neliiniștea cuprindea cele mai diverse cercuri politice și categorii sociale din Austro-Ungaria. „Războiul vamal — scria ziarul „Ellenzek“ este astăzi chestiunea arzătoare pe care trebuie să o rezolvăm cu orice chip, căci dacă nu, vom plăti amar prețul ei. Îl vom plăti de altminteră, noi ardelenii și între noi mai virtos industriașii și comercianții din ținuturile secuiești și saso-românești de la graniță. Industria și comerțul de la granița Ardealului sînt — continua ziarul „Ellenzek“ — amenințate cu pieirea din cauza războiului vamal. Atragem atențiunea guvernului și legislațiunei ca să ia neamînat măsuri corespunzătoare, căci la din contră poporațiunea mîrginașă a Transilvaniei va fi ajunsă de-o catastrofă, ce nu se va mai putea repara. . .”²¹.

Într’adevăr, primele adieri ale războiului vamal au început a le simți locuitorii din zona Brașov—Bran—Sf. Gheorghe. Meseriașii din aceste localități produceau mărfuri destinate piețelor românești. Pentru a-i apăra pe micii producători de concurența marilor industriași, mărfurile acestora erau depuse la păstrare în casele de amanet din Brașov, pînă cînd nivelul prețurilor le-ar fi fost favorabil. Dar, odată cu adoptarea de către România a legii de protejare a industriei românești, meseriașii care își depuseseră mărfurile în casele de amanet s-au trezit că nu mai aveau unde să și le desfacă. Din acest motiv casele de amanet deveniseră supraaglomerate cu mărfuri²².

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 102, din 7/19 mai 1886.

²⁰ „Neue Freie Presse“, din 18 mai 1886.

²¹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 112, 18/30 mai 1886.

²² H. Mureșan, op. cit., p. 114—115.

Nici măsurile de represalii luate de guvernul austro-ungar față de România²³, nici înlesnirile acordate industriașilor brașoveni²⁴ n-au reușit să-i salveze pe aceștia de la faliment.

Agitația iscată în circulația mărfurilor la import și export, în preajma expirării convenției, a fost unul dintre primele semne care anunțau războiul vamal. Negustorii și industriașii brașoveni au început febril să se aprovizioneze cu mărfuri și materii prime, ori să-și plaseze pe piața românească produsele rămase în stoc. Timp de trei săptămîni, după 1 iunie 1886, cînd a expirat convenția vamală, schimburile de mărfuri au cunoscut un ritm tot mai accelerat, ca după aceea ele să se întrerupă brusc²⁵. Cantitățile exportate din Brașov în luna mai 1886, față de aceeași lună a anului precedent erau: făină și cerealele de 60 de ori mai mari, cheresteaua de 2,5 ori mai multă, țesăturile de lînă, inclusiv îmbrăcămîntea de 5,3 ori mai multe. Pielăria și încălțămîntea exportate sporesc de aproape patru ori, articolele confecționate din lemn, inclusiv mobila, de aproximativ cinci ori, iar sticlăria de peste trei ori²⁶.

Totuși, Camera de comerț a încercat să ia unele măsuri pentru ameliorarea situației tot mai îngrijorătoare a comerțului și industriilor brașovene. Astfel, Iosif Dück, președintele Asociației de industriași din Brașov, el însuși proprietarul unei fabrici de pielărie, adresa felicitări prin luna aprilie 1886 asociației, pentru inițiativa de a fi delegat o comisie care să plece în Bulgaria cu scopul de a găsi debușee pentru mărfurile brașovene²⁷. Ca urmare, la Brașov a luat ființă un comerț de agentură, sub firma „K. Hovsepen et C-ie” cu scopul de a face comisioane, consignatțiuni, expediții și încasări. Această firmă urmărea înlesnirea exportării și importării produselor brute, precum și a fabricatelor ori a manufacturilor de tot felul, prin înființarea de sucursale în orașele mari din Austro-Ungaria și România, precum și din Peninsula Balcanică. Astfel, această firmă s-a decis să trimită pe unul din proprietarii ei prin București, Giurgiu în orașele Vidin, Rahova, Nicopole, Șistov, Rusciuc, Turtucaia, Silistra, Șumla, Varna, Constantinopol, Smirna, Dede-Agac, (Alexandrupolis), Demotika (Didymotichon), Adrianopol, Filipopol, Sofia și

²³ *Ibidem*, p. 124.

²⁴ Raportul Camerei de comerț și industrie, Brașov, 1901, p. 29.

²⁵ Carol Göllner, *op. cit.*, p. 325: Dacă în 1885 cifra maximă a sporului la export a principalelor articole exportate din depozitele brașovene prin trecătorile Predeal, Oituz, Turnu Roșu, Predeluș, Bratocea, era de 9.457.641 kg., în luna mai 1886 aceasta era de 25.217.190 kg.

²⁶ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 112.

²⁷ „Kronstädter Zeitung”, nr. 94, din 24 aprilie 1886.

Vraca, pentru a înființa acolo sucursale și pentru a încheia afaceri comerciale²⁸.

Situația brașovenilor în acest început de război vamal era atent urmărită de guvern. De aceea, Széchenyi, ministrul maghiar al agriculturii, industriei și comerțului, trimitea o adresă în 7 iunie 1886, prin care invita Camera de industrie și comerț din Brașov „... de a urmări cu atenție starea industriașilor de la graniță, de a mă înștiința neîntârziat, în caz necesar și pe cale telegrafică, despre fiecare moment mai însemnat, despre dorințele industriașilor interesați, despre toate cazurile care cer ajutorul guvernului, precum și despre propunerile ei proprii privitoare la aceasta...”²⁹. În consecință, Camera de comerț și industrie din Brașov, s-a întrunit într-o ședință în ziua de 8 iunie (stil nou), în care s-a discutat situația grea a industriei brașovene și unde s-a redactat o declarație, în care se propuneau următoarele măsuri:

- înființarea unei hale de mărfuri destinate pentru export;
- reducerea tarifelor de transport pe căile ferate pentru mărfurile destinate Brașovului;
- efectuarea comenziilor din partea statului pentru industriile brașovene;
- colecte pentru meseriașii brașoveni, ajunși în mizerie în urma noii situații;
- ușurări de impozite începînd cu 1 iulie 1886 pentru industriașii brașoveni loviți de războiul vamal cu România³⁰.

Pe lângă acestea, Camera de comerț a mai cerut și un împrumut de 1 milion. Deși această sumă i-a fost promisă, abia la 11/23 iunie 1886 autoritățile guvernamentale s-au hotărît să lanseze în Brașov o comandă de 100.000 fl. În aceste momente de criză, cînd economia brașoveană începuse să sufere de pe urma războiului vamal, ministrul ungar al agriculturii, comerțului și industriei se mulțumea să-i asigure pe industriașii din Brașov că și-a adresat rugămintea tuturor oficiilor statului, jurisdicțiilor, instituțiilor de transport și alte instituții publice să-și acopere necesarul, cumpărînd mărfuri de la industriașii mărginași³¹, invitînd camera de comerț să-l înștiințeze de dorințele industriașilor interesați³². La un moment dat, ministrul ungar al comerțului dădu fișpanului (prefectului) județului Brașov indicația să antreneze industriașii brașoveni pentru „crearea

²⁸ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 115, din 24 mai/5 iunie 1886.

²⁹ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 130, din 12/24 iunie 1886.

³⁰ „Kronstädter Zeitung“, nr. 130, din 8 iunie 1886.

³¹ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 119, din 29 mai/10 iunie 1886, p. 2.

³² Ibidem, XLIX, nr. 130, din 12/24 iunie 1886, p. 3.

unei mari agenții comerciale, care să caute pe de o parte piețe de desfacere, iar pe de altă parte să procure industriașilor comenzile necesare”³³.

Caracterul ineficient al acestui paleativ rezulta din faptul că se găseau cu greu și după prea mult timp „oameni de încredere”, pînă ce a putut lua ființă „marea agenție”, pînă ce s-au găsit piețe de desfacere, timp în care industriașii și meseriașii brașoveni rămîneau fără comenzile necesare. Deocamdată, la 2/14 iunie 1886, meseriașii brașoveni solicitau prin ministrul Coloman Tisza, ca guvernul ungar să acopere trebuințele de cizme și pălării pentru jandarmeria regatului și pentru poliția statului, exclusiv din Brașov. De asemenea, mai cereau ca postăvarii să fie îndrumați, pentru prelucrarea mărfii lor, spre croitorii din acest oraș³⁴.

Intr-un apel semnat de B. Baiulescu și I. Aron, erau indicate chiar și alte mijloace prin care s-ar fi putut depăși criza: ei cereau ca românii din Brașov să-și comande obiectele necesare la meseriașii conaționali din localitate; era un apel disperat adresat populației de a face tot posibilul ca să contribuie la conservarea elementului românesc în industriile Brașovului. Așa se explică de ce în apel se spunea : „Subscriși. . . apelăm la publicul român și-l rugăm cu toată seriozitatea ca, în orice ram de industrie, în care se poate ajuta cu români, să se adreseze numai la români pentru că numai în chipul acesta meseriașii, care îi avem, vor rămîne la noi în țară. . . ”³⁵.

În căutarea tot mai disperată a unor debușee, industriașii brașoveni au recurs și la serviciile unui cetățean austriac din Ala (Trentino), anume Lorenzo Mondini, care a deschis la Geneva un depozit de articole destinate exportului³⁶. Cu slabe rezultate s-a soldat și încercarea Camerei de comerț și industrie, la îndemnul ministerului agriculturii, comerțului și industriei, de a determina pe meșteșugari să-și prezinte mostrele în diverse orașe³⁷, cit și de a face ca industria Brașovului să participe la muzeul comercial din Lüttich (Liège — Belgia)³⁸. Situația n-a putut fi îmbunătățită nici prin trecerea în România a unor mărfuri brașovene în special încălțăminte, prin intermediul Elveției și Italiei, de unde erau importate de români cu taxe vamale preferențiale³⁹. Un paleativ l-a constituit și adresa ministrului de interne ungar către toate jurisdicțiunile, prin care invita

³³ Ibidem. XLIX, nr. 137, din 20 iunie/2 iulie 1886. p. 2.

³⁴ Ibidem. XLIX, nr. 125, din 6/18 iunie 1886.

³⁵ „Meseriașul român”, I. nr. 10. din 15/27 iulie 1886, p. 49.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 163, din 22 iulie/ 3 august 1886, p. 3.

³⁷ Ibidem, XLIX, nr. 155, din 12/24 iulie 1886, p. 3.

³⁸ Ibidem, XLIX, nr. 164, din 23 iulie/4 august 1886.

³⁹ Kereskedelmi Külpolitikánk és teendőink (Politica noastră pentru comerțul exterior și sarcinile noastre) în „Brassó”, din 26 iunie 1889.

autoritățile să procure necesarul de postav, pături, cizme, perii, sticlă, funii, hîrtie, pinză etc. din Transilvania. În acest scop, comenzile urmau a fi făcute comitatului Brașov, care le va înmîna cancelariei de mijlocire, înființată la Brașov⁴⁰.

În speranța că printr-o popularizare corespunzătoare a mărfurilor brașovene se va stimula interesul mai multor beneficiari, industriașii brașoveni, prin intermediul Reuniunii industriale din Brașov, au hotărît ca între 8 august și 5 septembrie 1886 să organizeze o expoziție industrială în localitate. În acest scop, organizatorii s-au adresat Ministerului de comunicație al Regatului Unit să reducă cheltuielile de transport pe căile ferate pentru vizitatori⁴¹. Publicul urmărea cu mult interes etapele organizării acestei expoziții, astfel că presa publică aproape zilnic progresa înregistrate. La această expoziție au participat 38 de firme din Brașov⁴². Ea trebuia să fie în atenția celor 29.584 locuitori ai Brașovului, dar și a celor 83.090 locuitori ai Țării Bîrsei⁴³. Expoziția era împărțită în patru compartimente.

În primul compartiment erau expuse produse manufacturiere ca: pălării, articole de curelărie, cizmărie, încălțăminte etc. În cel de-al doilea erau expuse postavurile, flanelăria, bumbăcăria, „industriile” hîrtiei, tipografiei, litografiei și librăriei, planuri de construcții, arhitectură și antichități. Al treilea compartiment cuprindea: cărămidă, teracotă, produse din fier, tuci, mașini, pleu (tinichea), rosolărie, probe de gaz, frizerie, covrigărie, săpunărie. 48 de obiecte reprezentau articolele manufacturiere ale femeilor de origine română și săsească. În ultimul compartiment erau expuse produse din lemn: mobile, canapele, coșuri, trăsuri, butoaie. Tot aici au fost expuse articole de funărie, porți artistice din fier și lemn etc. Numărul celor care erau reprezentați în această expoziție a fost de 224 manufacturieri din cei 5.406 cîți existau în Brașov înainte de războiul vama⁴⁴.

De reușita acestei expoziții s-au legat multe speranțe ale organizatorilor. Aceste speranțe au crescut mai ales atunci cînd Stolojan, ministrul agriculturii din România, și-a anunțat intenția de a vizita expoziția⁴⁵.

Nu a fost o etalare a belșugului și a bunăstării brașovene, ci o înșiruire a produselor care nu se mai puteau vinde. În vitrine și standuri erau

⁴⁰ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 159, din 16/28 iulie 1886.

⁴¹ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 161, din 19/31 iulie 1886.

⁴² Carol Göllner, *op. cit.*, p. 328.

⁴³ „Meseriașul Român”, I, nr. 12, din 1/13 august 1886, p. 55—56.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 154, din 11/23 iulie 1886.

expuse produse meșteșugărești care, nefiind căutate de prea mulți cum-părători, aminteau de comerțul înfloritor de altădată. Printre articolele prezentate, un loc de frunte îl ocupau postavurile produse la Fabrica Scherg, în stocurile căreia se aflau peste 7000 m de postav nevîndut⁴⁶.

Erau expuse frumoase exemplare de ceramică smălțuită, fabricate în întreprinderea pentru industrializarea lutului din Cristian (Brașov), care, din cauza taxelor vamale ce s-au urcat pînă la 300 la sută pentru lutul brut și 900 la sută pentru alte articole s-a văzut nevoită să-și înceteze activitatea⁴⁷.

Din comerțul de băcănie, altădată dezvoltat, în primul an de război vamal nu mai supraviețuiseră decît vreo 4—5 băcănii⁴⁸.

Printre exponate se aflau numeroase articole din lemn și cherestea, care nu mai puteau fi vindute pe piața românească. După cum raporta Camera de industrie și comerț din Brașov, către ministerul de resort la 6 septembrie 1886, exportul de cherestea a fost de zece ori mai redus în luna iunie 1886 decît în aceeași lună a anului precedent, iar în iulie el a scăzut la zero. În consecință, și prețul articolelor de cherestea a scăzut pe piața internă a Transilvaniei cu 50 la sută⁴⁹. Și prețul lemnului a scăzut în aceeași proporție. Astfel, metrul cub de brad a scăzut de la 13—14 fl. la 7—8 fl. pe piața Brașovului⁵⁰. „Privind la frumoșii articoli de industrie din toate ramurile — se scria în *Gazeta Transilvaniei* — expuși la expoziția locală de aici, ți se rupe inima cînd te gîndești că unei asemenea industrii i s-a tăiat artera de viață”⁵¹.

Pauperizarea populației brașovene — consecință a războiului vamal

În ciuda numeroaselor memorii și petiții adresate guvernului de la Pesta de către meseriașii brașoveni, ei continuau să rămînă la fel de strimtorați. Numeroasele comisii trimise de guvern ca să studieze situația la fața locului, se limitau să le facă simple promisiuni. Era o neputință a guvernului în fața evenimentelor, sintetizată de ziarul maghiar „*Ellenzék*” în următoarele cuvinte: „Nu e piață, prin urmare nu e nici lucru, prin urmare nu e nici pîine — industriașii noștri emigrează. Aceasta e situațiunea”⁵².

⁴⁶ Carol Göllner, *op. cit.*, p. 329.

⁴⁷ Ibidem, p. 330.

⁴⁸ „*Gazeta Transilvaniei*”, XLIX, nr. 230, din 12/24 octombrie 1886.

⁴⁹ N.G.V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928, p. 101.

⁵⁰ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 120.

⁵¹ „*Gazeta Transilvaniei*” XLIX, nr. 171, din 31 iulie/12 august 1886.

⁵² „*Gazeta Transilvaniei*”, XLIX, nr. 129, din 11/23 iunie 1886.

Astfel de „experţi“ au sosit nu numai la 7 iunie, ci şi două săptămîni mai tîrziu, cînd au venit la Braşov ca să „cerceteze“ situaţia la faţa locului Liptay Ştefan, consilier în Ministerul ungar de comerţ, Dumbrawsky şi maiorul Schwimm⁵³. Dar venirea lor avea darul doar să constate calamitatea şi nu de a-i salva de oameni de efectele războiului vamal.

Diminuarea cîştigurilor locuitorilor din Braşov şi din împrejurimi a început să se reflecte şi în înfăţişarea localităţilor. O însemnată parte a meşteşugarilor din Braşov trăiau în suburbiile oraşului, care erau neglijate de municipalitate. În Schei, de pildă, existau peste 120 de maidane⁵⁴, fără fîntini, fapt pentru care oamenii aduceau apa de departe. Locuitorii mai aveau doar 350 de vite⁵⁵, caii folosiţi cu precădere la tracţiune nu erau lăsaţi să pască decît ziua, adică atunci cînd în mod obişnuit trebuiau să fie puşi la muncă. Cerşitul copiilor devenise o imagine obişnuită. În Braşov existau, în 1886, 269 de hamali, care abia îşi agonisneau o brumă de venit pentru a-şi plăti dările şi pentru a-şi întreţine familiile. Dar, începînd cu anul 1884, odată cu intrarea în vigoare a legii meseriilor din Ungaria, s-a fixat o taxă de concesiune minimă de 3 florini. Întrucît pentru mulţi era greu de plătit această sumă, legea le recomanda formarea de societăţi comune, sau să se încredinţeze unui întreprinzător, care să plătească o taxă de 20 de florini de fiecare persoană⁵⁶. Erau cazuri cînd meşterii umblau din casă în casă pentru a cere de lucru. Milionul promis de guvern pentru reanimarea industriei braşovene nu le-a fost acordat. Dar chiar dacă li s-ar fi procurat materie primă cu aceşti bani, ei nu ar fi avut de lucru decît cîteva luni de zile, şi nici nu ar fi avut unde să-şi desfacă marfa. De aceea, Camera de industrie şi comerţ din Braşov a mai trimis o cerere Dietei din Pesta, prin care o ruga să emită un proiect de lege în virtutea căruia toate trebuinţele armatei şi ale honvezimii să fie acoperite pe calea descentralizării cu produsele industriale din toată ţara, în raport cu capacitatea producătorilor. Aceeaşi petiţie a fost trimisă şi municipiilor din restul ţării, rugîndu-le să o sprijine pe lîngă guvern⁵⁷. Manevra era destul de subtilă, pentru că iniţiatorii ei mizau pe faptul că odată declanşată această concurenţă manufacturile braşovene vor avea prioritate, ca fiind de mai bună calitate. Dar ea nu a reuşit, astfel că braşovenii au rămas în conti-

⁵³ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 140, din, 23 iunie/5 iulie 1886.

⁵⁴ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 177, din 7/19 august 1886.

⁵⁵ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 176, din 6/18 august 1886, p. 2.

⁵⁶ „Meseriaşul Român“, I, nr. 3, din 15/27 martie 1886, p. 16—17.

⁵⁷ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 260, din 19 nov./1 dec. 1886.

nuare în sărăcie și șomaj. Această dramă a populației brașovene nevoiașe a fost exprimată prin cuvintele adresate de câțiva oameni reprezentanților ministerului de comerț, veniți la Brașov, secretarului Nemeth și directorului filialei băncii de comerț din Pesta, Kronfeld, când aceștia au venit să „studieze” din nou posibilitatea soluționării situației: „deschideți-ne granița că ne topim!”⁵⁸.

Odată cu venirea toamnei, frigul, ploile și alte calamități naturale se adăugau celor economice. Majoritatea caselor din Schei fiind din lemn, explică frecvența incendiilor din acest cartier, mai ales când se abăteau furtuni mari peste această parte a orașului, așa cum s-a întâmplat în noaptea de 22 spre 23 noiembrie 1886, când o furtună de proporții uriașe se abătu asupra Brașovului⁵⁹. Dar, aceste calamități naturale, adăugate efectelor războiului vamal, nu erau prinse în calcul de către autoritățile Brașovului, atunci când stabileau impozite⁶⁰.

În activitatea forțată în care i-a aruncat războiul pe brașoveni a determinat în așa măsură scăderea nivelului lor de trai, încât în repetate rânduri Reuniunea industrială din Brașov a trebuit să apeleze la sentimentul de caritate al cetățenilor. „Rugarea mea deci — spunea Josef Dück, semnatul unui astfel de apel, se adresează societăților noastre umanitare, institutelor noastre de păstrare, cercului oamenilor binefăcători care au dat mereu, când nevoia și mizeria au bătut la ușă — ca să contribuie cu obolul lor și în acest caz, ajutând oameni care ar trebui să meargă la cerșit”⁶¹. Au urmat și alte apeluri, printre care mai important a fost cel lansat de „Asociația pentru sprijinirea învățăcelilor și sodalilor români”. În acel apel comitetul asociației ruga publicul să contribuie „la adăpostirea lipsiților învățăcei meseriași contra asprului anotimp în care ne aflăm, fiecare cu ce vă vor dicta înaltele D-stre sentimente de caritate și de compătimire omenască fie cu bani, fie cu veșminte vechi”⁶².

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 133, din 15/27 iunie 1886, p. 3; „Meseriașul Român”, I, nr. 3, din 15/27 iunie 1886, p. 43—44; „Kronstädter Zeitung”, nr. 273, din 24 noiembrie 1887.

⁵⁹ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 264, din 25 noiembrie/7 decembrie 1886, p. 2.

⁶⁰ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 273, din 5/17 decembrie 1886, p. 2. În luna noiembrie, de pildă, populația Brașovului trebuia să plătească o sumă de 137.914 fl. și 68,5 cr., din care nu achitase decât 77.701 fl., rămânând în restanță cu 60.213 fl. și 9,5 cr., plus majorările și impozitele pe luna următoare.

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 139, din 22 iunie/4 iulie 1886, p. 2.

⁶² „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 259, din 18/30 noiembrie 1886, p. 3; „Meseriașul Român”, I, nr. 19, din 15/27 noiembrie 1886. În Brașov, Asociația avea 116 învățăcei români, 46 dintre ei fiind înscriși în cursul anului 1886, la 15 meserii diferite. Apelul nu a rămas fără ecou în rindurile celor cu mai multe posibilități. Nu-

Falimente, licitații.

Începutul anului 1887 părea că va marca și discutarea la nivelul ministerelor competente a problemei reînnoirii convenției vamale. De altfel eforturile pentru reluarea tratativelor în vederea încheierii unei noi convenții vamale erau mai vechi. Am putea spune că ele datează încă din martie 1886, când România anunțase că prelungirea vechii convenții nu mai era posibilă pe bazele vechi, adică avantajosă doar Austro-Ungariei. O nouă etapă o constituie călătoria lui D. Sturza la Viena, unde ambasadorul român Mavrogheni, aranjase ca tratativele să se desfășoare fructuos. Dar, pe fondul intoleranței austro-ungarilor, era și firesc ca misiunea lui D. Sturza să eșueze. Astfel că războiul vamal avea să continue și să năruie economia brașoveană, în ciuda paleativelor imaginate de autorități⁶³. În perioada parcursă de mai puțin de un an de război vamal, industria transilvană pierduse 10—12 milioane fl. dintre care, dacă se scad vreo 2 milioane recuperate prin diverse măsuri rămânea o pagubă netă de 8 milioane florini⁶⁴. Cu aceste calcule în mină, deputatul brașovean Adolf Zay a ținut un răsunător discurs în parlamentul maghiar la 11 februarie 1887. El demasca reacționarismul politicii maghiare, care menținea țara în plin feudalism, în timp ce statele vecine păseau mai mult sau mai puțin recent pe calea industrializării. Opiniile deputatului brașovean în parlamentul ungar conțineau în sinea lor o mare semnificație, pentru că deși exprimau interesele economice și politice ale statului austro-ungar, în fond ele vizau un interes local, legat prin mii de fire de economia României. Ele dezvăluiau legăturile multiple care existau între românii din Transilvania și cei din Moldova și Muntenia ori Oltenia. Iar întreruperea acestor legături firești nu putea duce decât la năruirea economiei Transilvaniei, la grava prejudiciere a intereselor economice ale Austriei și Ungariei.

Printre alte măsuri inițiate de Asociația de industrie din Brașov se mai înscriu și trimiterea unei delegații pentru studierea magazinelor de mărfuri-mostre destinate exportului, trimiterea în 28 iunie — 19 iulie 1887 a

mai Mihail și Eliza Stroescu din Brașov au predat asociației o sumă de 26.000 florini, cu care s-au cumpărat „hîrtii funciare rurale : de 50.895 fl. De altfel întreaga avere a asociației era de 4.272 florini. Din fondurile sale 57 de învățăcei au fost ajutați cu veșminte, 53 cu stipendii. 15 au fost declarați sodali, astfel că la sfîrșitul anului 1886 în Brașov erau 42 sodali. Dintre aceștia numai 7 sodali au devenit meșteri (vezi „Gazeta Transilvaniei“, nr. 29. din 8/20 februarie 1887).

⁶³ Bunăoară, taxele de transport al cărnii de la Brașov la Sibiu și mai departe erau reduse pentru cantități de cel puțin 1.000 kg. carne proaspătă („Gazeta Transilvaniei“, nr. 11, din 24 ianuarie/5 februarie 1887).

⁶⁴ „Kronstädter Zeitung“, nr. 37, 38, 3., din 16, 17, 18 februarie 1887.

unei delegații de studii în Bulgaria și înființarea unui magazin de mărfuri brașovene la Rusciuc, pentru că vechiul comisionar fusese împușcat în timpul tulburărilor ce au avut loc⁶⁵. Dar aceste măsuri nu rezolvau nici pe departe nevoile meșteșugarilor brașoveni. În discursul din 25 februarie 1887 deputatul brașovean Adolf Zay pretindea ceva mai concret și cu finalitate mai rapidă: cerea ca anumite livrări pentru armată să fie făcute din munca celor mai greu loviți de războiul vamal, adică de brașoveni. Un prim succes a fost acela că cizmarilor brașoveni li s-au acordat oc compandă de 6.000 perechi de bocanci pentru armată, în vederea căreia s-a și constituit un consorțiu cu un capital de 16.000 florini⁶⁶. Consumind acest privilegiu, brașovenii erau cu ochii asupra tratativelor dintre România și Austro-Ungaria. Într-adevăr, după eșuarea misiunii lui D. Sturza, Austro-Ungaria presată din interior, a solicitat din nou România să-și trimită reprezentanții pentru reluarea negocierilor. România, însă, ducea tratative cu Germania, pentru că pe vecina sa, Austro-Ungaria, nu mai putea conta. De aceea, deși guvernul român a acceptat să-i trimită la Budapesta pe D. Sturza și P. S. Aurelian în martie 1887, guvernul maghiar a început să frizeze ritmul tratativelor, pînă cînd camerele române vor fi votat convenția comercială și vamală cu Germania, ca, orientîndu-se după ea, Austro-Ungaria „să-și rezerve dreptul ca în caz cînd Germania cu privire la importul vitelor din România ar lua măsuri de siguranță în contra proveniențelor austro-ungare, să poată lua și ea (Austro-Ungaria) analoage măsuri în contra României”⁶⁷. Cu alte cuvinte, în cazul cînd Germania se va supăra pe Austro-Ungaria și îi va respinge mărfurile trecute prin filieră română, Austro-Ungaria să acționeze represiv asupra mărfurilor românești, sub pretextul că provin din Germania. În cele din urmă tratativele cu Germania au fost încheiate, iar parlamentarii austro-ungari au pretins delegației române⁶⁸ încheierea unei convenții vamale și comerciale bazate pe clauza națiunii celei mai favorizate⁶⁹.

Bineînțeles că din cauza acestor pretenții, prezentate de autoritățile austro-ungare, războiul vamal avea să continue. El avea să afecteze tot mai

⁶⁵ „Kronstädter Zeitung“, din 21 februarie 1887.

⁶⁶ Ibidem, nr. 50, din 3 martie 1887.

⁶⁷ Textul e publicat de ziraal „Neue Freie Presse“, citat de „Gazeta Transilvaniei“, nr. 59, din 15/17 martie 1887.

⁶⁸ Din delegația română făceau parte P.S. Aurelian — șeful delegației, G. Cantacuzino — directorul general al căilor ferate române, D. Protopopescu — director general al regiei tutunurilor, Grigore Ghica — reprezentantul României în Comisia Internațională Dunăreană și T.F. Rădulescu — fost subdirector al Oficiului vamal („Gazeta Transilvaniei“, nr. 60, din 17/29 martie 1887).

⁶⁹ Ibidem.

numeroase categorii de locuitori ai Brașovului. Aici au început deja să apară epidemii. Astfel, în iarna anilor 1886—1887 școlile din Rîșnov au fost închise din cauza numeroaselor cazuri de tuse. De asemenea, din cauza pojarului au fost închise școlile din Crisbav, Noua, Rotbav, Codlea și Ghimbav⁷⁰. Sărăcia în care trăia populația nevoiașă se reflecta și în situația dărilor și a impozitelor, care rămăneau în proporție tot mai mare în restanță⁷¹. De altfel, neliniștea autorităților se dezvăluia și din conținutul ordonanțelor pe care le dădea, prin care invitau în mod ultimativ pe contribuabili să plătească dările restante pînă la 27 mai 1887, „orele cinci după amiază, căci la din contră se vor scoate restanțele acestea cu execuțiune fără respect de persoană”⁷². Neputința de a plăti dările se datora faptului că în ciuda efectelor războiului vamal, dările s-au menținut la același nivel, iar în unele ramuri au fost majorate. De pildă, fabricanții de mezeluri care își aduceau materia primă din România, de data aceasta se aprovizionau cu materie primă de la Steinbruch, lângă Pesta, unde ajungeau mărfurile de proveniență sîrbă. Dar, cum porcii importați din Serbia, adeseori erau de proveniență românească, prețurile creșteau și, implicit, dările erau majorate. De pildă, darea unui măcelar, ori a unui cîrnățar a crescut de la 26 florini, la 137 florini⁷³, ceea ce făcea ca această ramură economică să fie nerentabilă.

O nouă lovitură care le-a fost dată meșteșugarilor și industriașilor brașoveni a fost sistarea înlesnirilor pe căile ferate, care se anunța începînd cu 1 iunie 1887⁷⁴. De aceea, 1.500 de industriași transilvăneni, printre care cei din Brașov, au semnat o petiție, prin care rugau Ministerul de comerț și industrie din Viena să contribuie mai substanțial la încetarea războiului vamal. Răspunsul însă a fost de dezvinovățire pe seama României de situația creată⁷⁵.

Consecința războiului vamal, atenuat prin măsuri de mică eficiență, a fost năruirea micilor producători și negustori, ale căror falimente erau anunțate zilnic. Astfel, dacă în 1884 meșteșugarii perieri, pielari și tăbăcari exportau în România 237 q. de încălțăminte, în anul 1889 nu se mai exportau decît 18 q.

⁷⁰ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 78, din 10/22 aprilie 1887.

⁷¹ Dacă la începutul anului 1887 întreaga datorie a comitatului Brașov se ridica la suma de 21.417 fl. și 92 cr., la sfîrșitul lunii aprilie ea era de 122.025 fl. și 27,5 cr. (vezi „Gazeta Transilvaniei“, nr. 78, din 10/22 aprilie 1887, și nr. 96 din 2/14 mai 1887).

⁷² Ibidem.

⁷³ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 119, din 2/14 iunie 1887.

⁷⁴ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 120 din 3/15 iunie 1887.

⁷⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 119, din 2/14 iunie 1887.

În Brașov exista o dezvoltată industrie textilă, ca o valorificare a produselor oierilor din împrejurimi. Se făceau cergi, dimii, haine de stofă, de lână. Dar, din cauza războiului vamal, producția postavurilor din Brașov s-a redus la mai puțin de un sfert. Din aceeași cauză au suferit și atelierele de frînghii, care aveau de acum înainte de suportat concurența noilor ateliere similare apărute în România.

Aceeași soartă au avut-o și unele mori din Brașov, care au trebuit să fie scoase la licitație. Capacitatea de producție a morilor atrăgea, înainte de războiul vamal, și cerealele de proveniență românească. De data aceasta, însă, în urma apariției unei industrii de morărit în România, ele s-au limitat la recoltele medii obținute pe ogoarele din sud-estul Transilvaniei. Nici măcinarea pentru locuitorii altor localități din Transilvania nu s-a dovedit o soluție, întrucît cheltuielile de transport fiind prea mari, întâmpinau concurența morilor mai perfecționate din zona Oradea — Arad. Urmarea acestei situații a fost scăderea vertiginoasă a exportului de făină în România de la aproximativ 15.000 q. în 1886 la 49 q. în 1889⁷⁶. Din același motiv a fost pusă în vânzare prin licitație o moară din Brașov, împreună cu un teren de 292 m.p. pentru suma de 5050 fl⁷⁷.

În egală măsură au fost afectate și fabricile de spirt brașovene, care au suferit de pe urma reducerii considerabile a importului de porumb din România, supus taxelor vamale extrem de mari. Acest import reprezenta în 1888 numai 7 la sută din valorile maxime atinse în anul 1885⁷⁸. Din acest motiv, fabricile de spirt ajungeau în stare de faliment, așa cum s-a întâmplat cu fabrica de spirt cu povarnă de la Dîrste de lângă Brașov, a lui Quittner, care a fost cumpărată la licitația din 17/29 februarie 1888 de un oarecare Baruch din Tirgul Mureș, cu suma de 99.999 florini, jumătate din cei 178.000 florini la care fusese evaluată⁷⁹.

Nici industria lemnului nu a fost ocolită de consecințele nefaste ale războiului vamal. În iunie 1886, exportul de cherestea a fost de zece ori mai mic decît în aceeași lună a anului precedent, pentru ca în următoarea lună să scadă la zero⁸⁰. Surplusul de material lemnos stocat în Transilvania a făcut ca în 1886 prețul articolelor de cherestea să scadă pe piața internă a

⁷⁶ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 132.

⁷⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 28, din 6/18 februarie 1890.

⁷⁸ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 130.

⁷⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 37, din 19 februarie/2 martie 1888, p. 2.

⁸⁰ N.G.V. Gologan, *op. cit.*, p. 101 ; H. Mureșan, *op. cit.*, p. 137.

Transilvaniei la 50 la sută⁸¹. Spre exemplificare, în primii ani ai războiului vamal prețul la metrul cub de brad a scăzut de la 13—14 florini la 7—8 florini pe piața Brașovului, iar cel de stejar de la 28 la 16 florini⁸². Scăzând activitatea forestieră, utilajele de prelucrare a lemnului au început să fie puse la licitație. Prin luna mai 1887 Societatea „Albina” vindea celui care dădea mai mult fierăstrăul său acționat cu abur și care se afla instalat lângă gara Bartolomeu⁸³. De asemenea, în primele două săptămâni ale anului 1888 presa anunța punerea în vânzare de către Oficiul forestier a revierului orășenesc din Crizbav și circa 313 m.c. de copaci de stejar în picioare⁸⁴.

Unui fost proprietar, Georg Türk, i se scoteau la licitație fabrica de hirtie din Blumăna, la un preț de 28.000 florini, 7 căsuțe pentru lucrătorii din jurul fabricii, 3 holde situate în fața fabricii, la un preț de 150 florini, o moară pentru măcinatul lemnului, plasată în Timișul de Jos, la un preț de 5.000 florini, iar pentru 1.000 de florini a fost vîndută o pîuă ce se afla lângă moară. Și licitația ce s-a făcut asupra casei lui Zaharia Sava, cu o grădină mare în strada Căldărarilor nr. 521, se înscrie în rîndul falimentelor care erau la ordinea zilei⁸⁵. În stare falimentară se afla și fabrica de celuloză din Brașov, care, încă din primul său an de fabricație avea un bilanț deficitar cu 82.955 florini⁸⁶.

Printre societățile industriale care s-au prăbușit a fost și aceea a cismarilor brașoveni, care a hotărît autodizolvarea și împărțirea între membrii ei a fondurilor, fiecăruia revenindu-i cîte 50 de florini⁸⁷. Această hotărîre a fost urmată de altele similare, cum ar fi desfacerea depozitului principal de ghetе și pălării din strada Vămii nr. 2 din Brașov, aparținînd fabricantului E. Schwarze, la un preț cu 50 la sută mai mic decît cel de fabricație⁸⁸. Situația acestui fabricant nu era atît de disperată, pentru că el mai avea un depozit în Brașov, ca filială a celui pe care îl avea la Möding⁸⁹. Produsele acestui fabricant mai făceau încă concurență altor depozite, cum a fost cel al lui I. Sabadeanu, din strada Căldărarilor nr. 485, care a procedat și el la o reducere cu 20, eventual 30 la sută a prețurilor la mărfurile sale⁹⁰.

⁸¹ N.G.V. Gologn, *op. cit.*,

⁸² H. Mureșan, *op. cit.*, p. 120.

⁸³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 112, din 23 mai/4 iunie 1887.

⁸⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 6 din 12 ianuarie 1888.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 277, din 12/24 decembrie 1890.

⁸⁷ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX nr. 133/27 iunie 1886.

⁸⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 69, din 24 martie/5 aprilie 1890.

⁸⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 71, din 28 martie / 9 aprilie 1890.

⁹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 75, din 1/13 aprilie 1890.

Fabricantul A. Gans anunța că „din cauza relelor afaceri și exportului slab” își desfășoară întregul său depozit de 3.000 de duzini de șaluri, pentru a le vinde la orice preț, numai să-și acopere cheltuielile efectuate pentru lină brută⁹¹.

Funarul Loy din Brașov, care pînă la izbucnirea războiului vamal lucra cu calfe și servitori, plîngea într-o zi pe pragul casei sale pe care o vînduse; în urma închiderii granițelor vamale fusese nevoit să-și înceteze lucrul, să-și concedieze lucrătorii pentru a se muta la fiul său, groparul cimitirului sășesc⁹².

Faptul că pînă în 1888 în Brașov au fost cele mai multe falimente din întreaga perioadă a războiului vamal, s-a datorat epuizării pînă la acel moment a resurselor acumulate în vremuri mai bune. În acel an a falimentat lipscanul Sam Szentiványi din Brașov⁹³, iar la 22 octombrie 1888 era supusă unei licitații în piața mare prăvălia „Kovácsnai et Keresztesy”, care s-a vîndut la jumătate din prețul ei⁹⁴. A fost pus în vînzare chiar și mobilierul prăvăliei, iar locuințele celor doi proprietari au avut aceeași soartă⁹⁵.

Curînd i-a venit rîndul și Societății pe acțiuni a rafinării de petrol din Brașov. Fondată printr-o adunare generală a coacționarilor la 22 septembrie 1887, ea avusese un capital inițial de 400.000 florini, împărțit pe 2.000 de acțiuni. Cu toată modestia întreprinzătorilor de a-i asigura o funcționare de probă pe cinci ani⁹⁶, rafinăria a lucrat, din cauza războiului vamal, cu un deficit de 30.000 florini de-a lungul întregului an 1889⁹⁷, dată după care a fost „înghițită” de rafinăria din Fiume. Dar sfîrșitul anului 1890 a însemnat și sfîrșitul existenței acestei rafinării, întrucît în ziua de 18/30 noiembrie 1890 a luat foc, pricinuind o altă pagubă de 30.000 de florini⁹⁸.

Falimentele au cuprins și domeniul păstoritului. Din cele 57—60 de turme cu 220.000 de oi și numeroase cirezi de vite și herghelii de cai, cite existaseră în Bran, la 1888, nu mai rămăseseră decît 6—7 turme mici, cu vreo 8—10.000 de oi. Hergheliile de cai s-au stins în întregime, iar cu creș-

91 „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 252, din 9/21 noiembrie 1886, p. 4.

92 „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 140, din 23 iunie/5 iulie 1886, p. 2.

93 „Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 6, din 12 ianuarie 1888.

94 Din cei 46.507 fl. și 23 cr., cît costa, magazinul s-a vîndut numai cu 24.791 fl. și 03 cr. („Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 212, din 27 septembrie/9 octombrie 1888).

95 Mobilierul în întregime s-a vîndut cu 1306 fl. și 95 cr. („Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 212, din 27 septembrie/9 octombrie 1888).

96 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 203, din 17/29 septembrie 1887.

97 „Gazeta Transilvaniei”, LIII, nr. 129, din 31 mai/12 iunie 1890.

98 „Gazeta Transilvaniei”, LIII, nr. 260, din 20 noiembrie/2 decembrie 1890.

terea vitelor pe pășunile din România se mai ocupa doar un brănean⁹⁰. Din acest motiv și arendarea pășunilor se făcea anevoios. Până în august 1888 s-au arendat pe timp de șase ani pășunile orășenești și din suburbii, însumând doar 4174 florini. Luate la un loc, pășunile alodiale din Săcele, Bran și Zărnești au fost arendate pe același timp de șase ani doar la un preț total de 7.560 florini¹⁰⁰.

Migrația foamei

Imaginea Brașovului și a localităților din jur arăta că oamenii trecuseră de la traiul din puțin la traiul din nimic. Dările și impozitele erau restante în măsură din ce în ce mai mare¹⁰¹. Pe străzile Brașovului puteau fi văzuți copii hoinari, împotriva cărora poliția amenința cu amendarea părinților¹⁰². Totuși acest flagel nu putea fi înlăturat, atâta timp cât carnea se scumpise de la 25 cr. kilogramul în 1886, la 34 cr. în 1887¹⁰³, atâta timp cât părinții copiilor nu aveau unde munci. Zadarnic unii scriau în gazete despre necesitatea ca românii să învețe o meserie, îndemnându-i să lucreze mai ales în industria mare¹⁰⁴, din moment ce și cele mari și cele mici se năruiau.

Pe de altă parte proiectul de buget pentru anul 1888, dat publicității, prevedea un deficit între capitolele „venituri” și „cheltuieli” de 47.158 fl. și 75 cr., sumă ce urma a fi acoperită prin „aruncuri”, adică dări suplimentare¹⁰⁵. Sărăcia se simțea la ea acasă atât la sate, cât și la orașe. Ea se accentua și prin frecvența mare a incendiilor, care izbucneau în proporție de masă. În localitatea Voila, de pildă, a izbucnit la 20 august un incendiu, care, întreținut de vânt, a mistuit până la sol casele a 60 de fa-

⁹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 77, din 7/19 aprilie 1888, p. 2—3.

¹⁰⁰ „Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 175, din 10/22 august 1888.

¹⁰¹ Pe luna iulie 1887 dările directe s-au plătit cu 3.285 fl. și 58,5 cr. mai puțin decât în luna precedentă. Comparativ cu anul 1886, până în luna august 1887 s-au plătit cu 8.624 fl. și 1,5 cr. mai puțin („Gazeta Transilvaniei”, L, nr. 174, din 9/21 august, 1887).

¹⁰² „Gazeta Transilvaniei”, L, nr. 175, din 11/23 august 1887.

¹⁰³ „Gazeta Transilvaniei”, L, nr. 225, din 13/25 octombrie 1887.

¹⁰⁴ „Meseriașul Român”, II, nr. 24, din 15/27 decembrie 1887, p. 154.

¹⁰⁵ Veniturile aveau să fie de 467.857 fl. și 51 cr., dar spezele aveau să fie de 420.698 fl. și 76 cr. Deficitul de 47.158 fl. și 75 cr. urma să fie acoperit printr-un arunc total de 25 la sută de fiecare locuitor al Brașovului. Astfel, un arunc de 3,5 la sută la darea de casă și chirie, unul de 2,4 la sută la darea generală, directă (accesă pentru acoperirea sumei de 10.708 fl. și 3 cr. în fondul spitalelor armatei) un arunc de 3,5 la sută la darea directă, pentru acoperirea sumei necesare fondului de întîmpinare a cheltuielilor pentru oficiul central 1888—1891 și un arunc de 3/10 la sută la darea directă generală pentru îngrijirea bolnavilor. („Gazeta Transilvaniei”, L, nr. 209 și 230 din 24 septembrie și 20 octombrie/1 noiembrie 1887).

milii, scăpînd neatinse doar 30—40 de case¹⁰⁶. Un incendiu similar s-a produs în toamna anului 1887 la Hărman, unde au ars 55 de case cu șuri și grajduri, paguba ridicîndu-se la suma de 4000 fl.¹⁰⁷. Aceste calamități erau cu atît mai greu resimțite, cu cît ele se produceau în prag de iarnă. Deja prima zăpadă căzuse la începutul lunii octombrie 1887¹⁰⁸. În aceste condiții, cînd nu se întrezărea nici o perspectivă pentru încheierea unei noi convenții vamale, o bună parte a locuitorilor Brașovului și din împrejurimi au început să emigreze. Cu forme legale sau fără ele, oamenii treceau munții în România, efectuînd un adevărat transplant de sărăcie. Exista și înainte obiceiul ca locuitorii din ținuturile marginase ale Transilvaniei să plece în România, de unde să se întoarcă după un timp cu un cîștig minim, ca să poată plăti dările. Ordinea în care s-au produs aceste emigrări a respectat pe aceea a falimentelor. Încă din mai-iunie 1886 postăvarii, cizmarii și tîmplarii au început a-și face bagajele. Alarmată de situație, Camera de comerț și industrie din Brașov informa Ministerul pentru agricultură, industrie și comerț, că pînă la 8 iunie 1886 au solicitat pașapoarte 40 de meseriași brașoveni¹⁰⁹. Consecința a fost că guvernul austro-ungar a început să pună tot mai multe piedici în obținerea pașapoartelor celor care voiau să plece. De exemplu, pentru obținerea unui astfel de document doritorii trebuiau să plătească dările pe doi ani înainte. Și chiar dacă erau gata să se achite de această obligație, erau ținuți zile întregi pe la ghișee și birouri pînă ce li se elibera pașaportul. De multe ori erau respinși în mod nejustificat, arbitrar. De aceea mulți emigrau fără pașapoarte.

O caracteristică a emigrărilor din această perioadă a fost aceea că lucrătorii și industriașii brașoveni își luau cu ei și utilajele. Plecau sodalii și meșterii, plecau fabricanții de postav din Brașov, indiferent de naționalitate. Printre ei au fost Leopold Ludvig, proprietarul fabricii de flanele și postav din Brașov, care și-a mutat întreprinderea în București¹¹⁰, Ioan Schönauer, fabricant de frînghii din Brașov, care a reușit să-și mute fabrica la Buzău¹¹¹, un fabricant din Brașov, a instalat o fabrică de produse din cîneapă în Focșani¹¹². Alți fabricanți¹¹³ de postavuri s-au instalat

¹⁰⁶ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 175, din 11/23 august 1887.

¹⁰⁷ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 230, din 20 octombrie/1 noiembrie 1887.

¹⁰⁸ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 221, din 8/20 octombrie 1887.

¹⁰⁹ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 118.

¹¹⁰ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 156, din 13/25 iulie 1886, p. 2.

¹¹¹ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 157, din 14/26 iulie 1886, p. 2. Fabrica urma să aibă pentru început 30 de lucrători.

¹¹² „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 154, din 11/23 iulie 1886, p. 3.

la Azuga. Mulți țesători brașoveni plecau să lucreze tocmai la Varna în Bulgaria, unde luase ființă o fabrică de postavuri de Brașov¹¹⁴, iar la Brăila a luat ființă o fabrică de porțelan¹¹⁵.

Aceste masive refugieri în România ale industrișilor brașoveni au fost în mod constant încurajate de guvernul român. De pildă, atunci când Leopold Ludvig s-a mutat cu întreprinderea lui la București, a primit un teren de 994 m.p. contra a 5.000 lei, fiind obligat să respecte unele condiții, cum ar fi :

— construirea unei fabrici de țesături din lână, cu cel puțin 50 de lucrători români pe zi, în termen de un an ;

— suma, reprezentând valoarea terenului cumpărat, să o ramburseze în patru rate anuale.

Desigur, fabrica lui Leopold Ludvig fusese una din cele mai mari din Brașov, de aceea mutarea ei în România a avut o mare influență și asupra altor industriși. Un exemplu l-au constituit frații Hornung din Codlea, fabricanți de scaune din trestie de mare. Ei obișnuiau să-și plăseze întreaga producție (1.200—1.400 scaune lunar) în România. Dar pentru că materia primă le-a fost considerabil diminuată, ei s-au gândit să emigreze în România împreună cu 50—60 din lucrătorii lor calificați¹¹⁶, reducându-și producția în Brașov la jumătate¹¹⁷. Pînă la sfîrșitul lunii mai, emigraseră din Tohanul Vechi 274 oameni¹¹⁸. Desigur, au emigrat și după această dată, și nu numai marii industriși.

În fața atîtor pierderi guvernul austro-ungar nu putea să rămînă indiferent. Semnalul de alarmă l-a dat ziarul „Pester Lloyd“, care scria că „dacă pînă acum emigrarea era de natură extensivă, începe acum a lua un caracter intensiv. Mulți industriși inteligenți și silitori, ba chiar un număr de întreprinderi mai mari au început a-și strămuta meseria în România și deoarece guvernul român îi sprijină energic, aceste încercări au avut pînă acum succese foarte seducătoare“¹¹⁹.

Din Brașov au mai plecat spre România meșteri ca butnarul (putinarul) Csalotzky, care și-a cumpărat acolo o pădure, guvernul român pu-

¹¹³ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 137. Peter Schaaser și Wilhelm Rhein. La 5 ianuarie 1887 Uniunea comercianților și industrișilor din Brașov se plîngea că inițiativa lor ar putea fi urmată de alți industriși, de aceea, cereau să li se refuze pașapoartele.

¹¹⁴ Ibidem, p. 121.

¹¹⁵ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 165, din 24 iulie/5 august 1886, p. 3.

¹¹⁶ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 143, din 2/14 iulie 1887, p. 2.

¹¹⁷ N. G. V. Gologan, *op. cit.*, p. 98.

¹¹⁸ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 108, din 17/29 iunie 1887, p. 2.

¹¹⁹ „Gazeta Transilvaniei“, XLIX, nr. 117, din 27 mai/8 iunie 1886.

nîndu-i la dispoziție un tren pentru a-și transporta lemnele. Papucarul Batic George a emigrat în Bulgaria, iar în România au mai plecat funarii Klein Hugo și Samuel Fritz, împreună cu 8 lucrători. Din această ramură au plecat atît de mulți, încît în vara anului 1887, abia dacă mai rămăseră 4—5 meșteri funari¹²⁰.

Numeroase au fost și emigrările din mediul rural. Numai în satele din jurul Brașovului emigrările au pricinuit o vizibilă scădere a populației. Aici, între anii 1880—1890, populația a scăzut cu 4,6 la sută, adică de la 21.783 locuitori la 20.766 locuitori¹²¹.

Este interesant de remarcat că pînă și emigrările aveau un pronunțat caracter de clasă. În timp ce industriașii brașoveni au reușit să-și mute fabricile în România, continuînd să ducă și acolo o viață îndestulată, ceilalți, simpli meșteri, abia dacă își puteau agonisi banii de drum. În acești ani gările erau înțesate de emigranți proveniți din păturile sociale mai modeste; zeci de țărani dormeau de-a dreptul pe cimentul sălilor de așteptare, pînă cînd aveau să vină vagoanele de marfă care să-i ducă în lume. Dintre cei care plecau, mulți trimiteau pe ascuns pașapoartele înapoi, prin intermediul unor cunoștințe, sau chiar prin poștă, pentru ca, schimbînd numele și data, să poată emigra și alții cu ele. În fața acestor masive emigrări, guvernul austro-ungar a luat măsuri severe. Toate instituțiile de comunicație aveau ordin „să supravegheze cît se poate de strict mișcarea de emigrație și să împiedice, prin toate mijloacele posibile, darea de bilete de călătorie emigranților”¹²².

Comerțul clandestin

Dar mulți dintre locuitorii Brașovului și din împrejurimi nu se puteau despărți de mica lor gospodărie, fapt pentru care recurgeau la un comerț clandestin, trecînd sau aducînd peste graniță diferite mărfuri. Prin aceasta se manifesta o necesitate care avea putere de lege în viața locuitorilor din zona limitrofă a fostului imperiu austro-ungar. Era necesitatea menținerii legăturilor vîtale dintre românii de la nord și sud de Carpați. Adeseori ei riscau rigorile aspre ale legilor vamale, practicînd un

¹²⁰ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 143, din 2/14 iulie 1887, p. 2.

¹²¹ Carol Göllner, *Consecințele convențiilor dintre Austro-Ungaria și România*, în „Studii“, 2/1968, p. 334.

¹²² „Gazeta Transilvaniei“, nr. 68, din 27 martie/8 aprilie 1888.

comerț ilicit din punctul de vedere al autorităților. Împotriva celor care practicau comerțul clandestin cu locuitorii din România, autoritățile au emis legi deosebit de aspre¹²³.

Amploarea acestor practici era aproape proporțională cu diminuarea volumului de mărfuri exportate sau importate legal. Era și firesc ca în Brașov, unde în anii 1887—1888 importul de carne din România scăzuse la zero de la cele 10.125 quintale aduse în anul 1885¹²⁴, să se creeze o puternică cerere pe piață la acest produs. De aici și amplificarea practicilor comerciale ilicite.

Dintre zecile de cazuri de contrabandă pe care le semnala presa, unul a fost Dumitru Dobrotă din Poiana, care încă din primul an de război vamal a fost prins de autorități cu un porc cumpărat din România. Desigur, marfa i-a fost confiscată¹²⁵. În acest stil abuziv acționau autoritățile vamale oricând credeau de cuviință, confiscând „pentru orice eventualitate” bunurile care erau bănuite a fi de proveniență românească. Astfel, la 15 octombrie 1887 au fost sechestrați 68 de porci despre care se bănuia că ar fi fost cumpărați în România de locuitorii din Poiana-Sibiu. După un „arest” de 10 zile, porcii au constituit obiectul unei licitații¹²⁶. La fel au procedat autoritățile și la începutul lunii octombrie 1888, când au fost descoperiți 5 locuitori din Brașov, care au vrut să treacă frontiera cu 170 kg. de piele brută. După cum arăta presa vremii, era al 34-lea caz de contrabandă sesizat de autorități în acel an¹²⁷.

Cu toate că împotriva acestui comerț clandestin granițele austro-ungare dinspre România au fost puternic întărite cu unități de grăniceri, dar și cu patrulă financiare înarmate, numite „finanți”, numeroși locuitori din Brașov și de prin satele de graniță duceau mărfuri pe poteci numai de ei știute. De aceea, finanții au devenit deosebit de atenți și îndrăgiiți împotriva celor care, în pofida măsurilor luate, scăpau de sub controlul lor. Ei confiscau orice marfă și chiar aveau dreptul să-i impuște pe cei care nu ar fi răspuns la somația lor. Pe la începutul lunii august 1887, o astfel de patrulă a confiscat 20 de porci și două perechi de boi, care au

¹²³ „Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 285, din 29 decembrie 1888. În Legea veterinară care urma să intre în funcțiune la 1 ianuarie 1889 se prevedea că cei care vînd, cumpără sau transportă vite de la o localitate la alta, fără a purta la ei pașaport de vite, vor fi pasibili de amendă pînă la 100 florini. În realitate amenda era însoțită de abuzurile autorităților, care procedau la confiscări și brutalități.

¹²⁴ *Bericht der Handels- und Gewerbe Kammer in Kronstadt*, 1889, p. 40—50; *ibid.* 1890, p. 34; H. Mureșan, *op. cit.* ; p. 135.

¹²⁵ „Gazeta Transilvaniei”, XLIX, nr. 223, din 4/16 octombrie 1886.

¹²⁶ „Gazeta Transilvaniei”, L, nr. 230, din 20 octombrie/1 noiembrie 1887, p. 2.

¹²⁷ „Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 218, din 4/16 octombrie 1888, p. 3.

fost aduși din cealaltă parte a graniței¹²⁸. Represaliile erau cu atât mai drastice, cu cât practica contrabandei se generaliza. Un exemplu îl constituie cazul unui grup de zece oameni, care în ziua de 29 iulie/10 august 1887 trecea muntele Susai, îndreptându-se cu baloturi de lână și piei spre vama Predeluș din România, căutând să evite vama Șanțului, care se afla pe teritoriul austro-ungar, față-n față cu cea românească. Pe muntele Rativoi, la 1 km. și jumătate de graniță, cei zece au făcut un popas în pădure. Deodată s-au pomenit cu trei grăniceri unguri, care i-au somat, descărcînd pe deasupra capetelor lor cîteva focuri de armă. Oamenii au lăsat marfa și s-au împrăștiat care încotro. Cîțiva dintre ei au fost prinși totuși, și forțați să culeagă marfa abandonată. Printre aceștia se afla și proprietarul mărfii. El aproape că îi convinsese pe grăniceri să-l lase în pace, susținînd că și așa se îndrepta spre vama românească din Predeluș ca s-o înmîneze comerciantului ce o cumpăraseră. Grănicerii au început să șovăie, mai ales doi dintre ei. De acolo de unde se afla, Niță Comăniceanu, cumpărătorul mărfii, insistă și el în favoarea celor prinși. Dar, cel de-al treilea grănicer puse arma la ochi și trase în el, omorîndu-l pe loc¹²⁹. Bineînțeles că marfa a fost confiscată, iar oamenii dați pe mîna poliției.

Și locuitorul Ioan Budașca din Moeciul de Jos (Bran) a fost împușcat de grănicerii vamali. De altfel șicanele făcute de grăniceri se țineau lanț. Numai pentru că și-a adus vitele la adăpat pe frontieră, Nicolae Oncioiu din Fundata a fost judecat și condamnat să plătească o amendă de 32 florini. Dar pentru că nu avea de unde să-i procure, a fost nevoit să-și vîndă vitele și o bucată de pămînt¹³⁰ ceea ce, pentru acesta, constituia o pagubă care întrecea cu mult prejudiciul invocat de autorități.

Munca brașovenilor scoasă la licitație

Parcursînd diplomația celor două state în timpul conflictului vamal, întîlnești numeroase eforturi pentru reluarea tratativelor dintre România și Austro-Ungaria. Cu fiecare episod al acestei diplomații speranțele brașovenilor renășteau. Dar existau și unii care judecau lucid evenimentele, prin prisma unor legități obiective, economice și nu după criterii de conjunctură, ajungînd la concluzia că România parcurgea un proces ireversibil de avînt economic și de consolidare a independenței sale, iar războiul vamal era doar expresia contradicțiilor inerente dintre această țară

¹²⁸ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 5/17 august 1887, p. 1.

¹²⁹ „Gazeta Transilvaniei“, L, nr. 173, din 8/20 august 1887, p. 1.

¹³⁰ „Gazeta Transilvaniei“, LI, nr. 256, din 20 noiembrie/2 decembrie 1888, p. 3.

care ridică fruntea la soarele independenței și Austro-Ungaria, obișnuită să domine statele mici. Deși în mesajul tronului român din 27 noiembrie 1887 se dăduseră asigurări că România este animată de cele mai bune intenții față de Austro-Ungaria, presa brașoveană prevedea în mod realist o prelungire a consecințelor războiului vama¹³¹.

Dintre mărfurile brașovene mai erau cerute pe piața românească, în ciuda prețului lor ridicat, postavul, flanelurile, deși în cantități reduse, pentru că erau concurate de cele fabricate la Azuga. Singurul postav brașovean care nu avea încă concurență era postavul Malina. Și împotriva acestui articol, fabrica de postav din Azuga depunea eforturi ca să-l scoată de pe piața românească. Lenjeriile erau importate din Belgia și Anglia, sfoara din Germania, iar ghetetele și bocancii confecționați în Transilvania au fost cu totul excluși de pe piața românească, pentru că aici au apărut numeroase fabrici de încălțăminte. Numai vestitele „țoale” și pături brașovene se mai puteau desface la sud de Carpați, dar și fabricarea lor a fost inaugurată în România¹³². În aceste condiții, eforturile pe care le făceau organele de resort brașovene pentru supraviețuirea economică erau impresionante. Cu toate rezistențele întâmpinate la export, în ciuda diminuării potențialului productiv datorat emigrărilor, Brașovul era în permanență prezent acolo unde se iniția câte o acțiune de popularizare și desfacere a mărfurilor. Astfel, profesorii Gheorghe Moianu și Candid Mușlea și-au expus la expoziția cu vânzare de la Craiova de obiecte casnice o serie de produse brașovene, ambii câștigând medalia de aur. Alți doi brașoveni din Săcele, Iosif Moroianu — elev al Școlii de prelucrarea lemnului și Ioan Popea, producător de luminări de ceară au obținut la aceeași expoziție medalia de bronz¹³³. Dar, la înapoiere, mărfurile nevândute au fost vânduie la taxele cele mai ridicate : 50—60 fl. la 100 de kilograme¹³⁴.

O expoziție de industrie casnică a fost organizată și la Brașov, de Reuniunea săsească de femei din cercul Țara Birsei, în sala de ședințe a Casei Sfatului¹³⁵, iar la Expoziția internațională din Bruxelles frații Hornung din Brașov au primit medalia de argint pentru calitatea mobilelor

¹³¹ *Mesajul regal la deschiderea parlamentului român și tratatele comerciale* din 27 noiembrie 1887, în „Kronstädter Zeitung”, nr. 201, din 3 decembrie 1887.

¹³² „Kronstädter Zeitung”, nr. 186, din 11 august 1888.

¹³³ „Kronstädter Zeitung”, nr. 273 din 24 noiembrie 1887.

¹³⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 61, din 18/30 aprilie 1888.

¹³⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 86, din 17/29 aprilie 1888.

curbate din lemn. De asemenea, fabricanții de salam M. Fleischer et. comp. și Mutzig et Slaminek au fost medaliați cu bronz¹³⁶.

Desigur, aceste inițiative și acțiuni de popularizare a industriei brașovene aproape sufocată prin lipsa de legături cu România, au fost utile și laudabile, dar ele n-au îmbunătățit soarta meșterilor brașoveni care șomau. Această ineficiență se reflecta și în situația fiscală a brașovenilor pe primele trei luni ale anului 1888. Astfel, la sfârșitul lunii martie locuitorii Brașovului erau debitați cu o restanță de 11.983 fl. și 04 cr.¹³⁷. De aceea, se impuneau alte măsuri, mai rentabile pentru micii și marii producători. Ele se desprindeau din aproape toate plingerile și petițiile pe care le adresau meșterii brașoveni prin Camera de comerț și industrie sau prin intermediul deputaților, guvernului. Mai întâi cizmarii au fost cei care s-au plins de situația lor disperată. Petiția lor a fost trimisă ministrului președinte, care a avizat-o și a expediat-o Camerei de comerț și industrie din Brașov, pentru a face propuneri. La capătul acestui drum al birocrației soluția propusă pentru moment a fost acordarea unor comenzi pentru ministerul de război și cel de honvezi¹³⁸. În acest scop, Camera de comerț din Brașov și-a anunțat din timp participarea la concursul din 5 iulie 1888 organizat în vederea selecționării celor care să confecționeze uniforme pentru armată¹³⁹. Dar aceste comenzi erau încredințate mai demult unor întreprinderi mari, fapt pentru care, concursul amintit nu favoriza pe micii producători. După cum promitea subcomitetul Comisiei pentru armată, care a fost însărcinat cu examinarea furniturilor, micii producători abia începînd cu 1890—1891 vor căpăta astfel de comenzi¹⁴⁰. Camera de comerț, însă, exprima o altă opinie: ea anunța pe micii producători că va duce, începînd cu a doua jumătate a lunii iulie 1888, negocieri ca astfel de comenzi să le fie și lor acordate, urmînd ca livrările să fie făcute în perioada 1 septembrie 1888 — 1 septembrie 1889¹⁴¹. Totuși, aceste promisiuni nu țineau de foame, pentru că în tot cursul anului 1888 furniturile pentru armată au constituit doar un deziderat. Abia la 18 octombrie aveau să se desfășoare negocieri, la care par-

¹³⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 227, din 14/26 octombrie 1888.

¹³⁷ Din datoria fiscală de 149.670 fl. și 24,5 cr. cît revenea pe primele trei luni ale anului 1888, fuseseră plătiți numai 137.687 fl. și 20,5 cr. „Gazeta Transilvaniei“, nr. 72, din 1/13 aprilie 1888.

¹³⁸ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 45, din 27 februarie/11 martie 1888.

¹³⁹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 123, din 4/16 iunie 1888.

¹⁴⁰ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 132, din 16/28 iunie 1888.

¹⁴¹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 138, din 23 iunie/5 iulie 1888.

ticipa și Camera de comerț și industrie din Brașov, în vederea acordării unor comenzi de rufărie și pantofi, necesare Spitalului corpului al 12-lea de armată din Sibiu¹⁴². De aceea, exprimând nemulțumirea micilor producători, ziarul „Gazeta Transilvaniei” afirma că „cu cîte o mică livrare ce se acordă industriașilor și comercianților, mîngiindu-i cu speranța că în viitor li se va face posibil a primi comenzi mai mari,... nu mai merge”¹⁴³.

Intr-adevăr, sistemul de a invita pe micii industriași brașoveni la unele licitații de concesiune a comenzilor militare semăna cu un fel de pomană ocazională și cu scoaterea la licitație întimplătoare a forței de muncă inactivă a meșteșugarilor scăpătați. Astfel, pe măsură ce trebuințele armatei austro-ungare erau satisfăcute de diferitele firme, guvernul recurgea, pentru a da de lucru celor loviți de războiul vamal, la comenzi militare pentru străinătate. Așa se explică de ce Camera de comerț din Brașov era invitată ca să participe cu mostre la licitația ce se va organiza pentru acordarea unor comenzi militare din Bulgaria. Articolele solicitate erau postav de diferite culori, pînză, cisme și material croit pentru încălțăminte, corturi, cești pentru menaj, port-patroane, curele etc. Ultimul termen de predare a acestor mostre era data de 13/25 mai 1889¹⁴⁴. De altfel, cizmarii din Brașov, încă din luna iunie 1888 acceptaseră comanda dată de armata bulgară de a confecționa 4.000 de perechi de cizme¹⁴⁵. Camera de comerț și industrie din Brașov a mai fost înștiințată de o altă licitație publică pentru livrări de echipament necesar armatei bulgare, care se referea la dotarea acesteia cu 54.000 m de postav gri închis, 10.000 m postav bleu, 3.000 m postav roșu, 26.000 m pînză, 144.000 m postav simplu 10.000 kg. piele pentru tocure de revolvere și de patroane, curele, cingătoare¹⁴⁶. Oferte de mostre pentru echipament militar au mai fost cerute Camerei de comerț și industrie din Brașov prin intermediul Consulatului general austro-ungar din Bulgaria și la începutul anului 1890¹⁴⁷, astfel că foamea de lucru a meșteșugarilor brașoveni pentru un timp a fost potolită.

¹⁴² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 201, din 13/25 septembrie 1888.

¹⁴³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 170, din 3/15 august 1888.

¹⁴⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 192, din 1/13 septembrie 1888.

¹⁴⁵ „Kronstädter Zeitung”, din 20 iunie 1888.

¹⁴⁶ *Livrări pentru armata bulgară*, în „Kronstadter Zeitung”, nr. 58, din 2 martie 1889.

¹⁴⁷ Armata bulgară se afla exact în perioada dotării sale militare, ca urmare a împrumuturilor primite de la capitaliștii francezi și germani. De aceea, ea avea nevoie de imense cantități de furnituri. Pentru a cointeresa pe meșteșugarii brașoveni, li se făcea cunoscut că ofertele pe care aveau să le prezinte se refereau la următoarele cantități de produse: 30.000 m pînzeturi pentru cămăși, 500.000 m căptușeli de cămăși, 80.000 m postav dur, 28.000 m pînză, 20.000 m postav verde închis, 80.000 m

Pași spre destindere

După aproape doi ani de război vamal, în România au apărut numeroase întreprinderi industriale, de mărimi și profile diferite. Ele consumau materie primă indigenă, dar tot mai mult cereau și pe cea existentă în Transilvania. A continua în mod rigid politica restricțiilor vamale la toate produsele transilvane, fără deosebire de natură lor, ar fi însemnat să fie prejudiciate tocmai interesele întreprinderilor abia înființate. De aceea, se impunea în mod obiectiv ridicarea cu măsură a stăvilarului restricțiilor vamale, necesitate pe care au înțeles-o la timp cercurile conducătoare din România. În acest sens e destul de concludentă afirmația lui P. S. Aurelian, principalul inițiator al tarifului vamal autonom: „odată industria întemeiată și împuternicită, taxele vamale trebuiesc scăzute pînă acolo încît să se poată stabili echilibrul între producătorii naționali și producătorii străini¹⁴⁸. Pentru a nu dezvălui adevăratele intenții de lărgire a posibilităților de pătrundere doar a unor mărfuri transilvănene, ministrul român pentru comerț a emis al sfîrșitul lunii februarie 1888 o circulară către toate camerele de comerț din România, prin care le-a invitat să-și spună părerea în privința unei eventuale reînnoiri a convenției comerciale și vamale cu Austro-Ungaria¹⁴⁹. El prevedea că în acest fel cercurile interesate din Transilvania vor interpreta gestul lui ca o intenție a guvernului român de a reînoui convenția comercială și vamală cu Austro-Ungaria. Pentru întărirea acestei impresii, Ferekide, ministrul de externe al României a comunicat contelui Goluchovski, ministrul Austro-Ungariei la București, că România dorește reluarea tratatelor¹⁵⁰. Ca un argument suplimentar, Titu Maiorescu și-a anunțat plecarea la Viena în ziua de 15 ianuarie 1889¹⁵¹.

Totuși, anumite cercuri din Germania și din Austro-Ungaria rămîneau neîncredințate față de intențiile exprimate de guvernul român. De altfel ziarul „Neue Freie Presse“ din Viena remarca pe bună dreptate că „Nu se poate presupune că guvernul român va reduce din proprie inițiativă tariful său vamal autonom — dînd astfel din mîna cel mai important mijloc de compensație pentru a obține concesiuni în capitalul de vite. Nu se poate presupune că România angajîndu-se atît de puternic în producția

postav de manta gri, 69.000 m perechi de talpă pentru cisme de piele, 15.000 pături și 19.000 perechi de cisme („Kronstädter Zeitung“, din 1 martie 1890).

¹⁴⁸ P. S. Aurelian, *Politica noastră vamală*, București, 1890, p. 64.

¹⁴⁹ „Kronstädter Zeitung“, nr. 52, din 3 martie 1888.

¹⁵⁰ „Kronstädter Zeitung“, nr. 57, din 8 martie 1888.

¹⁵¹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 3, din 4/16 ianuarie 1889.

industriei sale prin vămi de protecție evidente va abandona acest sistem vamal¹⁵². Dacă ziarul vienez exprima realist imposibilitatea ca România să acționeze împotriva propriilor ei interese, totuși el nu observa că noua orientare a statului român era pentru a proteja întreprinderile industriale recent apărute. Austria vedea în România tot statul eminent agrar de altădată și avea în vedere reluarea legăturilor de la vechii parametri economici. Judecând astfel lucrurile, atitudinea României era aparent contradictorie, dar în realitate ea reflecta noile schimbări survenite în dezvoltarea sa economică.

Noua poziție a României nu se putea să nu fie resimțită și de economia brașoveană. Indiferent de rațiunile politice care stăteau la baza micșorării tarifelor vamale la anumite articole, industriașii brașoveni priveau cu bucurie creșterea volumului de mărfuri exportate în România. Dacă în 1888 brașovenii exportau în România mărfuri în valoare de 2.644.143 fl., în următorul an ei au exportat mărfuri în valoare de 2.704.482. fl.¹⁵³. Dar mai concludente sînt cifrele exportului brașovean în Birlad, redat în tabelul de mai jos¹⁵⁴.

Anii	1887	1888
Articole de „brașovenii“	11.410 kg.	63.304 kg.
Funii și frîghii	9.431 kg.	19.563 kg.
Cămăși, bocanci și basmale din Brașov	299 kg.	16.372 kg.

Continuau, însă, să se manifeste aceleași consecințe ale războiului vamal asupra economiei brașovene, pentru că debușeele în România erau puține, costisitoare și negarantate. Anul 1888 era anul cu nivelul aproape cel mai scăzut la export. Mărfuri transilvane ca zahăr, făină, articole de cherestea, lignit, funii, îmbrăcăminte, încălțăminte, saci, pluguri, stofe din lînă, fie că erau cu totul, fie în cea mai mare parte oprite de a intra în România. Dar nici mărfuri românești vital necesare economiei brașovene, ca : grîu, secară, ovăz, oi, cai, piei brute, oase, copite, vinuri, porci, bovine, lînă, nu pătrundeau la nord de Carpați decît prin contrabandă¹⁵⁵. Tot atît de sumbră pentru brașoveni era și situația lor din anul 1889 caracterizată printr-o industrie paralizată, prin emigrări în România, prin

¹⁵² *România și Austria*, în „Neue Freie Presse“, reluat de „Kronstädter Zeitung“, nr. 9, din 11 ianuarie 1889.

¹⁵³ H. Mureșan, *op. cit.*, p. 127.
din 18 aprilie 1889.

¹⁵⁴ Raportul viceconsulului austro-ungar din Birlad, în „Kronstädter Zeitung“,
¹⁵⁵ „Brassó“, din 20 iulie 1889.

continuă pauperizare¹⁵⁶. De aceea, guvernul maghiar nu avea altceva de făcut decît să spere în promisiunile mai mult sau mai puțin sigure pe care i le făcea statul român. În consecință, el a trimis Ministerului de externe al României a propunere prin care se cerea ca Austro-Ungariei să-i fie acordată clauza națiunii celei mai favorizate pînă în 1892, cînd expira convenția cu Olanda, cea mai tirzie convenție pe care o avea România cu vreun alt stat. În schimb, guvernul austro-ungar promitea scutirea de taxe a grînelor românești¹⁵⁷.

Prin neformularea niciunui răspuns din partea României, schimbul de păreri nu a fost întrerupt, așa că guvernul maghiar a continuat să insiste, trimițînd doi miniștri la Sinaia pentru negocieri preliminare¹⁵⁸. Ei au trecut și pe la Brașov, unde au semănat cu dărnicie speranțe și optimism. În această atmosferă Camera de comerț și industrie din Brașov a convocat o ședință în care s-a ales o delegație pentru a participa la Conferința tuturor camerelor de comerț și industrie. Cu acest prilej, delegația brașoveană a fost instruită pentru a exprima opinia Brașovului asupra viitoareii politici vamale și în special pentru a insista în favoarea reluării tratatelor comerciale și vamale cu România¹⁵⁹. La acestea s-a mai adăugat vestea încurajatoare prin care guvernul român a reziliat toate convențiile vamale și comerciale care expiră cu data de 1 martie 1891, hotărînd să reînceapă negocierile cu toate statele, inclusiv cu cele cu care nu există convențiuni¹⁶⁰, deci și cu Austro-Ungaria. În acest scop, încă de la sfîrșitul anului 1889 guvernul român a constituit o comisie de revizuire a tarifului vamal. Ea a fost însărcinată să întocmească un raport, pe baza căruia să se negocieze cu Austro-Ungaria în vederea încheierii noii convenții¹⁶¹. Un prim raport a fost înaintat guvernului, prin care se pleda în favoarea renunțării la sistemul vamal protecționist pentru încălțăminte, piele, frîghii și săpunuri, cu menținerea protecției vamale la 10 articole din industria legată de agricultură (mori, spirt și zahăr)¹⁶². Pentru definativarea noului tarif, care urma să fie autonom și nu protecționist, comi-

¹⁵⁶ *Raportul Camerei de comerț și industrie din Brașov pe anul 1889*, în „Kronstädter Zeitung“, din 6 iunie 1890.

¹⁵⁷ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 104, din 9/21 mai 1889.

¹⁵⁸ *Călătoria miniștrilor Baross și Weckerle în România*, în „Brassó“, din 27 iulie 1889.

¹⁵⁹ „Kronstädter Zeitung“, nr. 233, din 28 septembrie 1889.

¹⁶⁰ *Știri politico-economice din România*, în „Kronstädter Zeitung“ din 7 martie 1890.

¹⁶¹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 29, din 7/19 februarie 1890.

¹⁶² *Războiul vamal, reînnoirea tratatului român*, în „Pester Lloyd“, reluat în „Kronstädter Zeitung“, nr. 78, din 7 aprilie 1890.

sia s-a mai întrunit la sfârșitul lunii septembrie¹⁶² la 18/30 noiembrie 1890¹⁶⁴ și în urma recomandărilor ei, guvernul Lahovari a hotărât ca noul tarif să intre în vigoare la 10 iulie 1891¹⁶⁵, prevăzut cu vămi protecționiste numai pentru piei, lemne obișnuite, țesături, spirt și făină iar pentru celelalte mărfuri taxele vamale să nu se ridice în medie peste cifra de 8—10 la sută¹⁶⁶.

În acești termeni a fost definitivat noul tarif pe care Camera și Senatul României l-au aprobat cu începere din 11 iulie 1891. Prin litera sa, toate țările urmau a fi supuse la aceeași taxă vamală¹⁶⁷.

În fața atîtor dovezi de bunăvoință din partea guvernului român, ministrul ungar de comerț a trimis tuturor camerelor de comerț și industrie din regat, deci și celei din Brașov, cîte o circulară prin care le făcea cunoscut că, întrucît noul tarif general românesc va supune produsele Austro-Ungariei aceluiași regim cu al altor state, și Austro-Ungaria, din partea ei, va desființa toate măsurile excepționale de care erau lovite produsele românești¹⁶⁸. Într-adevăr, guvernul austro-ungar a emis trei ordine ministeriale, care marcau legiferarea hotărîrii ei de a pune capăt războiului vamal.

— *Primul ordin* s-a referit la înlăturarea taxelor vamale de război la care au fost supuse mărfurile de proveniență română. Astfel, produsele românești vor suferi același regim vamal ca cele ale altor state intrate pe teritoriul vamal austro-ungar.

— *Al doilea ordin* s-a referit la casarea dispozițiilor prin care s-a oprit la 22 mai 1886 tranzitul de porci, oi, capre și de miei din România prin Ungaria.

— *Al treilea ordin* prevedea libertatea importului și exportului verdeturilor, plantelor și fructelor. Au mai fost ridicate toate taxele vamale diferențiale care loveau produsele românești. Astfel, comerțul de făină al morilor din Ungaria cu România urma să fie scutit de vamă¹⁶⁹.

Prin aceasta războiul vamal a luat sfîrșit în mod oficial, eveniment inaugurat de primul transport de porci adus din România în Ungaria la 10/22 iulie 1891 pe la Vîrciorova¹⁷⁰. În același timp comerțul brașovean a

¹⁶³ „Kronstädter Zeitung“, din 20 iulie 1890.

¹⁶⁴ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 263, din 24 noiembrie/6 decembrie 1890.

¹⁶⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 23, din 29 ianuarie/10 februarie 1891.

¹⁶⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 36, din 15/27 februarie 1891.

¹⁶⁷ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 144, din 30 iunie/12 iulie 1891.

¹⁶⁸ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 117, din 25 mai/6 iunie 1891.

¹⁶⁹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 153, din 11/23 august 1891.

¹⁷⁰ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 158, din 17/29 iulie 1891.

început să prindă viață ca un organism căruia i s-a inoculat singe proaspăt. Din Brașov se bucura de taxe reduse, la trecerea lor în România, un număr de 29 articole, iar 7 articole erau complet scutite de vamă¹⁷¹.

. . .

Conflictul căruia i-a căzut victimă orașul Brașov cu împrejurimile sale a fost doar un aspect al crizei în care intrase capitalismul la sfârșitul veacului trecut. Această criză se manifesta în mod frecvent prin aceste diferențe, astfel că în același timp în care România se afla în război vamal cu Austro-Ungaria, relații de același gen erau în această perioadă între Italia și Franța și parțial între Italia și Elveția¹⁷². Provocat de Austro-Ungaria, războiul vamal s-a terminat cu rezultate contrarii celor scontate de statul dualist. În timp ce numeroase centre industriale transilvănene, mai ales cele din regiunea de graniță, au avut de suferit, România a pus bazele unei industrii proprii, care avea să sublinieze și mai mult independența sa.

¹⁷¹ Taxele vamale percepute pentru mărfurile brașovene la intrarea lor în România, socotindu-se în lei la 100 kg. erau : unt proaspăt, grăsimi : 140 lei ; vinuri, surrogate de vin : 100 lei ; parafină, ceresină : 240 lei ; luminări de parafină și ceresină 400 lei ; cârnuri proaspete și sărate : 30 lei ; luminări de ceară curată : 250 lei ; lemne de construcție : 5 lei, trăsuri fără arcuri, care : 75 lei bucata ; părți din trăsurile fără arcuri și care : 25 lei ; var : 1 leu ; brinzeturi și cașcavaluri 75 lei ; făină, afară de cea de grâu : 5 lei ; făină de grâu : 12 lei ; uleiuri vegetale : 30 lei ; sfoară de in, cînepă : 72 lei ; lucruri de lemn, ordinare : 20 lei ; nisip, pietriș : 0,10 lei ; lapte : 12 lei ; ouă de păsări : 25 lei ; miere : 25 lei ; olăria de pământ : 15 lei ; berbeci, oi, capre, miei : 2 lei de cap ; porci : 0,90 ; cartofi : 2,50 lei ; țesături de bumbac neînălbit : 50 lei ; pînză de cînepă sau de in înălbit sau nu : 70 lei ; lemne de foc : 0,25 lei ; cărbuni de lemn : 1,60 lei ; trunchiuri de brad : 4 lei m.c. ; grîul, secara, porumbul, orzul, ovăzul, meiul, hrișca erau scutite de orice taxă vamală. („Gazeta Transilvaniei“, nr. 161, din 20 iulie/ august 1891).

¹⁷² Situația politicii vamale în Europa, în „Kronstädter Zeitung“, nr. 212, din 12 septembrie 1890.

EINIGE FOLGEN DES ZOLLKRIEGES VON 1886—1891 FÜR DIE WIRTSCHAFT VON BRAŞOV (KRONSTADT)

(Zusammenfassung)

In der Arbeit beschäftigt sich der Verfasser mit den verheerenden Folgen, die der als „Zollkrieg“ in die Geschichte eingegangene Konflikt zwischen Rumänien und Österreich-Ungarn für die Wirtschaft von Braşov (Kronstadt) hatte.

Die vielfältigen Hindernisse, die Österreich-Ungarn der Viehexport aus Rumänien in den Weg legte, bestimmten die Regierung Rumäniens, zugunsten der rumänischen Waren Schutzzölle festzusetzen. Diese Massnahme, die nach Ablauf der Gültigkeit des Handelsvertrages von 1875 getroffen wurde, führte eigentlich zum Ausbruch des „Zollkrieges“, dessen Folgen sich in einer ganzen Reihe von Erscheinungen zeigten: in misslungenen Versuchen der Behörden zur Wiederbelebung des Kronstädter Handels sowie in Bankrotten der Mühlen, Spiritusfabriken, Forstbetriebe und der Handwerkerwerkstätten. Infolge all dieser Erscheinungen gerieten die Bewohner in eine schwierige Lage, die zu Auswanderungen und Schmuggel führte, Phänomene, auf die der Verfasser näher eingeht.

Die Arbeit bemüht sich, die stete Einheit des rumänischen Volkes hervorzuheben und zu zeigen, zu welchen Folgen die zeitweilige Spaltung dieser Einheit — wie z. B. auch zur Zeit des Zollkrieges — führte.

CONTRIBUȚII BIBLIOGRAFICE LA ISTORICUL MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI SOCIALISTE DIN BRAȘOV (PARTEA I-A, DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA 1900)

de ALEXANDRU PORTEANU

Înfățișăm în cele ce urmează o bibliografie selectivă asupra unei perioade mai puțin cunoscută, încă insuficient abordată în lucrările de specialitate după părerea noastră, din istoria mișcării muncitorești și socialiste brașovene — perioada începuturilor acesteia, mergînd pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Sperînd că o asemenea bibliografie va contribui la intensificarea atît a cercetărilor de istorie locală cît și a rolului îndeplinit de proletariatul din Brașov și împrejurimi pe planul mai larg al mișcării muncitorești și socialiste a epocii, intenționăm să continuăm în viitorul apropiat această lucrare, urmînd a trata perioada 1900—1918 și — eventual — mai departe.

Necesitatea unei asemenea lucrări ne-a fost sugerată de însăși cercetările noastre cu privire la diferite aspecte ale istoriei Brașovului de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, sau de alte lucrări. Punctul de pornire rezidă în revelația pe care o oferă cercetătorului o cantitate de material documentar bogată — chiar surprinzător de bogată — asupra unei teme și mai ales asupra unei perioade ce părea mai puțin generoasă, mai puțin promițătoare. Această primă parte a bibliografiei noastre este destinată în primul rînd aprofundării studiului puternicelor rădăcini și tradiții istorice revoluționare ale mișcării muncitorești și socialiste brașovene, amplitudinii acesteia, aspectelor sale concrete, sferei cuprinzătoare de probleme social-economice, politice, naționale, culturale etc. — pe care le implică. Toate acestea permit — atît cercetătorului de specialitate, istoricilor în genere cît și publicului larg, iubitor de cultură, — înțelegerea mai adîncă a unui proces istoric complex, constituind totodată un izvor de

justificată mândrie cetățenească, de educare și întărire a conștiinței socialiste, patriotice, a tineretului, a maselor largi populare.

Cu prilejul aniversării a 130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania” am prezentat, în comunicarea noastră intitulată „Gazeta Transilvaniei și mișcarea socialistă a timpului” (apărută în Anuarul Muzeului din Brașov pe anul 1969) — constatările și problemele celei mai importante care se desprind din cercetarea acestui material bibliografic asupra mișcării muncitorești și socialiste din Brașov, asupra stadiului ei de dezvoltare, asupra interacțiunii cu alte fenomene social-politice.

Izvoarele bibliografice și arhivistice de care dispune pînă în prezent știința noastră istorică, îndreptățesc constatarea potrivit căreia Brașovul, alături de București, Timișoara, Sibiu ș.a., este unul dintre cele mai vechi centre ale mișcării muncitorești din țara noastră. Într-adevăr, dacă despre apariția și existența proletariatului ca atare, se poate vorbi încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, despre o mișcare muncitorească — presupunînd un anumit grad al dezvoltării conștiinței proprii, al organizării și manifestării în viața socială — poate fi vorba începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea. Or, în unele dintre centrele amintite, primele organizații profesionale muncitorești, cele ale lucrătorilor tipografi, apar încă înaintea revoluției de la 1848.

După o serie de informații privind situația clasei muncitoare (număr, condiții de muncă și viață, grad de exploatare ș.a.), revendicările cele mai importante ale acesteia (în problema salarizării, a zilei de lucru, repaosului duminical, votului universal ș.a.) și mișcarea grevistă, urmează o suită de titluri referitoare la organizarea clasei muncitoare — pe planul profesional, evoluînd spre o mișcare socială în forme distincte și pe planul luptei politice propriu-zise. Considerăm că materialul acestei diviziuni în special aruncă lumini noi, oferă sugestii și informații numeroase cu privire la cele circa 14 asociații și sindicate — cu evoluția lor uneori sinuoasă, dar ferm ascendentă —, la cercul muncitorilor și la organizația de partid social-democrată din Brașov, care ființa începînd cu anul 1890.

Dar Brașovul a îndeplinit un rol de seamă nu numai în ceea ce privește vechimea și amploarea mișcării muncitorești, ci și în privința intensității, a conținutului și a formelor de manifestare a acesteia. Este ceea ce încearcă să expună cea de-a treia subdiviziune a bibliografiei de față, care cuprinde informații referitoare la presa și propaganda socialistă,

curențele ideologice — în primul rînd răspîndirea marxismului, aspecte ale legăturilor internaționale (Internaționala I-a, Comuna din Paris, sărbătorirea zilei de 1 Mai), dezvoltarea și persecutarea mișcării, problema națională și legăturile cu mișcarea din vechea Românie etc. La sfîrșit sînt prezentate o serie de studii, lucrări de sinteză sau monografii, culegeri de documente, articole cu caracter de specialitate sau referințe, care completează imaginea oferită de izvoarele precedente.

Toate la un loc, aceste date conturează — credem — un tablou concludent asupra temei. Brașovul era încă de la mijlocul secolului trecut un important centru industrial dar, în același timp, deținea un rol specific datorită poziției sale la periferia Imperiului habsburgic, într-un punct de intense legături economice și spirituale între românii din țara liberă și cei din Transilvania. Aceste legături și-au pus amprenta și asupra mișcării muncitorești și socialiste, Brașovul fiind locul de contact cel mai propice între socialiștii români de pe ambele părți ale Carpaților, un punct de colportare a literaturii socialiste în limba română, precum și de tranzit al literaturii revoluționare europene. Dezvoltarea continuă a acestor legături a conferit un orizont ideologic și politic relativ larg întregii noastre mișcări muncitorești și socialiste. Legăturile muncitorești reciproce — după cum am mai arătat — au jucat un rol de seamă nu numai în privința întăririi conștiinței de clasă, ci și în aceea a clarificării sarcinilor proletariatului în cadrul luptei de eliberare națională a întregului popor român. Dacă ținem seama de faptul că presa socialistă ce apărea în limbile maghiară și germană la Budapesta nu se putea ocupa îndeaproape de problemele și frământările sociale ale Brașovului, că în toată Transilvania nu a apărut în perioada de care ne ocupăm nici un organ de presă socialist în limba română — primele gazete socialiste apărînd în Transilvania în ultimul deceniu al secolului trecut, la Arad și Timișoara, în limbile maghiară și germană, avînd posibilități restrînse de manifestare, limitate mai mult pe plan local, putem înțelege mai bine atît interesul cu care erau receptate la Brașov presa și publicațiile socialiste din vechea Românie (organe ca „Munca“, „Lumea Nouă“, „Contemporanul“, diferite broșuri de propagandă, programele P.S.D.M.R. etc.), care urmăreau de altfel îndeaproape mișcarea muncitorilor brașoveni, cît și atitudinea pozitivă, cu toate limitele sale inerente, pe care au adoptat-o față de mișcarea socialistă contemporană unele organe ale presei române democratice în frunte cu prestigioasa „Gazetă a Transilvaniei“. Brașovul a fost vizitat în mod special de o delegație a P.S.D.M.R. în 1893, apoi de frunțași socialiști din vechea țară, ceea ce a contribuit la clarificarea a numeroase

probleme importante ale mișcării. În sfârșit, trebuie subliniate meritele Brașovului în încheierea acelei impresionante frății de luptă a oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități, mișcarea muncitorească și socialistă situându-se și din acest punct de vedere în fruntea luptei maselor largi populare. Evenimentele cele mai importante ale vieții sociale și politice din Brașovul ultimelor decenii ale secolului trecut poartă amprenta clară a afirmării proletariatului. Această afirmare reprezintă temelia pe care s-a dezvoltat în continuare, mișcarea muncitorească brașoveană, culminând cu frământările anilor 1917—1921, cu desăvîrșirea unității statului național român, cu greva generală și, în apogeu, cu crearea Partidului Comunist Român, ajungînd pînă la înălțimea zilelor noastre, a epocii socialiste, cînd clasa muncitoare asigură conducerea întregii societăți, ascensiunea fără precedent, pe toate planurile, a patriei.

Lucrarea de față conține circa 300 de titluri, în limbile română, maghiară și germană, extrase din peste 40 de periodice diferite — marea majoritate contemporane — precum și din o seamă de broșuri (statute, regulamente, programe, calendare etc.) și cărți. Dintre aceste titluri, am dori să atragem atenția — în afara celor despre societăți și organizare, sau despre legăturile cu vechea Românie — în mod special asupra acelor care se referă la problema emigrărilor, a situației existente în centre ca Zărnești sau Bod, a răspîndirii presei muncitorești și socialiste la Brașov — culminînd cu anii 1898—1900, cînd la Brașov se dezbate problema editării unor organe socialiste pentru toată Transilvania în limba română, maghiară și germană (în legătură cu presa, am adăuga o sumă de titluri remarcabile publicate în „Dacia Viitoare“, „Gazeta Transilvaniei“, „Mese-riașul Român“ ș.a.), apoi participările brașovene — numeroase și de ținută — la diferitele congrese socialiste interne și internaționale, la serbările de 1 Mai, la acțiunile energice de protest împotriva persecuțiilor antisocialiste, la marile întruniri de masă organizate de socialiști etc. În genere, recomandăm luarea aminte la diferitele interferențe tematice, întrucît sînt rare cazurile cînd o problemă poate fi elucidată într-o singură subdiviziune.

Desigur că potrivit modului concret în care s-au reflectat aceste probleme în presa timpului, proporțiile dintre diferitele aspecte nu corespund întotdeauna importanței lor reale în epocă și în perspectiva istoriei. Am considerat însă că sarcina unei bibliografii este în primul rînd aceea de a informa, cît mai deplin cu putință, lăsînd cercetătorului posibilitatea deplină de a se orienta, de a pune accentele necesare.

În alcătuirea bibliografiei de față s-au avut în vedere atît conținutul și formele de manifestare ale mișcării muncitorești și socialiste cît și sar-

cinile pe care le are de îndeplinit o asemenea lucrare, ca instrument de lucru, în stadiul actual al cercetării istorice din țara noastră. În privința grupării informațiilor, trebuie avut în vedere că însuși actul clasificării, dictat de cerințe strict metodologice, nu poate cuprinde marea diversitate de probleme pe care o prezintă realitatea. Nu s-a putut în toate cazurile să se asigure o corespondență perfectă între fiecare lucrare indicată — ca o unitate bibliografică pe de o parte și simultan ca o unitate de problemă. Bibliografia noastră indică titluri, nu toate informațiile cuprinse în acestea, multe probleme care nu apar în schema de clasificare figurează de fapt în lucrare la o diviziune mai generală. În ceea ce privește situația izvoarelor, amintim aici că la insuficiența numerică a organelor de presă și a altor mijloace de propagandă scrisă ale mișcării muncitorești, se adaugă neajunsul că în fondurile instituțiilor de specialitate, din țara noastră lipsesc adesea colecții complete din presa muncitorească și socialistă. Criteriile — tematice, cronologice, bibliografice — ale lucrării, principiile clasificării, au la bază indicațiile documentelor de partid și rezultatele cercetării de specialitate.

În cazul presei socialiste, o lucrare bibliografică trebuie să țină seama de situația specifică ce face ca nu numai articolele de fond, de atitudine politică sau dezbateri de principii, să prezinte interes, ci — adesea tot atât de importante — sînt și știrile sau mențiunile risipite în cuprinsul ziarului, uneori mai puțin vizibile la prima vedere, asupra diferitelor greve, întruniri și alte acțiuni concrete.

Forma de prezentare a lucrării a căutat să respecte regulile quasi-unanim acceptate în materie de bibliografie. Am utilizat parantezele drepte pentru mențiunile și notele care ne aparțin, nefigurînd în original, precum și pentru traduceri. Am recurs de asemenea la prescurtarea titlurilor unor periodice cercetate, pentru a nu îngreuna aspectul grafic al lucrării. Nu am mai dat traducerea titlurilor în limbi de circulație internațională, spre a nu încărcă textul. Asteriscurile indică mențiuni indirecte. Am căutat să grupăm pe cît posibil, titlurile referitoare la același subiect, într-o singură trimitere, spre a evita repetările. Transcrierea este conformă principiilor ortografice de azi, deci și-a permis unele mici retușări de vocale ș.a. Materialele care în original nu au un titlu propriu sînt redactate printr-un titlu sau printr-o parafrază între paranteze drepte. Ordinea elementelor bibliografice este cea clasică, cu excepția numelui autorului care, în cazul presei socialiste, din motive lesne de înțeles, rămînea

adesea anonim. În rest, menționăm că am preferat să indicăm întâi anul calendaristic și apoi anul de apariție, întrucât așa ni s-a părut mai logic, chiar dacă uzanța este inversă. Elemente de mai mică importanță ca numărul paginii, lipsesc uneori, reconstituirea neputându-se face decât foarte greu. Rămânem datori specialiștilor în ceea ce privește consecvența unor forme. Materialul reprezintă în cea mai mare parte izvoare și numai o mică parte — studii : potrivit aceluiași reguli bine stabilite, primele sînt ordonate cronologic iar ultimele - alfabetic. Referințele urmează regula categoriei din care fac parte (izvoare sau studii). În cazul prezenței simultane a unor izvoare sau studii apărute în publicații periodice și în broșuri sau cărți independente am acordat întâietate acestora din urmă. În interiorul capitolelor am marcat diferite subdiviziuni grupate pe probleme.

Au fost incluse în lucrarea de față și unele materiale apărute după anul 1900 dar care se referă la perioada anterioară. În privința ordinei cronologice, menționăm că în interiorul fiecărui an am clasificat întâi titlurile de cărți, apoi titlurile de articole, în ordinea alfabetică a titlurilor periodicelor în care au apărut : în interiorul fiecărui periodic — în ordinea de apariție a numerelor ziarului sau revistei respective, iar în interiorul aceluiași număr, acolo unde e cazul, în ordinea paginilor.

Materialul a fost cules din fondurile bibliotecilor, muzeelor și arhivelor din țară — de la București, Brașov, Oluș, Timișoara, Arad ș.a. — precum și din străinătate, în special din R. P. Ungară. El face parte din volumul consacrat mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră de la începuturi pînă la anul 1900 care totalizează circa 15.000 titluri și care, la rîndu-i, formează o unitate în seria de volume a „Bibliografiei istorice a României, secolul al XIX-lea”¹, în curs de apariție, și anume partea a II-a a tomurilor consacrate vieții sociale și politice, sub redacția responsabilă a acad. prof. Constantin C. Giurescu. Aceste date explică și limita cronologică adoptată convențional de bibliografia ce o prezentăm mai jos. Volumul de bibliografie a mișcării muncitorești și socialiste din România pînă la 1900 a fost alcătuit de un colectiv (P. Cîncea, A. Iordache, A. Porteanu responsabil) în cadrul Institutului de istorie „Nicolae Iorga” din București. În culegerea materialelor referitoare la Transilvania și-a dat concursul un colectiv al Institutului de istorie al Filialei Oluș a Academiei, format din tovarășii Ioachim Crăciun, Iosif Kovaci și Jordáky L.

¹ Vezi prezentarea semnată de noi („O vastă lucrarea științifică”), în „Revista bibliotecilor”, nr. 6/1969, p. 353—356.

În expunerea făcută de tovarășul Nicolae Ceaușescu la adunarea festivă consacrată a 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, se arată că „În a doua jumătate a secolului trecut... se formează primele organizații profesionale și cercuri politice ale muncitorilor, apar primele ziare muncitorești. Acțiunile greviste și demonstrațiile pentru revendicări economice, pentru cucerirea zilei de muncă de opt ore și a dreptului de organizare reflectă gradul de dezvoltare a conștiinței politice de clasă a proletariatului. O puternică influență în viața socială aveau campaniile politice inițiate de mișcarea muncitorească și socialistă pentru obținerea dreptului de vot universal... Ca pe întreg teritoriul țării, mișcarea muncitorească din Transilvania se afirma cu tot mai multă putere. Crearea, începînd cu 1890, a organizațiilor locale ale Partidului Social-Democrat în Transilvania, intensificarea relațiilor dintre socialiștii din România și cei transilvăneni, unitatea tot mai strînsă a forțelor proletariatului de diferite naționalități, au constituit factori care au favorizat dezvoltarea mișcării muncitorești, crearea unității naționale a poporului român“.

În lumina acestor indicații metodologice, sîntem încredințați că lucrarea bibliografică de față va încuraja și stimula cercetările de specialitate, va contribui la descoperirea sau redescoperirea unor date, la formularea unor concluzii noi, promovînd astfel progresul științei noastre istorice.

I. — SITUAȚIA CLASEI MUNCITOARE. REVENDICĂRI. (SALARIUL, ZIUA DE LUCRU, REPAOSUL DUMINICAL, VOTUL UNIVERSAL). GREVE*.

— Izvoare —

1* Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Kronstadt. 1850—1853. [Date despre numărul muncitorilor].

2 A brassói ipari és kereskedelmi Kamara jelentése [Rapoartele Camerei de Comerț și industrie din Brașov].

3 Kronstadt, 1 Mai. Korrespondenzen. De : F. S. AWCh, 1880, 9 mai. [Salarizarea muncitorilor zilieri].

4 Kronstadt, 15 Mai. Korrespondenzen. De : F. S. AWCh, 1880, 23 mai. [Salariile de la construcția de căi ferate și șosele].

5 [Date despre salariile lucrătorilor frînghieri din Brașov]. Nsz. 1880, VIII, nr. 20, p. 3.

* A se vedea și capitolul „Organizarea clasei muncitoare“.

⁶ Legea pentru meserii din 1884. *Meseriașul român*, Brașov, 1886, I, nr. 2, p. 1—2; nr. 3, p. 14; nr. 4, p. 17—18; nr. 5, p. 22; nr. 6, p. 30; nr. 7, p. 34; nr. 8, p. 38; nr. 9, p. 42; nr. 10, p. 45—46; nr. 11, p. 50; nr. 12, p. 54—55; nr. 13, p. 57—58; nr. 14, p. 61—62; nr. 15, p. 65—66; nr. 16, p. 69—70; nr. 17, p. 73—74; nr. 18, p. 77—78; nr. 19, p. 82; nr. 20, p. 85—86; nr. 21, p. 90; nr. 22, p. 95; 1887, II, nr. 2, p. 10—11.

⁷ Din hygienea lucrătorului. Despre b[oa]lele profesionale adecă provenite în urma meseriei. *Meseriașul român*, Brașov, 1886, I, nr. 2, p. 10—11; nr. 3, p. 15; nr. 4, p. 18—19; nr. 5, p. 22—23; nr. 6, p. 30—31; nr. 7, p. 34—35; nr. 8, p. 38—39; nr. 9, p. 42—43; nr. 10, p. 46—47; nr. 13, p. 58—59; nr. 15, p. 66—67; nr. 16, p. 70—71.

⁸ Hamalii români din Brașov. De: Brașov[e]a[n]ul. *Meseriașul român*, Brașov, 1886, I, nr. 3, p. 15—16. [Situția lor grea, propuneri de îmbunătățire].

⁹ Brașovu, 19 Februarie 1887. *Gazeta Transilvaniei*, 1887, L, nr. 39, p. 1. [Proletarizarea țărănimii și emigrările].

¹⁰ [Date despre situația muncitorilor din Brașov]. *Nsz.* 1887, XV, nr. 9, p. 2; nr. 30, p. 2.

¹¹ Népgyűlések vidéken [Adunări de masă în orașele din provincie — Brașov ș.a.]. *Nsz.*, 1887, XV, nr. 45, p. 12; nr. 47, p. 2; nr. 48, p. 1—2 [În legătură cu situația muncitorimii].

¹² Vidéki hangok. Brassó [Voci din provincie, Brașov], *Nsz.* 1888, 22 iulie. [Situția muncitorilor pantofari și cizmari].

¹³ Fabrica de celuloză de la Zărnești [Înrăutățirea situației lucrătorilor]. *Telegraful Român*, 1889, XXXVII, nr. 122, p. 49.

¹⁴ Der Fabriksinspektor. AP 1891, XIX, nr. 3, p. 5—6. [Fabrica de postav Franz Berhardt de la Timiș].

¹⁵ Eingesendet, AP 1891, XIX, nr. 18, p. 6—7. [Patron exploator din Brașov].

¹⁶ [Adunarea muncitorească din Brașov. Situația clasei muncitoare]. *Brassoi Híradó*, 1891, 8 aprilie.

¹⁷ Au luat lumea'n capu. *Gazeta Transilvaniei*, 1891, LIV, nr. 113. [Emigrarea spre România a numeroși români și maghiari din Transilvania, în căutare de lucru].

¹⁸ Noi ó[a]speți în România. *Gazeta Transilvaniei*, 1891, LIV, nr. 132.

¹⁹ Cestiunea lucrătorilor din Transilvania și rezolvarea ei. *Gazeta Transilvaniei*, 1891, LIV, nr. 139, p. 1; nr. 141, p. 1—2.

²⁰ [Situația muncitorilor din Brașov]. *Nsz.* 1891, XIX, nr. 6, p. 6; nr. 14, p. 5.

²¹ [Întrunirea de la hotelul „Europa” a dezbătut situația clasei muncitoare]. *Brassó*, 1892, 15 octombrie.

²² [Atitudinea patronilor din Brașov față de mișcarea muncitorilor pantofari]. *Czipész*, 1892, II, nr. 5, p. 2.

²³ Proletariatul român în Transilvania văzut de un ziar german. *Gazeta Transilvaniei* 1892, LV, nr. 150, p. 2—3.

²⁴ [Despre salariul calfelor croitori din Brașov]. *Sz. Sz.* 1893, I, nr. 7, p. 2.

²⁵ Kronstadt — die Verhältnisse der Buchdruckern. *Gtb.* 1895, 12 aprilie.

²⁶ [Situația lucrătorilor timplari din Brașov]. *A Sz.* 1897, VII, nr. 2, p. 3.

²⁷ [Date despre situația lucrătorilor dogari din Brașov]. *A Sz.* 1897, VII, nr. 10, p. 2—3; nr. 16, p. 4.

²⁸ Unser Gewerwesen im Jahre 1896. *Freiheit*, 1898, III, nr. 1, p. 1—2. [Date referitoare și la Brașov].

²⁹ [Adunarea muncitorilor în fier și metal din Brașov, în legătură cu situația lor]. *Nsz.* 1898, XXVI, nr. 22, p. 7.

³⁰ [Despre întrunirea lucrătorilor alimentari din Brașov, în legătură cu situația lor]. *Nsz.* 1898, XXVI, nr. 24, p. 8.

³¹ Versammlungen. Kronstadt. *Vw.* 1898, V, nr. 38, p. 3. [La ordinea de zi: situația clasei muncitoare].

- ³² Kronstadt. *Gtb.* 1899, XXXI, nr. 23, p. 2. [Situția lucrătorilor tipografi].
- ³³ [Date despre situația lucrătorilor brutari din Brașov. Instruirea lor]. *Nsz.* 1899, XXVII, nr. 2, p. 7.
- ³⁴ [Întrunirea lucrătorilor croitori din Brașov]. *Nsz.* 1899, XXVII, nr. 28, p. 4.
- ³⁵ [Abuzurile unui maestru croitor din Brașov]. *Nsz.* 1899, XXVII, nr. 91, p. 4.
- ³⁶ A brassoi sütömkások harca [Lupta muncitorilor brutari din Brașov]. *Nsz.* 1899, XXVII, nr. 91, p. 4.
- ³⁷ A brassói munkások gyűlése [Adunarea muncitorilor din Brașov, în legătură cu situația lor]. *Nsz.* 1900, XXVII, nr. 74, p. 4.
- ³⁸ Korrespondenzen Kronstadt. *Vw.* 1898, V, nr. 30, p. 3—4. [Revendicări cu privire la salariu, ale lucrătorilor brutari].
- ³⁹ Felhívás a brassói asztalosokhoz [Apelul către tâmplarii din Brașov, pentru intensificarea luptei în vederea sporirii salariilor]. *A Sz.* 1900, IX, nr. 19, p. 4.
- ⁴⁰ [Mișcarea muncitorilor tipografi din Brașov, pentru mărirea salariului]. *Nsz.* 1900, XXVIII, nr. 3, p. 3; nr. 17, p. 4; nr. 22, p. 3.
- ⁴¹ [Adunarea muncitorilor din Brașov pentru ziua de lucru de opt ore]. *El.* 1890, XI, nr. 101, p. 407.
- ⁴² [Întrunirea lucrătorilor brutari din Brașov pentru repaosul duminical]. *Nsz.* 1899, XXVII, nr. 40, p. 6.
- ⁴³ Soziale Rundschau. Kronstadt. *AP.* 1894, XII, nr. 3, p. 5. [Revendicări muncitorești].
- ⁴⁴ [Adunarea muncitorilor din Brașov pentru votul universal]. *Nsz.* 1894, XXII, nr. 51, p. 4.
- ⁴⁵ Adunarea lucrătorilor din Brașov. *Telegraful Român*, 1896, XLIV, nr. 101, p. 402. [Pentru vot universal. Au participat români și sași].
- ⁴⁶ [Chemare la o adunare muncitorească la Brașov, pentru votul universal]. *Nsz.* 1898, XXVI, nr. 35, p. 7.
- ⁴⁷ Versammlungen. Kronstadt. *Vw.* 1898, V, nr. 28, p. 3—4; nr. 38, p. 3. [Votul universal].
- ⁴⁸ [Adunarea muncitorilor din Brașov]. *Nsz.* 1899, XXVII, nr. 62, p. 6.
- ⁴⁹ [Greva de la fabrica de zahăr din Bod]. *El.* 1890, XI, nr. 101, p. 407; nr. 107, p. 431.
- ⁵⁰ [Scrisoare din Brașov către gazeta „Munca”, despre greva lucrătorilor tipografi. Apel la solidarizare]. *Munca* (București), 1891, II, decembrie 29.
- ^{51*} [Date despre greva de la Bod] *Kiss Ujság*, 1890, 5 mai.
- ⁵² Greva lucrătorilor tipografiei Alexi din Brașov. *Munca*, (București), 1892, III, nr. 31, p. 4.
- ⁵³ Greva lucrătorilor de la tipografia Alexi din Brașov pentru acordarea zilei de lucru de 9 ore. *Românul* (București), 1892, 3 octombrie, p. 3.
- ⁵⁴ [Greva lucrătorilor brutari din Brașov]. *Lumea Nouă* (București), 1895, II, nr. 179, p. 3.
- ⁵⁵ [Greva lucrătorilor brutari din Brașov]. *Nsz.* 1898, XXVI, nr. 45, p. 4.
- ⁵⁶ Grevă în minele de la Reșița. *Gazeta Transilvaniei*, 1900, LXIII, nr. 21, p. 3; nr. 24, p. 3; nr. 27, p. 3.
- ⁵⁷ [Greva metalurgiștilor din Brașov]. *Nsz.* 1900, XXVIII, nr. 81, p. 4.
- ⁵⁸ [Despre grevele din Brașov]. *Nsz. N.* 1899, p. 42—43.

STUDII

- ⁵⁹ Bărbat, Al. : Fabrica de hirtie de la Zărnești (1852—1878). În *Studii și articole de istorie*, vol. IV, Buc., 1962, p. 197—221.

⁶⁰ *Csetri, Elek, Imreh István, Benkő Samu* : Tanulmányok az erdélyi Kapitalizmus Kezdeteiről [Studii despre începuturile capitalismului în Transilvania], Buc., Ed. științifică, 1957, 139 p. [Referințe].

⁶¹ *Lörincz, Ernő*. A munkaviszonyok szabályozása Erdélyben 1848 és 1918 között. [Reglementarea raporturilor de muncă în Transilvania între 1848–1918], Buc., Ed. științifică, 1958, 303 p. [Referințe].

II. ORGANIZAREA CLASEI MUNCITOARE

A. Organizarea profesională

Apeluri. Probleme generale

⁶² [Adunarea muncitorilor din Brașov. Despre însemnătatea organizării]. *Nsz* 1891, XIX, nr. 30, p. 6.

⁶³ Felhívás Brassó város munkásaihoz ! [Chemare către muncitorii orașului Brașov (pentru organizare)]. *Nsz* 1892, XX, nr. 33, p. 7.

⁶⁴ [Adunarea muncitorilor din Brașov. Probleme organizatorice]. *Nsz* 1894, XXII, nr. 33, p. 4.

⁶⁵ [Despre activitatea organizatorică a muncitorilor din Brașov]. *Nsz* 1898, XXVI, nr. 14, p. 6.

⁶⁶ *Brassó*. [Brașov. (Activitatea culturală a muncitorilor socialiști)]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 29, p. 6.

⁶⁷ Felhívás Brassó és vidéke munkásaihoz ! [Apel către muncitorii din Brașov și împrejurimi (pentru organizare)] *Nsz* 1900, XXVIII. nr. 6, p. 4.

Casa generală a muncitorilor pentru ajutor în caz de boală și invaliditate

⁶⁸ [Formarea filialei din Brașov a Casei generale a muncitorilor pentru ajutorare în caz de boală și invaliditate]. *MHK* 1878, VI, nr. 41, p. 3.

⁶⁹ [Adunarea Filialei din Brașov a Casei generale a muncitorilor pentru ajutorare în caz de boală și invaliditate]. *Nsz* 1887, XV, nr. 14, p. 3.

⁷⁰ [Anunțarea ședinței Filialei din Brașov a Casei generale a muncitorilor pentru ajutorare în caz de boală și invaliditate]. *Nsz* 1889, nr. 15, p. 3.

⁷¹ A brassói kerületi betegsegélyző pénztár. Statuten der Kronstädter Bezirks-Krankenkasse [Statutele casei de ajutorare în caz de boală, circumscripția Brașov]. Brașov. Tip. Gött. 1893, 25 p.

Asociația (sindicatul) lucrătorilor tipografi

⁷² [Viaticum¹ primit de tipografii brașoveni]. *Typ* 1883, XV, nr. 36, 46.

⁷³ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung. *Gtb* 1895, 1 februarie.

⁷⁴ Bezirk Kronstadt — Aufnahme in den Verein der Buchdrucker. *Gtb* 1895, 15 februarie.

⁷⁵ Kronstadt — Protokoll der Sitzung der Fortbildungssection. *Gtb* 1895, 22 februarie.

⁷⁶ Kronstadt — Protokoll der Jahresversammlung vom 1 Februar, *Gtb* 1895, 8 martie.

⁷⁷ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 28 februar. *Gtb* 1895, 22 martie.

¹ Viaticum = ajutor de călătorie.

⁷⁸ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 10 April 1895, *Gtb* 1895, 3 mai.

⁷⁹ Kronstadt — Protokoll der ausserordentlicher Generalversammlung der Fortbildungssection vom 26 April. *Gtb* 1895, 17 mai.

⁸⁰ Kronstadt — Protokoll der ausserordentlichen Bezirksversammlung. *Gtb* 1895, 7 iunie.

⁸¹ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 18 Mai. *Gtb* 1895 7 iunie.

⁸² Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 14 Iuni *Gtb* 5 iulie.

⁸³ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung der Fortbildungs-Section vom 25 Iuni. *Gtb* 1895, 26 iulie.

⁸⁴ Bezirk Kronstadt — Halbjahrsversammlung. *Gtb* 1895, 2 august.

⁸⁵ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 19 Juli. *Gtb* 1895 2 august.

⁸⁶ Kronstadt — Protokoll der Halbjahrs-Generalversammlung vom 10 August. *Gtb* 1895, 30 august.

⁸⁷ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung der Fortbildungssection vom 7 September. *Gtb* 1895, 13 septembrie.

⁸⁸ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 7 Septembre. *Gtb* 1895, 20 septembrie.

⁸⁹ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss-Sitzung vom 12 Oktober. *Gtb* 1895, 25 octombrie.

⁹⁰ Kronstadt — Protokoll der Bezirks — Ausschuss-Sitzung vom 1 November. *Gtb* 1895, 15 noiembrie.

⁹¹ Kronstadt — Protokoll der Ausschuss — Sitzung vom 13 Dezember. *Gtb* 1895, 29 decembrie.

⁹² Magyarországi könyvnyomdászok jótékonsági köre, március pénztári jelentés. [Cercul de binefacere al tipografilor din Ungaria, raport financiar pe martie (și Brașov)], *Typ* 1895, XXVII, nr. 14, 17.

⁹³ [Adunările generale extraordinare ale sindicatelor de tipografi din Arad, Brașov ș.a.], *Typ* 1895, XXVII, nr. 39.

⁹⁴ Brassói kerület felszólítása [Apelul circumscriptiei Brașov (a tipografilor)]. *Typ* 1895, XXVII, nr. 46.

⁹⁵ Brassói kerülethez felszólítás tagdíjak tárgyában. [Apelul către membrii circumscriptiei Brașov (a tipografilor) în privința cotizațiilor]. *Typ* 1895, XXVII, nr. 47.

⁹⁶ Kronstadt. [Procesul verbal al ședinței sindicale a tipografilor din 22 martie 1898]. *Gtb* 1898, XXX, nr. 13, p. 2.

⁹⁷ Kronstadt [Extras din procesul verbal al ședinței sindicale a muncitorilor tipografi ținută la 4 iulie 1898] *Gtb* 1898, XXX, nr. 28, p. 1—2.

⁹⁸ Kronstadt. [Proces verbal al ședinței sindicale a muncitorilor din 13 august 1898]. *Gtb* 1898, XXX, nr. 33, p. 2.

⁹⁹ Kronstadt. [Extras din procesul verbal al ședinței sindicale a muncitorilor tipografi din 25 octombrie 1898]. *Gtb* 1898, XXX, nr. 45, p. 1.

¹⁰⁰ Kronstadt. [Proces verbal al ședinței sindicale extraordinare a muncitorilor tipografi din 12 decembrie 1898]. *Gtb*, 1898, XXX, nr. 51, p. 2.

¹⁰¹ Kronstadt. [Proces verbal al ședinței sindicale a muncitorilor tipografi din 16 decembrie 1898]. *Gtb* 1898, nr. 52, p. 2.

¹⁰² Brassó. [Brașov. (Proces verbal al ședinței sindicale pentru alegeri, a muncitorilor tipografi din 26 mai 1898)] *Typ* 1898, XXX, nr. 24, p. 2—3.

¹⁰³ Brassó [Brașov. (Extras din procesul verbal al ședinței sindicale a muncitorilor tipografi din 4 iulie 1898)]. *Typ* 1898, XXX, nr. 29, p. 5.

¹⁰⁴ Brassó [Braşov. (Extras din procesul verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 26 iulie 1898)]. *Typ* 1898, XXX, nr. 31, p. 3.

¹⁰⁵ Brassó [Braşov. (Extras din procesul verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 7 noiembrie 1898)]. *Typ* 1898, XXX, nr. 48, p. 3.

¹⁰⁶ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 21 decembrie 1898]. *Gtb* 1899, XXXI, nr. 4, p. 2.

¹⁰⁷ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 17 februarie 1899]. *Gtb* 1899, XXXI, nr. 8, p. 1.

¹⁰⁸ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 14 martie 1899]. *Gtb* 1899, XXXI, nr. 12, p. 2.

¹⁰⁹ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 1899]. *Gtb* 1899, XXXI, nr. 13, p. 1.

¹¹⁰ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 31 martie 1899]. *Gtb* 1899, XXXI, nr. 15, p. 1.

¹¹¹ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 30 ianuarie 1900]. *Gtb* 1900 XXXII, nr. 6, p. 1—2.

¹¹² Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 19 martie 1900]. *Gtb* 1900, XXXII, nr. 14, p. 1.

¹¹³ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 23 mai 1900]. *Gtb* 1900, XXXII, nr. 22, p. 1—2.

¹¹⁴ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 10 august 1900]. *Gtb* 1900, XXXII, nr. 33, p. 2.

¹¹⁵ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 25 septembrie 1900]. *Gtb* 1900, XXXII, nr. 41, p. 2.

¹¹⁶ Kronstadt. [Proces verbal al şedinţei sindicale a muncitorilor tipografi din 18 octombrie 1900]. *Gtb* 1900, XXXII, nr. 43, p. 2.

Sindicatul lucrătorilor brutari

¹¹⁷ [Serbarea de constituire a sindicatului brutarilor din Braşov]. *Vw* 1897, IV, nr. 35, p. 4.

¹¹⁸ Kronstadt. [Întrunirea brutarilor, din 7 noiembrie]. *Vw* 1897, IV, nr. 45, p. 3.

¹¹⁹ [Întrunirea muncitorilor brutari din Braşov]. *Vst* 1898, XXVI, nr. 14, p. 6.

¹²⁰ Der Kronstädter allg. Bäckerfachverein. *Vw* 1898, V, nr. 44, p. 4.

¹²¹ Korrespondenzen. Kronstadt. *Vw* 1898, V, nr. 47, p. 4. [Serbarea brutarilor].

¹²² [Apel către lucrătorii brutari din Braşov pentru a participa la „Conferinţa brutarilor” de duminică 18 decembrie]. *Vw* 1898, V, nr. 51, p. 4.

¹²³ An die löbl. Stadthauptmannschaft Kronstadts! *Vw* 1898, V, nr. 53, p. 4. [Scrisoarea unui grup de muncitori în legătură cu şicanele autorităţilor locale, pentru a împiedeca întrunirea lucrătorilor brutari].

¹²⁴ Brassó. [Braşov. (Adunarea muncitorilor brutari)]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 2, p. 7.

¹²⁵ Brassó. [Braşov (Adunarea muncitorilor brutari)]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 82, p. 6.

¹²⁶ Figyelem brassói sütőmunkások. [Atenţie, muncitori brutari din Braşov]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 88, p. 6.

¹²⁷ A brassói sütőmunkások harcza. [Lupta muncitorilor brutari din Braşov]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 91, p. 4.

¹²⁸ [Adunarea lucrătorilor brutari din Braşov. Organizarea]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 118, p. 4.

¹²⁹ Kronstadt. *Vst* 1899, XXVII, nr. 40, p. 4 [Întrunirea muncitorilor brutari].

¹³⁰ Kronstadt. *Vw* 1899, VI, nr. 1, p. 4 [Se anunță organizarea unei serbări în localul organizației lucrătorilor brutari. Apel pentru participare].

¹³¹ Korrespondenzen. Kronstadt. *Vw* 1899, VI, nr. 3, p. 4. [Întrunirea lucrătorilor brutari].

¹³² Korrespondenzen. Kronstadt. *Vw* 1899, VI, nr. 9, p. 3. [Adunarea generală a organizației sindicale a lucrătorilor brutari].

¹³³ A brassói sötömmunkások szakszervezetének évi közgyűlése. [Adunarea generală a sindicatului muncitorilor brutari din Brașov]. *Nsz* 1900, XXVIII, nr. 10, p. 3.

Sindicatul lucrătorilor croitori

¹³⁴ [Activitatea organizatorică a lucrătorilor croitori din Brașov] *Nsz* 1891, XIX, nr. 8, p. 4.

¹³⁵ A brassói szabómunkások szakegyletének alapszabályai [Statutele organizației sindicale a croitorilor din Brașov]. Brașov, Tip. Alexi, 1893, 22 p.

¹³⁶ [Adunarea asociației muncitorilor croitori din Brașov. Raport anual]. *Sz Sz* 1898, VI, nr. 2, p. 2.

¹³⁷ Der Kronstädter Schneider — Fachverein. *Vw* 1898, V, nr. 39, p. 4.

¹³⁸ A brassói szabómunkások. [Muncitorii croitori din Brașov]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 91, p. 4.

¹³⁹ [Adunarea generală a muncitorilor croitori din Brașov]. *Nsz* 1900, XXVIII, nr. 7, p. 3.

Sindicatul lucrătorilor țimplari

¹⁴⁰ [Situția organizării muncitorilor țimplari la Brașov]. *ASz* 1892, II, nr. 16, p. 3.

¹⁴¹ [Activitatea în vederea organizării muncitorilor țimplari din Brașov]. *ASz* 1892, II, nr. 24, p. 3.

¹⁴² [Infiltarea organizației sindicale locale a muncitorilor țimplari din Brașov]. *Nsz* 1900, XXVIII, nr. 19, p. 3.

Asociația lucrătorilor dogari

¹⁴³ Kronstadt. *AP* 1892, XX, nr. 33, p. 6. [Întrunirea de constituire a organizației lucrătorilor dogari].

¹⁴⁴ [Adunarea muncitorilor dogari din Brașov]. *Nsz* 1892, XX, nr. 33, p. 6.

¹⁴⁵ Kádársegédek szakegylete. Brassó. [Organizația calfelor de dogari din Brașov]. *Nsz* 1894, XXII, nr. 36, p. 4.

¹⁴⁶ [Despre organizația profesională a dogarilor din Brașov]. *Nsz* 1894, XXII, nr. 43, p. 4.

¹⁴⁷ Korrespondenzen. Kronstadt. *Vw* 1899, VI, nr. 9, p. 3. [Adunarea generală a organizației sindicale a lucrătorilor dogari].

Asociația profesională a muncitorilor lemnari

¹⁴⁸ [Despre organizarea muncitorilor lemnari din Brașov]. *ASz* 1897, VII, nr. 4, p. 3.

¹⁴⁹ [Formarea organizației profesionale a muncitorilor lemnari din Brașov]. *ASz* 1897, VII, nr. 4, p. 4.

Sindicatul muncitorilor pantofari

¹⁵⁰ [Despre începuturile mișcării muncitorilor pantofari din Brașov] *Czipész* 1892, III, nr. 4, p. 3.

¹⁵¹ [Despre organizarea muncitorilor pantofari din Braşov]. *Czipész* 1894, IV, nr. 16, p. 2.

¹⁵² [Adunarea muncitorilor pantofari din Braşov în vederea formării organizaţiei sindicale locale]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 40, p. 6.

¹⁵³ Brassó. [Constituirea sindicatului muncitorilor pantofari]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 43, p. 6.

¹⁵⁴ Uj egyesület. [O nouă societate (a muncitorilor pantofari din Braşov)]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 116, p. 2.

Asociaţia muncitorilor pentru autoeducare

¹⁵⁵ Soziale Rundschau. Kronstadt. *AP* 1893, XXI, nr. 30, p. 3—4. [Despre asociaţia de autoeducare a tinerilor meseriaşi din Braşov].

¹⁵⁶ [Critica conducerii „Asociaţiei muncitorilor pentru autoeducare” din Braşov]. *Nsz*. 1893, XXI, nr. 29, p. 4.

Cercul de autoeducare al lucrătorilor zidari

¹⁵⁷ [Aprobarea statutului cercului de autoeducare al zidarilor din Braşov]. *Ép* 1897, II, nr. 20, p. 3.

Asociaţia muncitorilor metalurgişti

¹⁵⁸ A brassói vas-és ércanyagiparos szakegyesület közgyűlése. [Adunarea generală a asociaţiei muncitorilor fierari şi metalurgişti din Braşov]. *Nsz* 1895, XXIII, nr. 155.

¹⁵⁹ Kronstadt. Generalversammlung der Kronstädter Eisen-und Metallarbeitern. *Vst* 1895, XXIII, nr. 155.

¹⁶⁰ [Şedinţa asociaţiei muncitorilor fierari din Braşov]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 29, p. 6.

¹⁶¹ Aufruf an die Eisen-und Metallarbeiter Kronstadts. *Vw* 1899, VI, nr. 4, p. 4. [Se anunţă o întrunire a lucrătorilor din această ramură].

Colective. Congrese.

¹⁶² [Ştiri despre participarea delegaţilor braşoveni la congresele sindicale ale muncitorilor croitori, lemnari, cizmari ş.a.]. *AP* 1891, nr. 34, p. 5—6; 1892, XX, nr. 17, p. 2—4; nr. 32, p. 5; nr. 34, p. 3—4; nr. 35, p. 6.

¹⁶³ [Delegaţii lucrătorilor croitori din Braşov la congresul sindical central] *Nsz* 1892, XX, nr. 31, p. 5.

¹⁶⁴ [Participarea braşoveană la congresul lucrătorilor tipografi]. *Typ* 1895, XXVII, nr. 15, p. 16.

^{165*} [Ştiri despre sindicatele muncitorilor metalurgişti, brutari ş.a. din Braşov]. *NszN* 1896, 1899, 1900.

¹⁶⁶ Kronstadt. [O întrunire a organizaţiilor muncitoreşti din Braşov] *Vw* 1897, IV, nr. 27, p. 3.

¹⁶⁷ [Braşov. Organizaţii muncitoreşti]. *Nsz* 1898, XXVI, nr. 35, p. 7.

¹⁶⁸ Brassó. [Braşov. (Adunările muncitorilor brutari, timplari şi pantofari)]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 40, p. 6.

¹⁶⁹ Korrespondenzen. Kronstadt. *Vw* 1899, VI, nr. 9, p. 3. [Balul asociaţiilor din Braşov].

¹⁷⁰ A brassói szakszervezkedés. [Organizarea sindicală la Braşov]. *ASz* 1900, IX, nr. 2, p. 4.

Studii și referințe

¹⁷¹ *Egyed, A.* : Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868 și 1872. Influența Internaționaliei I asupra mișcării muncitorești din Transilvania. *Studii*, 1956, IX, nr. 6, p. 27—50.

¹⁷² *Fodor, L., L. Vajda* : Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania (1848—1917). Ed. C.C.S., București, 1957, 120 p. [Și ediție în limba maghiară].

¹⁷³ *Fodor, L.* : Începuturile mișcării sindicale din Transilvania (1848—1900). În vol. : „50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România, 1906—1956”. Ed. C.C.S., București, 1958, p. 94—124.

¹⁷⁴ *Bujor, M. Gh.* : Sindicalismul în Ungaria. *România Muncitoare*, 1905, Seria a II-a, nr. 14, p. 2.

¹⁷⁵ *Novitzky, László N.* : Egysült erővel. A magyar Könyvnyomdászat ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története [Cu puteri unite. Istoria activității sindicale de 50 de ani a tipografilor maghiari, Budapesta, 1912, 559 p. + tabl. stat.

Cercul muncitorilor

¹⁷⁶ [Chemare către muncitorii din Brașov în vederea formării Cercului Muncitorilor]. *Nsz* 1887, XV, nr. 27, p. 3.

¹⁷⁷ Brassó. A munkáskör alapítása. [Brașov. Întemeierea Cercului Muncitorilor]. *Nsz* 1887, XV, 23 octombrie.

¹⁷⁸ [Despre activitatea Cercului Muncitorilor din Brașov]. *Nsz* 1888, XVI, nr. 30, p. 2—3.

¹⁷⁹ [Despre activitatea Cercului Muncitorilor din Brașov]. *Brassó* 1890, aprilie 24.

¹⁸⁰ [Despre înființarea Cercului Muncitorilor din Brașov]. *El* 1890, aprilie 3.

¹⁸¹ [Despre înființarea Cercului Muncitorilor din Brașov]. *Kv* 1890, aprilie 3, 19, 22, 25.

¹⁸² [Intenția muncitorilor din Brașov de a forma un Cerc al Muncitorilor]. *Nsz* 1890, XVIII, nr. 7, p. 3.

¹⁸³ *SIMOTTA, Ferencz : Felhívás Brassó város kisiparosai, polgárai és munkásaihoz. [Apel către micii meseriași, cetățenii și muncitorii din orașul Brașov]. *Nsz* 1830, 13 aprilie. [Formarea Cercului Muncitorilor].

¹⁸⁴ [Crearea Cercului Muncitorilor din Brașov]. *Nsz* 1890, XVIII, nr. 17, p. 4.

¹⁸⁵ [Adunarea muncitorilor din Brașov pentru crearea Cercului Muncitorilor]. *Nsz* 1890, XVIII, nr. 18, p. 3.

¹⁸⁶ [Protestul membrilor Cercului Muncitorilor din Brașov față de teroarea introdusă de patroni la Dognecea]. *Nsz* 1890, XVIII, nr. 31, p. 3.

¹⁸⁷ [Date despre convocarea Congresului de constituire a Partidului Social Democrat din Ungaria — 1890 — și acțiunea în acest sens a Cercului Muncitorilor din Brașov]. *Az Erdélyi Munkás naplója az 1920 évre*, (Calendarul Muncitorului Ardelean pe anul 1920), p. 20.

¹⁸⁸ Versammlungen. Kronstadt. *AP* 1891, XIX, nr. 2, p. 7. [Adunarea de la Cercul Muncitorilor din Brașov].

¹⁸⁹ Aus Vereinen und Versammlungen. Kronstadt. *AP* 1891, XIX, nr. 4, p. 7. [Adunarea generală a Cercului Muncitorilor].

¹⁹⁰ Versammlungsberichte. Kronstadt. *AP* 1891, XIX, nr. 13, p. 6. [Adunarea de la Clubul Muncitorilor].

¹⁹¹ [Adunare generală ordinară a Cercului Muncitorilor din Brașov] *Nsz* 1891, XIX, nr. 2, p. 7.

¹⁹² Soziale Rundschau. Kronstadt. *AP* 1892, XX, nr. 6, p. 4. [Activitatea Cercului Muncitorilor].

- ¹⁹³ Versammlungsberichte. Kronstadt. AP 1892 XX nr. 7 p. 6 [Adunarea generală anuală a Cercului Muncitorilor].
- ¹⁹⁴ Versammlungsberichte. Kronstadt. AP 1893, XXI, nr. 4, p. 7. [Adunarea generală anuală a Cercului Muncitorilor].
- ¹⁹⁵ Munkáskör. Brassó. [Cercul Muncitorilor din Braşov]. Nsz 1893, XXI, nr. 1, p. 8.
- ¹⁹⁶ Versammlungsberichte. Kronstadt. AP 1894, XXII, nr. 5, p. 6. [Adunarea generală anuală a Cercului Muncitorilor].
- ¹⁹⁷ Munkáskör. Brassó. [Cercul Muncitorilor din Braşov]. Nsz 1894, XXII, nr. 36, p. 5.
- ¹⁹⁸ Kronstadt. [Şedinţa Cercului Muncitorilor]. Vw 1897, IV, nr. 4, p. 4.
- ¹⁹⁹ Achtung, Genossen von Kronstadt. Vw 1898, V, nr. 21, p. 4. [Programul Cercului Muncitorilor].
- ²⁰⁰ Der Kronstädter Arbeiter-Klub Vw 1898, V, nr. 52, p. 4. [Se anunţă serbarea din ziua de 25 decembrie].
- ²⁰¹ Brassó. [Braşov. (Adunarea generală anuală a Cercului Muncitorilor)]. Nsz 1899, XXVII, nr. 8, p. 6.
- ²⁰² [Ştire despre organizarea unei serate de către Cercul Muncitorilor din Braşov]. Vw 1899, VI, nr. 4, p. 4.
- ²⁰³ Versammlungen. Kronstadt. Vw 1899, VI, nr. 6, p. 3. [Întrunirea Cercului Muncitorilor].
- ²⁰⁴ A brássói munkáskör évi közgyűlése. [Adunarea anuală a Cercului Muncitorilor din Braşov]. Nsz 1900, XXVIII, nr. 10, p. 3.

ORGANIZAȚIA P.S.D.

- ²⁰⁵ [Adunarea muncitorilor din Braşov şi raportul despre congresul pe ţară al P.S.D.]. Nsz 1891, XIX, nr. 1, p. 7.
- ²⁰⁶ Kronstadt. AP 1892, XX, nr. 44, p. 6. [Întrunirea muncitorească din 16 octombrie, la care s-a discutat despre situaţia muncitorilor şi despre alegerea unei delegaţii pentru congresul partidului].
- ²⁰⁷ Versammlungsberichte. Kronstadt. AP 1893, XXI, nr. 15, p. 6. [Adunarea din 16 martie. Raportul delegaţiei la cel de al doilea congres al partidului].
- ²⁰⁸ Zur Versöhnungskonferenz in Arad. AP 1893, XXI, nr. 41, p. 1 [Ecoul la Braşov al apelului lansat pentru congresul partidului ce urmează să aibe loc la Arad între 25—26 decembrie].
- ²⁰⁹ [Salutul socialiştilor braşoveni către conferinţa de partid de la Timişoara]. Vw 1893, iunie, 30.
- ²¹⁰ Socialismul în Braşov. TR 1895, XLIII, nr. 22, p. 86.
- ²¹¹ [Despre internaţionalismul proletar în rîndurile muncitorilor din Braşov]. ASz 1897, VII, nr. 4, p. 3.
- ²¹² Kronstadt. [Adunarea muncitorimii din 25 aprilie]. Vw 1897, IV, nr. 19, p. 4.
- ²¹³ Kronstadt. [Adunare socialistă]. Vw 1897, IV, nr. 29, p. 4.
- ²¹⁴ [Marea adunare muncitorească din 14 noiembrie de la Braşov]. Vw 1897, IV, nr. 46, p. 4.
- ²¹⁵ [Despre mişcarea social-democrată din Braşov. MÖ 1898 III, nr. 7, p. 4.
- ²¹⁶ [Braşov. Apel pentru o mare întrunire muncitorească]. Nsz 1898, XXVI, nr. 35, p. 7.
- ²¹⁷ Kronstadt. Vw 1898, V, nr. 44, p. 4. [Şedinţa Comitetului de Partid din localitate la care s-a discutat înfiinţarea unui ziar de partid pentru Transilvania].

²¹⁸ Korrespondenzen. Kronstadt Vw 1898, V, nr. 49, p. 4. [Ședința din 21 noiembrie a organizației locale, în legătură cu cele două ziare de partid în limba maghiară și germană pentru Transilvania și cu alegerea delegaților la Congresul pe țară al Partidului].

²¹⁹ Korrespondenzen. Kronstadt. Vw 1898, V, nr. 51, p. 4. [Desfășurarea primei serate organizate de partid. Încasările pentru fondul delegaților].

²²⁰ Brassó. [Brașov. (Adunarea generală a muncitorilor din Brașov)] Nsz 1899, XXVII, nr. 6, p. 5.

²²¹ Brassó. Népgyűlés. [Brașov. Adunare populară (organizată de P.S.D.)]. Nsz 1899, XXVII, nr. 22, p. 6.

²²² [Ședința muncitorilor din Brașov în vederea participării la congresul P.S.D.] Nsz 1899, XXVII, nr. 24, p. 6.

²²³ [Adunarea muncitorilor din Brașov]. Nsz 1899, XXVII, nr. 31, p. 6. [Alegerea conducerii organizației locale de partid].

²²⁴ [Chemare către muncitorii din Transilvania să strângă legăturile lor cu comitetul pentru Transilvania al P.S.D.U. de la Brașov]. Nsz 1899, XXVII, nr. 40, p. 4; nr. 46, p. 4; nr. 51, p. 6.

²²⁵ Brassó [Brașov. (Adunarea muncitorimii)]. Nsz 1899, XXVII, nr. 62, p. 6.

²²⁶ Brassó. [Brașov. (Corespondență despre mișcarea socialistă)]. Nsz 1899, XXVII, nr. 80, p. 4.

²²⁷ [Mișcarea social-democrată din Brașov]. Nsz 1899, XXVII, nr. 80, p. 6.

²²⁸ Figyelem brassói munkások. [Atenție, muncitori ai Brașovului. (Alegerea organelor de conducere locale ale P.S.D.)] Nsz 1899, XXVII, nr. 83, p. 4.

²²⁹ Erdély. [Transilvania. (Conferința P.S.D. de la Brașov)] Nsz. 1899, XXVII, nr. 93, p. 4.

²³⁰ [Știre despre constituirea la Brașov a comitetului pentru Transilvania al P.S.D.U.] Vst 1899, XXVII, nr. 41, p. 4.

²³¹ Kronstadt. Der Sozialismus unter den Siebenbürger Sachsen. Vst. 1899, XXVII, nr. 67, p. 3. [Întrunire socialistă la Brașov].

III. DIN ACTIVITATEA IDEOLOGICĂ ȘI POLITICĂ A MIȘCĂRII SOCIALISTE BRAȘOVENE

Presa și propaganda socialistă. Ecoul internaționalei I-a și al comunei din Paris. Răspindirea marxismului. Alte curente ideologice. Dezvoltarea mișcării muncitorești și socialiste. Legături cu țara liberă. Sărbătorirea zilei de 1 Mai. Problema națională. Persecutarea mișcării socialiste). (Izvoare).

²³² Listă de diuarele ce au apărut în „Dacia traiană” în anul 1874. *Gazeta Transilvaniei*, 1875, XXXVIII, nr. 1. [Se recomandă, între altele, Lucrătorul român și Tipograful român].

²³³ Meseriașul Român. *Gazeta Transilvaniei*, 1886, XLIX, nr. 39, p. 3. [Se salută apariția noului organ].

²³⁴ Concedierea ocnarilor români de la Anina. *Gazeta Transilvaniei*, 1892, LV, nr. 286, p. 4.

²³⁵ Socialismul în Ungaria. *Gazeta Transilvaniei*, 1894, LVII, nr. 77, p. 1.

²³⁶ [Date despre abonamentele din Braşov la gazeta lucrătorilor tipografi]. *Typ* 1895, XXVII, nr. 10, 43; 1898, XXX, nr. 30.

²³⁷ Kronstadt. Polizeijagd auf die „Népszava“. *Vst* 1895, XXIII, nr. 120, p. 3.

²³⁸ [Încercarea muncitorilor din Transilvania de a edita un ziar muncitoresc la Braşov, interzisă de autorităţi]. *Nsz* 1898, XXVI, nr. 95, p. 5.

²³⁹ Zur Frage eines rumänischen Parteiblattes. *Vw* 1898, V, nr. 23.

²⁴⁰ Kronstadt. *Vw* 1898, V, nr. 44, p. 4. [Şedinţa comitetului de partid din localitate la care s-a discutat înfiinţarea unui ziar de partid pentru Transilvania].

²⁴¹ Das Presskomité der Kronstädter Arbeiterschaft. *Vw*. 1898, V, nr. 48, p. 4, nr. 40, p. 4. [Apropiata apariţie a celor două ziare : Erdélyi Néplap şi Siebenbürger Arbeiter-Zeitung].

²⁴² [Despre interzicerea tipăririi celor două ziare socialiste la Braşov.] *Gazeta Transilvaniei*, 1898, LXI, nr. 285; 1899, LXII, nr. 4, p. 2.

²⁴³ [Date despre răspîndirea presei socialiste la Braşov]. În vol.: „Jelentes a Budapest-fő-és székvarosi állami rendőrség 1899 évi működéséről“ [Raport despre activitatea poliţiei de stat din Budapesta pe anul 1899], Budapesta, 1900, p. 423—424, 469—487.

²⁴⁴ Cărţi, reviste şi ziare oprite în Ungaria. *Gazeta Transilvaniei*. 1899, LXII, nr. 104, p. 3 ; nr. 105, p. 3.

[Presă şi broşuri socialiste].

²⁴⁵ Grevă [generală a lucrătorilor tipografi din Bucureşti]. *Gazeta Transilvaniei*. 1899, LXII, nr. 3, p. 2—3.

²⁴⁶ Măcel în Sintana. *Gazeta Transilvaniei*, 1899, LXII, nr. 5, p. 3.

²⁴⁷ [Interzicerea editării ziarului socialist la Braşov] *Nsz* 1899, XXVII, nr. 2, p. 4.

²⁴⁸ [Locurile unde se pot găsi în Braşov ziarele socialiste] *Vw*. 1899, VI, nr. 4, p. 4.

²⁴⁹ [Grevă generală de la Reşiţa] *Gazeta Transilvaniei*, 1871, XXXIV, 27 februarie.

²⁴⁹ [Grevă generală de la Reşiţa] *Gazeta Transilvaniei*, 1900, LXIII, nr. 21, 24, 27.

²⁵⁰ [Ştiri despre Comuna din Paris] *Gazeta Transilvaniei*, 1871, XXXIV, 27 februarie; 13, 14, 20, 24 martie; 3, 10, 21 aprilie; 8, 26, 29 mai; 28 nov.; 1879, 10 apr.; 1880, 19 iunie, 13 iulie.

²⁵¹ [Articol despre Karl Marx] *Gazeta Transilvaniei* 1872, XXXV, nr. 9, p. 4.

²⁵² [Serbare Lassalle la Braşov]. *Vw* 1897, IV, nr. 36, p. 4.

²⁵³ [Întrunire muncitorească la Braşov. S-a dezbătut scopul mişcării socialiste]. *Nsz* 1899, XXVII, nr. 6, p. 5.

²⁵⁴ [Mărturia unui muncitor maghiar despre importanţa legăturilor prin Braşov, dintre Transilvania şi vechea Românie]. *Nsz*, 1891, XIX, 6 februarie, p. 4.

²⁵⁵ *Mille C.*, Către lucrătorii români din Transilvania. *Munca* Bucureşti 1893, septembrie, 19. [Vizita delegaţiei P.S.D.M.R. la Braşov, Cluj şi în alte centre ale Transilvaniei].

²⁵⁶ Socialismul în Braşov. *Telegraful Român* 1895, XLIII, nr. 22, p. 86. [După *Gazeta Transilvaniei*].

²⁵⁷ Un nou partid în Ardeal. *Gazeta Transilvaniei*, 1900, LXIII, nr. 117, p. 1. [Partidul Social Democrat din Transilvania].

²⁵⁸ Conferința socialistă în Brașov. *Gazeta Transilvaniei*, 1900, LXIII, nr. 118, p. 2. [Se critică atitudinea dăunătoare, greșită, a unor lideri socialiști maghiari în problema națională. Scrisoarea socialiștilor din vechea Românie].

²⁵⁹ [Relatare asupra conferinței socialiste de la Brașov]. *Lumea Nouă* (București), 1900, VI, seria a III-a, nr. 39, p. 4; nr. 40, p. 4; nr. 43, p. 4; nr. 44, p. 2.

²⁶⁰ [Știri despre conferința socialiștilor transilvăneni de la Brașov] *Nsz*, 1900, XXVIII, nr. 39, p. 3.

²⁶¹ A vörös május [Maiul roșu (la Brașov)]. *Alf*, 1890, XXX, nr. 86, p. 2—3.

²⁶² [Despre manifestația de 1 Mai la Brașov] *Brassó* 1890, 3 mai.

²⁶³ Soziale Rundschau. Kronstadt. A.P. 1891, XIX, nr. 8, p. 4; nr. 16, p. 5. [Sărbătorirea zilei de 1 Mai].

²⁶⁴ Versammlungsberichte. Kronstadt. A.P. 1891, XIX, nr. 16, p. 7—8 [Întrunirea de la hotelul „Europa”, consacrată zilei de 1 Mai].

²⁶⁵ [1 Mai la Brașov]. *Brassói Híradó*, 1891, aprilie, 8, 29; mai, 2.

²⁶⁶ [Serbarea de 1 Mai la Brașov]. *Erdelyi Híradó* 1891, aprilie 7.

²⁶⁷ [Despre sărbătorirea zilei de 1 Mai la Brașov] *Kf* 1891, II nr. 10, p. 1.

²⁶⁸ [1 Mai la Brașov] *Közj* 1891, I, nr. 2, p. 3.

²⁶⁹ [Despre serbarea de 1 Mai la Brașov] *Munca* (București) 1891, mai 5.

²⁷⁰ [Serbările de 1 Mai de la Brașov]. *Nsz* 1891, XIX, nr. 8, p. 4; nr. 16, p. 2.

²⁷¹ [Muncitorii din Brașov și ziua de 1 Mai] *TZ* 1891, XL, nr. 68, p. 3.

²⁷² Soziale Rundschau. Kronstadt. AP 1893, XXI, nr. 19, p. 4; 1894, XXII, nr. 3, p. 3; nr. 19, p. 6. [1 Mai].

²⁷³ Május elsejei ünnepek [Serbările de 1 Mai (și la Brașov)]. *MÖ* 1893, I, nr. 11, p. 2.

²⁷⁴ A brassói nyomdászok majus 1-i ünnepege [Serbarea de 1 Mai a tipografilor din Brașov]. *Typ* 1895, XXVII, nr. 18.

²⁷⁵ [Pregătiri în vederea sărbătoririi zilei de 1 Mai la Brașov]. *AV* 1897, XVII, nr. 84, p. 3.

²⁷⁶ [1 Mai la Brașov] *Sz Sz* 1897, V, nr. 4, p. 2.

²⁷⁷ [Persecuții antisocialiste la Brașov, de 1 Mai]. *Nsz* 1898, XXVI, nr. 22, p. 7; nr. 24, p. 7.

²⁷⁸ Der erste Mai. Kronstadt. *Vw* 1898, V, nr. 19, p. 2.

²⁷⁹ Majus elseje Brassóban [1 Mai la Brașov]. *Nsz* 1900, XXVIII, nr. 50, p. 2; nr. 51, p. 2.

²⁸⁰ Transilvania. *Dacia Viitoare*, 1883, I, nr. 1, p. 12. [Problema națională românească. Reproducere după *Gazeta Transilvaniei*].

²⁸¹ Transilvania. Sciri din Dacia. *Dacia Viitoare*. 1883, I, nr. 4, p. 62 [Protestele românilor din Brașov și Cluj împotriva proiectului de introducere a limbii maghiare obligatorii în școlile secundare].

²⁸² Din Transilvania. *Dacia Viitoare* 1883, I, nr. 6, p. 90—92. [Reproducere după *Gazeta Transilvaniei*].

²⁸³ [Mare întrunire socialistă la Brașov, pentru apărarea libertății presei]. *Nsz* 1898, XXVI, nr. 18, p. 5.

²⁸⁴ [Persecutarea mișcării muncitorești din Brașov] *Nsz* 1898, XXVI, nr. 66, p. 3, 5.

²⁸⁵ Adunare de muncitori dizolvată [la Brașov] *Gazeta Transilvaniei* 1899, LXII, nr. 4, p. 2.

²⁸⁶ [Măsurile antisocialiste ale oficialităților brașovene] *Nsz* 1899, XXVII, nr. 29, p. 6; nr. 43, p. 6; 1900, XXVIII, nr. 145, p. 4.

²⁸⁷ [Persecutarea muncitorului socialist Knaller Victor din Braşov] Nsz 1900, XXVIII, nr. 19, p. 4.

²⁸⁸ [Adunări muncitoreşti interzise la Braşov ş.a.] În vol.: „Jelentés... 1900”, Budapesta, 1901, p. 566—567.

IV. DOCUMENTE DE PARTID, SINTEZE, STUDII ŞI REFERINŢE

²⁸⁹ *Ceaşescu, Nicolae*: Partidul Comunist Român, continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România. Expunere făcută la adunarea festivă consacrată celei de a 45-a aniversări a P. C. R. În: *România pe drumul desăvîrşirii construirii socialiste*, vol. I, Ed. Politică, Bucureşti, 1968, p. 335—415.

²⁹⁰ *Ceaşescu, Nicolae*: Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la adunarea solemnă din Capitală, 7 mai 1971 [în vol. *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 860-938.

²⁹¹ *Ceaşescu, Nicolae*: Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1973 [în vol.] *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Editura Politică, Bucureşti, 1973, p. 253—303.

²⁹² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism. Proiect. Editura Politică. Bucureşti, 1974, 184 p.

²⁹³ Din istoria Transilvaniei. Sub îngrijirea lui Miron Constantinescu. Vol. II, ediţia a II-a. Ed. Academiei, Bucureşti, 1963, 550 p.

[Referinţe. Ediţii în limbile : maghiară, germană şi franceză].

²⁹⁴ Istoria României. Vol. IV. Redactor responsabil acad. P. Constantinescu-Iaşi. Ed. Academiei Bucureşti, 1964, 861 p. [Referinţe].

²⁹⁵ *Constantinescu, Miron, Daicoviciu Constantin, Daicoviciu Hadrian, Lungu, Traian, Oprea Ion, Pascu Ştefan, Petric Aron, Porţeanu Alexandru, Smarandache Gheorghe*: Istoria României. Compendiu. Ed. Didactică şi Pedagogică. Bucureşti, 1969, 727 p. + 15 hărţi. Ediţia a II-a, 1971. [Referinţe. Ediţie în limbă franceză].

²⁹⁶ Istoria poporului român. Sub redacţia acad. A. Ōpetea. Ed. Ştiinţifică. Bucureşti, 1970, 460 p. [Referinţe].

²⁹⁷ A magyar munkásmozgalom története válogatott dokumentumai [Documente alese din istoria mişcării muncitoreşti maghiare] Budapesta, vol. I-V. [Referinţe].

²⁹⁸ *Deac, A.*: Mişcarea muncitorească din Transilvania, 1890—1895. Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1962, 391 p. [Referinţe].

²⁹⁹ *Egyed, Akos*: Despre mişcarea muncitorească din Transilvania între anii 1880—1890, *Studii* 1957, X, nr. 4, p. 33—56. [Referinţe cu privire la mişcarea muncitorească din Braşov].

³⁰⁰ *Gheran Elena, Porţeanu Alexandru*: Răspîndirea operelor lui Fr. Engels în mişcarea muncitorească din Transilvania. *Studii* 1970, tom 23, nr. 6, p. 1089—1107.

³⁰¹ *Jurca, Nicolae*: Ecoul Comunei din Paris în presa braşoveană, *Cumidava*, 1970, IV, p. 281—291.

³⁰² *Mîndrea, Ion, Miklós Ştefan*: Contribuţii privind crearea organizaţiei din Braşov a Partidului social-democrat *Cumidava* 1971, V. p. 137—149.

³⁰³ *Porţeanu, Alexandru, Iordache, A., Cîncea P.*: Ecoul Comunei din Paris în publicaţiile muncitoreşti şi socialiste din România, la sfîrşitul secolului trecut (1871—1900). *Revista arhivelor* 1961, IV, nr. 2, p. 43—76.

[Referinţe].

³⁰⁴ *Porţeanu Alexandru*: Încercări de editare a unei gazete socialiste în limba română în Transilvania, la sfîrşitul secolului trecut. *Studii*, 1964, tom 17, nr. 3, p. 583—596.

³⁰⁵ *Porțeanu, Alexandru*: 75 de ani de la crearea P.S.D.M.R. *Astra* 1968, nr. 10, [Legături cu Brașovul].

³⁰⁶ *Porțeanu, Alexandru*: „Gazeta Transilvaniei” și mișcarea socialistă a timpului. *Cumidava III Anuarul Muzeului județean de Istorie Brașov pe anul 1969*, p. 231—258. [Comunicare la sesiunea jubiliară de la Brașov „130 de ani de la apariția Gazetei Transilvaniei”].

³⁰⁷ *Porțeanu, Alexandru*: Szabó Ervin Kapcsolata a romániai szocialistákkal. [Legăturile lui Szabó Ervin cu socialiștii din România]. *Korunk* 1970, XXIX, nr. 9, p. 1428—1434.

Prescurtări utilizate pentru titlurile unor publicații

Alf	=	Alföld	MHK	=	Munkás Héti Krónika
AP	=	Arbeiterpresse	MÖ	=	A Munka Öre
ASz	=	Asztalosok Szaklapja	Nsz	=	Népszava
AV	=	Arad és Vidéke	Nsz N	=	Népszava Naptár
AWCh	=	Arbeiter Wochen Chronik	Sz Sz	=	Szabok Szaklapja
El	=	Ellenzék	TR	=	Telegraful Român
Ep	=	Építőmunkás	TZ	=	Temesvarer Zeitung
Gtb	=	Gutenberg	Typ	=	Typographia
Kf	=	Kőfaragó	Vst	=	Volksstimme
Kv	=	Kolozsvár	Vw	=	Volkswille

DIE BIBLIOGRAPHIE DER ARBEITERBEWEGUNG IN BRAȘOV (KRONSTADT) VON DEN ANFÄNGEN BIS ZUM JAHRE 1900

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser stellt eine Auswahlbibliographie über den noch ungenügend erforschten Zeitabschnitt, von den Anfängen und der Entwicklung der Arbeiterbewegung bis zum Jahre 1900, zusammen. Es wird auf Quellen hingewiesen, die wesentlich zur Vertiefung der ortsgeschichtlichen Forschungen betreffend die Rolle des Proletariats aus Brașov (Kronstadt) und Umgebung im Rahmen der Arbeiter — und sozialistischen Bewegung beitragen können.

Die Arbeit gliedert die Dokumente in folgende Kapitel :

- I. Lage der Arbeiterklasse, Forderungen, Streiks.
- II. Organisationen der Arbeiterklasse (berufliche und politische)
- III. Die sozialistische Presse und Propaganda.
- IV. Parteidokumenten.

CONTRIBUȚII PRIVIND PARTICIPAREA MASELOR POPULARE DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI LA REVOLUȚIA BURGHEZO-DEMOCRATICĂ DE LA 1848 DIN ȚĂRILE ROMÂNE

ION MÎNDREA și ȘTEFAN MIKLOS

Revoluția de la 1848 din țările române, izvorită din aceleași condiții ale dezvoltării materiale și spirituale ale societății românești din Moldova, Transilvania și Țara Românească, a avut un caracter organic și unitar. Revoluția a fost unitară nu numai prin exprimarea acelorași năzuințe, proprii tuturor românilor, ci și prin legăturile continue între centrele revoluționare din cele trei provincii, părți componente ale aceluiași trup național.

Desfășurându-se pe fondul luptei generale împotriva feudalismului, a stării de exploatare socială și oprimare națională exercitată de clasele privilegiate din Transilvania, vîrtejul revoluției de la 1848 a atras cu repeziciune masele țărănești, pe orășenii și intelectualii din districtul Făgărașului. Ca pretutindeni unde a avut loc, și pe aceste meleaguri revoluția era chemată să rezolve năzuințele de veacuri ale populației românești, de libertate socială, independentă și unitate națională.

Grele sarcini feudale, samavolniciile nobililor și ale diferiților dregători apăsau greu pe umerii țărănimii din districtul Făgărașului, fie ea dependentă sau nu. Aici, ca de altfel în întreaga Transilvanie marea majoritate a iobagilor o formau țărani români¹. După legea urbarială din 1847, în stare de iobăgie se aflau locuitorii din 51 de comune ale districtului Făgăraș. Alături de comunele iobăgite mai existau comune scutite, numite „boierești” sau cele „militarisate”².

¹ Ștefan Mateș, *Situația economică a Românilor din țara Făgărașului*, Cluj, 1935, p. XLI.

² George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, Sibiu, 1889, vol. I, p. 647—648.

Starea materială a iobagilor era deosebit de grea. De pe un pământ redus ca întindere țăranul iobag trebuia să scoată, cu mijloace de lucru rudimentare, cu vite slabe sau rău întreținute, un minim necesar existenței familiei sale. De asemenea prin munca sa întreținea „curtea domnească”, suporta partea cea mai mare a poverilor față de comitat și față de stat.

În schimbul pământului pe care-l lucra („sesie“), pentru întreținerea familiei sale, iobagul trebuia să facă „robotă” și alte prestații feudalului, să dea zeciuială și daruri la diferite ocazii. Cea mai anevoioasă povară a iobagilor era robota. Aceasta, însă, deși fixată de unele „urbarii” din Ungaria în funcție de mărimea sesiei, era de multe ori fixată „după datină”, ceea ce lăsa cîmp liber samavolniciilor proprietarilor. Robota și mărimea sesiei iobăgești era variată ca mărime de la sat la sat. Astfel, în comuna Veneția de Sus, iobagii cu o sesie de 25—40 gălete (12,5—20 jugăre) de semăntură și finaț lucrau pe moșia nobilului cîte 3 zile pe săptămînă, iar cei cu o sesie de pînă la 20 gălete (10 iugăre), lucrau 2 zile pe săptămînă. În comuna Părău situația era puțin schimbată. Aici, iobagii care dețineau o sesie de 60—70 gălete (30—35 jugăre), prestau cîte 4 zile de lucru pe săptămînă, cei cu sesii de 40—50 gălete (20—25 jugăre), munceau cîte 3 zile pe săptămînă, iar cei care dețineau pământ pînă la 40 gălete (20 jugăre), munceau pe pământul feudalului cîte 2 zile pe săptămînă³. O situație mai grea o aveau iobagii din comunele de munte, unde pământul de arătură al sesiei era foarte mic. Așa de exemplu, în comuna Șinca-Veche, o sesie de mărime mijlocie avea doar 1—2 gălete de pământ pentru arătură⁴.

Pe lingă robotă, numeroasele obligații și în primul rînd „dijma” se-cătuiiau complet avutul țăranului. În comuna Viștea de Sus, țăranii dă-deau baronului Iosif Brukenthal, „dijma domnească la curte din tot felul de bucate ce prășiau la cîmp a 10-a parte. Din picioici și fasole numai de 2 ani de zile a început curtea a lua cu sila...”. Tot în această comună dijma se mai dădea „de la un porc, 1 creițar, de la un miel iar un creițar, cine are 10 miei acela dă un miel în dijmă”⁵. Iobagii de aici se plîng contra sistemului dijmei în muncă, care, „la vremea secerii, la sapă, la coasă și la

³ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. LXV.

⁴ *Ibidem*, p. LXV—LXVI.

⁵ Datele sînt luate din documentul „Răspunsul iobagilor români din Viștea de Sus la cunoscîrția urbarială din 1820 în Țara Făgărașului” (vezi Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 381 și 385).

tot felul de lucru cînd îi grabnic ne ține cîte 3 zile și nu face cu oamenii cum **ar** trebui să facă, fără ca pe vitele ne ia cu biraele cele domnești⁶.

Din cauza grelelor sarcini feudale, a deposedărilor de păduri, pășuni, pămînturi, țărănimea din satele „Țării Oltului“, fie ea dependentă sau nu, se ridică la luptă în masă împotriva nobililor, a dregătorilor și a întregii administrații, reprezentată în majoritate de funcționari maghiari. Încă din primăvara anului 1848, rapoartele autorităților regimului habsburgic vorbeau de „serviciile refuzate de subalternii nobililor din Făgăraș. . .“⁷

Alături de țărănime vor îmbrățișa nobilele idealuri ale revoluției o serie de orășeni, meșteșugari și intelectuali; ei se fac interpreții năzuințelor seculare de libertate ale populației românești de pe aceste meleaguri.

În districtul Făgărașului, unde s-au dezvoltat de timpuriu meșteșugurile, în general cele casnice, existau în preajma anului 1848, pe lângă „tehurile“ (breslele) din orașul Făgăraș, printre care cea mai importantă era corporația tăbăcarilor, o serie de meșteșugari individuali: lemnari, măcelari, croitori etc., răspinziți mai ales la sate⁸.

Printre intelectualii români făgărășeni, care s-au făcut cunoscuți pentru ideile lor înaintate, se numărau în primul rînd dascălii școlilor confesionale, printre care amintim pe Petru Popescu (dascăl și paroh), participant la revoluție cu gradul de maior, pe Bucur Comșa, sau pe renumitul „învățăcel“ Adam Coțaveiu, care a slujit școala, „tocmai pe timpul revoluției“, învățînd atît pe copiii din oraș, cît și pe cei din sate⁹.

Orășenii, fie ei intelectuali sau meșteșugari au fost participanți direcți la acțiunile revoluționare. Reflectînd starea de spirit ce îi cuprinsese pe aceștia, un raport al autorităților administrative al birarului orașului, preciza că, în Făgăraș „mulți orășeni străpuși de ideile epocii prezente, în deosebi cei români, manifestă nesupunere și înclinății spre tulburarea liniștei publice“¹⁰.

Încă de la începuturile revoluției în Transilvania, românii din Țara Oltului își vor manifesta dorința de a participa alături de frații lor la ma-

⁶ *Ibidem*, p. 383.

⁷ Arhivele statului Sibiu, Protocolul al II-lea al Universității săsești, între 1846—1848, p. 618. act. nr. 618 din 31 mai 1848.

⁸ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. CI—CXI.

⁹ Nicolau Aron, *Monografia bisericilor, școalelor și reuniunilor române din Făgăraș*, Făgăraș, 1913, p. 40, 56, 96.

¹⁰ Arhivele statului Brașov, fondul Prefectura Făgăraș, doc. nr. 99/1848.

rile acțiuni ale națiunii. În zilele premergătoare Adunării Naționale din 3/15 mai 1848, printre miile de țărani din toate colțurile țării, care se îndreptau spre Blaj, se numărau și locuitorii satelor făgărășene¹¹. Înflăcăratele discursuri de pe Cimpia Libertății, cele 16 puncte ale petiției naționale, ce demonstau voința dirză a maselor de a-și vedea respectate revendicările lor sociale și naționale, au avut menirea să entuziasmeze inimile românilor făgărășeni. Semnificativ este și faptul că, printre cei aleși să prezinte la împărat cererea națiunii de la Blaj, se numărau și reprezentanți ai acestui ținut¹².

În urma hotărîrii dietei de la Cluj, din mai 1848, de încorporare a Transilvaniei la Ungaria, a intensificării măsurilor represive ale autorităților maghiare, revoluția din Transilvania intră într-o nouă fază a desfășurării sale. Românii transilvăneni se vor aduna între 3/15—12/25 septembrie în cadrul celei de a treia adunări de la Blaj. Aici s-a hotărît organizarea și ridicarea armată a poporului român ardelean¹³. Aceasta era consecința ne-număratelor samavolnicii ale dregătorilor și domnilor de pămînt, ale jafurilor, bătăilor și inchisorilor pe care le-au suportat revoluționarii români.

În toamna anului 1848, masele țărănești au pornit pe drumul vechi al luptei împotriva nobililor care căutau să mențină și să intensifice exploatarea precum și împotriva persecuțiilor și abuzurilor dregătorilor comitatului. Sînt semnalate acțiuni ale obștilor țărănești din comunele Drăguș, Ucea de Jos, Sîmbăta de Jos, Iași, Voivodeni, de ocupare prin forță a unor proprietăți ale curții nobilare a boierului Iosif Brukethal. Din acest motiv, el se va adresa Comitetului de păcificațiune din Sibiu (Comitetul Națiunii Române) ca acesta să ia grabnice măsuri contra „jafurilor care s-au făcut. . .” în aceste comune asupra pădurilor și proprietăților sale, cerînd „să se întocmească o comisie, care să aducă la lumină făcătorii de pagube și a pedepsi pe vinovați în modul cel mai aspru. . .”¹⁴. Totodată, acesta roagă Comitetul să dea „puternică poruncă”, ca țărani să nu se ridice împotriva unor dregători ai săi¹⁵. Asemenea acțiuni țărănești au avut loc și pe proprietatea grofului I. Teleki, în comuna Arpașul de Sus, unde locuitorii au intrat în pădurea nobilului și în suprafețele de fină¹⁶.

¹¹ Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, Editura politică, 1966, p. 145.

¹² George Barițiu, *op. cit.*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 124—125.

¹³ *Ibidem*, p. 242—249.

¹⁴ Arhivele statului Brașov, fondul Prefecturii Făgăraș, doc. nr. 92/1848.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, doc. nr. 93/1848.

Alături de acțiunile contra proprietăților nobiliare, țăranii din districtul Făgărașului au opus o dîră rezistență față de recrutări. În septembrie 1848, în mai multe comune, printre care Perșani, Cuciulata, satul Lupșa, țăranii s-au opus comisiei de recrutare, căutînd să împiedice înregistrarea și recrutarea tinerilor în armată, sub motivul că ei nu vor servi intereselor de clasă ale nobilimii¹⁷.

La începutul lunii septembrie a anului 1848 acțiunile antifeudale ale locuitorilor Făgărașului căpătau un tot mai pronunțat caracter revoluționar. Descriind atmosfera revoluționară din această parte a țării, „Gazeta Transilvaniei” nota că „Se mai sună tare ca românii săteni provinciali ar sta gata a cere arme și a se militariza în regimente de graniță...”.¹⁸

La scurt timp în Țara Făgărașului se va organiza una din cele 15 legiuni române constituite pe baza hotărîrii Adunării Naționale din septembrie de la Blaj și aprobate în 21 octombrie de înalta comandă generală din Sibiu¹⁹. La conducerea acestei legiuni au fost ales prefectul Iovian Brad²⁰

Legiunea Țării Făgărașului, condusă de prefectul Iovian Brad, numit în această funcție de Comitetul Național Român, se va baza, în împrejurările dramatice ale revoluției, numai pe contribuția materială a românilor făgărășeni. Din punct de vedere al organizării, Prefectura română a Țării Făgărașului a împărțit teritoriul districtului în mai multe centurii și decurii, organizînd apărarea militară cu ajutorul populației satelor²¹.

Lîngă orașul Făgăraș, în comuna Șercaia se va organiza tabăra militară a românilor făgărășeni. Aici își va fixa pentru un timp cartierul general felmareșul Gedeon — comandantul suprem al trupelor imperiale din Țara Birsei, care va detașa de acolo pe prefectul Iovian Brad „cu trupa sa de lăncieri”, pentru unele acțiuni militare în Țara Birsei²².

¹⁷ *Ibidem*, actele prezidențiale, doc. nr. 83, 84, 87/1848.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, anul XI, nr. 73 din 6/18 septembrie 1848, p. 301.

¹⁹ George Barițiu, *op. cit.*, p. 309—311.

²⁰ Iovion Brad, născut la 20.X.1817 la Orlat, își termină studiile la școala din Blaj, după care trece în România, ca profesor de limba germană la școala din Craiova. Reîntors la 1848 în Transilvania, este numit prefect în districtul Sibiului iar apoi în districtul Făgărașului (C. Diaconovici, *Enciclopedia Română*, vol. I, Sibiu, 1898, p. 558; Silvestru Moldovan, *În Panteon*, Sibiu, 1901, p. 70). În timpul celei de a treia Adunare de la Blaj, din septembrie 1848 tinărul locotenent de grăniceri, Iovion Brad va fi alături de Avram Iancu și Axente Sever, în mobilizarea românilor la adunare, va conduce coloanele de grăniceri de la Orlat la Blaj. În aceste momente el va fi în fruntea acțiunilor de organizare și instruire militară a românilor (Al. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, vol. III, p. 48, 57, 58; George Barițiu, *op. cit.*, p. 245).

²¹ Arhivele statului Brașov, fondul Prefecturii Făgăraș, oct. nr. 10/1849.

²² *Ibidem*; G. Barițiu, *op. cit.*, p. 318—319.

Despre organizarea Legiunii române a Făgărașului vorbește și „Gazeta Transilvaniei“, care arată că, în tabăra de la Șercaia s-au adunat la 23 octombrie 1848, din tot districtul Făgărașului „o mare sumă de români armați și căpitani sub prefecții lor comandanți“. Același ziar anunța că, în acest ținut „numărul românilor armați va trece de peste 10 mii, partea cea mai mare cu lance“²³. Din tabăra de la Șercaia sînt cunoscute faptele militare ale unor conducători ca viceprefectul Ioan Comșa sau centurionul Voicila din Cuciulata, care au organizat detașamente armate românești și acțiunile de apărare a Țării Oltului²⁴.

Acțiunile revoluționare se îndreptau în această perioadă tot mai insistent împotriva autorităților administrative, reprezentate în majoritate de funcționarii unguri. La 25 octombrie toți „oficialii“ (reprezentanții autorității administrative) au fost siliți a demisiona²⁵. Din inițiativa Comitetului Națiunii Române de la Sibiu se iau măsuri și la Făgăraș pentru alegerea unei administrații provizorii²⁶; dreptul de numire pentru posturile de conducere îl exercită generalul comandant Puchner, punînd în fruntea administrației de regulă cite un ofițer pensionat din armata imperială, iar ca „Adlatus“ (adjunct) un conducător român. Astfel, la Făgăraș e numit la 30 octombrie ca vicecăpitan un colonel pensionar, avînd ca ajutor pe preotul Moldovan din Racovița și pe tribunul Ioan Iovian Brad (prefect al Legiunii române)²⁷.

Această situație provizorie durează pînă la 12 noiembrie 1848, cînd vor avea loc alegeri și numiri generale în administrația orașului. Anunțînd acest eveniment „Gazeta Transilvaniei“ menționa că: „Astăzi districtul Făgărașului sau mai pe românește Țara Oltului avu o zi mare, însemnată, scumpă. Astăzi poporul român în număr de 70 mii își alege prin ai săi deputați pe oficialii de ținut...“²⁸.

Pentru organizarea alegerilor Comitetul Națiunii Române delegase pe tribunii August Treboniu Laurian și Ion Bran, conducători ai revoluției din Transilvania²⁹, membri ai Comitetului.

²³ „Gazeta Transilvaniei“, anul XI, nr. 84, din 14/26 octombrie 1848, p. 345.

²⁴ Arhivele statului Brașov, fondul Prefecurii Făgăraș, oct. nr. 10/1849.

²⁵ „Gazea Transilvaniei“, anul XI nr. 85 din 18/30 octombrie 1848, p. 305—351.

²⁶ *Ibidem*, nr. 88 din 28 octombrie 1848 p. 363.

²⁷ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, 1961, p. 97.

²⁸ „Gazeta Transilvaniei“, anul XI, nr. 90 din 4/16 noiembrie 1848, p. 369.

²⁹ *Ibidem*; vezi și Ioan Cavalev de Pușcariu, *Note despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 9.

În cadrul unui entuziasm general sînt aleși secretari ai adunării George Barițiu, Ioan Bran, Ion Popazu, David Almășan și Dimitrie Popovici. Poporul adunat a aprobat apoi prin aclamație alegerea următorilor funcționari administrativi în districtul Făgărașului: vicecăpitan — David Almășan, fost profesor la Vălenii de Munte; notar prim — Ion Aldulea, fost avocat, în Brașov; vice notar — Nicolae Găetan, jurist; perceptor — Constantin Secăreanu, avocat, secretar la magistratul Brașovului. De asemenea au fost aleși asesori următorii: Matei Pop (deputat la Pesta); Aron Pumnu (în absență), profesor de filozofie la Blaj; Ioan Codrea (Drăgușan), profesor la Ploiești; Dimitrie Popovici, („tricesimator“) la Brașov; Gh. Șullerii (Suleriu), avocat la Sibiu; Ioan Pușcașu (Pușcariu), jurist, profesor la Brașov; Ilie Morariu și Gheorghe Făgărășianu. Dintre cei aleși, majoritatea erau intelectuali din Țara Birsei; din districtul Făgărașului au fost aleși 5 funcționari³⁰.

Subliniind importanța acestui eveniment și bucuria locuitorilor din districtul Făgărașului odată cu instaurarea administrației românești, „Gazeta Transilvaniei“ arată că, „alegerile au constituit cea mai mare și mai dreaptă bucurie a tuturor românilor“³¹. Tot atunci, salutînd aceste mari acte politice, instaurarea administrației românești la Făgăraș și în alte centre, Nicolae Bălcescu, arăta că aceste fapte vor constitui cheazăia triumfului de mîine al revoluției³².

Confirmarea alegerilor de la Făgăraș s-a făcut prin înaltul ordin al comandantului general imperial din Transilvania, la 6 decembrie 1848³³.

Instaurarea administrației românești de la Făgăraș, constituie încă un moment important în cadrul legăturilor conducătorilor revoluționari din țările române. Unii revoluționari români de origine transilvăneni, ca: David Almășanu, Ion Codru-Drăgușan, profesori în Țara Românească, care au avut un rol activ în revoluție, reîntorși în Ardeal în 1848, îndeplinesc pe lângă Comitetul Națiunii Române din Sibiu o serie de acțiuni revoluționare, devin purtătorii ideilor înaintate ale revoluției din principate, stabilesc legături și contacte cu fruntașii mișcării revoluționare din Transilvania, cu cei din „Țara Birsei“ și „Țara Oltului“.

³⁰ „Gazeta Transilvaniei“, anul XI, nr. 90 din 4/16 noiembrie 1848, p. 369; vezi și Ioan Cavaler de Pușcariu, *op. cit.*, p. 9 și 22; Andrei Birseanu, *Istoria Școalelor Centrale din Brașov*, 1902, p. 578; C. Diaconovici, *Enciclopedia Român*, tomul I, Sibiu, 1898, p. 92, 692, 695.

³¹ „Gazeta Transilvaniei“, anul XI, nr. 90 din 4/16 noiembrie 1848, p. 369.

³² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834—1849* București, 1967, p. 184.

³³ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 101 din 13 decembrie 1848, p. 1.

Noua administrație instaurată a constituit o adevărată autoritate politică românească, care a apărut, în tot decursul activității sale drepturile politice și civile ale poporului român. Încă de la instaurarea ei, administrația românească de la Făgăraș a fost considerată ca un organ al voinței poporului român, care avea menirea să înlătuiească dreptatea pentru cei asupriți. De aceea, locuitorii districtului îi vor cere în repetate rânduri ajutorul contra abuzurilor nobililor. Astfel, în luna noiembrie 1848, faptul bătrînilor din comuna Arpașul de Sus înaintează o plîngere administrației românești a Făgărașului, în numele locuitorilor, a soldaților grăniceri din comuna și a celor din cătunul Lupșa, în care arată „Onoratului comitet al Făgărașului“, abuzurile curții nobiliare a grofului Teleki, care le-a ocupat prin forță o parte din pămînturi, trei munți mai multe suprafețe de fînațuri și pădure³⁴.

Activitatea administrației române a districtului Făgăraș a fost coordonată de Comitetul Națiunii Române din Sibiu. Printr-o serie de adrese ale acestui comitet, semnate de George Barițiu și Florian Aron, se trimiteau autorității de aici, dispoziții și sarcini izvorîte din mersul evenimentelor revoluționare. Pe această cale se cerea administrației Făgărașului să manifeste răspundere față de drepturile cetățenilor sași, să stăvilească orice manifestare de învrăjbire națională³⁵.

La sfîrșitul anului 1848 în Transilvania a pătruns armata maghiară, condusă de revoluționarul Iosif Bem; ca urmare revoluția a intrat într-o nouă fază. În luna martie 1849, odată cu trecerea trupelor maghiare conduse de I. Bem de la Sibiu și Făgăraș și de aici la Brașov, prefectura și administrația română a Făgărașului se dezorganizează. O parte din conducătorii acesteia, printre care David Almașan, I. Codru-Drăgușan, Ioan Pușcariu, la fel ca și ceilalți conducători români ai revoluției, se vor refugia în Valahia³⁶.

În decursul existenței lor, prefectura și administrația română a Făgărașului au adus o contribuție importantă la cauza generală a revoluției. Conducătorii acestora, prin faptele lor revoluționare se înscriu în rîndul generației eroice a anilor 1848—1849, din țările române.

³⁴ Arhivele statului Brașov, fondul Prefectura Făgăraș, pachet nr. 1371—2124.

³⁵ *Ibidem*, doc. nr. 97/1849, nr. 43/1848.

³⁶ *Ibidem*, doc. nr. 21, 53, 54/1849, oct. nr. 68/23 aprilie 1849 ; vezi și Ion Căvaller de Pușcariu, *op. cit.*, p. 22.

Alături de întregul popor, românii făgărășeni vor lupta în deceniile următoare, sub îndemnul mărețelor idei pașoptiste pentru unirea, independența și desăvîrșirea unificării statului național român. Mărețele idealuri vor fi îndeplinite prin lupta comună a tuturor locuitorilor, din toate regiunile țării, prin eforturile întregii națiuni.

REVOLUTIONÄRE HANDLUNGEN VON 1848/1849 IM FOGARASCHER LAND (ZUSAMMENFASSUNG)

Auf Grund von Archivdokumenten und zeitgenössischen Presseberichten stellen die Verfasser die Teilnahme der Rumänen aus dem Fogarascher Land an den Ereignissen der Revolutionsjahre 1848/1849 dar.

Die erhabenen Ideale der Revolution — die Vernichtung der feudalen Produktionsverhältnisse, das Streben nach Unabhängigkeit und nationaler Einheit — mobilisierten die Bauernmassen, die Stadtbewohner und die Intellektuellen des Fogarascher Distrikts zum Kampf. So wie überall, wo sie ausbrach, war die Revolution auch in diesem Gebiet dazu bestimmt, das jahrhundertelange Streben der rumänischen Bevölkerung nach sozialer Freiheit, nach Unabhängigkeit und nationaler Einheit zu verwirklichen.

Mit den Ereignissen vom Frühjahr 1848, besonders mit der Grossen Nationalversammlung von Blaj (Blasendorf) (3./15. Mai 1848), an der auch Vertreter der Bauern aus den Dörfern der Fogarascher Landes teilnahmen, begannen die revolutionären Handlungen im Gebiete am mittleren Laufe des Altflusses. Die Bauernaktionen in den Gemeinden Drăguș, Ucea de Jos, Sîmbăta de Jos und Voivodeni gehörten mit zu den revolutionären Ereignissen und richteten sich gegen die Adelshöfe, gegen die Übergriffe der Beamten sowie gegen die gesamten Verwaltungsapparat.

Im Fogarascher Land wurde auf Grund eines Beschlusses der Nationalversammlung in Blaj (Blasendorf) vom September 1848 eine der 15 rumänischen Legionen gebildet. Das Rumänische Nationalkomitee von Sibiu (Hermannstadt) ernannte Iovian Bradu zum Präfekten der rumänischen Legion. Die Legion und ihre Führung wirkten an der Spitze der revolutionären Aktionen zur Organisation und Verteidigung des Fogarascher Landes.

Die revolutionären Ereignisse vom Herbst 1848 brachten die Beseitigung der „Offizialen“, der Verwaltungsbeamten von Făgăraș (Fogarasch)

sowie die Durchführung von Wahlen für eine neue, revolutionäre Verwaltung. An diesen Wahlen, die am 12. November 1848 stattfanden, nahmen seitens des Rumänischen Nationalkomitees aus Hermannstadt mehrere Führer der Revolution in Siebenbürgen teil: August Treboniu Laurian, Ioan Bradu, George Barițiu, David Alășeanu, Ion Codru-Drăgușanu u. a. Die rumänische Verwaltung des Fogarascher Landes verteidigte während der ganzen Dauer ihrer Existenz die politischen und bürgerlichen Rechte der Bevölkerung dieses Gebietes. Nach dem Einzug der vom Revolutionsgeneral Josef Bem geführten ungarischen Armee im Frühjahr 1849 in Siebenbürgen, wurde die rumänische Legion und die rumänischen Verwaltung im Fogarascher Land aufgelöst und ihre Führer flohen in die Walachei. Die revolutionären Aktionen der Fogarascher Rumänen in den Jahren 1848/1849 sind ein wesentlicher Bestandteil des Kampfes gegen den Feudalismus, gegen die soziale und nationale Ausbeutung.

ASPECTE DIN LUPTA OAMENILOR MUNCII DIN BRAȘOV SUB CONDUCEREA P.C.R., ÎN ANII 1929—1933

de DORICA BUCUR

Anii 1929—1933 au intrat în istorie ca anii crizei economice de supraproducție, care a cuprins lumea capitalistă și care a afectat profund și România burghezo-moșierească.

Ca și în alte țări, criza industrială din România s-a împletit cu criza din celelalte sectoare ale economiei și în primul rând cu cea din agricultură.

Expresia împletirii crizei din mai multe ramuri ale economiei a constituit-o influențarea și agravarea ei reciprocă. Criza s-a manifestat deosebit de acut în sectorul agrar, unde se mai păstrau rămășițe feudale și unde datorită acestui fapt s-au ruinat milioane de producători agricoli mici și mijlocii.

Puternica dependență economică și financiară a țării noastre de monopolurile străine a contribuit în mare măsură la agravarea și prelungirea crizei economice în România¹. Referindu-se la acești ani grei din istoria țării noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, arăta: „În România, criza de supraproducție a fost agravată de o serie de factori de ordin intern și extern, printre care acela că în economia noastră predomină o agricultură înapoiată cu puternice rămășițe feudale. La aceasta se adaugă creșterea datoriilor externe ale țării, acapararea unor întreprinderi importante de către capitalul străin,

¹ Ilie Ceaușescu, P.C.R. — *Steagul luptelor revoluționare, din anii 1929—1933* Editura științifică, București, 1971, p. 18, 1933 — *Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști din România*, București, 1971, p. 11; Simion Cutișteanu, *Lupta maselor muncitoare din România în primii ani ai crizei economice mondiale a capitalismului (1929—1933)*, în *Cvmdava* IV, Brașov, 1970, p. 361.

scăderea catastrofală a prețurilor produselor destinate exportului, concomitent cu menținerea la un nivel ridicat a prețurilor produselor importate².

În anii crizei economice clasele dominante din România au fost cuprinse și de o profundă criză politică. Criza politică s-a manifestat printr-o accentuată instabilitate guvernamentală care a dat loc la o serie de schimbări și remanieri de cabinete. În anii 1929—1933 s-au perindat la conducerea statului 10 guverne, ceea ce a dovedit incapacitatea lor de a rezolva problemele economice și politice ale regimului burghezo-moșieresc.

Clasele exploatatoare au încercat să facă față crizei economice și să iasă din ea prin aruncarea poverilor grele asupra maselor muncitoare de la orașe și sate. În acest scop au luat o serie de măsuri între care au fost: intensificarea exploatării clasei muncitoare, concedierea masivă a muncitorilor și micilor funcționari, înrăutățirea condițiilor de muncă a celor rămași în producție, scăderea catastrofală a salariilor prin introducerea așa-numitelor „curbe de sacrificiu“, aplicarea amenzilor, mărirea impozitelor directe și indirecte prin creșterea taxelor, îndeosebi la mărfurile de larg consum etc³.

Măsurile luate de burghezia română în colaborare cu capitaliștii străini au fost îndreptate îndeosebi împotriva clasei muncitoare, al cărui proces de radicalizare era în creștere și a cărei luptă revoluționară cunoștea o puternică ascensiune.

Ca urmare a adâncirii la maximum a contradicțiilor sociale, a înrăutățirii situației maselor muncitoare, în anii crizei economice de supraproducție s-au desfășurat sub conducerea Partidului Comunist Român, care activa în adâncă ilegalitate, puternice și de amploare lupte revoluționare. Partidul comunist, forța politică cea mai înaintată din țară, s-a ridicat cu hotărâre în apărarea intereselor maselor muncitoare, împotriva ofensivei claselor exploatatoare de aruncare a greutăților crizei pe spinarea oamenilor muncii. Cu sacrificii deosebite, P.C.R. a reușit să conducă lupta oamenilor muncii pentru obținerea unor importante succese. Luptele din anii crizei economice au constituit exemple concludente pe baza cărora pro-

² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român*, din volumul, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*", p. 361—362.

³ Simion Cutișteanu, *op. cit.*, p. 362.

letariatul s-a convins încă o dată că numai sub conducerea unui asemenea partid înaintat, marxist-leninist este posibilă victoria⁴.

Secția locală din Brașov, încadrându-se în lupta generală condusă de P.C.R. pe întreg cuprinsul patriei, a organizat și condus acțiunile oamenilor muncii pentru revendicări economice și politice, pentru ieșirea revoluționară din criză.

Pe plan local au fost organizate greve, mitinguri, demonstrații, au luat ființă secții ale organizațiilor legale conduse și îndrumate de P.C.R., au apărut ziare și reviste care au mobilizat oamenii la luptă. De asemenea s-a editat și difuzat un impresionant număr de manifeste, care se adresau muncitorilor, intelectualilor și tuturor categoriilor de cetățeni din județul nostru. Ele duceau cuvântul partidului în rândul oamenilor muncii pe care îi mobiliza la luptă.

Anul 1929 se caracterizează în ce privește lupta dusă în județul Brașov, ca de altfel în întreaga țară, prin faptul că au avut loc numeroase acțiuni revendicative ale muncitorilor din diferite ramuri industriale, care au îmbrăcat forme și metode de la cele mai simple pînă la cele mai complexe și violente.

În 20 februarie 1929, un număr de 360 șomeri, mulți din ei foști salariați ai fabricilor de vagoane „Voina” și „Honterus”, sub conducerea comunistului Gheorghe Rusu, au organizat o demonstrație în fața primăriei municipiului Brașov, cerînd acordarea unui ajutor pentru șomeri. Li s-au promis ajutoare care urmau să fie acordate pe baza unei liste nominale întocmite de reprezentanții lor⁵.

În primăvara anului 1929, Congresul Sindicatelor unitare, care și-a desfășurat lucrările la Timișoara, a avut între altele drept scop pregătirea muncitorilor pentru lupta ce urmau să o susțină în etapa în care intrase țara noastră în anii crizei 1929-1933. La congres s-au stabilit îndatoririle organizațiilor sindicale și ale Consiliului general sindical unitar, s-a preconizat crearea comitetelor de fabrică, menite să reprezinte muncitorii în conflictele cu patronii și atragerea a cît mai mulți membri în sindicatele revoluționare. Lucrările congresului au fost întrerupte de autorități. Sindicatele unitare au fost desființate, iar participanții arestați. Din delegația care a reprezentat Sindicatele unitare din Brașov la Congresul de la Timișoara au făcut parte între alții Fodor Iosif, Bernat, Abraham, Wilhelm Melasz, Sonia

⁴ Ilie Ceașescu, *op. cit.*, p. 110.

⁵ Arhivele Statului Brașov, fondul Colecția documente privind mișcarea muncitorească din Brașov în anii 1917—1944, documentul nr. 133.

Abraham. Între cei arestați în timpul desfășurării congresului au fost și Sonia și Bernat Abraham, care au fost judecați și condamnați la câte 6 luni închisoare⁶.

Desființarea sindicatelor unitare a fost o grea lovitură dată mișcării muncitorești din țara noastră încă din primul an al crizei economice. În aceste condiții, mulți dintre comuniștii care au făcut parte din sindicatele unitare, au hotărât să intre în sindicatele social-democrate, să-și desfășoare activitatea acolo, întărind aripa revoluționară a acestora.

Grupul tineretului comunist de pe lângă Sindicatele unitare a ținut mai multe adunări și a organizat săptăminal seri culturale la sediul acestora de pe str. Roșiori nr. 24 (azi nr. 26), în care se dezbăteau probleme de politică internă și externă. Asemenea adunări au avut loc la 8 februarie 1929, 12 februarie, 1929, 18 februarie 1929, 22 februarie 1929, 26 februarie 1929, 21 martie 1929, 12 aprilie 1929⁷. La adunarea din 21 martie s-a dezbătut programul Congresului Sindicatelor unitare, care avea să se desfășoare în primele zile ale lunii aprilie la Timișoara.

După închiderea sediului Sindicatelor unitare din Brașov, care a avut loc la 10 aprilie 1929, membrii Sindicatelor unitare cit și tineretul comunist au ținut o serie de întruniri și au organizat întâlniri conspirative⁸.

Astfel, la 24 aprilie 1929, a avut loc o ședință a comuniștilor care s-a ținut în aer liber în spatele fabricii de gaz aerian⁹. În zilele următoare, la 29 aprilie, tinerii comuniști brașoveni se întâlnesc în valea Răcădău¹⁰, iar la 11 mai 1929 a avut loc ședința conspirativă în care tineretul comunist din Brașov a ales ca secretar al organizației pe tinărul Kisgyörgy Tamaș¹¹. În lunile care au urmat, alte ședințe și întruniri conspirative au avut loc în diferite case ale comuniștilor brașoveni sau în împrejurimile orașului. La 2 august 1929 a avut loc o ședință conspirativă a tineretului comunist, care s-a ținut în casa comunistului Fodor Iosif de pe str. Dorobanților¹².

Aniversarea zilei de 1 Mai 1929 în Brașov — relatează ziarul „Socialismul” — „s-a sărbătorit cu un deosebit entuziasm. Sala Apollo a fost neîncăpătoare. Întrunirea s-a deschis în acordurile cîntecelor socialiste into-

⁶ Din relatările tov. Bernat Abraham secretar al Sindicatelor unitare din Brașov între anii 1924—1929.

⁷ Arhivele Statului Brașov, loc. cit. nr. 117, 119, 125, 132, 134, 151, 158.

⁸ Ibidem, documentul nr. 159.

⁹ Ibidem, documentul nr. 161.

¹⁰ Ibidem, doc. nr. 163.

¹¹ Ibidem, doc. nr. 165.

¹² Ibidem, doc. nr. 166

nate cu corul „Stăruința”¹³. Cu această ocazie au luat cuvîntul dr. Iancu Iancu și Kerekes Mór care au vorbit în limbile română, maghiară și germană despre importanța zilei de 1 Mai, făcînd un istoric al acestei zile. Serbarea în cinstea zilei de 1 Mai s-a încheiat cu o reprezentație teatrală cu piesa „Femeile muncitoare”¹⁴.

Comuniștii brașoveni s-au bucurat tot timpul de sprijinul și îndrumarea C.C. al P.C.R. prin instructorii și delegații trimiși în acest județ pentru a da indicații privind obiectivele și mijloacele de luptă în perioada respectivă. În vara și toamna anului 1929 activitatea comuniștilor s-a intensificat. La 23 august 1929 are loc o întrunire conspirativă a comuniștilor brașoveni, la care a participat, dînd indicații și îndrumări, Alexandru Dobrogeanu Gherea, reprezentant al C.C. al P.C.R.¹⁵. La întrunirea respectivă s-au discutat, între altele, și acțiunile ce urmau a fi organizate pe plan local împotriva procesului celor 60 de comuniști arestați la congresul Sindicatelor unitare de la Timișoara. Aceste acțiuni se bucurau de adevărată muncitorilor cu atît mai mult cu cît în proces se aflau și cîțiva brașoveni¹⁶.

În perioada interbelică, ziua de 1 August a fost socotită zi de luptă împotriva războiului imperialist¹⁷ și, în acest spirit, organizația locală P.C.R. și U.T.C. a desfășurat în mai mulți ani acțiuni care să marcheze această dată. Acționînd sub îndrumarea organizației locale a P.C.R., tinerii comuniști brașoveni au răspîdit în rîndul muncitorilor de la tunelul Teliu, cu ocazia zilei de 1 August 1929, mai multe exemplare din ziarele „Viața muncitoare” și „Munkásélet” care consemnau, în ample articole importanța acestei zile. În anii care au urmat, ziua de 1 August a fost sărbătorită prin greve, întruniri și demonstrații de protest, răspîndire de manifeste, arborare de steaguri roșii¹⁸. Poliția a efectuat mai multe arestări în rîndurile comuniștilor și uteciștilor, unii dintre aceștia fiind judecați și condamnați¹⁹.

Cu ocazia zilei de 1 August 1929, secția locală a P.C.R. și U.T.C. din Brașov a lansat manifestul intitulat „1 August” care chema la luptă pentru solidaritate internațională.

¹³ „Socialismul” din 5 mai 1929.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Arhivele Statului, doc. nr. 168.

¹⁶ Ibidem, doc. nr. 171.

¹⁷ *File din istoria UTC*, Editura politică, București 1971, p. 160.

¹⁸ Arhivele Statului Brașov, fondul Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov în anii 1917—1944, doc. nr. 192.

¹⁹ Loc. cit. doc. nr. 225.

„Muncitorimea trebuie să arate prin demonstrații de stradă, prin greve sau prin întreruperea muncii că este unită și solidară“² și că va lupta împotriva pericolului de război imperialist.

Reprezentanții puterii s-au înșelat crezând că prin represii vor reduce la tăcere proletariatul înfometat. Clasa muncitoare s-a pregătit și a desfășurat noi lupte pentru cucerirea revendicărilor ei legitime. Astfel, în toamna anului 1929 au avut loc greve la mai multe întreprinderi din țară între care și la fabrica de locomotive și vagoane „Romloc“ — unde secția locală a P.C.R. a organizat în ziua de 16 noiembrie 1929 o acțiune combatantă. A fost înmănat muncitorilor un manifest, prin care aceștia erau chemați să participe la o adunare la terminarea programului de lucru; în cadrul adunării s-a hotărât declararea grevei împotriva abuzurilor patronale. Documentul menționează că acțiunea de la „Romloc“ era în strinsă legătură cu agitațiile comuniste, ce au avut și au loc la uzinele „Reșița“, fabrica de vagoane „Astra“ din Arad precum și la fabrica „Unio“ din Satu Mare“. În continuare se menționează că întrunirea este condusă de comuniștii de la „Romloc“ și de la fabrica „Schiel“, care fac cunoscut tuturor conținutul mobilizator al manifestului²¹.

Adâncirea crizei economice a fost însoțită de intensificarea măsurilor luate de clasele dominante de a ieși din criză pe seama maselor. Aceste măsuri au determinat proletariatul să-și continue și mai hotărât acțiunile revoluționare pentru a obliga clasele dominante să înceteze ofensiva dezlănțuită împotriva nivelului de trai al oamenilor muncii.

În ceea ce privește situația concedierilor din micile sau marile întreprinderi de pe raza județului Brașov, vom prezenta și câteva documente care constituie exemple revelatoare. Astfel, încă din primele zile ale anului 1929 s-au înregistrat concedieri masive. La mina de cărbuni „Concordia“ din Vulcan, la 22 ianuarie 1929 au fost concediați 122 muncitori²².

În articolul „Concedieri noi la Brașov și pe Valea Mureșului“ ziarul „Socialismul“ arată cum cunoscuta fabrică de reparat vagoane de cale ferată „Romloc“, „... a preavizat zilele acestea un număr de 200 muncitori metalurgiști. De la atelierele de tâmplărie ale acestei întreprinderi vor fi concediați lucrătorii în rate de câte 10. Alte concedieri s-au produs la fa-

²⁰ Muzeul Județean Brașov, secția istorie contemporană.

²¹ Arhiva Muzeului Județean Brașov, fond istorie contemporană.

²² Arhivele Statului Brașov, fondul Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov în anii 1917—1944, doc. nr. 108.

brica de cafea „Frank“ tot din Brașov. Întreprinderile metalurgice „Schiel“, au anunțat și ele că în curînd vor fi nevoite să procedeze la reducerea personalului“²³.

Rezultatul concedierilor este menționat în articolul intitulat „Ocoliți Brașovul“, în care ziarul „Socialismul“ cheamă la solidaritate muncitorii din celelalte orașe cu cei de la fabrica „Schiel“, care erau în conflict cu patronii. „Muncitorii turnătoriei de fier de la fabrica „Schiel“ din Brașov, fiind în grav conflict de muncă cu direcțiunea, toți turnătorii din țară sînt înștiințați să evite a se angaja la acea întreprindere, pînă la lichidarea conflictului“²⁴.

În cursul anilor 1930 și 1931, acțiunile revoluționare ale proletariatului din Brașov s-au intensificat sub îndrumarea secției locale a P.C.R.

Cu ocazia zilei de 1 Mai 1930 secțiunea din Brașov a P.C.R. a lansat manifestul intitulat : „Muncitori șomeri ! Muncitori ! Muncitori !“ prin care proletariatul era chemat la luptă alături de șomeri. „Nu stînd acasă ci luptînd pe stradă ne vom putea cuceri pîinea noastră“. „... cei care lucrează vor ieși în stradă pentru a manifesta. Pentru muncă și pîine. Muncitori din fabrici și ateliere ! Muncitori tineri ! Frații voștri șomeri luptă și pentru voi. Nu merg să vă ia pîinea voastră. . .“ „... Dar nu pot să învingă dacă voi nu stați alături de ei în luptă“. În continuare, manifestul chema la luptă susținută „Pentru Partidul Comunist și Sindicatelor unite. Pentru întărirea lor“²⁵. Un alt manifest lansat de secțiunile P.C.R. și U.T.C. din Brașov, tot în 1930, cu ocazia zilei de 1 Mai, era intitulat : „Muncitori ! Muncitoare ! Tovarăși ! Muncitori tineri !“. Manifestul scoate în evidență toate abuzurile săvîrșite împotriva clasei muncitoare pe care o chema la luptă activă pentru cucerirea revendicărilor economice și politice. „Întîi Mai a fost întotdeauna zi de luptă a muncitorimii din toată lumea“. . . „este zi de luptă a proletariatului. Căminurile noastre sînt închise. Orice mișcare a muncitorimii noastre este înăbușită în singe. Presa noastră este confiscată. Toată poliția, siguranța și armata este mobilizată contra noastră. Salariile scad din zi în zi. Lipsa de lucru crește din zi în zi și mizeria este deja de nesuferit. . . În fruntea luptelor tuturor muncitorilor și țăranilor asupriți stă partidul comunist și U.T.C., care luptă fără șovăială pentru interesele de toate zilele ale muncitorilor și ale țăranilor și care

²³ „Socialismul“ din 10 ian. 1930.

²⁴ Ibidem

²⁵ Muzeul Județean Brașov, secția istorie contemporană.

luptă pentru prăbușirea societății de azi capitaliste și pentru înfăptuirea societății socialiste“²⁶.

Ziua de 1 Mai 1930 a fost marcată și printr-o mare serbare în organizarea căreia comuniștii au avut rolul principal. „Sala cea mare a cinematografului „Apollo“ — nota ziarului „Socialismul“ — a fost neîncăpătoare pentru a primi în această frumoasă zi de mai muncitorimea dornică de a auzi cuvântul socialismului mintuitor“. Au fost rostite cuvântări și discursuri în care s-a făcut istoricul zilei de 1 Mai și care au chemat muncitorimea brașoveană la luptă pentru cucerirea revendicărilor economice și politice. Vorbitorii au arătat că „dacă muncitorimea, va persevera în lupta începută cu frăție și idealism, nu mai e departe ziua când vom vedea înfăptuit visul de veacuri al omenirii, societatea bazată pe dreptate și egalitate“. Cu aceeași ocazie s-a subliniat importanța presei muncitorești în lupta pe care o ducea proletariatul pentru cucerirea drepturilor sale. „Serbarea a luat sfârșit în însuflețirea generală cu cîntece, executate de corul muncitoresc „Stăruința“ și reprezentarea unei piese de teatru“²⁷.

La 1 August 1930, secția locală a P.C.R. și a U.T.C. din Brașov au lansat manifestul intitulat : „Muncitori ! Muncitoare ! Muncitori tineri ! Tănrani ! Tovarăși !“ în care se spunea : „Tovarăși ! Întîi August este ziua de luptă și de mobilizare a proletariatului mondial în contra războiului imperialist. Proletariatul în toată lumea iese în stradă, demonstrează în contra războiului imperialist, luptînd totodată pentru revendicările zilnice... În această luptă trebuie să ia parte cu energie și proletariatul din România“²⁸. În continuare, manifestul chema la luptă împotriva reducerilor de salariu, a concedierilor, pentru ajutorarea șomerilor de către stat, pentru activitatea deschisă a Sindicatelor unitare și a tuturor organizațiilor revoluționare din țară²⁹.

În anii aceștia, în pofida condițiilor grele ale ilegalității, acțiunile inițiate de organizația județeană P.C.R. și U.T.C. Brașov pentru aniversarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie s-au diversificat tot mai mult. Astfel, în noaptea de 21—22 octombrie 1930, pe drumul și în fața fabricii de celuloză din Zărnești, au fost răspindite manifeste prin care muncitorii și soldații erau îndemnați „să se apropie de ideea comunismului din Rusia și să lupte cu toate mijloacele revoluționare pentru întrona-

²⁶ Ibidem.

²⁷ „Socialismul“ din 11 mai 1930.

²⁸ Muzeul Județean Brașov, secția istorie contemporană.

²⁹ Ibidem.

rea aceluiași sistem și în România”³⁰. De asemenea Kisgyörgy Andraș, de 19 ani, împreună cu un alt tânăr comunist au lipit pe zidurile caselor din Brașov fluturași cu lozinca: „Trăiască Rusia Sovietică!”³¹.

Lupta comuniștilor brașoveni pentru apărarea revendicărilor majore ale maselor a făcut pași înainte odată cu procesul de refacere a propriilor rînduri greu lovite de luptele fracționiste.

Organele administrative ale județului Brașov au făcut de mai multe ori aprecieri asupra activității comuniste. Este revelator în acest sens și procesul verbal din 4 aprilie 1931 întocmit în baza raportului Chesturii Brașov nr. 209 din 1/IV. 1931 care menționează că „În ziua de 29 martie a avut loc o adunare a sindicatelor social-democratice la care au participat și 30 de comuniști”. În seara zilei de 31 martie „sub masca unei conferințe anunțată la sediul Căminului Sindicatelor social-democrate s-a ținut o adunare cu caracter revoluționar la care a participat peste 150 comuniști. A vorbit Dr. Kahana Ernest și Dr. Iancu Iancu. Sindicatul chelnerilor din gruparea social-democrată întrunindu-se în ziua de 27 III pentru constituirea unui nou comitet, a ales ca membri pe cei mai recunoscuți comuniști din Brașov”. În același document se arată că ziarul „Brassói Lapok” publică articole în care „expune unele chestiuni din programul economic al sovietelor relevind concurența pe care acestea o fac piețelor străine, datorită surplusului de producție”³².

Un alt proces verbal încheiat la 4 noiembrie 1931 specifica că „acțiunea de propagandă comunistă în orașul Brașov luase un avînt îngrijorător, iar organizația comunistă locală era dată ca exemplu de Comitetul Central al partidului comunist și celorlalte organizații din țară”³³.

În anul 1932, an de vîrf al crizei economice în România, P.C.R. și organizația sa din Brașov își intensifică activitatea în rîndul tuturor categoriilor de oameni ai muncii, pentru traversarea cu succes a crizei, pentru înlăturarea exploatarei.

Se înregistrează în acest scop și o intensificare a acțiunilor protestatare de stradă ale șomerilor. În urma unei întruniri a șomerilor din Brașov din luna ianuarie 1932 o delegație se prezintă la prefect, cerînd ajutoarea celor peste 1.600 de șomeri (și nu numai a celor 600 trecuți pe listă).

³⁰ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului tribunalului Brașov, dos. nr. 1964/1930.

³¹ Loc. cit., dos. nr. 2091/1930.

³² Arhivele Statului Brașov, fondul Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov, în anii 1917—1944, doc. nr. 144.

³³ Ibidem, doc. nr. 194.

„Muncitorii au constatat nu se știe pentru a cita oară că primesc cu dărnicie și foarte regulat. . . făgăduieli. Dar astea nu astimpără foamea și nu încălzesc“³⁴.

În anul 1932 un număr impresionant de manifeste a fost răspîndit în rîndul locuitorilor din raza județului Brașov, prin care aceștia erau chemați să se afirme ca o forță socială și politică. Un raport al poliției consemnează că un stoc de manifeste a fost primit de către secția locală P.C.R. în ziua de 30 iunie 1932 spre a fi răspîndite în cursul nopții de 1 spre 2 iulie. Manifestele erau intitulate „Pericolul de război bate la ușă“ și erau adresate către „Muncitori, țărani, pensionari, funcționari publici, către toată populația muncitorească“ ; manifestul era lansat de Consiliul regional al Sindicatelor unitare din Ardeal și Banat³⁵.

În anul 1932 aniversarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a prilejuit răspîndirea de manifeste la Zărnești și în colonia minei de cărbuni „Concordia“ din Vulcan, în ziua de 5 noiembrie. La percheziția efectuată la locuințele mai multor tineri comuniști „s-a găsit și un steag roșu cu secerea și ciocanul“. Dintre cei 11 comuniști arestați și anchetați 9 au fost tineri.

Amplasarea acțiunilor desfășurate cu ocazia zilei de 7 noiembrie 1932 a fost rezultatul preocupării Comitetului Regional Țara Birsei al P.C.R. și U.T.C. înființat în ianuarie 1932, care a lansat o serie de manifeste prin care muncitorii vîrstnici și tineri erau chemați la luptă pentru satisfacerea unor revendicări vitale. Într-unul din aceste manifeste intitulat : „Muncitori ! Tineri muncitori ! Muncitori de la orașe !“ se arăta : „La 7 noiembrie se împlinesc 15 ani de cînd frații noștri muncitori ruși au luat pe cale revoluționară în stăpinire puterea de stat. Prin gestul lor au arătat muncitorilor din toată lumea drumul ce trebuie să-l urmeze. La 7 noiembrie demonstrați pe stradă înaintea fabricilor și luptați : Pentru muncă ! Pîine ! Pămînt ! Libertate ! Pentru apărarea revoluționară a Uniunii Sovietice !“³⁶.

Cînd Japonia militaristă a declanșat în septembrie 1931 aventura expansionistă împotriva Chinei, P.C.R. și U.T.C. au mobilizat masele largi muncitoare din întreaga țară, vîrstnici și tineri, la acțiunea de sprijinire politică și morală a luptei poporului chinez pentru apărarea independenței și integrității patriei sale. Tineretul din Brașov și-a declarat deplina sa solidaritate cu lupta eroică a tineretului chinez;

³⁴ „Socialismul“ din 15 ianuarie 1932.

³⁵ Arhivele Statului Brașov, fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov în anii 1917—1944, document, nr. 209.

³⁶ Ibidem, doc. nr. 213.

într-unul dintre manifestele lansate de Comitetul regional din Țara - Birsei al P.C.R. și U.T.C., în noiembrie 1932, se arată că în China de aproape un an imperialiștii japonezi măcelăresc sutele de mii de chinezi revoluționari care luptă pentru independență, integritate națională și o viață nouă³⁷.

În cadrul relațiilor internaționaliste ale tineretului comunist brașovean, cu tineretul din alte țări, se remarcă legăturile și schimbul de experiență care au avut loc între organizația U.T.C. Brașov și organizația comunistă „Znamenska” din U.R.S.S. — regiunea Odesa. În scrisoarea organizației U.T.C.L. Znamenska din regiunea Odesa, adresată organizației U.T.C. Brașov, se arătau unele aspecte din activitatea acesteia insistându-se asupra aportului pe care tinerii comsomoliști îl aduc în opera de construcție a noii societăți socialiste. Se sublinia că alături de lupta pe plan economic, un aspect important al activității lor îl constituie munca de educație comunistă. În încheierea scrisorii se arăta că „3.500 de uteciști ai organizației noastre așteaptă răspuns de la voi. Să întărim solidaritatea internațională proletară pentru încheierea unui front unic al proletariatului împotriva pericolului imperialist”³⁸.

În scrisoarea de răspuns organizația U.T.C. din Brașov înfățișa cîteva din acțiunile revoluționare de amploare la care tinerii comuniști brașoveni au participat activ în condițiile grele ale ilegalității. În acest sens era menționată demonstrația șomerilor care a avut loc la Brașov, la sfîrșitul lunii decembrie 1932, în timpul căreia tinerii au purtat pancarte cu lozincă „Vrem pîine și ajutor de stat pentru șomeri!”. Dintre participanții la această demonstrație au fost arestați nouă tineri comuniști. În scrisoarea uteciștii din Brașov cereau ca tinerii comsomoliști să le împărtășească din experiența lor³⁹.

Începutul anului 1933 a fost dominat, în România, de memorabilele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști care au polarizat în jurul lor întreaga atenție a opiniei publice din țară și de peste hotare⁴⁰.

Pentru proletariatul român, luptele din februarie au constituit o înaltă școală de educație revoluționară, au contribuit la ridicarea conștiinței sale de clasă; ele au arătat în mod pregnant că forța clasei muncitoare stă în unitatea ei de acțiune și că aceasta este o condiție esențială pentru asigurarea rolului de conducător al proletariatului în lupta împotriva exploataților.

³⁷ Ibidem, doc. nr. 213.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 108, mapa nr. 27.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ilie Ceașescu, *op. cit.*, p. 213.

Vestea despre represiunea de la „Grivița“ a ridicat un uriaș val de solidaritate, care s-a exprimat în greve, demonstrații, manifestații de stradă în orașe și centre muncitorești, în strângerea a zeci de mii de iscălituri de protest, publicarea de articole în presă și declarații în sprijinul muncitorimii ceferiste, ajutorarea materială a celor arestați și a familiilor lor.

Luptele din ianuarie — februarie 1933 s-au manifestat și în județul Brașov prin diferite acțiuni de solidaritate, printr-o intensă activitate comunistă.

Un raport al Chesturii poliției din Brașov relatează despre rețeaua comuniștilor brașoveni care se ocupau cu tipărirea și difuzarea manifestelor. Astfel, a fost descoperită la Brașov curiera comunistă Paula, urmărită de Chestura poliției din Cluj și Oradea. La Brașov era găzduită clandestin la comunistul Erdös Ștefan pe str. Sitei nr. 53. „În casa comunistului Erdös Ștefan numita a pus la cale de comun acord cu găzduitorul său și cu comunistul Fodor Ștefan tipărirea de noi manifeste comuniste care urmau să fie răspindite în legătură cu mișcările muncitorești de la C.F.R. din ultimul timp, de la București și Cluj. Dovada o face însăși manuscrisul unui manifest revoluționar redactat în acest scop și găsit în buzunarul hainei comunistului Erdös Ștefan chiar în seara zilei de 14 februarie 1933 pe când organele polițienești îl așteptau la domiciliu“⁴¹.

În continuare raportul menționa : „Faptul că în casa lui Erdös Ștefan se pregătește o nouă acțiune comunistă în legătură cu mișcările din restul țării, îl mai dovedește și prezența acolo a fruntașului comunist Fodor Ștefan... spre a putea lua o hotărâre de comun acord“. Descinderea relatată s-a soldat cu arestarea a patru comuniști și punerea sub urmărire a altor doi⁴².

La Fabrica de celuloză din Zărnești muncitorii au susținut cauza ceferiștilor și s-au solidarizat cu lupta lor dreaptă. La 26 februarie 1933 aici a început conflictul de muncă la care au participat 341 angajați în semn de solidaritate cu eroii „Griviței“, dar și pentru revendicări economice și politice proprii. Tratatările au luat calea sinuoasă a tergiversărilor, metodă menită a-i determina pe muncitori să renunțe, așa încît conflictul s-a prelungit pînă în luna octombrie, cînd, datorită tenacității dovedite, muncitorii au obținut rezultate pozitive⁴³.

⁴¹ Arhiva Muzeului Județean Brașov, fond istorie contemporană.

⁴² Ibidem.

⁴³ Arhivele Statului Brașov, fond Inspectoratul muncii Brașov, dosar nr. 455, 1933.

Acțiunile revoluționare ale maselor muncitoare conduse de P.C.R. au continuat în lunile care au urmat luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie — februarie 1933.

Un proces-verbal încheiat la 9 martie 1933, de către organele puterii de stat din județul Brașov menționează că: „organizațiile comuniste caută să dezvolte propaganda revoluționară în țară prin tipărituri și răspindiri de manifeste“, de asemenea în localitate „se proiectează înființarea unei organizații comuniste sub denumirea de Solidaritatea muncitorească română, s-au făcut descinderi la comuniștii însărcinați cu organizarea acestei societăți cu care ocazie s-a găsit întregul material destinat pregătirii acestei organizații“⁴⁴.

Un alt proces-verbal al acelorași autorități din 27 aprilie 1933 descrie pregătirile care se fac de către secția locală a P.C.R. pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai. Se vor difuza manifeste de către tinerii comuniști, „iar secția partidului comunist va edita și răspîndi și ea o serie de manifeste cu caracter revoluționar prin care să facă mai întîi istoricul zilei de 1 Mai“. Ambele organizații au pregătit și o demonstrație de stradă. „Secția locală a partidului comunist a dispus ca o acțiune similară să se producă și în cuprinsul județului Brașov, în centrele Săcele, Rîșnov, Zărnești și minele Vulcan, unde sînt organizațiuni comuniste mai importante“⁴⁵.

Unul din manifestele lansate de organizația din Brașov a P.C.R. cu ocazia zilei de 1 Mai 1933 era intitulat: „Muncitori ! Muncitoare ! Muncitori tineri ! Săraci țărani ! Proprietari mici ! Invalizi de război ! Văduve și orfani ! Pensionari ! Soldați!“ prin care îi chema pe toți să lupte cu elan pentru cucerirea și apărarea drepturilor revoluționare⁴⁶. Materialele propagandistice editate se refereau și la sprijinirea luptei eroice a poporului chinez, ca și revista „Mișcarea comunistă din China“, și au cunoscut o largă răspîndire la Brașov, Rîșnov și înalte localități din județ⁴⁷.

În conformitate cu indicațiile primite din partea Comitetului regional Ardeal al P.C.R. comuniștii și uteciștii brașoveni au participat activ la organizarea comemorării, în martie 1933, a 50 de ani de la moartea marelui dascăl al proletariatului, fondatorul socialismului științific, Karl Marx. La

⁴⁴ Arhivele Statului Brașov, fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov în anii 1917—1944, doc. nr. 227.

⁴⁵ Ibidem, doc. nr. 224.

⁴⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A. XVIII-34.

⁴⁷ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului tribunalului Brașov, dos. nr. 2635, fila 3—4.

adunarea care a avut loc în ziua de 3 martie 1933, la care au participat 70 de persoane „majoritatea tineri muncitori” — a fost evocată personalitatea „marelui luptător socialist” de la moartea căruia la 18 martie 1933 se împlineau 50 de ani. De asemenea, la căminul muncitoresc din strada Morii nr. 7 b (azi strada Matei Basarab nr. 15) a avut loc o mare adunare comemorativă, au fost răspindite ziare care evocau figura marelui întemeietor al învățăturii marxiste⁴⁸.

Pe aceeași linie se înscriu și acțiunile inițiate de secțiunea P.C.R. și U.T.C. din Brașov cu prilejul săptămânii de propagandă „Lenin-Liebenecht-Luxemburg” în care toate nucleele au făcut o strictă programare a ședințelor și manifestațiilor de stradă. Întreg orașul a fost împinzit cu manifeste și lozinci scrise pe zidurile clădirilor, au fost abordate, în pofida vigilenței autorităților, drapele roșii⁴⁹.

Un raport al Parchetului tribunalului Brașov din luna mai 1933 arată că: „În dimineața zilei de 14 mai a.c. la orele 3,30 a fost prins comunistul Jozsa Lajos în momentul când răspindea manifeste comuniste în cartierul Zizin, manifeste lansate de către Secția Locală a „Ajutorului Roșu”. Cu actele încheiate a fost înaintat justiției și a fost depus la închisoare pînă la judecarea procesului. În ziua de 23 mai 1933 a fost arestat în marginea pădurii Honterus tînărul comunist Pap Iosif. . .”, „Numitul este cunoscut ca aprig comunist și organizator al ucenicilor în rîndul cărora a făcut propagandă. . . Pentru meritele sale a fost numit membru în comitetul local al secției partidului comunist”. Comunistul Pap Iosif a fost condamnat de către Tribunalul Brașov la 6 luni închisoare și 1.000 lei amendă „pentru procurarea de manifeste comuniste și predate pentru răspîndire”⁵⁰. De asemenea, a fost descoperit la Brașov, în luna iunie a anului 1933, un grup de 3 comuniști dintre care doi erau condamnați de către Tribunalul din Hunedoara la o amendă de cîte 10.000 lei fiecare „pentru faptul că numiții s-au făcut vinovați de tipărirea și răspîndirea de manifeste cu caracter revoluționar. . . Numiții sînt ținuți în supraveghere”.

La 15 iunie 1933 a avut loc la sediul sindicatelor social-democrate din str. Morii nr. 7. b. (azi Matei Basarab nr. 15), o adunare de solidaritate cu socialistul Mihail Bujor. Vorbitorii au trecut în revistă activitatea acestui eminent luptător. De asemenea, s-a arătat regimul aspru la care a fost supus

⁴⁸ Loc. cit., fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov în anii 1917—1944, doc. nr. 220.

⁴⁹ Loc. cit. doc. nr. 197.

⁵⁰ Loc. cit. nr. 9645/1933.

Bujor în cei 13 ani de detențiune în închisoarea Doftana. Cei prezenți și-au exprimat satisfacția că Bujor a fost pus în sfârșit în libertate⁵¹.

În anul 1933 s-a înființat la Brașov Sindicatul funcționarilor particulari pe care autoritățile îl caracterizau ca fiind „format în majoritate din elemente comuniste și de la prima adunare a început propaganda pentru fortificarea organizației în scop de a lupta în contra intereselor Siguranței Statului”⁵².

Sărbătorirea zilei de 1 August 1933, cu toate măsurile represive ce se iau de către autorități, prilejuiește răspîndirea a numeroase manifeste; arborarea de drapele roșii, demonstrații în fața întreprinderilor și manifestații de stradă⁵³.

Luptele revoluționare din perioada crizei economice au reprezentat un moment de o însemnătate deosebită în istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Ele au constituit o victorie politică a clasei muncitoare din România sub conducerea Partidului Comunist Român.

Luptele maselor muncitoare din județul Brașov împotriva exploatării au continuat și în perioada care a urmat. Formele variate pe care le-a îmbrăcat lupta muncitorilor brașoveni împotriva exploatării în perioada crizei, amploarea, bogăția și vigurozitatea acțiunilor, împletirea revendicărilor economice cu revendicări politice, au demonstrat capacitatea și forța Partidului Comunist Român, conducătorul proletariatului în focul marilor bătălii de clasă.

În acești ani furtunoși, ai crizei economice, oamenii muncii din județul Brașov, conduși de comuniști, au înscris pagini de glorie, care pentru generația de azi constituie un prilej de mîndrie și îndemn pentru a-și consacra toată energia și elanul tineresc edificării societății socialiste multilateral dezvoltate.

⁵¹ Loc. cit. nr. 11287/1933.

⁵² Ibidem.

⁵³ Loc. cit., fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov, în anii 1917—1944, doc. nr. 225.

**ASPEKTE AUS DEN KÄMPFEN DER WERKTÄTIGEN DES KREISES
BRAȘOV (KRONSTADT), UNTER DER FÜHRUNG DER R.K.P.
IN DEN JAHREN 1929—1933**

(ZUSAMMENFASSUNG)

Als Folge der Zuspitzung der sozialen Gegensätze sowie der Verschlechterung der Lage Werktätigen in den Jahren der Überproduktionskrise (1929—1933), fanden unter der Anleitung der Rumänischen Kommunistischen Partei heftige revolutionäre Kämpfe statt. Die Kommunistische Partei führte den Kampf der Werktätigen des ganzen Landes für wirtschaftliche und politische Rechte.

Die lokale Sektion der R.K.P., die sich in den allgemeinen Kampf eingliederte, organisierte und führte Streiks, Meetings und Demonstrationen durch, leitete Aktionen von legalen Organisationen an und gab Zeitungen sowie Zeitschriften heraus, die die Menschen zum Kampfe mobilisierten. Ferner wurde eine beeindruckende Zahl von Manifesten und Flugschriften herausgebracht und vorbereitet, die an die Arbeiter, Intellektuellen sowie an alle anderen Bürger des Kreises gerichtet waren.

All diese Aktionen erwiesen die Fähigkeiten und die Kraft der R.K.P. als Führer des Proletariats in den grossen Klassenkämpfen jener Zeit.

INCEPUTUL ACTIVITĂȚII SOCIAL POLITICE A LUI ILIE CRISTEA LA BRAȘOV *

de IOAN GHIRAN

Născut la 16/28 iunie 1892 — fiu al învățătorului Gheorghe Cristea din comuna Leheceeni județul Bihor — Ilie Cristea vine pentru prima oară la Brașov în anul 1910 ca elev în clasa a VIII-a al Liceului „Andrei Șaguna“, unde la sfârșitul anului școlar respectiv, în 1911, susține și examenul de maturitate¹.

După absolvirea Facultății de filozofie din Budapesta revine la Brașov în anul 1918 unde își începe cariera didactică la catedra de limba română și latină ca profesor supleant².

Stabilirea sa la Brașov, oraș de care își va lega o bună parte a vieții și activității are loc în perioada în care se pregătea îndeplinirea unuia din cele mai importante evenimente ale istoriei noastre: desăvârșirea formării statului național unitar. Ca orice intelectual patriot, Ilie Cristea înțelege că locul său este alături de luptătorii pentru unire, alături de toți aceia care vedeau în desăvârșirea formării statului național unitar, încununarea luptei de veacuri a întregului popor român.

Prima acțiune de însemnătate majoră organizată la Brașov în vederea luptei pentru unire este convocarea pentru data de 2 noiembrie a unei adunări a românilor în cadrul căreia urma să se aleagă Sfatul Național

* Comunicare la sesiunea științifică din 15 iulie 1972, organizată cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la nașterea lui Ilie Cristea.

¹ *Anuarul Liceului „Andrei Șaguna“ anul jubiliar 1924—1925* p. CVII—CVIII

² *Anuarul liceului greco-ortodox român pe anul școlar 1918—1919*, p. 14

Român din Țara Birsei și un comitet executiv al acestuia Ilie Cristea se află atât printre semnatarii actului de convocare³ cât și printre membrii Comitetului Executiv aleși de adunare alături de dr. Vasile Saftu, Tiberiu Brediceanu, Gheorghe Dima, Petru Muntean, Constantin Popoviciu, Ov. Dante Gherman și alții⁴.

În cadrul adunării se subliniază necesitatea unui organ de presă prin care locuitorii Țării Birsei să fie informați despre mersul evenimentelor politice atât de vertiginos desfășurate în toamna anului 1918 și prin care adepții unirii să-și mărturisească opinia și să mobilizeze masele populare în lupta pentru desăvârșirea unității României.

În rezolvarea acestei chestiuni de mare însemnătate un rol îi revine și lui Ilie Cristea care, împreună cu Ov. Dante Gherman și Romulus Dragomir, primesc însărcinarea să ducă tratative pentru preluarea „Gazetei Transilvaniei” de la Arsene Vlaicu, proprietar al „Gazetei” din 1916 când, cu ajutorul lui Tisza, o cumpărase și de atunci „desfășura o activitate ostilă intereselor românești”⁵.

Tratativele neducând la nici un rezultat se hotărăște scoaterea unui alt ziar și astfel la 9 noiembrie 1918 apare primul număr din „Glasul Ardealului”. În paginile acestui ziar, făcând parte din colectivul de redacție, îl întâlnim frecvent pe tânărul profesor Ilie Cristea, plin de vervă, entuziasmat, aspru pînă la duritate cu dușmanii unirii, dar în toate cazurile susținându-și ideile cu o serioasă argumentație și o temeinică analiză a faptelor.

Cînd, după discuțiile purtate la Arad în 13—14 noiembrie între delegația guvernului maghiar și reprezentanții Consiliului Național Român Central, s-a constatat incompatibilitatea dintre cele două puncte de vedere (rămînerea Transilvaniei în cadrul statului maghiar și unirea Transilvaniei cu România), iar Oskar Jaszi conducătorul delegației maghiare încearcă să alimenteze prin presă ideea că poziția Consiliului Național Român nu ar fi expresia voinței tuturor românilor din Transilvania, cu intenția evidentă de a discredita activitatea acestuia, Ilie Cristea ia o atitudine energică în „Glasul Ardealului”. „E foarte ciudat — scrie Ilie Cristea în articolul „Zvîrcoliri neputincioase” — că dl. Iaszi vine la Arad însoțit de o suită numeroasă, tratează cu oamenii noștri două zile, i se atribuie

³ Mircea Gherman, *Evenimente brașovene din preajma unirii*, în „Astra”, nr. 6, iunie 1968

⁴ „Glasul Ardealului”, an, I, nr. 1, 9 noiembrie 1918,

⁵ Ion Nicoară „Glasul Ardealului” în *Cumidava* vol. II, 1968, p. 213.

evenimentului din partea presei maghiare o importanță capitală... și la sfârșit constată că n-a vorbit cu reprezentanții poporului românesc... Răspunsul nostru cuvenit — scrie în încheierea articolului — îl va da adunarea de la Alba-Iulia⁶.

După săvârșirea actului unirii Ilie Cristea scrie tot în „Glasul Ardealului” un emoționant articol în care exprimă nemărginita bucurie a celor care veacuri de-a rîndul au năzuit spre acest măreț eveniment din istoria poporului român. Cei 14 milioane sînt alături și răspund ca un ecou strigătului de bucurie al celor adunați la Alba Iulia... După 18 veacuri de împilare neamul românesc învie⁷.

Voci dușmănoase unirii se mai aud însă și după 1 decembrie 1918, împotriva cărora Ilie Cristea simte datoria patriotică să se ridice și să le spulbere calomniile. Articolul „Unirea” este grăitor din acest punct de vedere și în el sentimentul de dreptate și gîndirea democratică a lui Ilie Cristea apar cu și mai multă vigoare. Răspunzînd calomniei care se referea la folosirea armatei române pentru pregătirea adunării de la Alba Iulia acesta spune: „e drept că teroarea baionetelor s-a manifestat aici-colo dar nu pentru Adunare ci împotriva ei”⁸. Cu acest prilej Ilie Cristea face o adevărată pledoarie împotriva forței brutale și a folosirii ei. „Poporul românesc reînviat niciodată nu va apela la mijloacele forței violente căci ele distrug pe cei ce le aplică. Frînturilor de popoare pe care soarta sau calculul dușmănos al foștilor stăpînitori le-a aruncat între noi nu le vom cere niciodată să se lepede de drepturile și pornirile lor firești. Soarele nostru răsare pentru toată lumea”⁹. Cînd la scurtă vreme după înfăptuirea unirii burghezia și moșierimea va încerca să tragă singură foloasele de pe urma acestui act istoric făurit prin voința întregului popor, Ilie Cristea nu-și abandonează ideile și nu părăsește condeiul. În articolul „Lupta pentru democrație” critică aspru atitudinea unor politicieni refractari la ideile noi, democratice. „Tinăra democrație românească — spune Ilie Cristea — își va face datoria. Nu se va da înfrîntă căci simte răspunderea ce o are față de neamul nostru și față de civilizația umană”¹⁰.

Evoluția vieții politice interne va infirma însă cu fiecare schimbare de guvern, cu fiecare măsură represivă împotriva maselor, cu fiecare ne-

⁶ „Glasul Ardealului”, an I, nr. 13—13 (26) XI.

⁷ *Ibidem*, nr. 19—20 XI (3. XII).

⁸ *Ibidem*, nr. 20—21 XI (4. XII)

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 41, 3 III, 1920, p. 1.

dreptate, cu fiecare lege antimuncitorească speranțele tinărului profesor Ilie Cristea, care la 26 de ani se avântase cu toate forțele sale în lupta pentru unirea de la 1 decembrie.

Atitudinea sa dîră și hotărîtă, perseverența cu care a luptat pentru înfăptuirea acestei aspirații a întregului popor ni-l înfățișează încă de la începutul activității sale ca un intelectual cu vederi înaintate democratice, rațiunii și a ideilor de dreptate socială. Pătruns de adevărul că locul unui adevărat intelectual este alături de poporul său pentru propășirea căruia nu trebuie să precupețească nici un efort, Ilie Cristea se va apropia tot mai mult de mișcarea muncitorească identificîndu-se în scurtă vreme cu militantul comunist curajos și neobosit, gata să înfrunte primejdiile și închisoarea pentru dreptatea cauzei sale.

În anuarele Liceului „Andrei Șaguna” în care se menționează și activitatea literară, culturală și extraordinară a profesorilor liceului aflăm despre Ilie Cristea că în anii 1920—1921 este „Secretarul Asociației funcționarilor publici secția Brașov”¹¹, iar în 1922—23 președinte al „Asociației profesorilor secundari” secția Brașov¹².

Desfășurîndu-și activitatea în școală, în mijlocul funcționarilor publici și a corpului didactic din învățămîntul secundar brașovean, era firesc să cunoască în primul rînd nevoile, preocupările și aspirațiile acestora. Le-a cunoscut și prin condeii săi, i-a făcut și pe alții să le cunoască.

Se știe că la Brașov cu data de 1 Mai 1921, apare „Dreptatea”, ziar din Țara Bîrsei al Partidului Socialist în paginile căruia fruntași ai mișcării muncitorești au desfășurat o susținută campanie pentru demascarea nedreptăților sociale și pentru crearea Partidului Comunist Român. Printre aceștia îl întîlnim și pe Ilie Cristea care, încă din primul număr se manifestă ca adept al unei mișcări active și organizate împotriva exploatareitorilor. Analizînd mentalitatea funcționarului în societatea capitalistă, Ilie Cristea remarcă aspirațiile acestuia spre clasa burgheză simțindu-se „degradat dacă-l compari cu un muncitor” și arăta în continuare cauza unei astfel de mentalități. „Numai clasele exploataatoare au reușit să sugereze funcționarului o ideologie ciudată, să-l separe de muncitorul manual, să-l asmuțe cu succes împotriva acestuia și dezbinăți apoi, să-i stăpînească pe amîndoi”¹³.

¹¹ Anuarul Liceului „Andrei Șaguna”, anul școlar 1921—21 p. 13.

¹² *Ibidem*, anul școlar 1922—23 p. 38.

¹³ „Dreptatea”, Brașov, an I, nr. 1, 1 mai 1921, p. 3

Pornind de la aceste aprecieri Ilie Cristea condamnă atitudinea de supunere față de exploatare arătând că „Pentru cîștigarea celor mai elementare drepturi muncitorii de pămînt au trebuit să pună mina pe topor iar cei de fabrică să zugrăvească pe străzile orașelor spectrul foamei... Pentru cucerirea drepturilor lor, funcționarii vor trebui mai întîi să-și refacă mentalitatea. Altfel vor umbla mult și bine pe la icoane”¹⁴.

În paginile aceluiași ziar, „Dreptatea” — în care congresul din 8 mai 1921, de creare a P.C.R. este așteptat cu speranțe și salutat cu entuziasm de întregul proletariat cînd autoritățile intervin cu brutalitate și-i arestează pe congresiști Ilie Cristea scrie articolul „Arestarea socialiștilor” în care își exprimă indignarea față de gestul guvernatorului de „o ieftină voinicie”¹⁵.

Articolele menționate mai sus nu sînt semnate dar aparțin cu siguranță lui Ilie Cristea, pentru că ele împreună cu altele publicate în perioada 1921—1924, în „Gazeta Transilvaniei” și „Semănătorul” constituie capetele de acuzare aduse profesorului Ilie Cristea de către consiliul arhiepiscopesc din Sibiu¹⁶.

Deși decizia de acuzare este dată în 1928, ea se referă la perioada de început a activității sociale și politice desfășurată de Ilie Cristea la Brașov.

Iată acuzațiile ce i se aduc :

1) „Pentru că numitul profesor în ziarul „Dreptatea” din Brașov, anul 1 nr. 1/1921 în articolul „Mișcarea funcționarilor” și în ziarul „Gazeta Transilvaniei” din Brașov nr. 153/1923, în articolul „Mișcarea Corpului Didactic” a pledat pentru principiul ca funcționarii să-și capete drepturile „prin fapte și cu sila”, iar membrii corpului didactic „prin grevă și dimisie”.

2) Pentru-că în ziarul „Dreptatea” din Brașov, an I nr. 4/1921 în articolul intitulat „Arestarea Socialiștilor” precum și în revista „Semănătorul” din Brașov nr. 1 și 2/1924, în articolul „Ce se petrece în Rusia?” a propagat comunismul, desființarea proprietății particulare, indicînd ca mijloc pentru ajungerea la ele revoluția.

3) Pentru-că în revista „Semănătorul” din Brașov nr. 1—2/1924 în articolul intitulat „Improprietărirea Bisericilor” a pledat ca biserica și preoțimea noastră să nu mai primească pămînt din reforma agrară. Iar pe preoții noștri i-a calificat cu epitetul de „domni” și „Popime”.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, an I, nr. 4, 22 mai p. 1.

¹⁶ Decizia nr. 2217/1928 a Consiliului Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba

4) Pentru că în revista „Semănătorul“ din Braşov nr. 4/1924, în articolul intitulat „Biruinţa Creştinismului“ a explica religia creştină în așa fel, încît se deduce din explicare că autorul articolului este adept al liber cugetătorilor.

5) Pentru că din spusele martorilor ascultați precum și din rapoartele Direcțiunii liceului „e cam liber la gură și de multe ori chiar prea vehement“ în relațiile cu colegii săi.

6) Că lipsește adeseori de la biserică. Pentru toate acestea Consiliul Arhiepiscopal de Alba Iulia și Sibiu a decis punerea numelui profesor Ilie Cristea sub acuză disciplinară¹⁷.

Dacă ar fi să ne oprim și numai asupra acestor acuzații considerate delict disciplinare și ar fi de ajuns pentru a vedea încă de la începutul activității lui Ilie Cristea activitatea unui luptător împotriva exploatării, pentru cucerirea pe cale revoluționară a drepturilor celor exploatați, pentru libertate, împotriva misticismului și obscurantismului.

Concepțiile sale antireligioase pe care nu și le ascundea așa cum nu ascundea nici faptul că este un agitator¹⁸ pentru drepturile celor asupriți, l-au pus în conflict cu autoritățile bisericești încă din primii ani ai venirii la Braşov. În septembrie 1921, publică în „Gazeta Transilvaniei“¹⁹ un articol intitulat: „Un portret, N. Sulică“, în care, cu exemple concrete îl înfățișează pe fostul profesor N. Sulică (la data respectivă dat afară din învățămînt) — în toată urîtenia caracterului său ca om și ca dascăl. (În aceasta a doua ipostază Ilie Cristea îl cunoscuse fiindu-i elev în cl. VIII-a anul școlar 1910—1911). Întrucît protopopul braşovean N. Stinghe inițial se declară de acord cu înlăturarea lui N. Sulică din școală, iar în cele din urmă îl ia apărarea, Ilie Cristea pe bună dreptate îi reproșează protopopului poltroneria și duplicitatea morală.

Consecința a fost că în mai puțin de două luni, ca urmare a unei reclamații înaintate de Nicolae Stinghe²⁰ direcțiunea Liceului „Andrei Șaguna“ primește două adrese prin care Mitropolia din Sibiu cere un raport asupra profesorului Ilie Cristea. La cea de a doua adresă se precizează că: „...ordinul nostru este clar și categoric“²¹.

Iulia și Sibiu de punere sub acuză disciplinară a profesorului Ilie Cristea de la liceul Andrei Șaguna din Braşov. Arhiva personală a dr. Marcel Cristea București.

¹⁷ Idem. Decizia argumentează fiecare punct de acuzare cu citate din articolele la care se referă.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei“ 9 decembrie 1923, p. 3.

¹⁹ *Ibidem*, 11 septembrie 1921, p. 2.

²⁰ Arhivele Mitropoliei ortodoxe române Sibiu, dosar III 225/1922.

²¹ Arhivele Statului Braşov, fond A. Șaguna, dosar 131/1921.

Directorul liceului I. Blaga este nevoit în cele din urmă să trimită raportul cerut în care făcînd unele aprecieri asupra situației create îl prezintă și pe Ilie Cristea cu însușirile și preocupările sale.

„Ilie Cristea e un profesor bun și capabil, inteligent, clar și face bun spor în școală. Are interes și dragoste pentru elevii săi și pentru multe din problemele școlii. Fondul caracterului său e bun, fără de impulsii de răutate omenească. Are însă o fire prin care ușor vine în conflict cu semenii săi: e prea deschis, prea spune tot ce are pe inimă și în minte; nu știe păstra nici o indiscreție și n-are nici un dram de prefăcătorie în suflet; e foarte bun teoretician cu principii idealiste socialiste, democratice fără să vadă bine din cauza acestora realitatea pe care o prea desconsideră... suferă cum se zice într-o piesă teatrală de febra onestității și a moralei. . . În cugetările și discuțiile sale e foarte liberal și rațional. De aceea nu se împacă cu multe abstracțiuni și forme de-ale vieții. Nu știu întrucît este necredincios și ne religios. În anul trecut a absentat la 12 serbări ținute cu elevii în biserică. Tot în anul trecut am auzit că publică la un ziar socialist din localitate. . . Cristea n-are obiceiul să mintă ori să se prefacă ²².

Iată o referință căruia ținînd cont de împrejurările în care a fost dată și de semnătura celui care a redactat-o sîntem obligați să-i dăm crezare și care astăzi ne face să admirăm la Ilie Cristea curajul în lupta contra nedreptății societății în mijlocul căreia trăia și în care a fi onest, a nu vedea cu ochi buna exploatarea, a fi rațional a nu avea nici un dram de prefăcătorie în suflet însemna a avea tot atîtea grave defecte.

Fără să întrăm în detaliile acestui conflict izvorît din modul de a vedea și înțelege diferit realitățile sociale ale vremii, menționăm doar că el nu se va încheia cu această cercetare disciplinară și că va continua cu deschiderea unui proces de calomnie prin presă împotriva lui Ilie Cristea în anul 1923²³ și mai tîrziu în 1928 cu cele 6 capete de acuzare despre care s-a vorbit mai sus. Nu se va încheia pentru că Ilie Cristea va continua mai energic și mai vehement activitatea sa de demascare a nedreptăților societății capitaliste iar autoritățile nu-i vor ierta niciodată îndrăzneala de a le înfrunta.

Printre preocupările lui Ilie Cristea, în perioada la care ne referim, trebuie menționată și activitatea pe care o desfășoară ca președinte al

²² *Ibidem*.

²³ Arhivele Statului Brașov, fond Parchetul Brașov, dosar 438/1923.

„Societății de lectură a elevilor“ a cărei orientare în privința tematicii abordate este de asemenea semnificativă („Crimpee din revoluția rusească“, „Cîteva din caracteristicile marelui industrie moderne“ etc.)²⁴.

Ilie Cristea este frecvent întâlnit și în sălile publice în care susține numeroase conferințe, adesea cu problematică socială. Remarcabilă este activitatea pe care o desfășoară în cadrul Universității populare din Brașov înființată în toamna anului 1919²⁵, cu scopul de a răspîndi o cultură românească în ținutul Brașovului²⁶ și în cadrul căreia Ilie Cristea conduce mai mulți ani cursul de „Istoria literaturii române“²⁷.

Prezent în permanență în mijlocul vieții atât de agitată din perioada avîntului revoluționar, prin tot ce a făcut în acești ani Ilie Cristea pornea cu pași hotărîți într-o luptă grea și plină de riscuri.

În 1967 cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la nașterea lui Ilie Cristea, Teodor Teodorescu Braniște făcea următoarea apreciere: „Au fost mulți, foarte mulți care — pătrunzîndu-se de un adevăr — și-au sacrificat liniștea, libertatea și foarte adesea viața pentru triumful ideilor și credințelor lor. Profesorul și publicistul comunist Ilie Cristea, a fost unul dintre aceștia“²⁸. Și, am putea spune noi astăzi, încă de la începutul activității sale.

²⁴ *Anuarul Liceului „Andrei Șaguna“, anul școlar 1918—1919*, p. 70.

²⁵ „Gazeta Transilvaniei“, 14 noiembrie 1920, p. 1.

²⁶ „Gazeta Transilvaniei“, 21 noiembrie 1921, p. 1.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei“, 10 februarie 1920, p. 3.

²⁸ Revista „Astra“, Brașov, nr. 6, iunie 1967.

DIE ANFÄNGE DER SOZIAL-POLITISCHEN TÄTIGKEIT ILIE CRISTEA IN BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Professor Ilie Cristea liess sich im Jahre 1918 in Brașov (Kronstadt) nieder und begann seine hiesige Tätigkeit in einer Zeit heftiger sozialer und politischer Bewegungen. Als Intellektueller mit fortschrittlichen Ansichten wirkte er in den ersten Reihen des Kampfes für die Vollendung des einheitlichen rumänischen Nationalstaates. In Brașov (Kronstadt) wurde dieser Kampf mit besonderer Energie geführt und gefördert.

In den ersten Jahren entfaltete Ilie Cristea eine rege Tätigkeit zur Entlarvung der sozialen Ungerechtigkeiten innerhalb der kapitalistischen Gesellschaftsordnung, und kämpfte für eine Gesellschaft, in der es keine Ausbeutung des Menschen durch den Menschen mehr gibt.

Sein mutiger Kampf führte zu zahlreichen Verfolgungen seitens der Behörden, denen er jedoch mutig Widerstand leistete. So zeigte er sich schon am Beginn seiner Tätigkeit als der spätere kommunistische Kämpfer, der Freiheit und Leben für den Sieg des Sozialismus in Rumänien einsetzte.

IDEI ECONOMICE ÎN SCRIERILE LUI ILIE CRISTEA *

de ION LUPU

Una din figurile remarcabile ale presei progresiste și revoluționare românești dintre cele două războaie mondiale a fost, incontestabil, profesorul Ilie Cristea, intelectual de mare probitate și vastă cultură umanistă, militant prestigios al Partidului Comunist Român.

El nu a fost, nici prin formația sa universitară, nici prin preocupările teoretice curente, un economist. Dar scrierile sale — articole și conferințe — abundă în idei economice, într-o împletire strinsă cu idei filosofice și social-politice. Aderind cu toată convingerea la învățătura marxist-leninistă și devenind un pasionat propagator, al ei, Ilie Cristea a înțeles unitatea indestructibilă și fecunda întrepătrundere a materialismului dialectic, economiei politice marxiste și socialismului științific și a acționat în spiritul acestei unități și întrepătrunderi în publicistica sa militantă. Fără îndoială, numai o cercetare cu caracter monografic, din unghiuri multiple, este în măsură să dezvăluie în mod cuprinzător și cu adevărat concludent, aportul acestui înflăcărat luptător comunist la răspindirea învățaturii marxist-leniniste și la interpretarea de pe aceste poziții, a unor realități economice, sociale și politice românești sau internaționale din epocă.

Conștient de caracterul fatal incomplet și de unilateralitatea întreprinderii pe care ne-am propus-o, vom încerca în cele ce urmează să desprindem câteva din ideile economice pe care Ilie Cristea le-a abordat în

* Comunicare la sesiunea științifică din 15 iulie 1972, organizată cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la nașterea lui Ilie Cristea.

¹ La textul integral al uneia dintre conferințele sale, intitulată „România în fața prefacerilor”, ținută la 10 decembrie 1932, în cadrul ciclului organizat la asociația „Astra” din Brașov, am ajuns cercetînd dosarul penal nr. 2679/1932 al Parchetului Tribunalului din Brașov (aflat în prezent la Arhivele statului Brașov). Fragmente din acesată conferință au apărut în *Societatea de miine*, Cluj, anul IX, nr.

scrierile și, parțial, în conferințele sale de la sfârșitul deceniului al treilea și prima parte a deceniului următor¹.

Ne-am oprit asupra acestei perioade întrucât ea ni se pare cea mai caracteristică pentru maturitatea gândirii sale economice și social-politice. Este perioada în care, în contact cu mișcarea muncitorească și revoluționară și sub influența nemijlocită a Partidului Comunist Român, are loc transformarea lui Ilie Cristea dintr-un ziarist-cetățean și intelectual progresist, cu vederi democratice (cum fusese la început, adică în anii colaborării sale la „Gazeta Transilvaniei”², la „Adevărul” și la primul număr al „Societății de mîine”), într-un intelectual comunist³, matur sub aspect ideologic și politic, puternic angajat în presa condusă sau influențată de partidul comunit. Este perioada în care își asumă înalta răspundere de a edita la Brașov, din încredințarea partidului, revista „Spre stînga”, de manifestă atitudine revoluționară și, pe de altă parte, colaborează cu articole substanțiale la publicațiile „Societatea de mîine” (Cluj), „Cuvîntul nou” (Brașov), „Bluze albastre”, „Cuvîntul liber” (București).⁴

Articole cu caracter preponderent economic sînt mai puține în publicistica lui Ilie Cristea, dar ele au o mare pondere sub aspectul semnificației și importanței lor pentru caracterizarea întregii gândiri și atitudini revoluționare a acestui militant comunist. Trebuie menționate în mod special, în acest sens, articolele: „Economie organizată”, „Capitalul monopolist” și „Salvarea civilizației” apărute în revista clujană „Societatea de mîine”⁵, „Țăranul înșelat” și „De ce suferim?” din revista brașoveană „Spre stînga”⁶, „Eroii muncii” din „Cuvîntul liber”⁷, precum și conferința „România în fața prefacerilor”⁸. Elemente de gândire economică marxistă conțin, în marea majoritate a cazurilor, și articolele din perioada amintită consacrate unor probleme politice interne, chestiunilor sociale și nume-

13—14, 1932, p. 198—201. Un comentariu pe marginea ideilor economice extrem de prețioase din această conferință am publicat în revista „Astra”, anul V. nr. 12 (55), decembrie 1970, p. 4—5.

² În anii colaborării la „Gazeta Transilvaniei”, Ilie Cristea era membru al Partidului Național. În 1923, el face parte din comitetul de conducere al organizației brașovene a acestui partid (Vezi relatarea din „Gazeta Transilvaniei”), nr. 84, 22 aprilie 1923, despre constituirea și componența comitetului menționat).

³ Titu Georgescu „Un intelectual legat de popor, un publicist militant, studiu introductiv la volumul Ilie Cristea, *Articole 1923—1936*, Ed. Politică, București, 1961, p. 9—11. (În continuare Articole...).

⁴ Vezi selecția din volumul menționat în nota precedentă.

⁵ An. VIII, nr. 3—4/1933, an. VIII, nr. 16—17/1931.

⁶ Nr. 1, 15 oct. 1931.

⁷ „Cuvîntul liber”, 7 dec. 1935 (Vezi și Ilie Cristea, *Articole. 1923—1926*), Ed. politică, Buc., 1961, p. 134—136.

⁸ Dosar Nr. 2679/1932 al Parchetului Tribunalului Brașov. (Arhivele statului Brașov).

roasele sale comentarii asupra evoluției internaționale. Ilie Cristea acorda o mare atenție înlănțuirii și interacțiunii dintre fenomenele vieții sociale, considerînd factorul economic — în spiritul determinismului materialist — ca fiind decisiv în societate.

Înainte de a intra în analiza unor aspecte economice ale gândirii lui Ilie Cristea, se impune o remarcă de importanță metodologică pentru cercetarea scrierilor acestui remarcabil publicist comunist român. Este vorba în primul rînd de faptul că ideile economice, ca și cele filosofice și social-politice, nu constituie la el obiectul unor expuneri teoretice speciale, așa cum se întîmplă în cazul unei lecții sau al unui articol de exegeză doctrinară pe o anumită temă. Ele sînt mai mult implicate într-un context precumpănitor politic, în articole de actualitate stringentă, a căror finalitate este întotdeauna politică, de radicalizare a maselor, de luptă susținută împotriva fascismului, a exploatării și asupririi sociale și raționale, pentru răsturnarea orînduirii burghezo-moșierești și triumful revoluției populare în țara noastră. Aceasta imprimă articolelor sale un caracter deosebit de de ofensiv, ideile economice marxist-leniniste devenind baza teoretică a unei aprige confruntări cu realitățile extrem de contradictorii ale capitalismului dintre cele două războaie mondiale. Forma gazetărească pe care o îmbracă activitatea propagandistică a lui Ilie Cristea, explică, pe de altă parte și anumite simplificări, aspect inerent unei activități publicistice cu caracter de popularizare.

Relevăm, la începutul scurtei analize ce urmează, ideia marxistă a determinismului materialist care constituie, după opinia noastră, o dominantă a gândirii lui Ilie Cristea. „Fenomenele sociale — scria el la începutul deceniului patru — nu sînt dirijate de liberul arbitru, ci de legi. Există aici un determinism tot atît de riguros ca în oricare domeniu al științei”⁹. Pe această linie sînt cu totul remarcabile referirile sale la legile economice și la posibilitatea previziunii științifice pe care o îngăduie cunoașterea lor. La întrebarea : „Sînt fenomenele economice prin natura lor imprevizibile ?” el răspunde fără ezitare : „Evident că nu. Ele se găsesc sub același regim al legilor, sub același determinism ca și faptele altor domenii”¹⁰. În același timp însă, el subliniază modul specific în care acționează și se manifestă aceste legi în condițiile societății capitaliste moderne, modul stihinic și coercitiv în care se impun, ceea ce are drept urmare, precizează el, că faptele

⁹ *Dictatură și democrație*, în „Societatea de mîine”, Cluj, an. VII, nr. 23—24, 1—15 dec. 1930, p. 428.

¹⁰ *Economie organizată*, în „Societatea de mîine”, an. VIII, nr. 4—5 15 febr. — 1 martie 1931 (Vezi și *Articole*. . . , p. 54).

economice „scapă controlului nostru“¹¹. Iată un pasaj elocvent în acest sens : „Omul modern, cu tot progresul tehnicii și întinderea civilizației, se găsește în fața forțelor economice tot atât de dezarmat pe cât era omul primitiv în fața secretelor naturii. Nu le domină și nu le dirijează, ci este încă dominat și covârșit de ele“¹². Printre formele de manifestare a forțelor coercitive dominate este amintit, de pildă, jocul inexorabil al bursei, instituției pe care o denumeste sugestiv „o divinitate anonimă, capricioasă și crudă“ căreia „... nimeni nu-i în stare să-i prevadă jocul, ci cu toții trăim sub teroarea ei. Crahurile (la bursă, n.n.) sînt pentru omul modern, generatoare de panică, după cum era fulgerul pentru primitiv“¹³. Cauza care face ca, în capitalism, legile și fenomenele economice să scape de sub controlul oamenilor, are, după opinia lui Ilie Cristea, un dublu aspect: lipsa unei *perspective* asupra ansamblului economiei și vieții sociale și imposibilitatea unei *corelări* și coordonări a producției cu nevoia socială, datorită în ultimă instanță, existenței proprietății private, care, scrie el, „... nu cunoaște decît busola egoismului și stimulentului profitului“¹⁴. „Închis în coaja proprietății sale private — adaugă el, referindu-se la primul aspect — omul nu poate prinde, dintr-o realitate grandioasă și veșnic curgătoare, decît partea infinitesimală ce trece peste dînsul“¹⁵. Partea pe care omul o poate cuprinde este identificată de autor cu producția și organizarea ei în cadrul unei unități economice, la nivelul unei întreprinderi, pe cînd realitatea de dimensiuni mult mai mari, în ultimă analiză incognoscibilă, este de fapt nevoia socială respectiv consumația. Proprietatea privat-capitalistă este incompatibilă cu funcția de coordonare macroeconomică. În acest sens, Ilie Cristea precizează cu convingere : „Proprietatea privată, e clar, nu poate îndeplini această funcție. Sarcina îi depășește nu numai mijloacele, ci și natura“¹⁶. Este evident că autorul acestor pasaje are în vedere în mod concret proprietatea privat-capitalistă atunci cînd folosește noțiunea de proprietate privată. De altfel acest lucru rezultă și din alte articole în care se scoate în evidență rolul hotărîtor pe care îl are proprietatea privată în cadrul orînduirii capitaliste. „În societatea burgheză . . . va pre-

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ *Ibidem*, p. 53.

¹⁴ *Ibidem*, p. 54—55.

¹⁵ *Ibidem*, p. 55.

¹⁶ *Ibidem*, (sublinierea noastră).

ciza el — factorul esențial este proprietatea privată. Toate celelalte instituții, avînd misiunea s-o protegiască, sînt adaptate acestui scop”¹⁷.

Referirile lui Ilie Cristea la legile economice nu sînt lipsite de o finalitate revoluționară. El își propune să creeze o deschidere spre socialism, arătînd că aici, ca urmare a desființării proprietății private apare posibilitatea echilibrării producției și consumației, respectiv a producției cu nevoia socială. Ca exemplu concret pentru ideia de mai sus este dat primul stat socialist din lume, care „... sfărîmînd cadrele înguste ale proprietății private și ieșind în larg, a dobîndit și o perspectivă de unde poate urmări toate aspectele vieții economice și posibilitatea de a coordona factorii economici”¹⁸. De mare interes pentru cercetarea istoriografică sînt ideile pe care Ilie Cristea le avansează în legătură cu *economia organizată*, pe care o identifică cu economia socialistă. El consideră ca „problemă fundamentală în economie : *raportul dintre cantități*, adică echilibrarea producției și consumației”¹⁹. Avem aici o foarte clară formulare a ideii de *proporție economică*, de raport cantitativ și de *proporționalitate ca stare* de echilibru între resurse (producție) și nevoia socială (consumație). În continuare, Ilie Cristea subliniază : „La baza planului sovietic de cinci ani se găsesc două principii : producția *reglementată* și consumația *rațională*. Ambele sînt menite să pună capăt anarhiei, *subordonînd* forțele economice voinței omenești”²⁰. Ideile cuprinse în această formulare sînt și ele deosebit de prețioase. Pe de o parte, este vorba de *reglarea socială prin plan a producției*, pe de altă parte, de caracterul conștient rațional al determinării nevoii sociale (consumației). La acestea se adăugă ideia înlăturării spontaneității, a caracterului stihinic al acțiunii forțelor economice în condițiile socialismului.

Afirmînd posibilitatea subordonării forțelor economice de către voința omenească, Ilie Cristea nu promovează o concepție voluntaristă despre natura legilor economice în socialism. Într-un articol, publicat cu puțin timp înainte celui la care ne-am referit mai sus, el se situează pe o poziție opusă unei asemenea concepții : „Societatea nu are libertatea de alege, — scrie el în acest sens — după cum n-o are nici individul. . . . Omenirea a putut smulge naturii o singură favoare : să adere în mod activ la dialectica necesităților, toate celelalte ființe adaptîndu-se în mod pa-

¹⁷ Hegel și Marx, în „Societatea de Mîine“, an. X, nr. 3—4, martie—aprilie, 1933, p. 68.

¹⁸ *Economie organizată*, în *Societatea de Mîine*, p. 57.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*. (ultima subliniere din citat ne aparține).

4) Pentru că în revista „Semănătorul“ din Brașov nr. 4/1924, în articolul intitulat „Biruina Creștinismului“ a explica religia creștină în așa fel, încât se deduce din explicare că autorul articolului este adept al liber cugetătorilor.

5) Pentru că din spusele martorilor ascultați precum și din rapoartele Direcțiunii liceului „e cam liber la gură și de multe ori chiar prea vehement“ în relațiile cu colegii săi.

6) Că lipsește adeseori de la biserică. Pentru toate acestea Consiliul Arhiepiscopal de Alba Iulia și Sibiu a decis punerea numelui profesor Ilie Cristea sub acuză disciplinară¹⁷.

Dacă ar fi să ne oprim și numai asupra acestor acuzații considerate delict disciplinare și ar fi de ajuns pentru a vedea încă de la începutul activității lui Ilie Cristea activitatea unui luptător împotriva exploatarei, pentru cucerirea pe cale revoluționară a drepturilor celor exploatați, pentru libertate, împotriva misticismului și obscurantismului.

Concepțiile sale antireligioase pe care nu și le ascundea așa cum nu ascundea nici faptul că este un agitator¹⁸ pentru drepturile celor asupriți, l-au pus în conflict cu autoritățile bisericești încă din primii ani ai venirii la Brașov. În septembrie 1921, publică în „Gazeta Transilvaniei“¹⁹ un articol intitulat: „Un portret, N. Sulică“, în care, cu exemple concrete îl înfățișează pe fostul profesor N. Sulică (la data respectivă dat afară din învățământ) — în toată urîtenia caracterului său ca om și ca dascăl. (În aceasta a doua ipostază Ilie Cristea îl cunoscuse fiindu-i elev în cl. VIII-a anul școlar 1910—1911). Întrucît protopopul brașovean N. Stinghe inițial se declară de acord cu înlăturarea lui N. Sulică din școală, iar în cele din urmă îl ia apărarea, Ilie Cristea pe bună dreptate îi reproșează protopopului poltroneria și duplicitatea morală.

Consecința a fost că în mai puțin de două luni, ca urmare a unei reclamații înaintate de Nicolae Stinghe²⁰ direcțiunea Liceului „Andrei Șaguna“ primește două adrese prin care Mitropolia din Sibiu cere un raport asupra profesorului Ilie Cristea. La cea de a doua adresă se precizează că: „...ordinul nostru este clar și categoric“²¹.

Iulia și Sibiu de punere sub acuză disciplinară a profesorului Ilie Cristea de la liceul Andrei Șaguna din Brașov. Arhiva personală a dr. Marcel Cristea București.

¹⁷ Idem. Decizia argumentează fiecare punct de acuzare cu citate din articolele la care se referă.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei“ 9 decembrie 1923, p. 3.

¹⁹ *Ibidem*, 11 septembrie 1921, p. 2.

²⁰ Arhivele Mitropoliei ortodoxe române Sibiu, dosar III 225/1922.

²¹ Arhivele Statului Brașov, fond A. Șaguna, dosar 131/1921.

Directorul liceului I. Blaga este nevoit în cele din urmă să trimită raportul cerut în care făcînd unele aprecieri asupra situației create îl prezintă și pe Ilie Cristea cu însușirile și preocupările sale.

„Ilie Cristea e un profesor bun și capabil, inteligent, clar și face bun spor în școală. Are interes și dragoste pentru elevii săi și pentru multe din problemele școlii. Fondul caracterului său e bun, fără de impulsii de răutate omenească. Are însă o fire prin care ușor vine în conflict cu semenii săi: e prea deschis, prea spune tot ce are pe inimă și în minte; nu știe păstra nici o indiscreție și n-are nici un dram de prefăcătorie în suflet; e foarte bun teoretician cu principii idealiste socialiste, democratice fără să vadă bine din cauza acestora realitatea pe care o prea desconsideră... suferă cum se zice într-o piesă teatrală de febra onestității și a moralei. . . În cugetările și discuțiile sale e foarte liberal și rațional. De aceea nu se împacă cu multe abstracțiuni și forme de-ale vieții. Nu știu întrucît este necredincios și ne religios. În anul trecut a absentat la 12 serbări ținute cu elevii în biserică. Tot în anul trecut am auzit că publică la un ziar socialist din localitate. . . Cristea n-are obiceiul să mintă ori să se prefacă ²².

Iată o referință căruia ținînd cont de împrejurările în care a fost dată și de semnătura celui care a redactat-o sîntem obligați să-i dăm crezare și care astăzi ne face să admirăm la Ilie Cristea curajul în lupta contra nedreptății societății în mijlocul căreia trăia și în care a fi onest, a nu vedea cu ochi buna exploatarea, a fi rațional a nu avea nici un dram de prefăcătorie în suflet însemna a avea tot atîtea grave defecte.

Fără să intrăm în detaliile acestui conflict izvorit din modul de a vedea și înțelege diferit realitățile sociale ale vremii, menționăm doar că el nu se va încheia cu această cercetare disciplinară și că va continua cu deschiderea unui proces de calomnie prin presă împotriva lui Ilie Cristea în anul 1923²³ și mai tîrziu în 1928 cu cele 6 capete de acuzare despre care s-a vorbit mai sus. Nu se va încheia pentru că Ilie Cristea va continua mai energic și mai vehement activitatea sa de demascare a nedreptăților societății capitaliste iar autoritățile nu-i vor ierta niciodată îndrăzneala de a le înfrunta.

Printre preocupările lui Ilie Cristea, în perioada la care ne referim, trebuie menționată și activitatea pe care o desfășoară ca președinte al

²² *Ibidem*.

²³ Arhivele Statului Brașov, fond Parchetul Brașov, dosar 438/1923.

„Societății de lectură a elevilor“ a cărei orientare în privința tematicii abordate este de asemenea semnificativă („Crimpee din revoluția rusească“, „Citeva din caracteristicile marelui industriei moderne“ etc.)²⁴.

Ilie Cristea este frecvent întâlnit și în sălile publice în care susține numeroase conferințe, adesea cu problematică socială. Remarcabilă este activitatea pe care o desfășoară în cadrul Universității populare din Brașov înființată în toamna anului 1919²⁵, cu scopul de a răspîndi o cultură românească în ținutul Brașovului²⁶ și în cadrul căreia Ilie Cristea conduce mai mulți ani cursul de „Istoria literaturii române“²⁷.

Prezent în permanență în mijlocul vieții atât de agitată din perioada avîntului revoluționar, prin tot ce a făcut în acești ani Ilie Cristea pornea cu pași hotărîți într-o luptă grea și plină de riscuri.

În 1967 cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la nașterea lui Ilie Cristea, Teodor Teodorescu Braniște făcea următoarea apreciere: „Au fost mulți, foarte mulți care — pătrunzîndu-se de un adevăr — și-au sacrificat liniștea, libertatea și foarte adesea viața pentru triumful ideilor și credințelor lor. Profesorul și publicistul comunist Ilie Cristea, a fost unul dintre aceștia“²⁸. Și, am putea spune noi astăzi, încă de la începutul activității sale.

²⁴ Anuarul Liceului „Andrei Șaguna“, anul școlar 1918—1919, p. 70.

²⁵ „Gazeta Transilvaniei“, 14 noiembrie 1920, p. 1.

²⁶ „Gazeta Transilvaniei“, 21 noiembrie 1921, p. 1.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei“, 10 februarie 1920, p. 3.

²⁸ Revista „Astra“, Brașov, nr. 6, iunie 1967.

DIE ANFÄNGE DER SOZIAL-POLITISCHEN TÄTIGKEIT ILIE CRISTEAS IN BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Professor Ilie Cristea liess sich im Jahre 1918 in Brașov (Kronstadt) nieder und begann seine hiesige Tätigkeit in einer Zeit heftiger sozialer und politischer Bewegungen. Als Intellektueller mit fortschrittlichen Ansichten wirkte er in den ersten Reihen des Kampfes für die Vollendung des einheitlichen rumänischen Nationalstaates. In Brașov (Kronstadt) wurde dieser Kampf mit besonderer Energie geführt und gefördert.

In den ersten Jahren entfaltete Ilie Cristea eine rege Tätigkeit zur Entlarvung der sozialen Ungerechtigkeiten innerhalb der kapitalistischen Gesellschaftsordnung, und kämpfte für eine Gesellschaft, in der es keine Ausbeutung des Menschen durch den Menschen mehr gibt.

Sein mutiger Kampf führte zu zahlreichen Verfolgungen seitens der Behörden, denen er jedoch mutig Widerstand leistete. So zeigte er sich schon am Beginn seiner Tätigkeit als der spätere kommunistische Kämpfer, der Freiheit und Leben für den Sieg des Sozialismus in Rumänien einsetzte.

IDEI ECONOMICE ÎN SCRIERILE LUI ILIE CRISTEA *

de ION LUPU

Una din figurile remarcabile ale presei progresiste și revoluționare românești dintre cele două războaie mondiale a fost, incontestabil, profesorul Ilie Cristea, intelectual de mare probitate și vastă cultură umanistă, militant prestigios al Partidului Comunist Român.

El nu a fost, nici prin formația sa universitară, nici prin preocupările teoretice curente, un economist. Dar scrierile sale — articole și conferințe — abundă în idei economice, într-o împletire strinsă cu idei filosofice și social-politice. Aderind cu toată convingerea la învățătura marxist-leninistă și devenind un pasionat propagator, al ei, Ilie Cristea a înțeles unitatea indestructibilă și fecunda întrepătrundere a materialismului dialectic, economiei politice marxiste și socialismului științific și a acționat în spiritul acestei unități și întrepătrunderi în publicistica sa militantă. Fără îndoială, numai o cercetare cu caracter monografic, din unghiuri multiple, este în măsură să dezvăluie în mod cuprinzător și cu adevărat concludent, aportul acestui înflăcărat luptător comunist la răspindirea învățaturii marxist-leniniste și la interpretarea de pe aceste poziții, a unor realități economice, sociale și politice românești sau internaționale din epocă.

Conștient de caracterul fatal incomplet și de unilateralitatea întreprinderii pe care ne-am propus-o, vom încerca în cele ce urmează să desprindem câteva din ideile economice pe care Ilie Cristea le-a abordat în

* Comunicare la sesiunea științifică din 15 iulie 1972, organizată cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la nașterea lui Ilie Cristea.

¹ La textul integral al uneia dintre conferințele sale, intitulată „România în fața prefacerilor“, ținută la 10 decembrie 1932, în cadrul ciclului organizat la asociația „Astra“ din Brașov, am ajuns cercetînd dosarul penal nr. 2679/1932 al Parchetului Tribunalului din Brașov (aflat în prezent la Arhivele statului Brașov). Fragmente din acesată conferință au apărut în *Societatea de mîine*, Cluj, anul IX, nr.

scrierile și, parțial, în conferințele sale de la sfârșitul deceniului al treilea și prima parte a deceniului următor¹.

Ne-am oprit asupra acestei perioade întrucât ea ni se pare cea mai caracteristică pentru maturitatea gândirii sale economice și social-politice. Este perioada în care, în contact cu mișcarea muncitorească și revoluționară și sub influența nemijlocită a Partidului Comunist Român, are loc transformarea lui Ilie Cristea dintr-un ziarist-cetățean și intelectual progresist, cu vederi democratice (cum fusese la început, adică în anii colaborării sale la „Gazeta Transilvaniei”², la „Adevărul” și la primul număr al „Societății de mîine”), într-un intelectual comunist³, matur sub aspect ideologic și politic, puternic angajat în presa condusă sau influențată de partidul comunit. Este perioada în care își asumă înalta răspundere de a edita la Brașov, din încredințarea partidului, revista „Spre stînga”, de manifestă atitudine revoluționară și, pe de altă parte, colaborează cu articole substanțiale la publicațiile „Societatea de mîine” (Cluj), „Cuvîntul nou” (Brașov), „Bluze albastre”, „Cuvîntul liber” (București).⁴

Articole cu caracter preponderent economic sînt mai puține în publicistica lui Ilie Cristea, dar ele au o mare pondere sub aspectul semnificației și importanței lor pentru caracterizarea întregii gândiri și atitudini revoluționare a acestui militant comunist. Trebuie menționate în mod special, în acest sens, articolele: „Economie organizată”, „Capitalul monopolist” și „Salvarea civilizației” apărute în revista clujană „Societatea de mîine”⁵, „Țăranul înșelat” și „De ce suferim?” din revista brașoveană „Spre stînga”⁶, „Eroii muncii” din „Cuvîntul liber”⁷, precum și conferința „România în fața prefacerilor”⁸. Elemente de gândire economică marxistă conțin, în marea majoritate a cazurilor, și articolele din perioada amintită consacrate unor probleme politice interne, chestiunilor sociale și nume-

13—14, 1932, p. 198—201. Un comentariu pe marginea ideilor economice extrem de prețioase din această conferință am publicat în revista „Astra”, anul V. nr. 12 (55), decembrie 1970, p. 4—5.

² În anii colaborării la „Gazeta Transilvaniei”, Ilie Cristea era membru al Partidului Național. În 1923, el face parte din comitetul de conducere al organizației brașovene a acestui partid (Vezi relatarea din „Gazeta Transilvaniei”), nr. 64, 22 aprilie 1923, despre constituirea și componența comitetului menționat).

³ Titu Georgescu „Un intelectual legat de popor, un publicist militant, studiu introductiv la volumul Ilie Cristea, *Articole 1923—1936*, Ed. Politică, București, 1961, p. 9—11. (În continuare Articole...).

⁴ Vezi selecția din volumul menționat în nota precedentă.

⁵ An. VIII, nr. 3—4/1933, an. VIII, nr. 16—17/1931.

⁶ Nr. 1, 15 oct. 1931.

⁷ „Cuvîntul liber”, 7 dec. 1935 (Vezi și Ilie Cristea, *Articole. 1923—1926*), Ed. politică, Buc., 1961, p. 134—136.

⁸ Dosar Nr. 2679/1932 al Parchetului Tribunalului Brașov. (Arhivele statului Brașov).

roasele sale comentarii asupra evoluției internaționale. Ilie Cristea acorda o mare atenție înlănțuirii și interacțiunii dintre fenomenele vieții sociale, considerind factorul economic — în spiritul determinismului materialist — ca fiind decisiv în societate.

Înainte de a intra în analiza unor aspecte economice ale gândirii lui Ilie Cristea, se impune o remarcă de importanță metodologică pentru cercetarea scrierilor acestui remarcabil publicist comunist român. Este vorba în primul rînd de faptul că ideile economice, ca și cele filosofice și social-politice, nu constituie la el obiectul unor expuneri teoretice speciale, așa cum se întîmplă în cazul unei lecții sau al unui articol de exegeză doctrinară pe o anumită temă. Ele sînt mai mult implicate într-un context precumpănitor politic, în articole de actualitate stringentă, a căror finalitate este întotdeauna politică, de radicalizare a maselor, de luptă susținută împotriva fascismului, a exploatării și asupririi sociale și naționale, pentru răsturnarea orînduirii burghezo-moșierești și triumful revoluției populare în țara noastră. Aceasta imprimă articolelor sale un caracter deosebit de de ofensiv, ideile economice marxist-leniniste devenind baza teoretică a unei aprige confruntări cu realitățile extrem de contradictorii ale capitalismului dintre cele două războaie mondiale. Forma gazetărească pe care o îmbracă activitatea propagandistică a lui Ilie Cristea, explică, pe de altă parte și anumite simplificări, aspect inerent unei activități publicistice cu caracter de popularizare.

Relevăm, la începutul scurtei analize ce urmează, ideia marxistă a determinismului materialist care constituie, după opinia noastră, o dominantă a gândirii lui Ilie Cristea. „Fenomenele sociale — scria el la începutul deceniului patru — nu sînt dirijate de liberul arbitru, ci de legi. Există aici un determinism tot atît de riguros ca în oricare domeniu al științei”⁹. Pe această linie sînt cu totul remarcabile referirile sale la legile economice și la posibilitatea previziunii științifice pe care o îngăduie cunoașterea lor. La întrebarea : „Sînt fenomenele economice prin natura lor imprevizibile ?” el răspunde fără ezitare : „Evident că nu. Ele se găsesc sub același regim al legilor, sub același determinism ca și faptele altor domenii”¹⁰. În același timp însă, el subliniază modul specific în care acționează și se manifestă aceste legi în condițiile societății capitaliste moderne, modul stihinic și coercitiv în care se impun, ceea ce are drept urmare, precizează el, că faptele

⁹ *Dictatură și democrație*, în „*Societatea de mîine*”, Cluj, an. VII, nr. 23—24, 1—15 dec. 1930, p. 428.

¹⁰ *Economie organizată*, în „*Societatea de mîine*”, an. VIII, nr. 4—5 15 febr. — 1 martie 1931 (Vezi și *Articole*. . . , p. 54).

economice „scapă controlului nostru“¹¹. Iată un pasaj elocvent în acest sens : „Omul modern, cu tot progresul tehnicii și întinderea civilizației, se găsește în fața forțelor economice tot atât de dezarmat pe cât era omul primitiv în fața secretelor naturii. Nu le domină și nu le dirijează, ci este încă dominat și covârșit de ele“¹². Printre formele de manifestare a forțelor coercitive dominate este amintit, de pildă, jocul inexorabil al bursei, instituției pe care o denumeste sugestiv „o divinitate anonimă, capricioasă și crudă“ căreia „... nimeni nu-i în stare să-i prevadă jocul, ci cu toții trăim sub teroarea ei. Crahurile (la bursă, n.n.) sînt pentru omul modern, generatoare de panică, după cum era fulgerul pentru primitiv“¹³. Cauza care face ca, în capitalism, legile și fenomenele economice să scape de sub controlul oamenilor, are, după opinia lui Ilie Cristea, un dublu aspect: lipsa unei *perspective* asupra ansamblului economiei și vieții sociale și imposibilitatea unei *corelări* și coordonări a producției cu nevoia socială, datorită în ultimă instanță, existenței proprietății private, care, scrie el, „... nu cunoaște decît busola egoismului și stimulentului profitului“¹⁴. „Închis în coaja proprietății sale private — adaugă el, referindu-se la primul aspect — omul nu poate prinde, dintr-o realitate grandioasă și veșnic curgătoare, decît partea infimezimală ce trece peste dînsul“¹⁵. Partea pe care omul o poate cuprinde este identificată de autor cu producția și organizarea ei în cadrul unei unități economice, la nivelul unei întreprinderi, pe cînd realitatea de dimensiuni mult mai mari, în ultimă analiză incognoscibilă, este de fapt nevoia socială respectiv consumația. Proprietatea privat-capitalistă este incompatibilă cu funcția de coordonare macroeconomică. În acest sens, Ilie Cristea precizează cu convingere : „Proprietatea privată, e clar, nu poate îndeplini această funcție. Sarcina îi depășește nu numai mijloacele, ci și natura“¹⁶. Este evident că autorul acestor pasaje are în vedere în mod concret proprietatea privat-capitalistă atunci cînd folosește noțiunea de proprietate privată. De altfel acest lucru rezultă și din alte articole în care se scoate în evidență rolul hotărîtor pe care îl are proprietatea privată în cadrul orînduirii capitaliste. „În societatea burgheză . . . va pre-

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ *Ibidem*, p. 53.

¹⁴ *Ibidem*, p. 54—55.

¹⁵ *Ibidem*, p. 55.

¹⁶ *Ibidem*, (sublinierea noastră).

ciza el — factorul esențial este proprietatea privată. Toate celelalte instituții, avînd misiunea s-o protegiască, sînt adaptate acestui scop”¹⁷.

Referirile lui Ilie Cristea la legile economice nu sînt lipsite de o finalitate revoluționară. El își propune să creeze o deschidere spre socialism, arătînd că aici, ca urmare a desființării proprietății private apare posibilitatea echilibrării producției și consumației, respectiv a producției cu nevoia socială. Ca exemplu concret pentru ideia de mai sus este dat primul stat socialist din lume, care „... sfărîmînd cadrele înguste ale proprietății private și ieșind în larg, a dobîndit și o perspectivă de unde poate urmări toate aspectele vieții economice și posibilitatea de a coordona factorii economici”¹⁸. De mare interes pentru cercetarea istoriografică sînt ideile pe care Ilie Cristea le avansează în legătură cu *economia organizată*, pe care o identifică cu economia socialistă. El consideră ca „problemă fundamentală în economie : *raportul dintre cantități*, adică echilibrarea producției și consumației”¹⁹. Avem aici o foarte clară formulare a ideii de *proporție economică*, de raport cantitativ și de *proporționalitate ca stare* de echilibru între resurse (producție) și nevoia socială (consumație). În continuare, Ilie Cristea subliniază : „La baza planului sovietic de cinci ani se găsesc două principii : producția *reglementată* și consumația *rațională*. Ambele sînt menite să pună capăt anarhiei, *subordonînd* forțele economice voinței omenești”²⁰. Ideile cuprinse în această formulare sînt și ele deosebit de prețioase. Pe de o parte, este vorba de *reglarea socială prin plan a producției*, pe de altă parte, de caracterul conștient rațional al determinării nevoii sociale (consumației). La acestea se adăugă ideia înlăturării spontaneității, a caracterului stihinic al acțiunii forțelor economice în condițiile socialismului.

Afirmînd posibilitatea subordonării forțelor economice de către voința omenească, Ilie Cristea nu promovează o concepție voluntaristă despre natura legilor economice în socialism. Într-un articol, publicat cu puțin timp înaintea celui la care ne-am referit mai sus, el se situează pe o poziție opusă unei asemenea concepții : „Societatea nu are libertatea de alegere, — scrie el în acest sens — după cum n-o are nici individul. . . . Omenirea a putut smulge naturii o singură favoare : să adere în mod activ la dialectica necesităților, toate celelalte ființe adaptîndu-se în mod pa-

¹⁷ Hegel și Marx, în „Societatea de Mîine“, an. X, nr. 3—4, martie—aprilie, 1933, p. 68.

¹⁸ *Economie organizată*, în *Societatea de Mîine*, p. 57.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*. (ultima subliniere din citat ne aparține).

siv”²¹. Desigur că exprimările atât de laconice nu ne îngăduie să facem aprecieri prea largi în această problemă. Corelînd însă ultima aserțiune, despre adaptarea activă a omului la dialectica necesităților (legilor), cu afirmația despre posibilitatea subordonării forțelor economice de către voința omenească (în socialism), ni se pare că Ilie Cristea se apropie de o viziune adecvată asupra acțiunii legilor economice în socialism. De altfel, în unele scrieri ale sale se referă la rolul economic al statului socialist ca „pirghie a progresului”, care „își propune să dirijeze activitatea economică a colectivității”²².

Meritul lui Ilie Cristea în legătură cu determinismul economic, în general și cu manifestarea lui în socialism, în ciuda unor imprecizuni, este, credem, de necontestat, cu atât mai mult cu cît, în afară de unele indicații principale date de clasicii marxism-leninismului, această problemă nu era încă elucidată, procesul constituirii sistemului categorial al economiei politice a socialismului fiind în acea perioadă (1930—1933) abia la începuturile lui.

Referirile cu caracter economic din scrierile lui Ilie Cristea au însă ca obiect principal nu socialismul, ci capitalismul, cu contradicțiile lui insolubile. În analiza diferitelor aspecte ale economiei capitaliste el se dovedește un remarcabil minutor al dialecticii materialiste. Avem în vedere îndeosebi modul în care abordează problema dezvoltării contradictorii a forțelor de producție în cadrul acestei orînduri, problema apariției și creșterii dominației capitalului monopolist, crizele economice, criza sistemului capitalist și concluziile de factură revoluționară la care duce analiza acestor procese. Nu trebuie să uităm că Ilie Cristea a scris despre toate acestea în perioada crizei din 1929—1933, cînd contradicțiile economico-sociale ale orînduirii capitaliste atinseseră un grad de acuitate nemaicunoscut pînă atunci și cînd pentru mulți oameni părea că nu este departe momentul prăbușirii capitalismului. O asemenea stare de spirit și-a pus parțial amprenta și pe unele opinii exprimate de acest necruțător critic al orînduirii capitaliste. Dincolo de tenta ușor spontaneistă a unor concluzii, găsim însă în articolele lui despre chestiunile amintite, idei demne de atenția noastră.

Ilie Cristea nu neagă posibilitatea dezvoltării forțelor de producție în capitalismul contemporan considerînd — în conformitate cu tezele de bază ale materialismului istoric — că progresul forțelor productive ale socie-

²¹ *Dictatură și democrație*, în *Societatea de mîine*, p. 428.

²² *Momentul fascist*, în „*Societatea de mîine*”, oct — nov. 1933 (vezi și *Articole...*, p. 87—88).

tății reprezintă o legitate cu caracter general. „În împrejurări normale, — scrie el — forțele productive se dezvoltă, evoluează. Se descoperă noi forme de energie — aburul și electricitatea ; se perfecționează metodele de muncă, prin aplicarea științei ; crește îndemînarea muncitorului, prin instrucție și exercițiu ; se descopăr noi materii prime și se inventează mașini. În infra-structură (așa numește el forțele de producție, n.n.) deci se petrec mari și importante transformări”²³. El privește însă acest proces ca fiind subminat de grave contradicții, generate de relațiile capitaliste de producție, care întorc progresul tehnic, metodele de organizare științifică a producției (cunoscute în epocă sub denumirea generică de „raționalizare”) etc. împotriva societății : „... forțele productive cresc neconținut, — relevă el într-un articol publicat în revista „Spre stînga” — iar consumația stă pe loc sau, în orice caz, nu atinge niciodată nivelul producției. Și, cu fiecare avînt al forțelor productive, dezechilibrul se mărește. Prin raționalizare au fost aruncați în stradă milioane de oameni, care, trăind în mizerie, au redus și mai mult consumația. S-a născut astfel, ~~acel~~ cerc vicios, în care se înăbușe societate capitalistă. Cu alte cuvinte, *aici progresul tehnic devine un izvor de suferință, iar mașina e dușmanul lucrătorului*”²⁴. Despre cauza fundamentală a acestei situații — contradicția dintre relațiile de producție capitaliste și caracterul forțelor de producție — el vorbește cu deosebită claritate în conferința la care am mai făcut referiri. „Forțele productive — subliniază conferențiarul — sunt prea dezvoltate ca să se poată mișca nestingherite în cadrele strîmte ale proprietății private. Aceasta din urmă face ca repartiția să fie nedreaptă, ca un dezechilibru să se producă între puterile productive și consumație. . . De ce ? Fiindcă sistemul capitalist produce pentru profit și nu pentru satisfacerea nevoilor. Fiindcă, el, în loc să ridice puterea de cumpărare a maselor, o scade mereu prin impozite și taxe, prin reducerea salariilor”²⁵. Totodată el dovedește o adîncă înțelegere a tezei marxiste cu privire la funcția motrice pe care o exercită forțele de producție în evoluția societății și la modul specific în care se impune, în societățile antagoniste, legea concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție. În conferința amintită, bunăoară, el postulează inevitabilitatea unor „ieșiri revoluționare” prin care

²³ Vezi nota 17.

²⁴ *De ce suferim?* în revista „Spre stînga”, Brașov, an. I. nr. 1/15 oct. 1931, p. 5 (prima subliniere ne aparține; a doua aparține autorului).

²⁵ *România în fața prefacerilor* (conferință). Dosar nr. 2679/1932 al Parchetului Tribunalului Brașov. (Arhivele Sstatului Brașov, fila 23—24). Vezi și fragmentele publicate în „Societatea de mîine”, an. IX, nr. 13—14, 1932, p. 200.

„forțele productive distrug vechea formă socială și instaurează o alta, mai corespunzătoare. Corpul social își caută o haină mai potrivită“²⁶. Ilie Cristea nu se mărginește însă la dezvoltarea acestei necesități. Nu va pierde nici un prilej pentru a da o imagine asupra cadranelor nelimitate sub raport social pe care socialismul îl oferă dezvoltării impetuoase a forțelor de producție, aducând ca argument faptic progresele realizate în domeniul bazei tehnico-materiale, de U.R.S.S., progrese ce nu puteau să nu intrige lumea burgheză care, scrie el, „nu-și putea închipui o producție stimulată altfel decât de ademenitoare perspectivă a profitului“²⁷. În articolul „Eroii muncii“ din 1935, Ilie Cristea pune în evidență noile trăsături pe care le dobîndeste munca în condițiile orîndurii socialiste²⁸. Despre posibilitatea de valorificare a creației tehnice în socialism el scrie : „... invențiile nu se ascund în sertar, ci se aplică“²⁹, iar așa numita „raționalizare“ — care în capitalism a constituit, în principal, o vastă și sistematică acțiune de intensificare a exploatării muncii salariate — o consideră pe drept cuvînt o trăsătură a producției moderne, ale cărei posibilități și avantaje de ordin social vor putea fi puse în valoare de către societatea socialistă : „Raționalizarea în sine, precizează Ilie Cristea, nu este un principiu rău ; ea reprezintă, dimpotrivă, o formă superioară de producție (...). În sistemul colectivizat (în socialism, n.n.), raționalizarea nu creiază șomaj, iar mașina apare ca un aliat al muncitorului“³⁰. Această perspectivă este întregită cu importante aspecte de eficiență economică și în alte pagini memorabile din primăvara aceluiași an (1931) : „Uzinele uriașe, cu cel mai modern utilaj, cu laboratoare și institute de cercetare, au puțină, pe de o parte, să ridice neîncetat calitatea producției, pe de altă parte să reducă mereu prețul de cost. Atragerea tuturor cetățenilor la munca productivă multiplică puterile creatoare“³¹. Cît de actual sună toate aceste cuvinte astăzi, cînd perfecționarea organizării și conducerii științifice a producției a devenit o problemă de prim ordin a întreprinderilor noastre socialiste !

Este cunoscut că, între 1930—1934, Ilie Cristea, desfășoară o vie activitate publicistică pe tema crizei economice mondiale din perioada

²⁶ Idem, fila 13, resp. p. 198.

²⁷ *Europa și Rusia*, în „Societatea de mîine“, iulie-august 1931 (Vezi și *Articole...*, p. 63).

²⁸ *Eroii muncii*, în „Cuvîntul liber“, 7 decembrie 1935 (Vezi și *Articole...*, p. 135).

²⁹ *Capitalul monopolist*, în *Articole...*, p. 94.

³⁰ *De ce suferim ?* în „*Spre stînga*“, 1931 p. 5.

³¹ Vezi nota 18

1929—1933, cea mai zguduitoare criză de supraproducție din istoria capitalismului, cu scopul manifest de a demonstra necesitatea și posibilitatea intensificării luptei revoluționare a clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii. Nu vom intensifica asupra unor imprecizii terminologice (a faptului, de pildă, că nu este sesizat sensul relativ al noțiunii de supraproducție, ceea ce îl detremină să propună folosirea termenului de subconsumație), ci dorim să evidențiem că Ilie Cristea ajunge la pătrunderea cauzei ultime a crizelor economice și anume contradicția fundamentală a capitalismului, antagonismului dintre caracterul tot mai social al producției (accentuat de adâncirea continuă a diviziunii sociale a muncii, sub influența progresului tehnic etc.) și caracterul privat-capitalist, inechitabil, al repartiției produsului net. El scrie în acest sens, în stilul lapidar ce-i este caracteristic : „ . . . viața economică de astăzi se întemeiază pe munca divizată, deci colectivă (. . .) E ușor de observat că, în toată această transformare, factorul revoluționar este tehnica. Ea deschide posibilități nebănuite și antrenează producția pe drumuri noi”³². Iar mai departe adaugă: „În același sistem capitalist însă, repartiția bunurilor produse a rămas individualistă”³³. Această contradicție este formulată, în continuare, în termeni sugestivi, publicistici : „De o parte, dezvoltare și evoluție, iar pe de alta înțepenirea și anachronism. Producția și consumația, așa cum se prezintă ele înăuntrul sistemului capitalist, sunt incompatibile. . . Conflictul e viu și permanent”³⁴. Teoretic, el înfățișează două posibilități de restabilire a echilibrului dintre producție și consum. Prima, regresivă — de fapt cea reală — constă în adaptarea forțelor de producție la limitele reduse ale consumului (prin scoaterea din uz a mașinilor moderne, demolarea marilor uzine, distrugerea producției, concedierea muncitorilor etc.) Capitalismul, scrie el, „ . . . îmbuibă pe unii și anemiează pe alții ; el preferă să distrugă o parte din hrană decât s-o distribuie în mod rațional și echitabil ; el nu poate înlătura foamea și mizeria în anii de belșug, necum în cei răi. E un sistem monstruos, care se înfundă în absurd”³⁵. A doua posibilitate, *progresivă*, este aducerea consumației maselor la nivelul capacității forțelor productive, ceea ce însă ar echivala, în mod practic, cu autodesființarea capitalismului, întrucât „ . . . capitalistul vrea pentru dînsul beneficii *maxime*, iar pentru muncii-

³² *De ce suferim?*, în „Spre stînga, 1 1931, p. 2.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 3.

³⁵ *Salvarea civilizației*, în „Societatea de mîine“ an. VIII, nr. 16—17, 1—15 sept. 1931, p. 304.

torii *minime*. Antagonismul este ireductibil”³⁶. În același articol el dezvăluie caracterul antipopular al măsurilor luate de guvernele burgheze, pentru ieșirea din marea criză, adresînd un adevărat rechizitoriu guvernanților români : „Toate măsurile pe care guvernele burgheze le iau în scopul de a combate criza economică — scri el — tind să păstreze intacte beneficiile patronilor. În toate țările, în toată fără excepție, se reduc salariile muncitorilor manuali și intelectuali, fie direct, fie prin majorarea de impozite; în toate țările se pun taxe pe articolele de primă necesitate sau se înalță pînă la ceruri ziduri vamale. . .”³⁷.

Concluzia invariabilă pe care Ilie Cristea o trage în toate articolele consacrate crizezi economice este : *necesitatea înlăturării, pe cale revoluționară, a capitalismului*. În sprijinul acestei concluzii el aduce și teza cu privire la terminarea împărțirii teritoriale a lumii între marile puteri imperialiste precum și ideile despre criza generală a sistemului capitalist. El arată că, în trecut, cînd încă existau zone neocupate, ieșirea din criză se realiza, în parte, prin expandiunea teritorială — („Lărgindu-și mereu zona, capitalismului reușea să-și recapete respirația”³⁸), — lucru care nu mai este posibil odată ce planeta e împărțită („Epoca de expansiune fiind încheiată, era fatal ca contradicțiile din sinul capitalismului să se accentueze. Războiul mondial n-a fost altceva decît svîrcoliri disperate de om ce se înăbușe”)³⁹.

Criza generală a capitalismului, acest proces istoric complex, este mai mult intuită, pe baza simptomelor tot mai vizibile ale unei agonii. „Ordinea capitalistă, — spune Ilie Cristea în acest sens — după o aparentă stabilizare între anii 1925—1928, pare să fi intrat în agonie. În cadrul ei, forțele sociale nu-și mai găsesc o așezare mulțumitoare, căci nu mai pot funcționa în mod normal”⁴⁰. Prin prisma acestui proces ireversibil el conchide : „. . . nimeni nu se mai îndoieste că însăși structura, însăși ființa sistemului capitalist este în joc”⁴¹. Prin prizma acestui proces el analizează și orientarea oligarhiei financiare spre dictaturile de dreapta, fasciste. „În dictatura de dreapta — scrie el — se oglindește spaima elementelor conservatoare în

³⁶ *Ibidem*, p. 305.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *De ce suferim ?*, p. 4.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Dictatură și democrație*, în „*Societatea de mîine*” an. VIII, nr. 16—17, 1—15 p. 427.

⁴¹ *Europa și Rusia*, în „*Societatea de mîine*”, iulie—august 1931 ; *Articole*. . . p. 64.

fața transformărilor ce se anunță. Ea este o disperată încercare de a opri vremea în loc, de a înlătura inevitabilul⁴². Pe de altă parte, Ilie Cristea relevă un fenomen care ține, în fond, de însăși esența crizei sistemului capitalist mondial și anume influența crescândă a socialismului. „Chestiunea raporturilor dintre cele două sisteme economice constituie de pe acum axa politicii mondiale“⁴³.

În abordarea problemelor privind criza economică din 1929—1933 ca și criza sistemului capitalist, Ilie Cristea manifestă, așa cum spuneam mai înainte, unele imprecizii terminologice și interpretări unilaterale, insuficient fundamentate științific, cum este, spre exemplu, concluzia exagerată cu privire la posibilitatea „autosufocării“ capitalismului⁴⁴. Impreciziunile se referă la termenul de infra-structură, care la el semnifică uneori toate forțele de producție, alteori numai tehnica, și la acela de supra-structură prin care, în mod curios, el înțelege baza economică a societății, relațiile de producție, clasele sociale, dar și statul și alte instituții. În felul acesta el emite, în legătură cu crizele economice, ideea simplificatoare, potrivit căreia „...forțele de producție se opun supra-structurii sociale“⁴⁵. O idee neclară este și aceea că esența capitalismului constă în reparația inechitabilă⁴⁶, ceea ce constituie o inversare a raportului real, esența acestei orânduiri constituind-o raportul de capital, respectiv relațiile capitaliste de proprietate, care generează sistemul exploatării muncii salariate, deci repartiția inechitabilă.

Ilie Cristea s-a preocupat și de problemele privind capitalul monopolist și implicațiile economice și politice ale acestuia. Făcând abstracție de faptul că, în mod nejustificat, el situează în unele articole apariția capitalismului monopolist, în general, inclusiv în țările avansate, abia după primul război mondial, considerăm ca fiind corect analizat, în spirit marxist-leninist, procesul concentrării capitalului și al apariției monopolurilor ca efect al concurenței, dar și ca negare a acesteia. „Procesul de concentrare și centralizare a capitalului — scrie el — care este o lege generală de mișcare a societății capitaliste, duce în mod necesar la monopol“⁴⁷. Și continuă: „Monopolul este sfârșitul logic al societății capitaliste, este începutul

⁴² Dictatură și Democrație, în „Societatea de mâine“, p. 427.

⁴³ Economie organizată, în Articole... p. 58.

⁴⁴ Salvarea civilizației, în „Societatea de mâine“, 16—17 1931, p. 305

⁴⁵ De ce suferim, p. 3.

⁴⁶ Salvarea civilizației, p. 305.

⁴⁷ Capitalul monopolist, Articole... p. 95.

de negare al acesteia. Funcția istorică a monopolului este să reducă la absurd sistemul capitalist...⁴⁸. Deosebit de importantă este relevarea extinderii exploatării capitaliste, prin intermediul monopolurilor, asupra maselor celor mai largi ale populației, ceea ce îl duce la concluzia pe cât de concentrat formulată pe atât de justă și mobilizatoare : „Monopolul ne-a expropriat și ne-a transformat pe toți în sclavi. Nu ne rămîne decît să-i expropriem pe expropriatori și să ne eliberăm“⁴⁹.

Nu ne-am propus să prezentăm în mod special modul în care Ilie Cristea a analizat diferitele aspecte ale vieții economice și sociale românești dintre cele două războaie mondiale. Numai acestea ar putea face obiectul unui alt studiu. Parțial am făcut acest lucru în studiul publicat pe marginea conferinței „România în fața prefacerilor“⁵⁰. Unele aspecte cred totuși că sînt necesare și în prezenta comunicare. Unele considerații cu caracter economic făcute de Ilie Cristea, pe care le-am prezentat pînă aici, sînt legate nemijlocit de realitățile economice ale României din perioada abordată. Una dintre ideile sale de bază privind geneza capitalismului în țara noastră o constituie postularea caracterului incomplet al revoluției burgheze și a incapacității burgheziei românești de a desăvîrși procesul început. Acest caracter incomplet se exprimă, după opinia sa, în faptul că revoluția industrială nu a fost dusă pînă la capăt, iar problema agrară a rămas, în esență, nerezolvată.

Remarcabil este că Ilie Cristea a abordat problemele economiei românești nu din unghiul unor pretinse adevăruri abstracte, atemporale, ci pornind de la condițiile ei concret-istorice, disociindu-le de caracterul și conținutul transformărilor economice-sociale din țările industriale apusene, imperialiste. El a avut în vedere în mod special ideia marxist-leninistă a inegalității dezvoltării țărilor capitaliste : „Capitalismul — scrie el s-a dezvoltat în mod inegal... Cînd în Apus, el ajunge în faza industrială și expansivă, în Orient abia se arată fenomene precapitaliste. În sfîrșit, cînd Orientul (inclusiv România n.n.) tinde și el spre industrializare, în Apus capitalismul intră în faza imperialistă, adică în faza ultimă, de declin. Acum însă el nu mai este un factor istoric revoluționar și creator, ci devine reacționar și parazit“⁵¹.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Ion Lupu, „România în fața prefacerilor“, Comentariu la un text al profesorului comunist Ilie Cristea, în „Astra“, anul V. nr. 12 (55), decembrie 1970, p. 4—5.

⁵¹ *România în fața prefacerilor*. Dosar 2679, fila 22.

Demne de relevat sînt opiniile acestui marxist cu privire la situația agriculturii și țărănimii din România și filipicele sale la adresa propagandei burghezo-moșierești care milita pentru întoarcerea la trecutul patriarhal, ignorat și mizer al satului. „Cîtă poezie nu s-a așternut peste fondul sărac al unei vieți primitive ! Cîte fantezii nu s-au trudit întru glorificarea ignorației ! Cîte imnuri nu s-au cîntat inerției !” — va aclama Ilie Cristea, în revista clujană „Societatea de Mîine”, la începutul anului 1931⁵². O analiză mai clară stării țărănimii românești o va face în articolul „Țăranul înșelat”, semnat cu pseudonimul Ion Proletaru, în primul număr al revistei brașovene „Spre stînga”. Obiectul analizei îl constituie urmările reformei agrare din 1921, reformă în mare parte anulată prin legiurile ulterioare. „Pămîntul a fost dat — va scrie el — dar consecințele sociale și economice ale improprietății au fost anihilate (...) O mare reformă s-a transformat într-o imnesă afacere scandalosă”⁵³. Una din problemele principale — creșterea producției agricole — căreia i se cerea o rezolvare neîntîrziată după efectuarea reformei, a fost în mod condamnat neglijată de regimul exploatator. „Țăranului nu i s-a făcut (...) nici o înlesnire în ce privește procurarea inventarului (vite de tras, unelte etc.) — scrie el în continuare. Metodele de muncă au rămas cele primitive (...). La ridicarea producției nu se gîndea nimeni”⁵⁴. Criticile formulate sînt în cea mai mare parte îndreptate împotriva partidului național-liberal, partidul mării burghezii bancare și industriale, pentru care agricultura, în-deosebi cea țărănească, a constituit o mare sursă de acumulare. „Toată politica economică a partidului liberal — continuă el în același articol — a fost dictată de grija ca industria parazitară să-și procure materiile prime din agricultură pe prețuri cînt mai joase. Enorme beneficii ale cartelurilor erau în orice caz asigurate”⁵⁵. Înșelarea țăranului a devenit o practică sistematică prin intermediul „foarfecelui” prețurilor mult accentuat de criza economică declanșată în 1929. „Cînd pe piața mondială, prețurile produselor agrare au început să cadă, — scrie publicistul marxist — agri-

⁵² *Moartea satului*, în „Societatea de mîine”, anul VIII, nr. 1, 15 ian. 1931, p. 14.

⁵³ Ion Proletaru [Ilie Cristea], *Țăranul înșelat*, în „Spre stînga”, nr. 1, 15 oct. 1931, p. 12.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 12—13.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 13.

cultura românească a fost lovită de moarte. Căci, la fabricatele industriale, protejate de toate măsurile ce se pot închipui, prețurile au rămas pe loc. Cu fiecare zi, apoi discrepanța s-a mărit. Astăzi (este vorba de anul 1931, n.n.) în satele mai îndepărtate de centrele urbane, avem următoarea situație: 1 cutie chibrituri = 3 kgr. lapte; 1 kgr. zahăr = 22 kgr. grâu⁵⁶. Concluzia pe care o trage Ilie Cristea sugerează o perspectivă revoluționară: „E de prevăzut însă că țăranul înșelat își va face altfel socotelile — conchide el. Drumul vechi i s-a închis și va trebui să apuce altul nou”⁵⁷.

Cu o nestrămutată încredere în viitorul socialist al României, Ilie Cristea considera că problemele mari — economice și social-politice — pe care burghezia nu a fost în stare să le soluționeze sau pe care a încercat să le rezolve dar într-un mod unilateral și discontinuu, își vor găsi rezolvarea optimă abia în condițiile socialismului. Printre aceste probleme el situează, pe primul loc, industrializarea țării. Tentativa burgheză a partidului liberal, al cărei principal exponent în deceniul a treilea fusese Vintilă Brătianu, o socotește (cu o vădită tendință de subapreciere) tardivă și ineficace: „Noi nu mai putem dezvolta complet — consideră el — faza industrială, ci doar s-o schițăm. Sîntem sortiți să rămînem aici pînă la revoluția socialistă, cînd va fi o industrializare cu proletariat, dar fără burghezie”⁵⁸.

În multe din scrierile sale, Ilie Cristea abordează problema democrației, manifestînd aceeași formă convingere în superioritatea — și pe acest plan — a socialismului. De remarcat, pentru profunzimea analizei sale marxiste, este faptul că *democrația socialistă* este privită în strînsă legătură cu transformările socialiste din economie, cu instituirea unor relații noi de proprietate, al căror efect trebuie să fie *egalitatea economică* de tip socialist, continuu multiplicată și adîncită în procesul industrializării: „Consecința ei politică (a industrializării socialiste, n.n.) — scrie el în acest sens — nu va mai fi democrația parlamentară, ci o democrație de tip superior, implicînd și egalitatea economică”⁵⁹. Este intuită aici dubla calitate pe care o dobîndesc oamenii muncii în socialism, de producători și de proprietari socialiști egali ai mijloacelor de producție, precum și implicațiile acestei duble calități pe planul conducerii democratice a economiei și vieții sociale.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 13—14.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁵⁸ Dosar 2679, fila 22.

⁵⁹ *Ibidem*, fila 23.

Aceste idei ale comunistului Ilie Cristea reprezintă o minunată prefirare a realităților României socialiste de astăzi.

ÖKONOMISCHE ANSCHAUUNGEN IN DEN SCHRIFTEN DES ILIE CRISTEA (ZUSAMMENFASSUNG)

Ohne eigentlich Wirtschaftswissenschaftler zu sein, verbreitete der Professor und kommunistische Journalist Ilie Cristea in seinen Schriften marxistisch-leninistische ökonomische Anschauungen, mittels derer er zur Bildung und Entwicklung des revolutionären Bewusstseins der Werktätigen beitrug, um das bürgerlich-gutsherrliche Regime zu beseitigen und der Volksrevolution in unserem Lande zum Siege zu verhelfen.

Im Geiste des materialistischen Determinismus zeigt Ilie Cristea ein tiefes Verständnis für die objektiven ökonomischen Gesetze und ihre elementare und zwingende Wirkungsweise im Kapitalismus, aber auch für die Möglichkeiten der bewussten Anwendung dieser Gesetze im Sozialismus. Diesbezüglich erbringt Ilie Cristea wichtige Beiträge. Mit unentwegtem Vertrauen in die Möglichkeiten der sozialistischen Gesellschaftsordnung untersucht er die Gegensätze in der Entwicklung der Produktivkräfte der kapitalistischen Gesellschaft und die Aussichten, die sozialistische Revolution zur Befreiung und zur vielseitigen Entwicklung der materiellen und menschlichen Produktivkräfte, zum Nutzen der ganzen Gesellschaft eröffnet.

Zur Überproduktionskrise von 1929—1933 äussert Ilie Cristea entsprechende Anschauungen, sowohl was ihre unseligen Auswirkungen auf die Lage der Volksmassen, einschliesslich derer in Rumänien, betrifft, als auch die allgemeine Krise des Kapitalismus, die er als einen fortschrittlichen, nicht umkehrbaren Prozess betrachtet. Seine Schlussfolgerung weist auf die Notwendigkeit hin, den Kapitalismus auf revolutionärem Wege zu beseitigen.

Sehr beachtenswert sind seine sozial-ökonomischen Analysen über die Verhältnisse in Rumänien im vierten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts. Ilie Cristea zeigt sich darin als Meister in der materialistischen Dialektik, der zu feinen konkreten historischen Unterscheidungen fähig ist. Hervorzuheben sind auch seine Gedanken über die unterschiedliche Entwicklung der kapitalistischen Länder und über den ungleichen Zeitpunkt des Über-

gangs der westlichen und der östlichen Länder (darunter auch Rumänien) zum Imperialismus, sowie über die in unserem Lande nicht vollendete bürgerliche Revolution als eine nicht zu Ende geführte Industrierevolution und als eine im Wesentlichen ungelöste Agrarfrage. Wertvoll sind auch die vorausblickenden Auffassungen Ilie Cristea betreffend die Industrialisierung des Landes nach dem Siege der sozialistischen Revolution und die Einführung der sozialistischen Demokratie, die auf wirtschaftliche Gleichheit gegründet ist.

•

DOCUMENTE INEDITE REFERITOARE LA POZIȚIA FAȚĂ DE FASCISM A LUI ILIE CRISTEA *

de ȘTEFAN SUCIU

În Filiala Arhivelor Statului din Brașov se păstrează mai multe documente legate de activitatea militantului și publicistului comunist, profesorul Ilie Cristea. Dintre acestea un interes deosebit privind poziția față de fascism a lui Ilie Cristea prezintă însemnările sale zilnice asupra evenimentelor din țară și străinătate petrecute în perioada 31 iulie 1933 — 11 noiembrie 1934. Caietul cu însemnări a fost confiscat de către agenții Siguranței din Brașov la data de 13 aprilie 1935¹ în timpul unei percheziții domiciliare, ordonată de Corpul de armată din Iași. Inițial caietul a fost destinat să servească de registru al abonaților la revista „Spre Stînga”. Revista fiind suspendată, caietul a fost transformat în jurnal personal.

Deși organele de siguranță au cerut deschiderea unui proces penal împotriva profesorului Ilie Cristea pe motiv că în jurnalul său sînt înserate „cuvinte ofensatoare” la adresa regelui Carol al II-lea², Parchetul tribunalului Brașov a clasat cauza deoarece cele scrise erau niște reflecții personale cu caracter strict intim și care neavînd publicitate, nu constituiau un fapt penal. Totuși caietul a rămas confiscat împreună cu alte documente și reviste, așa cum rezultă din declarația dată în fața anchetatorilor de către autorul jurnalului³.

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică din 15 iulie 1972, organizată la Brașov cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la nașterea militantului comunist Ilie Cristea.

¹ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului Tribunalului Brașov, dosar 801/1935, fila 5.

² Cuvintele înscrise sînt înserate în nota din 29 octombrie 1933: „Participînd la sfințirea unei biserici din Craiova, regele s-a îmbrăcat în odăjdii. Dimineața îi aduce fotografia. Faptul o consternat pe toată lumea. E bătaie de joc sau demență”.

³ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetul Tribunalului Brașov, dosar 801/1935 fila 6.

Însemnările zilnice ale militantului comunist Ilie Cristea corespund perioadei în care Partidul Comunist Român milita pentru unirea tuturor forțelor democratice în vederea păcii, independenței și suveranității țării, greu amenințate de forțele fasciste, prohitleriste odată cu venirea lui Hitler la putere în Germania. În mișcarea antifascistă un rol important l-a avut și intelectualitatea progresistă românească, în fruntea căreia s-au aflat intelectualii comuniști, printre care și Ilie Cristea.

După ce în anul 1932 el a făcut parte din conducerea Comitetului antirăzboinic în calitate de secretar,⁴ în vara anului 1933 se numără, alături de Petre Constantinescu — Iași, Barbu Lăzăreanu, Iorgu Iordan, Radu Cernătescu și Cicerone Theodorescu printre membrii fondatori ai Comitetului Național Antifascist⁵, organizație legală creată și condusă de Partidul Comunist Român pentru a bara calea fascismului și a războiului în țara noastră.

Alături de activitatea desfășurată în organizațiile legale de masă conduse de Partidul Comunist Român, Ilie Cristea se remarcă prin publicistica sa antifascistă și antirăzboinică, publicînd o serie de articole în presa democratică din țara noastră⁶.

În însemnările sale zilnice, Ilie Cristea se oprește mai mult asupra problemelor vieții internaționale despre care era bine documentat, citind cu regularitate ziare și reviste din străinătate, iar cultura sa filozofică marxist-leninistă i-a dat posibilitatea să analizeze evenimentele externe de pe poziția Partidului Comunist Român.

Caracteristic consemnărilor sale este în primul rînd antihitlerismul, ostilitatea față de imperialismul german. Încă din anul 1931 în articolul „Evenimentele forțează clarificarea”, publicat în numărul trei al revistei „Spre Stînga”, al cărui director a fost, el condamna încercările reacțiunii din Germania de a aduce la putere pe Hitler. „... Fenomenul politic — se arăta în încheierea articolului nu e decît un reflex al catastrofei economice care se apropie. . . Experimentul hitlerist va însemna începutul sfîrșitului”⁷.

La numai șase luni de la venirea lui Hitler la putere, în nota din 31 iulie 1933 cu care își începe și jurnalul său, Ilie Cristea condamnă teroarea

⁴ *Organizații de masă legale și ilegale, create, conduse sau influențate de P.C.R.*, vol. I, Editura Politică, București, p. 381.

⁵ *Ibidem*, p. 305.

⁶ Titu Georgescu, Ilie Cristea, *Articole (1923-1936)* Editura Politică, București, 1961; Titu Georgescu, *Intelectuali antifasciști în publicistica românească*, Editura științifică, București, 1967.

⁷ „Spre Stînga”, anul I, nr. 3, p. 30.

deslănțuită în Germania, unde „tirania nu cunoaște margini. Zilnic tribunalele condamnă la moarte, iar arestații sînt împușcați sub cuvînt că încearcă să fugă de sub excortă. Victimile, firește, sînt aproape toate comuniste. Muncitorul, după părerea hitleriștilor, care vede în antreprenor un dușman al său, este un trădător de patrie. Și cînd te gîndești că atîția oameni credeau într-un fel de socialism hitlerist“⁸. Continuînd să descrie situația politică din Germania, unde partidul comunist continua să-și mențină influența, în ziua de 14 august Ilie Cristea consemnează faptul că „partidul comunist, în ciuda bestialelor persecuții sau tocmai din cauza lor, se bucură de simpatia maselor“⁹.

Cînd și-a dat seama că speranțele sale de a atrage poporul german de partea sa s-au năruit, odiosul dictator a trecut la reprimarea tuturor elementelor ostile, chiar și a unora dintre colaboratorii săi apropiați. Iată cum descrie Ilie Cristea crimele comise de Hitler : „În ziua de 30 iunie regimul hitlerist și-a desvăluit ca la lumina unui fulger năprasnic toată bestalitatea și to putregaiul. (...) Cuprins de o frică isterică, Hitler doboară fără alege-re, pe oricine se pare suspect. E curajul disperatului. . .“¹⁰.

În șirul măsurilor represive luate de regimul fascist din Germania împotriva forțelor progresiste se înscrie și procesul de la Leipzig înscenat unor militanți comuniști, printre care și comunistul bulgar Gheorghe Dimitrov reprezentant de seamă al mișcării muncitorești internaționale, sub învinuirea de a fi incendiat Reichstagul. Despre acest proces găsim în jurnal următoarea însemnare : „Procesul incendierii Reichstagului durează de 25 zile. Bulgarul Dimitrov e impetuos și totuși abil. Împotriva comuniștilor depune numai martori național — socialiști, unii așa de stupid, încît însuși președintele se jenează. Judecata oamenilor obiectivi e făcută: autorul incendiului este Gœring. De altfel, ministerul public mai curînd se apără decît acuză. Cît îl privește pe Gœring, acesta s-a purtat ca un plutonier amenințînd pe Dimitrov cu pumnii, numîndu-l hoț și terminînd : „Așteaptă să ieși de sub puterea tribunalului și îți arăt eu“¹¹.

După pronunțarea sentinței, Ilie Cristea nota cu satisfacție achitarea comuniștilor acuzați, considerînd acest proces ca un eșec al regimului nazist „Înfrîngerea lui Hitler e așa de clară și indiscutabilă încît nu se poate să rămînă fără urmări“¹².

⁸ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului Tribunalului Brașov, dosar 801/1935, fila 10.

⁹ *Ibidem*, fila 11

¹⁰ *Ibidem*, fila 26

¹¹ *Ibidem*, fila 14

¹² *Ibidem*, fila 18

În programul de politică externă al Germaniei naziste, revizuirea frontierelor a devenit un obiectiv principal. Politica revanșardă care amenința independența și libertatea popoarelor a fost stimulată și de poziția conciliatoare a cercurilor politice conservatoare, în primul rând britanice.

În a doua parte a anului 1933 planurile agresive ale Germaniei au început să se manifeste cu mai multă îndrăzneală. Prins în ghearele unor dificultăți interne, regimul hitlerist căuta obținerea unor succese în politica externă.

Primele presiuni s-au făcut asupra Austriei pe care voia s-o anexeze. Pericolul anexării Austriei a îngrijorat cercurile guvernante ale Franței și Angliei, la protestele cărora s-a alăturat și Italia. Dar în ciuda acestor avertismente Hitler n-a cedat. Aceste evenimente internaționale, Ilie Cristea le consemnează astfel : „În ziua în care agenția Stefani, în forma unui comunicat, aducea la cunoștiință angajamentele ce și-au luat Germania, hitleristul Habricht insulta și amenința din nou guvernul Dolfuss. . . cel mai furios trebuie să fie Mussolini, care prin demersul său separat, a vrut să-și menajeze protejatul. Hitler însă sub presiunea cercurilor naționaliste, nu prea ține seamă de tutor. După ce a trădat revoluția, numai printr-un succes de politică externă ar mai putea galvaniza masele burgheze și succesul cel mai ușor, crede el, ar fi instalarea unui guvern național-socialist la Viena”¹³.

În privința atitudinii puterilor occidentale față de continuarea presiunilor asupra Austriei, profesorul Ilie Cristea conchide : „. . . Nu e de crezut firește, că Franța se va da ușor bătută. Pe Anglia și-o va asocia fără multă greutate, iar Italia va fi silită să le secondeze. . .”¹⁴.

Prin atitudinea sa conciliantă, Marea Britanie dovedea că este dispusă să admită revizuirea tratatelor de pace, cu scopul de a îndrepta atacurile Germaniei fasciste spre răsărit. În mod deosebit era vizată Uniunea Sovietică împotriva căreia se îndrepta ura burgheziei reacționare din toate țările, care nu vedea cu ochi buni existența pe glob a unui stat socialist. În legătură cu încurajarea planurilor politice revanșarde a lui Hitler, Ilie Cristea nota la 24 decembrie 1933 : „E greu de admis însă că Anglia va renunța să-i înlesnească Germaniei un succes în politica externă. Pe măsură ce Hitler slăbește, Anglia îi este tot mai favorabilă. E semnificativ că Chamberlain care în mai, fulgera împotriva hitlerismului, acum protestează împotriva comisiei internaționale de anchetă, care și-a ținut ultima ședință la Londra.

¹³ *Ibidem*, fila 11

¹⁴ *Ibidem*, fila 12

În cele din urmă, nu-i exclus ca și Franța să devină generoasă și să-l susțină. Hitler ingenuncheat e doar preferabil comunismului“¹⁵.

Îngrijorarea față de soarta țării a provocat și militarismul japonez care în anul 1931 a trecut pe calea agresiunii prin ocuparea Manciuriei, pe care a transformat-o în anul 1932, într-un stat marionetă. Ascensiunea militară a Japoniei a fost posibilă numai datorită încurajării ei de către statele imperialiste care au adoptat față de Japonia o atitudine îngăduitoare. Tocmai acest lucru îl surprinde foarte bine Ilie Cristea în nota din 2 septembrie 1933 : „Militarismul japonez, incurajat și proslăvit de capitalismul lumii occidentale, se întoarce acum împotriva acestui capitalism“¹⁶.

Restabilirea relațiilor diplomatice dintre U.R.S.S. și Statele Unite ale Americii (16 noiembrie 1933) precum și tratativele purtate de Uniunea Sovietică cu Franța în vederea încheierii unui tratat de ajutor reciproc, sînt consemnate cu satisfacție în jurnalul personal. „ . . . Toată lumea — arăta Ilie Cristea — de la noi și din afară recunoaște că Rusia este un important factor internațional“. Referindu-se în continuare la parada militară de la Moscova prilejuită de sărbătorirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, menționează că acest lucru „constituie un avertisment pentru acei care se joacă cu ideea războiului, este un gest de energie pe care de mult îl așteptam“¹⁷.

Cu aceeași satisfacție profesorul și publicistul comunist Ilie Cristea își nota eforturile statelor balcanice spre căutarea celor mai eficace metode și mijloace în măsură să prevină agresiunea statelor fasciste revizioniste, care se pregăteau cu înfrigurare vizînd în primul rînd independența și chiar ființa națională a statelor mici. Căpeteniile hitleriste afirmău tot mai des că „Vocea statelor mici ar trebui să nu mai audă în Europa“¹⁸. Rod al acestor eforturi a fost constituirea, la 9 februarie 1934, a *Înțelegerii Balcanice* la care au aderat Grecia, Iugoslavia, România, și Turcia¹⁹. Tratativele, înțelegerile și alianțele dintre statele europene menite să contracareze politica agresivă a Germaniei a produs o puternică impresie la Ilie Cristea, care își manifesta speranța că hitlerismul va fi nevoit să capituleze. „Toate

¹⁵ *Ibidem*, fila 14

¹⁶ *Ibidem*, fila 12

¹⁷ *Ibidem*, fila 17

¹⁸ D. Tutu, *Înțelegerea Balcanică și rolul său în apărarea păcii și securității în sud-estul Europei*, în *Studii și Articole de istorie*, 1968, XII, p. 135.

¹⁹ *Ibidem*, p. 140

sămnele arată că operația de încercuire a Germaniei se apropie de sfârșit. Junkerismul va fi condamnat la asfixiere“²⁰.

Evoluția pe care o preconiza Ilie Cristea în privința situației internaționale era firească în condițiile date dacă atitudinea marilor puteri occidentale n-ar fi încurajat în anii următori înarmarea și politica agresivă a lui Hitler.

Pe măsură ce pericolul agresiunii fasciste devenea mai amenințător, mișcarea muncitorească, masele populare și opinia publică democratică din toate țările lumii s-au ridicat la luptă pentru apărarea păcii și civilizației umane, pentru securitate colectivă. Toate acestea sînt înregistrate cu multă satisfacție în jurnalul personal al lui Ilie Cristea. El se referă la realizarea frontului unic muncitoresc împotriva fascismului, în cheiat în Franța între partidul comunist și partidul socialist, la lupta comuniștilor și a forțelor progresiste din Austria împotriva reacțiunii și fascismului, la acțiunile maselor populare din Spania, care după răsturnarea monarhiei și instaurarea republicii burghezo-democratice, luptau pentru înfăptuirea unității de acțiune împotriva cercurilor reacționare.

Lui Ilie Cristea nu i-au scăpat nici evenimentele petrecute pe alte continente. Consemnînd cu admirație lupta poporului chinez împotriva imperialismului japonez, la 14 februarie el arăta că „sovietele chineze reprezintă un factor internațional și că trăim o perioadă revoluționară“²¹. De asemenea, în jurnal găsim și referiri la lupta poporului cubanez care în anul 1933 a răsturnat pe dictatorul Machado, sprijinit de Statele Unite ale Americii. După ce se referă la faptul că mulțimea ajutată de armată l-a alungat pe Machado, Ilie Cristea reține declarațiile de independență ale noului președinte al Cubei, profesorul San Martino, care a spus că „vrea prietenie cu Statele Unite, dar pe lîngă respectarea independenței Cubei, că el luptă nu împotriva poporului din Statele Unite și contra imperialismului acestora“²².

Această atitudine din partea unei țări mici aflată sub dominația Statelor Unite ale Americii, a fost salutată de Ilie Cristea și o considera un act fără precedent în relațiile dintre Statele Americii. „Un astfel de ton — arăta el la sfîrșitul notei — din partea lui San Martino care nu e comunist, e o revoluție“²³.

²⁰ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului Tribunalului Brașov, dosar 801/1935 p. 24.

²¹ *Ibidem*, fila 20

²² *Ibidem*, fila 13

²³ *Ibidem*, fila 13.

În jurnalul personal al profesorului comunist Ilie Cristea găsim și câteva însemnări biografice. Aflăm că în toamna anului 1933, pe cînd funcționa ca profesor la Aiud, a cerut să fie detașat la o școală din Satulung, însă, din motive bine știute, cererea i-a fost respinsă. În acest fel, el continua să facă naveta între Aiud și Brașov²⁴.

Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933 au determinat o largă opinie populară de solidaritate și de acțiune pentru eliberarea muncitorilor arestați în februarie la Atelierele C.F.R. Grivița din Capitală. În întreaga țară s-a ridicat un val de mișcări ale muncitorilor care simpatizau cu luptele ceferiștilor. La procesul acestora de la Craiova peste 600 de martori — muncitori, țărani, intelectuali, mici meseriași, liber-profesioniști — au venit să facă depoziții în sprijinul acuzațiilor. Printre aceștia s-a aflat și Ilie Cristea care s-a prezentat în fața instanței în ziua de 14 iunie 1934: „Am depus ca martor, în ziua de 14, în procesul muncitorilor de la Atelierele Grivița. Muncitorii se țin bine, atît acuzații cît și martorii. Am vorbit cu M. G. Bujor. . .”²⁵.

Date importante referitoare la angajarea totală a lui Ilie Cristea în frontul luptei antifasciste din țara noastră constituie și însemnările muncitorului comunist din Brașov, Nicolae Blebea. În notele sale din septembrie 1934 referitoare la lucrările plenarei Comitetului Național Antifascist din 9 septembrie 1934 în conducerea căruia a fost ales împreună cu Ilie Cristea, Nicolae Blebea menționează faptul că înainte de constituirea Comitetului local antifascist, profesorul Ilie Cristea ținea dese conferințe la care participau deopotrivă tineri și vîrstnici și cărora le vorbea despre esența și pericolul fascismului²⁶.

Același izvor ne arată că inițiatorul și organizatorul Comitetului antifascist din Brașov a fost Ilie Cristea care era președintele comitetului, din care mai făceau parte avocatul Radu Olteanu, ziaristul Vasile Munteanu, 4 muncitori români, maghiar și germani și doi studenți²⁷.

Mișcarea antifascistă a înregistrat o serie de rezultate și în rîndurile țărănimii. Directivele C.C. al P.C.R. din ianuarie 1934 privind munca partidului în rîndurile țărănimii muncitoare cereau ca organizațiile comunis-

²⁴ *Ibidem*. A fost mutat „disciplinar” la Aiud în urma procesului intentat redactorilor revistei „Spre stînga”, proces judecat la Tribunalul Brașov în ziua de 24 martie 1932 (Stefan Suci, *Revista „Spre stînga”*, în *Cumidava*, IV. 1970, p. 400-401).

²⁵ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului Tribunalului Brașov dosar 801/1938, fila 24.

²⁶ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetului Tribunalului Brașov, dosar 1996/1934, fila 18.

²⁷ *Ibidem*, fila 20

te locale să înceapă să desfășoare o activitate intensă pentru crearea de comitete țărănești care să mobilizeze țărănimea pentru a lupta contra foamei, contra terorii guvernului și a bomobelor fasciste²⁸. Comitetul antifascist din Brașov a reușit în scurt timp, să înființeze două comitete antifasciste în comunele Întorsura Buzăului și Porumbacul de Jos²⁹.

Documentele semnalate în prezenta lucrare pot contribui la cunoașterea mai aprofundată a vieții și activității aceluia care a fost profesorul Ilie Cristea, apărător ferm al drepturilor și libertăților democratice tot mai mult amenințate de fascism, militant pentru înfăptuirea politicii Partidului Comunist Român pentru apărarea independenței țării, pentru triumful socialismului pe pământul românesc.

²⁸ *Organizații de masă legale și ilegale*. . . , p. 398.

²⁹ Arhivele Statului Brașov, fondul Parchetul Tribunalului Brașov, dosar 1996/1934, fila 20.

UNGEDRUCKTE ZEUGNISSE ÜBER DIE HALTUNG ILIE CRISTEAS DEM FASCHISMUS GEGENÜBER

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser weist auf ungedruckte Zeugnisse betreffend die Tätigkeit des kommunistischen Kämpfers und Publizisten Professor Ilie Cristea hin. Er beschreibt ein Heft mit tagebuchartigen Aufzeichnungen über die Ereignisse im In- und Ausland in der Zeit vom 31. Juli 1933 — 11. November 1934. In diesen Aufzeichnungen geht Ilie Cristea vor allem auf die aussenpolitischen Geschehnisse ein, für die in erster Reihe seine Haltung gegen Hitler und den deutschen Imperialismus kennzeichnend ist.

Ilie Cristea verurteilt die Unterdrückungsmassnahmen des faschistischen Regimes in Deutschland gegen die fortschrittlichen politischen Kräfte, sowie die Revanchepolitik Nazideutschlands. Mit Genugtuung verzeichnet er die auf internationaler Ebene geführten Verhandlungen zum Abschluss von Vereinbarungen, die die Aggression der faschistischen und revisionistischen Staaten verhüten sollten.

Ilie Cristea gibt seiner Bewunderung für den Kampf des chinesischen Volkes gegen den japanischen Imperialismus sowie für den des Volkes von Kuba gegen den Diktator Machando Ausdruck.

In dem Tagebuch des kommunistischen Professors Ilie Cristea sind auch einige biographische Aufzeichnungen enthalten.

Im Schlussteil der Arbeit werden Dokumente angeführt, die die Tätigkeit Ilie Cristea im Rahmen des Antifaschistischen Komitees aus Braşov (Kronstadt) betreffen, das aus rumänischen, ungarischen und deutschen Arbeitern und Intellektuellen bestand.

**NOTE
ȘI DISCUȚII**

NOTĂ INFORMATIVĂ PRIVIND SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN ZONA RIȘNOVULUI ÎN ANII 1972—1973

Rișnov — cetate

1972. În perioada 6—19 aprilie au fost reluate cercetările în așezarea dacică de pe Dealul Cetății. Ele au constat din deschiderea unei secțiuni noi (S II) și extinderea S VI din anul 1970, ambele cu o suprafață de 114 m.p., adâncimea maximă fiind de 1,61, respectiv 2 m. S VI din 1970 a fost notată cu S I A și S I B, în funcție de situarea lor în afara (A) sau în incinta cetății.

Rezultate: — în S I A au fost descoperite: ceramică dacică fragmentară, din perioada clasică, ceramică de la începutul epocii bronzului, fragmente de topor din aceeași epocă, un cuptor de lut vitrificat, în formă de calotă, databil în epoca romană; în S I B: ceramică dacică (Latène), fusaiole, obiecte de podoabă, un semibordei cu podea de lut, o urnă funerară (fructieră) și un mormint de înhumatie (copil), o figurină de lut ornamentată etc., în S II : ceramică dacică clasică (ambele tipuri), ceramică prefeudală (sec. VI și IX), ceramică feudală târzie, construcții de zid cu mortar, a căror destinație inițială nu o putem încă preciza.

1973. Continuate în luna august săpăturile au avut ca scop deslășirea rostului amintitelor construcții de zid. S-au trasat patru noi secțiuni (S I—IV).

Rezultate : în S I (în grădina cetății) s-au aflat arme, monede, obiecte de podoabă, ceramică din epoca dacică, feudală și modernă. S-a constatat că edificiul dezvelit parțial în anul precedent este o biserică de dimensiuni apreciabile (40/16 m), a cărei elevație nu se mai păstrează. În incinta ei s-au găsit: gropi dacice (de provizii și menajere), o cisternă cu zid de piatră, o necropolă medievală cu două nivele etc. Atît necropola cît și biserica sînt anterioare anului 1335 cînd este menționată documentar cetatea de la Rișnov, ele dovedind (împreună cu zidul în-

conjurător) că prima incintă fortificată de la Rîșnov a fost actuala „grădină”, abandonată — probabil — după invazia tătară din 1241; în S II, perpendiculară pe S I, s-au descoperit resturi ceramice din secolele XII — XIII, pe baza cărora se va încerca datarea bisericii și a vechii cetăți; în S III, trasată în continuarea lui S I (lăsându-se martor) ce avea ca scop obținerea de date materiale noi referitoare la o locuință dacică semiadîncită, dezgropată parțial în 1972, s-au găsit două locuințe feudale de suprafață și o groapă de provizii.

Trasată în afara grădinii, în zona împădurită (spre NE), S IV a fost și cea mai amplă (40/1 m). Scopul a fost ca prin intersectarea a două șanțuri și două valuri ce nu păreau a fi naturale să se explice rostul lor. Concluziile — exprimate aici foarte sumar — sînt dintre cele mai importante. S-a putut stabili cu certitudine că așezarea dacică de la Rîșnov era apărată de două șanțuri și două valuri de pămînt, unul din șanțuri fiind utilizat și în epoca feudală. Între valul 1 și șanțul 2 s-a găsit, pentru prima oară, ceramică dacică *in situ*. Pentru determinarea exactă a sistemului de fortificare antic sînt necesare noi cercetări.

Rîșnov — „blocuri“

1972. S-a făcut o periegheză ale cărei rezultate sînt publicate în *Cumidava*, VI, 1973.

1973. Dată fiind importanța materialului arheologic recoltat în anul precedent, în primăvara anului 1973 a fost începută cercetarea sistematică. S-a trasat o singură secțiune (80/2 m). Au fost scoase la iveală mai multe locuințe de suprafață și semibordeie, gropi de provizii, vetre de foc cu sau fără pietrar, ceramică, unelte, o fibulă, oase de animale etc. Pe baza materialului amintit se poate stabili că în parte așezarea de la Rîșnov-„blocuri“ este contemporană epocii romane, ea luînd sfîrșit însă mai tîrziu, în sec. IV sau V e.n. (materialul nu este prelucrat în întregime).

Dată fiind importanța pe care această așezare o are privind problema continuității atît în epoca romană cît și după anul 271, la Rîșnov —„blocuri“ sînt necesare cercetări de amploare.

FLOREA COSTEA

Castrul roman de la Rîșnov (jud. Brașov)

În cursul anilor 1972 (16 iunie — 20 iulie) și 1973 (18 iunie — 16 iulie) au continuat săpăturile în castrul roman din raza localității Rîșnov, lucrările fiind efectuate de Muzeul județean Brașov, în colaborare cu Institutul de istorie și arheologie Cluj.

Săpăturile, concentrate în zona clădirii centrale (clădirea *F*), identificată și cercetată parțial încă în anul 1971, au adus noi precizări cu privire la forma, dimensiunile și poziția pretoriului. Clădirea are cinci încăperi și două abside. În fața încăperilor exista o curte interioară, despărțită printr-un zid cu intrare din curtea exterioară, aceasta din urmă pavată cu dale mari de gresie.

În funcție de orientarea pretoriului, s-au putut identifica denumirile celor patru porți ale castrului, respectiv *porta praetoria* — pe latura de nord-est, *porta decumana* — pe latura de sud-vest, *porta principalis dextra* — pe latura de sud-est și *porta principalis sinistra* — pe latura de nord-vest.

S-a dezvelit clădirea *G*, ale cărei urme au fost surprinse în săpăturile din anul 1971. Situată în apropierea sud-vestică a pretoriului, această clădire, de formă patrulateră, construită din zid de piatră cu mortar, a servit, probabil, ca rezervor pentru apă potabilă.

La nord-vest de pretoriu s-au identificat urmele unor ziduri și o vatră amenajată, a cărei destinație urmează să fie precizată.

Concomitent cu lucrările de mai sus, s-a urmărit extinderea clădirii *B* înspre nord-est, care constă dintr-un zid absidal și s-a degajat interiorul clădirii *C*.

Și-n acești ani, descoperirile ne-au furnizat o mare cantitate de ceramică romană provincială (străchini, oale, căni, farfurii, chiupuri, amfore și capace de vase, toate fragmentare, dintre care unele întregibile), olăria, în primul rînd, confirmînd observațiile noastre anterioare, în sensul că ceramica provincială de la Rîșnov prezintă un pronunțat caracter regional, prin faciesul său specific.

În același strat de cultură cu materialul roman, au apărut și fragmente de vase dacice lucrate cu mîna, dintre care trei exemplare întregibile, descoperite chiar în clădirea comandamentului.

Dintre celelalte descoperiri menționăm : lame de cuțit, cuie, piroane, scoabe, verigi, secure, sfredel, cheie, amnar, *stilus* fragmentar, *pilum*,

virfuri de sulițe și lănci din fier, fibule din fier și bronz, aplică, pafta, nasture din bronz, ac de păr din os. Șase monete din argint și bronz — printre care denari de la Traianus și Severus Alexander — ne dau o parte din cadrul cronologic al vieții castrului.

IOAN I. POP

Castrul roman de la Feldioara (com. Ucea, Jud. Brașov)

În perioada 17—29 septembrie 1973, Muzeul județean Brașov a efectuat un sondaj arheologic în punctul „Pe cetățea”, situat pe malul drept al Oltului, în imediata apropiere a localității Feldioara, unde se presupunea existența unui mic castru roman (K. Horedt, „Studii”, II, 1949, I, p. 142).

S-a trasat o singură secțiune de 21 x 1 m pe direcția ENE—VSV, prelungită apoi înspre est cu încă 5 m.

În porțiunea estică, secțiunea a intersectat fundația unui zid din piatră, care a fost scos cu mulți ani în urmă și folosit de localnici ca material de construcție.

Observațiile stratigrafice au dus la constatarea că zidul avea în spate un val, iar în față un șanț de apărare.

Materia!ul arheologic, descoperit pe aproape întreaga suprafață săpată, constă din ceramică provincială romană, fragmente de cărămizi, țigle și olane, un lăntșor din bronz, o cheie din fier, fragmentele unei rișnițe (*mola*) din tuf vulcanic etc.

În dărîmătura zidului scos s-a descoperit o cărămidă cu ștampila COH NVM ANT, a cărei lectură este *Coh(ors) Num(idarum) Ant(oniniana)*. Unitatea trebuie să fie identică cu *Cohors II Flavia Numidarum*, care aparținea armatei *Daciei Inferior*, unde este atestată prin diplomele militare din anii 129 și 140. Pînă în prezent nu era cunoscut locul ei de staționare.

Intrucît sondajul de la Feldioara constituie începutul cercetărilor sistematice la primul castru roman din Țara Făgărașului, importanța deosebită a descoperirilor impune continuarea săpăturilor în viitor.

IOAN I. POP

Hărman

1972. În raza comunei Hărman (județul Brașov) — localitate în care Muzeul județean — Brașov în colaborare cu Institutul de Arheologie al Academiei R.S.R. execută săpături arheologice, în urma unor cercetări de teren s-a descoperit un nou punct arheologic (Hărman 3).

Ca urmare a acestui fapt, între 4 și 20 aprilie 1972, s-a executat un sondaj arheologic pe terenul grădinăriei C.A.P.

Aici s-a deschis o secțiune lungă de 80 m. Stratigrafia constatată este următoarea: 1) strat vegetal gros de cca 0,35 m; 2) strat de pământ negru-cenușiu, gros de cca 0,25—0,30 m; 3) lut.

Din stratul al 2-lea au rezultat fragmente ceramice datînd din secolul IV e.n. și din epoca bronzului (cultura Wietenberg).

De-a lungul secțiunii deschise s-au descoperit gropi menajere cu fragmente ceramice aparținînd culturii Wietenberg și o locuință conținînd materiale ceramice databile în secolul IV e.n. Dată fiind deosebita importanță a descoperirilor din raza comunei Hărman este necesar ca săpăturile începute în anii anteriori să fie continuate.

1973. În perioada 6—21 aprilie 1973 s-au desfășurat în raza localității Hărman săpături arheologice și cercetări de teren.

Au fost trasate o serie de secțiuni (însușind 225 m.p.), care au avut drept scop delimitarea stațiunilor Hărman I și Hărman II, situate pe panta sudică a dealului Lempeș și, respectiv, în zona de cîmp a acestui deal.

Rotbav

1972. Între 5 iulie și 5 septembrie 1972, conform planului de muncă, s-au continuat săpăturile arheologice de la Rotbav—„Părăuț“ de către Muzeul județean Brașov în colaborare cu Institutul de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice.

S-au trasat 2 șanțuri paralele cu secțiunile din 1970 și 1971, avînd fiecare dimensiunea de 170 x 2 m, totalizînd o suprafață săpată de 680 m.p.

Din punct de vedere stratigrafic, după humusul gros de cca 0,20 m, urmează stratul de depunere arheologică gros de 0,25—0,30 m, din care au provenit materiale și gropi aparținînd culturilor Wietenberg, Noua și din prima epocă a fierului (Hallstatt).

Au fost identificate pînă în prezent 117 gropi dintre care 77 în ultimele două secțiuni.

În gropi și în afara lor s-a găsit o mare cantitate de ceramică precum și obiecte, unelte de bronz, os, lut, corn și piatră.

În cadrul ceramicii menționăm cîteva vase întregi.

Cercetările în acest punct trebuie continuuate și în anii viitori pentru a se acumula cît mai multe observații și date privind caracterul acestei stațiuni.

1973. Între 16 iulie și 4 august 1973, Muzeul județean Brașov în colaborare cu Institutul de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice — București, a continuat săpăturile de la Rotbav (județul Brașov).

Săpăturile au fost amplasate în punctul numit „Unghiul Gardului“, unde s-a descoperit o nouă stațiune arheologică.

Mărturiile arheologice din epoca bronzului (cultura Wietenberg) și din sec. IX—X e.n. provin dintr-un strat de cultură foarte subțire aflat imediat sub humus, urmînd stratul de lut care este foarte la suprafață.

Din această cauză, sub aspect stratigrafic, nu se poate face nici o observație.

Complexele arheologice descoperite sînt însă foarte bogate, căci de-a lungul secțiunii deschise (50 m x 2,50 m), s-au identificat și dezvelit 7 gropi cu materiale aparținînd culturii Wietenberg și o locuință databilă în sec. IX—X. Aceasta din urmă este un semibordei bine conservat, de formă rectangulară, cu colțuri rotunjite, cu gropi de pari la colțuri și pe laturi, prevăzut cu pietrar.

În acest semibordei s-au găsit o seamă de unelte și ceramică, în cadrul căreia menționăm 2 vase întregi. În total, în acest punct s-a săpat o suprafață de 150 m.p.

Data fiind importanța atît a stațiunii aparținînd culturii Wietenberg, cît și a celei prefeudale tîrzii, cercetările abia începute în acest an se impun a fi continuuate în viitor.

Din cauza culturilor agricole de pe acest teren, săpătura noastră nu a mai putut continua aici, ci în punctul numit „Părăuț“, unde în anii trecuți am început cercetarea stațiunii din epoca bronzului și din prima epocă a fierului.

Săpătura a fost executată între 19 septembrie și 20 octombrie. S-a trasat o secțiune de 105 m x 2 m.

De-a lungul acestei secțiuni s-au identificat peste 37 de gropi cu materiale din epoca bronzului și hallstattiene.

Ca și în anii trecuți, s-au putut continua observațiile privind forma, dimensiunile și caracterul acestor complexe, documentația noastră îmbogățindu-se cu noi exemple.

Pe planul materialelor arheologice săpătura de anul acesta a fost la fel de fructuoasă, descoperindu-se o serie de ace de bronz, unelte și obiecte de piatră, os, corn, lut etc., câteva vase întregi, multă ceramică fragmentară, menite să îmbogățească patrimoniul colecției arheologice a muzeului nostru.

MARIANA MARCU

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES EFFECTUÉES PAR LE MUSÉE DE BRAȘOV (1972—1973)

(Résumé)

Les auteurs presentent, en résumé, les résultats des recherches archéologiques effectuées par le Musée de Brașov pendant l'années 1972—1973, quant ont été decouverts les objectifs: une citadelle dace (Rîșnov — Citadelle) datée de 3eme siècle av. n.e., a l'année 106 de n.e.; une habitation autochtone (aussi dace) d'époque romaine (106—271 de n.e.). Dans le camp romain de Rîșnov — CVMIDAVA — a été relevé d'abord le *praetorium* et, puis, *porta praetoria* (Nord-Est), *porta documana* (Sud-Ouest), *porta principalis dextra* (Sud-Est), *porta principalis sinistra* (Nord-Ouest). Les fouilles de Feldioara — Făgăraș (aussi dep. Brașov) ont mis en evidence l'existence d'un nouveau camp romain qui n'a pas été connu jusqu'a present. A Hărman (dep. Brașov): une habitation d'époque du bronz et une autre de IV-eme siècle de n.e. A Rotbav (dep. Brașov): trois hatitations: la première d'époque du bronz la deuxième (Hallstatt) et la troisième, préféodale datée pendant les IX-eme et X-eme siècles de n.e. quant le procès de constitution du peuple et de la langue roumaine etait deja terminé.

DATE NOI PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA UMANISTULUI JOHANNES HONTERUS*

GERNOT NUSSBÄCHER

Viața și activitatea ilustrului umanist sas Johannes Honterus din Brașov, pe care îl sărbătorim astăzi, a constituit obiectul multor cercetări în ultimul secol. Aceste cercetări au dat rezultate foarte valoroase, fără însă să poată lămuri toate aspectele din activitatea multilaterală a lui Honterus.

Ceea ce m-a determinat să mă ocup mai îndeaproape de viața și activitatea lui Johannes Honterus, a fost sugestia editurii „Kriterion” din București, de a alcătui o micromonografie despre Honterus. Aceasta s-a întâmplat la sfârșitul anului 1972. Pentru alcătuirea ei am căutat să strâng o documentație bazată mai ales pe izvoare directe, contemporane.

Din investigațiile întreprinse au rezultat câteva date certe și câteva ipoteze noi cu privire la Honterus. În parte ele au fost deja date publicității prin presa noastră locală din Brașov, în primul rând prin revista „Karpaten Rundschau”, care a dedicat și dedică în continuare memoriei umanistului Honterus un spațiu larg.

O primă problemă asupra căreia ne-am îndreptat atenția, a fost locul de naștere al lui Honterus, cunoscut ca fiind pe Strada Neagră, actuala stradă Nicolae Bălcescu nr. 40, indicat și de tabla comemorativă care se află deasupra porții.

Listele vechi de impozite din arhiva orașului Brașov ne arată că în această casă nu a locuit în secolul XV cineva cu numele de Honterus și nici cu numele de Gras sau Gross, după cum s-ar fi numit tatăl lui Honterus, după date mai târzii. După registrul original pe anul 1498 — anul nașterii lui Honterus —, expus în sala alăturată, proprietarul casei

* Comunicare prezentată la Simpozionul organizat la Brașov în cinstea celei de a 475-a aniversări a nașterii umanistului Johannes Honterus — 27 septembrie 1973.

era Jorg Austen Lederer, deci un tăbăcar. Acesta trebuie să fi fost, în mod ipotetic tatăl lui Honterus.

În sprijinul acestei ipoteze ne vine o însemnare a matricolei facultății artelor libere de la Universitatea din Viena, potrivit căreia, la 1 martie 1520, un anume Johannes Aust ex Corona s-ar fi înscris ca student aici. Dintre toți studenții brașoveni la Viena din primul sfert al secolului al XVI-lea, avînd prenumele de Johannes, acest Johannes Aust este singurul care ar putea să fie originar din casa de pe strada Neagră, proprietatea lui Jorg Austen Lederer.

Anul 1520 ca dată de înmatriculare a lui Honterus este de altfel mult mai plauzibilă decît 1515, stabilit acum aproape un secol de către Georg Daniel Teutsch. După cum se știe din cercetările ulterioare, Honterus a obținut în anul 1522 gradul de „baccalaureus” — care se obținea după doi ani de studii —, iar la începutul anului 1525 a obținut gradul de „magister” — care se obținea după patru ani de studii. Față de calitățile intelectuale deosebite, de care a dat dovadă Honterus în toate activitatea sa, este puțin probabil ca el să fi studiat șapte ani pînă la obținerea titlului de „baccalaureus”.

Unii cercetători mai vechi au considerat că șederea lui Honterus ca „exulus” în 1529 la Regensburg — unde l-a vizitat pe umanistul Johannes Aventinus-Turmair — s-ar datora apartenenței sale la partida filohabsburgică în perioada de după Mohács. Honterus ar fi fost exilat din Brașov după ce partida filohabsburgică a fost învinsă de către Petru Rareș, domnul Moldovei, în lupta de la Feldioara (22 iunie 1529).

Mai plauzibilă pare a fi ipoteza că, potrivit obiceiului vremii, după obținerea gradului de „magister artium” Honterus a predat ca profesor la Universitatea din Viena. Acest lucru pare să indice și însemnarea despre el în matricola Universității din Cracovia. Motivul pentru apariția lui Honterus ca „exilat” la Regensburg s-ar putea să fi fost primul asediu al Vienei de către turci (27 septembrie — 14 octombrie 1529), din care cauză mulți s-au refugiat pe Dunăre în sus.

Pe baza unei însemnări din 1539 am putut stabili o locuință necunoscută a lui Honterus. Acesta a locuit o perioadă de timp din anul 1535 ca chiriaș într-o casă a judeului orașului Brașov, Lucas Hirscher. Prin analiza comparativă a listelor de impozite și a planului orașului, această casă se afla în „Tîrgul Cailor”, actuala stradă Gheorghe Barițiu. Locul acelei case trebuie să fi fost actualul nr. 10. După evaluarea caselor din 1541, această casă a lui Lucas Hirscher era cea mai scumpă din toată strada. În casa din „Tîrgul Cailor”, Honterus a locuit pe timpul cînd s-a

căsătorit și în perioada cînd prietenul său Magister Simon Cassoviensis era rectorul școlii orășenești (În expoziție este, în original un exemplar din ediția „Adagiilor” lui Erasmus de Rotterdam, apărută în 1533 la Basel, care a aparținut lui Simion Cassovianus).

Amintim numai în treacăt că, din tipăriturile rămase, ca și din prefața lui Gaspar Pesthiensis la „Epitome adagiorum” din 1541, rezultă că tipografia lui Honterus și-a început activitatea în anul 1539. Știrile din literatura de specialitate, privind întemeierea ei în 1533 sau 1535 nu pot fi dovedite cu mărturii contemporane.

În ceea ce privește edițiile, care au servit lui Honterus ca model pentru tipăriturile sale, am reușit să identificăm cîteva. Ele arată dependența de edițiile lui Erasmus de Rotterdam la Seneca, Publilius, „Epitome adagiorum”. S-ar putea ca volumul (expus) din „Digestele” sau „Pandectele” lui Iustinian, apărut la Nürnberg în 1529, cu legătura din 1533, să fi fost chiar proprietatea personală a lui Johannes Honterus, izvorul de inspirație pentru „Sentințele” sale apărute în 1539.

Ne îndreptățește pentru această ipoteză un alt volum, a cărei fotografie este expusă aici. Volumul poartă drept supraexlibris inițialele IHC — Ioannes Honterus Coronensis — și a fost probabil proprietatea lui Honterus. Cercetările cu privire la operele lui Honterus și asupra bibliotecii sale personale sînt încă la început.

Consultînd registrele originale de socoteli ale orașului Brașov, am putut găsi în contextul lor adevărat, unele știri despre școala și biblioteca întemeiate de către Honterus. Aceste știri au fost de mult publicate în volumele din „Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt” însă fără legătura organică dintre ele. Rezultatul cercetărilor este, în mare, următorul : La 26 aprilie 1541, la o săptămînă de la moartea judeului Lucas Hirscher, au început lucrările de transformare a mănăstirii „Sf. Ecaterina” într-o școală. Aceasta se afla cu aproximație pe locul clădirii liceului Honterus de azi. La terminarea lucrărilor, Honterus a primit la 3 octombrie 1541 cunoscuta remunerație mare de 50 de florini pentru meritele sale față de tineretul orașului.

„Cartea Reformei”, apărută în primăvara 1543, arată că transformările erau terminate. Din același an datează și „Constitutio Scholae Coronensis”.

Data de 1 decembrie 1544, socotită pînă nu de mult a fi data întemeierii școlii, reprezintă de fapt numai momentul începerii matricolei de către Valentin Wagner, colaboratorul lui Honterus. Valentin Wagner a fost numai un timp foarte scurt rector al școlii — ultimul sfert de an din 1544. Mai înainte și după aceea el a fost „lector”, adică profesor.

În același an 1544, Henricus Philippus din Anglia a fost lector la gimnaziul din Brașov, predînd dreptul civil. Este foarte probabil că el a dat curs unei invitații a lui Honterus. Șederea sa la Brașov a fost însă de scurtă durată. Fiind acuzat de spionaj în favoarea turcilor și a cancelarului Martinuzzi, el s-a refugiat la curtea reginei Isabella din Alba Iulia, cerînd reabilitarea sa.

În anul 1547, la inițiativa lui Johannes Honterus, „școala veche“ a fost demolată pentru a se putea construi clădirea bibliotecii. Din știrea publicată, ruptă din context, nu s-a putut deduce locul precis al școlii vechi. Acum se știe că ea a fost situată la vest de Biserica Neagră, vis à vis de actualul liceu Honterus. Această școală veche din Brașov apare prima dată menționată documentar în anul 1388, dar este desigur mult mai veche.

Despre construcția bibliotecii lui Honterus însuși acesta face mențiune, în anul 1547 sau 1548, într-o scrisoare adresată umanistului și cosmografului Sebastian Münster. Această scrisoare conține o descriere foarte frumoasă a orașului Brașov în care se amintește de suburbiul locuit de „bulgari“ — „aceștia sînt români“ adaugă Honterus. Într-un alt loc al scrisorii, Honterus arată că în „biserica bulgară din suburbiul Brașovului“ — adică biserica românească Sf. Nicolae din Schei — el a observat că românii au ceremonii religioase asemănătoare cu sașii. Preocupările lui Honterus pentru români — în spiritul umanismului renașcentist — rezultă și din alte pasaje ale scrisorii. În acestea, Honterus se dovedește a fi un bun cunoscător al obiceiurilor românilor și al istoriei lor, arătînd că despre ele ar putea ține o cuvîntare lungă.

Nici secuii nu au fost străini de preocupările lui Honterus, după cum rezultă și din articolul publicat de curînd de dr. Pavel Binder în „Brassói Lapok“.

• • •

Cele expuse pînă acum despre Honterus, nu constituie decît unele completări și întregiri la biografia marelui umanist. Cercetări viitoare vor putea aduce încă multe contribuții privind activitatea sa multilaterală. Avem ferma convingere, că la sărbătorirea a 500 de ani de la nașterea lui, care probabil se va desfășura tot în această sală, se vor putea prezenta noi rezultate despre Honterus care, după cum spunea umanistul Verantius, „a făcut Transilvania mai cunoscută și Brașovul mai vestit“.

25 septembrie 1973

NEUE DATEN ÜBER LEBEN UND WERK DES HUMANISTEN JOHANNES HONTERUS (ZUSAMMENFASSUNG)

Die anlässlich der 475. Wiederkehr der Geburt des bedeutenden siebenbürgisch-sächsischen Humanisten Johanns Honterus (1498—1549) begonnenen Forschungen erbrachten neue Ergebnisse.

Von 1494—1523 war der Besitzer des als Geburtsstätte von Honterus bekannten Hauses (Schwarzgasse Nr. 40) Jorg Austen Lederer, der hypothetisch als Water von Honterus angesehen werden kann.

Damit im Einklang steht die Immatrikulierung eines „Johannes Aust ex Corona“ im Jahre 1520 an der Wiener Universität. Dies Jahr passt besser zur Erwerbung der akademischen Grade eine Bakalaureus (1522) und Magister (1525), als das bisher angenommene 1515.

Wahrscheinlich wurde Honterus, der 1529 in Regensburg als „Exulus“ auftaucht, durch die erste türkische Belagerung Wiens zur Flucht bewogen.

Auf Grund einer Aufzeichnung aus 1539 konnte ein bisher unbekannter Wohnsitz von Honterus festgestellt werden, und zwar wohnte er 1535 am Rossmarkt (heutige Nr. 10).

Es gelang, die Vorlagen einiger der von Honterus in seiner Druckerei nach 1539 herausgebrachten Werke zu identifizieren, ferner ein Buch mit dem Aussenexlibris „I.H.C.“, das wahrscheinlich aus dem persönlichen Besitz des Humanisten stammt.

Die Stadtrechnungen beweisen, dass die Umwandlung des Katharinenklosters in ein Schule schon im April 1541 begann. An dieser Schule wirkte 1544 als Lektor für bürgerliches Recht der aus England stammende Henricus Philippus. 1547 wurde die alte Schule abgetragen, und an ihrer Stelle die berühmte Bibliothek errichtet.

Abschliesser wird auf die Beziehungen von Honterus zu den Rumänen hingewiesen, die dem grossen Humanisten gut bekannt waren.

LISTA REFUGIAȚILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN DISTRICTUL BRAȘOV ÎN TIMPUL MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU.

de GEORGETA PENELEA și TITUS N. HAȘDEU

Arhivele Statului din Brașov păstrează în fondul Actele Magistra-tului, o evidență a persoanelor refugiate în cuprinsul districtului Brașov în primăvara și vara anului 1821. O copie după această situație a fost făcută de prof. Valeria Căliman și se află la Muzeul Bran. Asupra împrejurărilor întocmirii cât și a valorii intrinsece a acestui document am avut ocazia să stăruim în altă parte¹. Spațiul restrins afectat atunci articolului nostru nu ne-a îngăduit publicarea in extenso a listei celor 864 de familii refugiate.

Astăzi edităm documentul în întregime, păstrându-i întru totul orto-grafia, chiar dacă adesea prezintă inconsecvențe. Pentru numele câtorva familii deja publicate² s-a făcut mențiune expresă.

Cum lista refugiaților în incinta orașului Brașov nu și-a găsit încă editorul, considerăm că documentul de față, alături de cele cuprinse în se-ria **Hurmuzaki** mai sus pomenită, va contribui la îmbogățirea fondului documentar, edit, consacrat mișcării revoluționare conduse de Tudor Vla-dimirescu.

¹ Georgeta Penelea, *Date noi despre mișcarea revoluționară condusă de Tu-dor Vladimirescu (Refugiații în districtul Brașov)*, în „Studii”, tom. 24, 1971, nr. 1, p. 53—61.

² *Documente privind istoria României (Hurmuzaki, seria nouă)*, vol. III. *Soli-daritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, Bucu-rești, 1967, 686 p.

VERZEICHNISS
ueber die in Weydenbach sich befindlichen Fremden

Namen der Fremdlinge u. Familien	Character	Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seine Kinder		Dienstschaft		Nr. u. Namen des Hauswirthens
			männlich	weiblich	männlich	weiblich	
Keminaru Gligore Buzuran	Bojer	4 Seelen	—	—	3	1	132 Raab Joh.

Sig. Weydenbach den 21.-ten July 1821

Petrus Römer Honn
Andr. Marty Notar

VERZEICHNISS
der im Dorf Neustadt befindlichen Fremdlinge u. Bojaren

Namen und Character der Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seine Kinder		Wieviel hievon Dienerschaft		Namen des Hauswirthens und Nummer des Hauses worinn seibe wohnen
		männlich	weiblich	männlich	weiblich	
1	2	3	4	5	6	7
Dimitrie Jáni ein griechischer Schaaf-Handelsmann	3	—	—	2	—	Sztoika Sztoikitz Nr. 33
Dimitrie Tollye ein Mautknecht von der türkischen Mauth	1	—	—	—	—	do.
Vaszille Rusze ein Knecht	4	—	1	—	1	Jacob Oltjan
Mihál Sztojánovits, Schneider	3	—	1	—	—	Juon Foltje
Kosztándin Bezesku Tsatár Bojár	9	2	—	2	4	Juon Sztaikutz
Tsetráru Alexandru Ujeszku Bojár	10	2	1	3	2	Juon Peripán

1	2	3	4	5	6	7
Jsztrátje Urián Medelnitsér Urián	12	1	—	5	2	Lazár Hodsej.
Thoma Urián Bojár						do
Ylliánka Urián Bojárín						do
Anniká Urián Bojárín						do
Juon Kosztándin Schenker	4	—	2	—	—	Sztoika Bárbu
Sztoján Joán ein Knecht	3	1	—	—	—	do
Vaszille Kroitor Schneider	3	1	—	—	—	do
Hálárum Ketzeit Schlosser	6	1	3	—	—	Vid. Juon Munt- jan Oglinde
Argir Gligore Logofet	2	—	—	1	—	Joh. Schuster Nr. 240
Summa	60	8	8	13	9	

Sig. Neustadt am 19-ten Juli 1821

Die Beamten des Dorfs Neustadt

Mich Popp, Hann durch

Andr. Irtel m.p. Notar

VERZEICHNISS
der im Könighen Freien Orte Neustadt sich aufhaltenden Fremden

Zahl	Name der Fremden	Gegend wo- her sie kommen	ver- hey- ra- thet	Kinder		Bediente		Anmerkung
				Söhne	Töchter	männ- liche	weib- liche	
1	Tsatáru Alexandru Uczku	Přitest	1	2	1	2	2	
2	Michail Pászkal *	Szlátina	1	—	1	2	2	

* Hurmuzaki. . . doc. 344

3	Dimitrie Arendás	Szuszen-bogátz	—	—	—	2	—
4	Dumitru Mártá-szippu	Bukarest					
5	Jenátje Armás	Szlátina					

Sig. Neustadt an 20-t Junii 1821

Mich. Popp Hann

Andr. Irtel m.p. Not.

VERZEICHNISS

ueber die im Jahr 1821 aus der Wallachey gefluchteten und im König. freien Markt Rosenau sich wohnhaft niedergelasse Bojären und Fremdlinge

Zahl	Namen und Character des Familien Vaters	Summa-rische Anzahl der bey ihm be-findliche Seelen	Wieviel hie-von seine Kinder		Wieviel sei-ne Diener-schaft		Namen des Haus-wirthen und Num-mer des Hauses in welcher sel-bige wohnen
			männ-lich	weib-lich	männ-lich	weib-lich	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Alleko Plobianu	12	5	1	—	6	251 Dumitru Brezán
2	Mannatji Cosztandin	11	—	9	1	1	Bukur Borkos
3	Juonitze Reteszku	3	—	2	—	1	Juon Sztenilloju
4	Juon Oltseszku	6	—	3	1	2	Aldje Pervu
5	Juonitze Logo-fott	5	1	2	1	1	Vid. Dobrá lui Kotzán
6	Posztelniku Petre	6	1	2	2	1	Dumitru Budnár
7	Logofottu Vaszie	7	1	3	1	2	do.
8	Antonio Jako	3	1	2	—	—	Szávu Popi Sztoiki

* Hurmuzaki. . . doc. 179.

1	2	3	4	5	6	7	8
9	Anasztazi Barde	1	—	1	—	—	Juon Márgi
10	Nekuláj Pokofniku s.	5	—	1	2	2	Juon Zsinerike
11	Pokovniku Poun Pokofniku J.	2	—	1	—	1	Bukur luj Vladt
12	Nekuláj	4	—	2	1	1	do.
13	Posztelniku Ștefan	5	1	4	—	—	Juon Nán
14	Jani Cofitaru	8	2	4	—	2	do.
15	Juonitze Boreneszku Slikáru	6	1	3	2	—	218 Nekuláj Bálke
16	Nekuláj Szinia-novits	4	—	2	1	1	217 Rádu Petrik
17	Mihálátje Zamfiru	11	3	4	2	2	216 V. Sztán Petrik
18	Alexandru Chtesser	6	1	2	1	2	215 Bukur Dregits
19	Szerdáru Redukán	7	—	2	1	4	214 Juon Csiku
20	Viszteru Lázár	8	2	3	2	1	203 V. Juon Pojinár
21	Slugeru Neku-láj Popázolu	1	—	—	—	1	Maria luj Nán
22	Juonitza Periltzan	8	2	3	1	2	Dumitru Rádu Popi
23	Jerasze Episkop	4	—	—	4	—	V. Sztoliki Lereszku
24	Aleko Milkován	24	8	7	2	7	Juon
25	Florá Bogaszir	8	4	2	1	1	Juon Gologán

1	2	3	4	5	6	7	8
26	Vid. Nasztaszie Peritschánk	4	3	1	—	—	V. Radu Dobreszku
27	Stefan Meleseni	11	4	5	—	2	Juon Balke
28	Szafir Pánájott	7	3	2	2	—	Juon Sztan Nyák
29	Gligore Sztelján	4	—	2	1	1	Szavu Dsanté
30	Jordatje Bor-boteszku	6	—	2	2	2	Juon Tellján
31	Betscheru André	5	1	2	2	—	Sztaiku Sztaikuluj
32	Zsoitze Lekusztánk	4	1	2	—	1	Rádu Sztáiku
33	Vid. Anika Csoranka	4	2	—	—	2	Dumitru Kírenoju
34	Alexandru Ju-vanetza	4	2	2	—	—	Sztán Sztoike Popi
35	Cosztándin Velika	5	2	1	1	1	V. Dumitru Popi
36	Maria Iuj Thodor	4	2	1	1	—	do.
37	Kyritza Kruitör	2	—	1	1	—	Sztán Dádu
38	Riszto Illio	2	—	2	—	—	390 Vaszie Tellyán
39	Petre Penie	6	—	3	3	—	do.
40	Simion Penie	2	—	2	—	—	do.
41	Iszaie Kelluger	7	1	3	1	2	155 Michael Czerbes
42	Pokofniku Koszti	8	2	2	2	2	152 V. Petri Marzell

1	2	3	4	5	6	7	8
43	Setraru Gyorgje	10	1	1	4	4	148 Joh. Paul Thiess
44	Gyorgje Hádsu	8	5	2	—	1	164 Georg Plajer
45	Gyorgje Cárroll	2	—	2	—	—	do.
46	Nekuláj Bozóján	7	3	2	—	1	145 Georg Marzell
47	Katinka Vasziliu	4	2	1	—	1	do.
48	Nekulla Szirbu	5	2	3	—	—	do.
49	Gyorgje Protopopu	11	6	3	1	1	143 Mathias Gogesch
50	Pokovniku Bát	6	1	3	1	1	142 Andreas Kurmes
51	Matatje Vasziláve	5	—	3	1	1	141 Petr. Wagner
52	Tanaszi Comiss	6	1	4	—	1	do.
53	Medelnitseru Kristatje Gretsán	12	1	4	5	2	412 Georg Grün
54	Nekuláj Popeszku Slugeru	10	1	3	3	3	411 Andr. Tiess Gogesch
55	Slugeru Máthe	8	6	1	—	1	Juon Bereszku
56	Slugeru Juonitze Burlán	10	1	2	4	3	415 Georg Marzell
57	Gozpodinka	1	—	1	—	—	Bukur Dászkál
58	Szerdaru Márin	21	3	5	6	7	418 V. Joh. Gogesch
59	Viziteru Cosztandin	11	1	4	2	4	V. Georgie Müller

1	2	3	4	5	6	7	8
60	Madam Lipausz	3	—	1	2	—	489 Petr. Wagner
61	Gyorgie Abrász						490 V. Mich. Kraft
62	Juon Bojáru	4	—	2	1	1	509 Georg Marzell
63	Kamínar Jordatje	15	5	2	6	2	515 Mich. Marzell
64	Michail Csánder	2	—	—	2	—	130 Joh. Barff
65	Cosztandin Petru	7	1	3	2	1	129 Georg Copony
66	Szafta Iszvoránka	8	2	3	1	2	128 Mich. Porr
67	Pokovnik Anasztaszi	5	—	2	2	1	127 Andr. Kraft
68	Juon Votesike	1	1	—	—	—	do.
69	Nekuláj Medintsár	5	1	3	—	1	518 Petr. Schnabel
70	Slugeru Jánko Glává	11	4	3	2	2	520 Mich. Bartsch
71	Alleko Barutz	8	—	4	2	2	123 Mich. Gagesch
72	Alleko Reteszku Pitáru	12	—	3	4	5	537 Simon Gagesch
73	Gyorgje Turnevits Szerdár	9	—	4	2	3	539 Petr. Schnabel
74	Jordatje Slugeru Longaru	9	3	2	2	2	538 Mich. Barff
75	Sztołnike Cosztandin Poksaneszku	6	1	1	2	2	122 Mich. Theiss
76	Juonitze Simion	5	1	3	1	—	120 Mich. Eisen

1	2	3	4	5	6	7	8
77	Mátthe Berinde Medelnitseru	12	2	3	4	3	116 John. Barff
78	Juonatje Pornitzanu	5	1	1	2	1	do.
79	Cosztándin Mavródin Sztolnik	23	4	3	9	7	5 Mich. Schullerus
80	V. Zoszima Kelugeritza	5	—	—	4	1	do.
81	Petre Pitáru	9	2	1	2	4	do.
82	Cosztándin Szerdaru	4	—	2	1	1	39 Martin Trucsch
83	Slugeru Szánt	7	2	3	1	1	42 V. Georg Stefes
84	Zsudetzu Nekuláj Greku	4	1	1	—	2	106 Martin Hillen
85	Christodor Panájott	7	3	2	—	2	46 Joh. Marzell
86	Sztán Román Szudit	3	—	3	—	—	45 Joh. Schmidt
87	Michalátje Iszvorán	10	2	3	3	2	19 V. Jacobi Truetsch
88	Michalatyi Breoloju	7	1	4	1	1	do.
89	Ghitze Visorán	10	1	2	3	4	20 V. Joh. Bruss
90	Juán Zíán	4	—	1	2	1	do.
91	Juon Rumuneszku	3	—	1	1	1	585 Joh. Roth
92	Juon Arizan	—	—	—	—	—	do.
93	Jenatji Máthe	8	3	—	3	2	673 Georg Schnabel

1	2	3	4	5	6	7	8
94	Dimitru Juan	6	—	5	—	1	do.
95	Tasko Adschifiru	2	—	1	—	1	582 Mart. Truetsch
96	Klutseru Dinke Kosztájon	7	2	2	2	1	581 Petr. Barff
97	Kono Valko	5	2	2	—	1	Petr. Marzell
98	Kyivu Posztelniku	2	1	1	—	—	V. Martin Forro
99	Mágdalina Iuj Ivánt	3	1	1	—	1	626 Georg Eiven
100	Maria Iui Thodor	1	1	—	—	—	do.
101	Nekuláj Gyergjoju	4	2	1	—	1	609 Petr. Römer
102	Vid. Szafta Djinika	5	1	4	—	—	608 Martin Copony
103	Juon Sztán	3	1	1	—	1	631 Georg Schmidt
104	Sztán Juon	2	—	1	1	—	do.
105	Dino Petrovits	4	1	3	—	—	605 Martin Stefes
106	Gyorgje Geneszku	4	2	1	—	1	603 Petr. Copony
107	Manolle Dimitriu	2	1	—	1	—	572 Andr. Buhmes
108	Ruxandrá Sumulu	2	—	1	—	1	566 Andr. Mich. Roth
109	Cosztándin Eliát	16	7	4	4	1	740 Martin Kraft
110	Gligorás Aposztol Klutscharu	4	1	1	1	1	741 Georg Truetsch

1	2	3	4	5	6	7	8
111	Nekuláj Polkovnik	3	—	2	—	1	639 Georg Bergel
112	Nikolla Nikolau Posztelnik	2	—	2	—	—	129 Andr. Kurmes
	Summa	695	154	237	145	154	

Welches hiemit dem erhaltenen Auftrag zu Folge pflichtschuldigst einberichtet wird

Sig. Rosenau den 24 July 1821

Die Beamten :

Andreas Krafft
Johann Truetsch
Johann Ziegler v.

Richter
Hann durch
Notar

VERZEICHNISS

der im König, fr. Dorf Wolkendorf* befindlichen Fremdlingen

Pos. u. Nro.	Namen und Cha- rakter des Fami- lien Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seiner Kinder		Wieviel hie- von seiner Dienerschaft		Namen des Haus- wirthen u. Nro. des Hauses, in welchem selbige wohnen
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Wisztier Nyagu Boier	9	4	2	—	2	23 Johann Schabel
2	Postel. Andre Handelsmann	6	1	1	2	1	do.
3	Iordatje Gramatik do.	ledig 2	—	—	1	—	3 Georg Gasper
4	Szebedin Mitru do.	led. 1	—	—	—	—	do.
5	Demetrie Iván do.	led. 2	—	—	—	—	do.
6	Jonatje Nicolaj do.	led. 1	—	—	—	—	do.
7	Christof Angyevits do.	led. 1	—	—	—	—	do.

* Hurmuzaki . . . doc. 460

1	2	3	4	5	6	7	8
8	Juon Koldovits do.	led. 1	—	—	—	—	do.
9	Costandin Berbel do.	led. 1	—	—	—	—	do.
10	Ionizza Taján do.	led. 1	—	—	—	—	do.
11	Thodor Mihaj do.	led. 5	1	1	2	—	209 Bucur Praeda
12	Gyeorgye Stephan do.	led. 1	—	—	—	—	do.
13	Radul Sztánko do.	led. 1	—	—	—	—	do.
14	K. Panait Kosztandin Pokomnik	3	—	—	1	—	127 Michael Copony
15	Jene Margarith Handelsmann	led. 5	1	2	1	—	do.
16	Dumitr sin Gyergie do.	led. 3	1	—	1	—	Radul Redoiul
17	Kosztandin Gyeorgie do.	led. 4	2	1	—	—	Johann Roth 9
18	Thodor Szibery do.	2	—	—	—	—	100 Johann Beer sen.
19	Dumitru Szibery u. Mutter do.	6	1	1	1	1	do.
20	Thodoratye Inátýe do.	8	1	2	1	—	do.
21	Dumitru Kroitor Schneider	2	—	—	—	—	104 Johann Groszdiac
22	Szpiridon Popodopulo Handelsmann	led. 1	—	—	—	—	102 Ludvig Camp
23	Waszlie Popovits Handelsmann	led. 5	—	2	1	1	do.
24	Juon Gyeorgie Poszteľnik	5	1	1	1	—	10 Johann Urbén sen.

1	2	3	4	5	6	7	8
25	Mihailatye Gyeorgyiu u. Mutter Handelsmann	led. 2	—	—	—	—	do.
26	Joantye Altelegu Handelsmann	9	3	2	—	2	do.
27	Kosztandin Ioan do.	6	2	1	—	1	99 Martin Becker
28	Dumitru Theochier do.	3	—	—	—	1	do.
29	Thoma Vladissalovits do.	7	3	—	1	1	7 Petrus Bartesch
30	H. Szeodoszie Protopop do.	9	6	1	—	—	254 Thomas Schabel
31	V. Szisterika al. Din	5	2	1	—	1	6 Michael Bosch
32	Hadjie Gyeorgie Handelsmann	4	—	1	1	—	Juon Schuttul
33	Georgyie Ekonomovits do.	led. 4	1	—	2	—	66 Martin Preidt
34	Apostol do. do.	5	1	—	1	1	53 Vid. Georgii Bluess
35	Fr. Dicka al Kosztandin	6	2	1	1	1	66 Martin Preidt sen.
36	Helena Kosztandin	2	—	1	—	—	do.
37	Juon Asztafir Handelsmann	4	—	—	1	1	100 Johan Baer b.
38	Diamandit Panajot do.	10	1	3	1	3	Bucur Mățcoiu
39	Vasile do. do.	2	—	1	—	—	do.
40	Gyeorgie Wiszag u. Mutter do.	led. 3	1	—	—	—	do.
41	Hadjie Gyeorgie Szirb do.	3	—	1	—	—	52 Georg Roth

1	2	3	4	5	6	7	8
42	Thodor Szirb do.	4	1	1	—	—	do.
43	André Kroidor u. Mutter Handelsmann	7	2	1	1	—	32 Vid. Vallent. Schabel
44	Kentsu Kosztandin u. Mutter do.	7	3	1	—	1	11 Vid. Johanny Klein
45	Paraszkiu Kostandin do.	8	—	3	1	1	65 Vid. Thomas Heinrich
46	Christof do. do.	led. 1	—	—	—	—	do.
47	Kosztandin Manollye do.	led. 3	—	1	—	1	16 Sim. Servatius jun.
48	Juon Manollye do.	led. 1	—	—	—	—	do.
49	Ștefan Manollye do.	led. 1	—	—	—	—	do.
50	Helena do.	led. 1	—	—	—	—	do.
51	Jonatje Koszta Hadji Handelsmann	4	1	—	1	—	do.
52	Vid. Szoltana	3	—	2	—	—	do.
53	Gyeorgyie Kotsch Handelsmann	5	3	—	—	—	98 Thomas Schabel
54	Kosztandin Hadjie Manollye do.	5	—	4	—	—	do.
55	Boszán Szimianovits Schuster	6	1	2	1	—	17 Sim. Servatius sen.
56	Nyienye Dukovits do.	2	—	—	—	—	do.
57	Petro Riszte Handelsmann	led. 1	—	—	—	—	do.

1	2	3	4	5	6	7	8
58	Ilie Tonsch do.	led. 1	—	—	—	—	do.
59	Tenaszie Angyel do.	led. 1	—	—	—	—	do.
60	Christodor Ziszu do.	5	2	1	—	—	106 Michael Tittes jun.
61	Vellye Ziszu Handelsmann	3	1	—	—	—	106 Michael Tittes jun.
62	Gyeorgye Ducku- leszku u. 2 Weiber do.	9	—	3	2	2	Opre Vlederán
63	Diamandrit Drax- senty do.	6	2	2	—	—	Georg Casper
64	Johan Ziegler u. 3 Weiber do.	9	2	1	2	—	Scherbán Mathé
	Summa	253	53	48	27	24	

Anmerkung :

In der Rubrique „Summarische Anzahl“ sind auch die Weiber der Familienväter enthalten, so wie auch deren etwannigen Mütter. Jene Familienväter aber, die keine Weiber haben sind mit 1. (ledig) bezeichnet. Folglich erscheinen in dieser Rubrique alle Seelen der Fremdlingen.

Sig : Wolkendorf den 19-t July 1821.

Johan Schabel Hann

Mich. Welther m.p. Jun. Orts Notar

VERZEICHNISS

der im König. Freyen Markt Zeyden befindlichen Fremdlingen und Bojaren.

Nro.	Namen und Cha- rakter des Fami- lien Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seiner Kinder		Wieviel hie- von seiner Dienerschaft		Nro. des Hauses u. Namen des Hauswirthen bey welchem die Fremdlinge wohnen
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Costandin Dimitriu, ein Handelsmann u. dessen Eheweib	3	—	—	1	—	Nro. 231 Johann Neudörfer

1	2	3	4	5	6	7	8
2	Slugeru Györgie Baldovin, Bojar u. dessen Eheweib	9	—	—	7	—	Nro 232 Tho- mas Roth
3	Votáff Rádulesko Bojár u. dessen Eheweib	—	—	—	—	—	Nro. 402 Mar- tin Reimer
4	Szártráru Dinnka Vorován	3	—	1	1	—	Nro. 503 Vid. Andras Praidt

Zeyden, den 20-ten July 1821

Petrus Hüll Richter

Petrus Müll Hon

Thomas Roth Not.

VERZEICHNISS

**Derer in die königl. Freye Krost. Distr. Gemeinde Heldsdorf eingelangten
Fremdlinge**

Post. Nro.	Namen und Cha- rakter des Fami- lien Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seiner Kinder		Wieviel hie- von seiner Dienerschaft		Nro. und Namen des Hauswirthen bey welchem die Fremdlinge wohnen
			männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	Bojar Szerrie Weritsan	5	2	1	2	—	in Heldsdorf in der Hintergasse zum Hauswirt- hen Michael u. Thoman Nicolaus Nro. 213

Obige Leute sind noch am 21-t d.M. von Kronstadt nach Heldsdorf gekommen, haben sich aber nur am 23-t d.M. bey dem Gefertigten angemeldet, woran dann Einem Löblichen Magistrat die gehörige Anzeige in vollkommenster Achtung zu machen nicht ermangeln.

Sig. Heldsdorf, am 24-ten July 1821

Die Beamten

durch

Barthol. Miess m.p.

Notar

VERZEICHNISS

Der im Markt Marienburg unterm 20-ten Julii befindlichen Fremdlinge und Bojaren

	Namen und Charakter des Familien-Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seiner Kinder		Wieviel hievon seiner Dienerschaft		Namen des Hauswirthens u. nro. des Hauses worin selbe wohnen
			männlich	weiblich	männlich	weiblich	
1	Aenástassiottu Stit	6	—	1	1	2	Gyorge Gyerman Nro. 108
2	Hadschu Gyorge Silber Arbeiter	1	—	—	—	—	do
3	Futtatgi Handelsmann	4	—	—	1	2	Nyagu Greko Nro. 117
4	Dumitru Janovits	5	—	1	1	1	Aron Schydooff Nro. 125

Welch gegenwärtiges Verzeichniß somit gehorsamst zu unterlegen die Ehre haben.
Sig. Marienburg d. 20 Julii 1821

unterhänigste Diener

des Marienburger Amtes

Durch Andr. Göllner m. pr.

VERZEICHNISS

**Aller im könig. freyen Dorfe Nussbach sich befindlichen Fremdlinge und Bojaren.
Laut Magistratual Befehl vom 18-ten July 1821**

	Namen und Charakter des Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seiner Kinder		Wieviel hievon seiner Dienerschaft		Namen des Hauswirth u Nummer des Hauses worin selbige wohnen
			männlich	weiblich	männlich	weiblich	
1	Juon Pope ein walachischer Geistlicher	4	1	—	—	—	Jakob Kretzul Nro. 3

Sig. Nussbach den 21-ten July 1821

Die Beamten durch

Michael Leonhardt m.p. Notar

VERZEICHNISS
Der im K.F. Orte Brenndorf befindlichen Fremdlinge

Namen und Charakter des Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seiner Kinder		Wieviel hievon seiner Dienerschaft		Nro. und Namen des Hauswirthens bey welchen die Fremdlinge wohnen
		männlich	weiblich	männlich	weiblich	
Andreas Salmen ein Wagner Meister	ausser ihm nur sein Weib					Sub Nro. 185 bey Joh. Schuster

Sig. Brenndorf den 20 Juli 1821

Johann Salmen Hann

Andr. Stamm

Andr. Stamm

Georg Klein

Geschwornen

VERZEICHNISS
ueber die im König. Freyen Dorf Petersburg befindlichen Fremdlinge

Namen und Charakter des Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seiner Kinder		Wieviel hievon seiner Dienerschaft		Nro. und Namen des Hauswirthens bey welchen die Fremdlinge wohnen	Anmerkungen
		männlich	weiblich	männlich	weiblich		
1	2	3	4	5	6	7	8
Stefan Sztánászi 40 J. alt. Kaufmann aus Janina	2	Jenát- ji 13 Jah re				Irimie Krange Nro. Dom. 215	
Pánnu Angyel 50 J. alt Kaufmann aus Janina						do.	
Chriszto Kárábás 45 J alt Kaufmann aus Janina						do.	
Vaszilie Juon 36 J. alt Kaufmann aus Janina						Petru Burszán Nro. Dom. 26	

1	2	3	4	5	6	7	8
Anásztászi Pántázi 25 J. alt Kaufmann aus Janina						do.	
Chriszto Anasztafir. 24 J. alt, Kaufm. aus Janina						do.	
Polichron Szerie 20 J. alt, Kaufmann aus Janina						do.	
Summa der Seelen mit Einschuss der Familien Väter	9						

Vorstehende Individuen sind nach und nach in Petersburg angelangt, mit einem Zeugniß aus Ober Tömös und erklären dass sie sich in der Wallachey mit verschiedenen Handelsangelegenheiten beschäftigt hätten, aber wegen der ausgebrochenen Unruhen nicht in ihr Geburts Ort zurück kehren können.

Sig. Petersburg den 29-ten July 1821.

Die Beamthen durch
Martin m.p. Notar

VERZEICHNISS

der im K. Fr. dorf Honigberg befindlichen Fremdlinge und Bojaren

Namen und Charakter des Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seiner Kinder		Wieviel hievon seiner Dienerschaft		Nro und Namen des Hauswirthens bey welchem die Fremdlinge wohnen
		männlich	weiblich	männlich	weiblich	
1	2	3	4	5	6	7
Gyka General	6	—	—	2	1	Vasz Nán
Triandáphilu	3	—	—	—	1	do.
Dimitru	3	—	—	2	—	Vasz. Tike
Constandin u. Mihály	2	—	—	—	—	Vasz Nán
Kapitan Koszta	6	2	2	—	—	Juon Thódor
Jáni u. Nitze	2	—	—	—	—	do.
Dumitratyi	5	—	1	1	1	Andre Nán
Aposztol	6	2	—	1	1	Nek. Vlád
Jáni	6	1	1	2	2	Nitze Nán
Vid. Tyászne	3	1	—	—	1	Nek. Vlád
Sztémat	8	—	2	2	2	Juon Kerszte

1	2	3	4	5	6	7
Pánájot	4	—	—	1	1	Gy. Sztántsul
Koszta, Vaszille						
u. Nikola	6	2	—	—	—	Avr. Korbul
Sztán Poszténi	3	—	—	—	—	Jos. Boltres
Petratji Kondikár	8	1	1	2	2	do.
Posztelnik Jenátje	3	—	—	1	—	do.
Nikolaj Poszténi	10	4	2	1	1	Márt. Gádsul
Nikola	8	3	2	—	1	Uk.
Nikolaj Petropopp	4	1	1	—	—	Sz. Popister
Bónik	4	2	—	—	—	do.
Mihállatji u. Bobe	2	—	—	—	—	do.
Summa	103	19	12	15	15	

Honigberg d. 23 Juli 1821

Petrus Kimp Hann
 Martin Hedvig
 Johann Gulsch
 Georg Zerbes
 Steph. Horvat Notar

} Geschworne

VERZEICHNISS

Der im Markt Tartlau befindlichen Fremdlinge

Namen und Charakter des Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seiner Kinder		Wieviel hievon seine Dienerschaft		Namen des Hausvaters u. Nro. des Hauses, worin selben wohnen
		männlich	weiblich	männlich	weiblich	
1	2	3	4	5	6	7
Const. Petresku						Vid. Oltát Tus-
Handelsmann	11	2	4	1	2	kuletz
Scárlát Petresku	6	1	—	2	2	Lássár Mássere
Steph. Makave	13	3	3	2	3	{ Dumitru Dogar
Dumit. Makave	3	1	—	—	—	
Képitan Sztiele	6	1	1	1	1	Vid. al D. Stiele
Niculaj Logofet	4	—	—	1	1	Thod. Urss
Sztan Mathe	6	2	2	—	—	Nic. Mássere
Petre Pogasche	6	—	4	—	—	Juon Marike
Petre Const.	5	1	—	—	2	Joh. Lassel nr.
						61
Petre Juon	2	—	—	—	—	do.
Mihály Dumitru	6	2	1	—	1	do.
Vassilli Görgy	9	3	2	1	1	Joh. Kaufnes
						nr. 327

1	2	3	4	5	6	7
Niculaj Vredon	5	—	—	2	1	do. nr. 59
Magardits Jacob	6	3	—	—	1	Joh. Schmidt
Jacob Mircor	1	—	—	—	—	do. nr. 58
Juon Gligor	2	—	—	—	—	Jo. Teutsche
Demeter Dala-						Georg Markely
manga	7	1	2	1	1	nr. 497
Jenatje Szinsson	6	—	—	2	3	Vod. Joh. Kirschner
Szlugeru Petratje						Mih. Kaufmes
Handelsmann	8	3	1	1	1	nr. 382
Poppa Const.	3	—	1	—	—	do.
Juonitze Aftzu	3	—	1	—	1	do.
Handelsmann						
Dumit. Poklân	5	—	2	1	—	do.
Vid. lui Szâftu	1	—	—	—	—	do.
Aleku Szlenitsanu	4	—	1	1	—	P. Sander nr. 489
Pavel Györg	4	—	1	—	1	do.
Juon Constandin	8	1	2	1	3	Joh. Schuster nr. 491
Johann Kossta	1	—	—	—	—	do.
Margarit Jovitze	1	—	—	—	—	M. Kurz nr. 669
Thanassi Jovitze	8	2	2	1	1	do. nr. 667
Juon Posstelnik	9	2	3	1	1	Mart. Zerbes
Gyorge Demian	9	3	3	—	1	J. Teutsch nr. 21
Szluseru Anasstassi	8	2	1	1	2	J. Schmidt nr. 60
Klutseru Mánole	8	2	2	2	—	P. Honigberger nr. 57
Kluseru Const.	2	—	—	—	—	do.
Visstoru Sztojân	4	1	—	1	—	J. Schuster nr. 51
Nicolo Issmatkov	8	2	2	1	1	P. Schiel nr. 540
Mihaly Mokes	2	—	—	—	—	do.
Stephan						
Poppa Pitaru						
Handelsmann*	4	1	—	1	1	Dumit. Dogár
Dumit. Makave	12	3	3	4	—	do.
Georg Petrovitsch	5	—	—	2	1	P. Kentz nr. 153
Gyergeye Jáku	5	1	—	2	—	J. Kloos nr. 37
Const. Niculaj						Joh. Plontsch
Handelsmann	8	1	5	—	1	nr. 27 nr. 542
Manóle Alexo	7	1	1	1	2	J. Junesch
Anasstassi Juon						Mart. Blusch
	10	6	1	—	1	nr. 664
Diniku	4	—	1	1	1	do.
Anton Vistoru	3	—	1	—	—	Michaly János nr. 38
Gligore Juon	12	5	3	2	—	Joh. Teutsch

1	2	3	4	5	6	7
Juon Báládscha George Trándáfir	5 4	1 —	— —	2 1	— 1	nr. 34 Sht. Gokesch J. Kaul nr. 47 nr. 552
Hadsidim Kiriak Csous Stergie Koulou	10 4 10	2 — 3	5 1 3	— — 1	1 1 1	Marc. Thoïs P. Thoïs nr. 562 do. nr. 666
Mathe Pitár Bukovnik Gyorgy Vaszille Postelnik	4 6 11	— 1 3	— 1 2	1 1 —	1 1 4	G. Schmidt G. Lassel nr. 563 G. Zeides nr. 564 nr. 557
Jene Garagun Sztán Máthe Vaszille Mimme Dima Georgio Adsi Szimion Petre Const. Thod. Magasseru Dumitru Ondon Adschi Nikole Petriko Adschi Kirie Natji Bukolu Sanfir Poppa Dionisuis Jany Koszta Nicola Const.	9 5 3 4 7 6 6 6 6 5 4 12 2 2 8	1 — — — 1 — 1 2 1 1 — 5 — — —	1 2 — — 2 — — — — 2 — 1 — — —	4 — 1 1 1 1 — 3 — — 1 1 — 1 7	1 1 — 1 1 1 — — 2 1 — 3 — — — —	M. Donath J. Bieltz nr. 561 do. J. Lassel nr. 44 J. Teutsch nr. 26 J. Teutsch nr. 600 do. J. Löx nr. 572 J. Zerbes nr. 556 do. do. G. Simits nr. 567 Dragomir Miretz Sztán Roschke G. Thies nr. 571 nr. 566
Scht. Eftine Opre Képtan Zaharie Dima Dumit. Mihály Illinke ein russisches Ober-Lieutenandt	10 8 3 5 6 12	3 3 — — 1 3	4 2 — — 3 1	1 1 — 1 1 1	— — 1 2 — 5	G. Teutsch nr. 530 G. Klunpiter George Bóláskutze nr. 565 John. Abraham nr. 565 Joh. Abraham Mich. Turk nr. 527
Summa	559	90	91	71	69	

Tartlau den 20 ten July 1821

Johan Abraham

Richter

Mart. Schmidt

Hann

Johann Türk

Wortmann

VERZEICHNISS

neber die in den 3 Stadt Possessionen Bâtsfalu, Türkös und Osernatfalu
befindlichen aus der Wallachey emigrirten Individuen und zwar in Bâtsfalu.

Namen der Haus- Eigenthümer	Namen des Emigranten	Verhey- rathet	Männ- liche Kin- der	Weib- liche Kin- der	Männ- liche Dienst- bolhen	weib- liche Dienst- bolhen
1	2	3	4	5	6	7
1 Gödri András sen. do.	Neculaj Ivan Györgye Molendro	1 1 1	1 1 1	— 1 3	1 1 1	2 — —
2 Gödri István jun.	Györgye Nédél	1	1	3	1	—
3 Lukáts János	Bolibas Muszka	—	—	—	1	—
4 Jakab István	Vatafu Tánászi	1	1	—	1	3
5 Antal Beretzki Márton	Szipratyi Kutzerida	—	—	—	1	—
6 Latzko István	Posztelnike Juonitz	1	1	1	1	1
7 Bortsa Mihaly	Petre Zotivits	1	—	1	1	1
8 Lörintz István sen.	Dinu Izvás	1	1	2	1	1
9 Tot Pál János	Pánáid Koszta Koka	1	1	1	1	1
10 Juon Puretsa sen.	Vaszile Graeku	—	—	—	—	—
11 Juon Puretsa jun.	Posztelniku Juonitze	1	—	2	2	2
12 Gyorgye Goga	Jlliana u. Toderitza Todora	—	—	1	—	3
13 Tot Pál János	Manolatyi Kuluo	1	1	1	1	1
14 Tot Pál István	Atysztáfi	—	—	—	3	—
15 Simon Jánosné	Tyriak Todor	1	1	2	1	—
16 Miheile Vojkuletz	Jórdan Rusz	1	2	3	1	—
17 Vaszi Burduloj	Tánászi Beletsanu	—	2	—	3	—
18 Gyorgye Puretsa	Sztansu Begeszir	1	3	3	2	—
19 Sztán Turku	Györgye Jván	1	2	1	2	2
20 Gyorgye Brezán	Anasztaszi Nekulaj	1	1	—	—	—
21 Dumitru Léloi	Panu Rumunisza	1	—	1	3	—
22 Juon Irimie	Hadsu Nekulaj	—	1	—	—	—
23 do.	Mihaly Szin Miku	1	1	1	—	—
24 do.	Juonitze Șerbán	1	2	2	—	1
25 Kosztandin	Gyorgye Oltjáu	1	1	—	—	—
26 Moldováne	Negof Flesáru	1	—	1	—	1
27 Jene Argeszále	Angyel Petrovits	1	—	1	1	—
28 Juon Bâtsu	Petru Pope	1	4	2	1	1
29 Juon Borza	Todor Borgyelu	1	—	1	1	1
30 Dumitru Purtsellu	Angyel Pokolnik	1	—	—	—	1
31 Juon Mih	Dumitru Asdjiu	—	—	3	2	3
32 Anna Kretzoju	Kosztándin Máté	1	2	4	—	3

1	2	3	4	5	6	7
33	Majna Cziráne	Juon Bonitz	1	—	—	1
34	Gyorgye Koszta	Logofétu Rádu	1	1	2	2
35	Juon Szánchir	Juonitze Jorga	1	—	1	2
36	Ștefan Burg	Hadsu Jován	1	—	2	1
37	Radu Jánul	Juonitze Fota	1	1	1	2
38	do.	Jordatje Fota	1	1	—	1
39	do.	Jnatyl Fota	1	—	1	1
40	Juon Kresztotsa	Nekulaj Proccop	1	—	—	—
41	Juon Koszta	Hadsu Jánko	1	2	1	1
42	do.	Tánásze Gétzu	1	—	—	1
43	Dávid Bátsu	Juon Boske	1	2	2	1
44	Radu Reutz	Rádu Polifrom	1	3	2	1
45	Dregan Buliga	Nekulaj Logofet	1	2	—	3
46	Popa Atyim	Mihelatyi Vetafu	—	5	1	2
47	Gyorgye Muttu sen.	Gyorgye Todor	1	2	4	2
48	Flora Bruttu	Balitze u. Nekulina	—	1	5	—
49	Bukur Kresztotsa	Antoni Jáni	—	—	—	1
50	Gyorgye Opra	Juon Pétre	1	2	2	1
51	Juon Treisztár jun.	Illie Rádu	1	2	3	2
52	Gyorgye Fulga	Ștefan Kriszte	1	1	2	2
53	Sztán Fulga	Vaszile Tilu	1	1	2	3
54	do.	Tánászi Kámbér	1	1	2	1
55	Radu Ketske	Nekula Pents	—	2	—	1
56	Gyorgye Popa	Jordátyi Nekula	1	1	—	—
57	Millu Reutz	Ezvita Mária	—	2	3	—
58	Györgye Számor	Sztávru Szelevenitz	1	1	—	1
59	Radu Bentoju	Mihelatyi Kreszte	1	2	—	2
60	Radu Volkenan	Jván Angyelits	1	2	2	3
61	Petru Muntjáné	Mojszi din Kimpinitze	1	—	—	2
62	Gyorgye Buksa	Piru, Ziszu Szpiru	—	—	—	—
63	Vaszi Bihaly	Dumitru Ensot	—	—	—	1
64	Juon Csenussa	Spiru Terio	—	—	—	1
65	Vaszi Muntján	Trifon	1	—	3	1
66	Rádu Duráné	Szenpitre Nekulaj	1	—	—	1
67	do.	Kavafu	—	—	—	—
68	Vaszi Bonku	Jentsu Bekanu	1	—	2	1
69	Sztán Popa	Gyorgye Stif	1	3	1	1
70	Rádu Koszta	Szerdyie Verit- sán	—	6	3	3
71	Gyerko István	Györgye Csolák	—	—	—	3
72	Juon Reutz	Kokon Alexi Parinte	—	—	—	1
73	Juon Muntján	Liszpezan Rádu Pántazi	— 1	1 2	— 2	1 2

1	2	3	4	5	9	7
74	Rádu Szászu	Kosztándin				
75	Rádu Ketske sen.	Dumitru	1	5	1	2
		Györgye Alexi	—	2	—	2
76	Györgye Sztroja	Todor Záplán	1	5	1	1
77	Szvetje Stroja	Pokovniku				
		Jnátyi	1	—	—	2
78	Bukur Goga	Utza Jéfráni	—	1	—	2
79	Györgye Turku	Szeldaru				
		Anasztaszi	—	—	2	—
80	Paszku Buzát	Visztier				
		Bárbu	1	3	4	6
81	Toma Reutz	Györgye				
		Bonészku	1	—	1	2
82	Dumitru Bivol	Kosztándin				
		Bánu	—	3	1	4
83	Vaszi Lupán sen.	Pána Bogaszilu	1	—	—	3
84	Juon Treisztár sen.	Angyel				
		Kosztándin	1	3	—	1
85	do.	Dotyin Györgyi	1	2	—	1
86	Vaszi Lupán jun.	Nekulaj				
		Gyoreszku	1	—	5	1
87	Dragomir Csopála	Todor Dumitru	1	2	3	—
88	Nyágul Sustákné	Vatafu Jnátyi	1	1	1	1
89	Millu Csopoláné	Vojku				
		Posztibriku	—	2	2	—
90	Jllie Bróna	Miru Jllinka	—	—	—	—
91	Gotza János	Antimiru Dumitru	1	—	—	2
92	Jonás Mihály	Szkárlát	1	1	1	1
93	Bartos Jstván	Juon Szkárlát	—	—	—	—
94	Gödri Poki Andras	Posztelniku	1	1	1	—
95	Köpe András sen.	Juonitze				
		Györgye	1	1	—	—
96	Huszár András	Piszkupieszku				
		Jemandi	1	1	2	2
97	Giro Szász Mihály	Koptsi				
		Tonitze	—	—	—	—
98	Jstok János	Tórnavit				
		Andre	1	—	—	—
99	do.	Tyirkovits				
		Pokovnik	1	—	—	—
100	Köpe János	Gligor	1	—	—	—
101	do.	Györgye Dona	1	3	2	1
		Manolatyi				
102	Jakab Andor János	Kotsol	1	—	—	—
		Kosza	1	—	—	—
103	Sipos János	Graecu	1	3	—	—
104	Bálint György	Kosza Graecu	1	6	1	—
		Pántsu Veliku				
			1			2
Summa		107	78	127	117	77
						123

1	2	3	4	5	6	7
Jn Türkös						
1 János István	Mihály Trámánzi	1	—	—	—	—
2 Rákotzi György	Utza Gisvenoe	—	—	—	—	—
3 Jonás György	Györgye Miktoftso	1	3	—	—	2
4 Szász Györgyné	Vledika Lávrándie	—	—	—	6	3
5 Gyerko András	Koszta Mátyim Jovits	1	1	3	1	1
6 Bortsa István	Mihály Sziász Sztoika	1	—	1	1	2
7 do.	Nekulaj Zugrav	1	—	1	1	1
8 Serban Muntján	Kárabet Selar	1	3	—	—	3
9 Gyorgye Váska	Logofetu Sztán de Látzko	1	—	2	—	1
10 Tánászi Moldován	Jovito Kosztandin	1	1	1	—	1
11 do.	Nitzu Diáku	1	—	1	1	—
12 Petru Petco	Szukéru Szkerlát	1	—	—	4	2
13 do.						
14 Miku Motzój	Nitze Keleneszkú	—	1	1	—	—
15 Sztojka Popáné	Szltuserászá Márku	1	2	1	2	2
16 Vaszi Szulika	Stefan Medelnitsel	—	—	1	1	1
17 Sztán Brezán	Juonitze Szultseru	—	1	—	3	1
18 Juon Kresztotsa	Pokovniku Mihelátyi	—	1	1	—	1
19 Juon Ketsula	Tyiriák Borbéru					
20 Juon Pántza	Sztoiniku Nekulaj	1	—	1	—	1
21 Vaszi Látsa	Dumitrátyi Figa	—	—	—	1	—
22 Radu Szulla	Sztán Piszkulieszkú	1	4	4	—	1
23 Din Pántzané	Vaszille Kriszto	1	1	1	—	1
24 do.	Kosztandin Marsinan	1	1	—	6	1
25 Din Szászu	Sztán Angyell					
26 Kosztandin Pántzu	Rádu Biszétu	1	2	—	—	1
27 do.	Vatáfu	1	3	3	—	2
28 Rádu Kresztolován	Mária Plopánka					
29 do.	Szulseru Dumitrasku	—	—	—	—	1
30 Popa Vaszilli	Dinu Dietsésku	1	2	1	—	2
	Kosztandin Gretsésku	1	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7
31	de.	Vistérú Györgye				
		Panda	1	1	—	1
32	Stefán Dászkál	Kultserásza	—	2	2	—
33	Gyorgye Paszku	Kepitány				
		Dregits	1	1	2	1
34	do.	Kepitány				
		Sztantsu	1	—	2	1
35	do.	Kepitány				
		Györgye	1	—	—	—
36	Rádu Koszitor	Janko Sesenaju	—	1	—	1
37	Vlád Pántzu	Kepitány Rista	1	—	—	2
38	Vaszi Pántzané	Dumitratyi				
		Grossu	—	—	—	2
39	Juon Csimpoake	Aléku ál				
		Szinján	1	3	1	1
40	do.	Nekulaj ál				
		Szinján				
41	Dumitru Csimpoake	Juon Pána	1	—	1	—
42	Millu Muntjane	Sztoika ál				
		Petru	1	—	1	—
43	do.	Zaharie Jánú	1	—	—	—
44	Millu Kresztotsa	Dumitru				
		Sojenu	1	1	1	—
45	Din Kresztotsa	Adám Zugráv	—	—	—	2
46	do.	Aposztol				
		Sztroja	—	—	—	1
47	do.	Dumitru Csoka				
48	do.	Gyorgye				
		Nitzora				
49	do.	Szterka Usta				
50	Györgye Puresel	Mihelaty				
		Popeszkú	—	2	1	—
51	Dumitru Zsáljáne	Vaszilli				
		Hadsu	—	2	1	—
52	Györgye Puresel	Angelaty				
		Hodsa	—	2	1	—
53	Pável Dászkálné	Atyim				
		Kárálát	1	2	2	—
54	Petku Kosztandin	Hadsu Kárálát	1	2	3	3
55	Györgye Zsálja	Györgye				
		Kornana	1	3	3	2
56	Radu Butangne	Pitaru				
		Graetsánu	1	—	1	1
57	do.	Jlinka ál				
		Sztán	—	—	1	—
58	do.	Pokofniku				
		Györgye	1	3	—	2
59	Nyágul Mirkán	Mánolatyi				
		Alexandru	1	1	1	1
60	Juon Saitán	Todor Kutsu	1	2	3	—
61	Dumitru Saltan	Alexandru				
		Nekuleszku	—	1	—	3
62	Dumitru Szullika	Vaszille				
		Dsámabas	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7
63 do.	Györgye					
64 Juon Angyell	Dsámzás	1	—	—	—	—
65 Duku Kosztandin	Györgye Pánájt	—	1	—	3	1
66 do.	Pánájt Györgye	1	3	—	—	1
	Kosztandin					
	Györgye	1	1	2	—	2
67 do.	Jllie Angyell	1	—	1	1	—
68 Toma Kosztandiné	Pokofniku					
	Mihály	1	2	1	2	—
69 do.	Sztójka					
	Vetesoaje	1	1	1	—	1
70 do.	Mihály Logofetu	1	—	1	—	1
71 Bukur Petku sen.	Györgye					
	Szeszenan					
72 Rádu Brezáné	Logofetu Banike	1	3	2	—	1
73 do.	Logofetu Jáni	—	1	—	—	1
74 Juon Kozák	Arhimandrit					
	Vaszille	—	—	—	4	—
75 Bukur Petku jun.	Jnatyi Popi					
	Nekulaj	1	—	—	1	3
76 Din Mina	Szityiz Hádsid	1	2	—	1	—
77 Mihály Berszán	Hádsi Djirkos	1	2	1	—	1
78 Rádu Daszkálné	Jzsák Szakovits	1	3	3	1	1
79 do.	Hádsi Kárábét	1	—	1	—	—
80 do.	Magardits					
	Szakovits	1	—	1	—	—
81 Juon Komárnitsán	Medelnitséru					
	Aléku	1	1	1	4	3
82 Rádu Berszáne	Mánuk Szimáno	1	3	1	1	1
83 do.	Hádsu Kárábét					
	Dám	1	—	—	—	—
84 Juon Butány	Pokofniku					
	Gávriile	1	1	4	1	—
85 do.	Alixanda					
	Visztersza	—	2	1	2	1
86 Szász András	Hádsi Vaszille	1	—	3	1	2
87 do.	Sztána Száválá					
88 Köpe István	Györgye					
	Gisvenoju	1	1	—	—	—
89 Máté János	Sztroja al					
	Dumitru	1	3	1	—	—
90 do.	Tánászi al					
	Györgye	1	1	—	—	1
91 do.	Todor Jllie	1	1	—	1	—
92 Antal Miháliné	Angyell					
	Margarit	1	—	1	1	1
93 Szász Josef	Posztelniku					
	Todoratyi	1	1	1	—	1
94 Nagy Márton	Givu Antofilogu	1	3	3	1	—
István						
95 Szász Györgye	Györgye Tánászi	1	—	1	—	1
János						
96 do.	Kosztandin					
	Tánászi	1	—	—	1	1

1	2	3	4	5	6	7
97 Bortsa Veres István	Gligori Kosokáru	1	2	2	—	—
98 do.	Gavrilla Givantsa	—	2	—	—	—
99 Marosi Istváné	Miheille Podáru	1	1	1	—	1
100 Mezei János	Györgye Szirbu	1	—	—	1	1
101 Mezei Jánosné	Jantsu Román	—	—	—	3	—
102 do.	Nekuláj Májoru	—	—	—	—	2
103 Tot Pál István	Logofetu Manolaty	1	1	2	—	1
104 do.	Petru Bekanu	1	1	3	—	—
105 Maroti György	Györgye Gyorgyu	1	—	2	—	1
106 Jakab Márton	Dumitru Análnoszru	—	1	—	—	1
107 do.	Tánaszi Análnoszru	—	4	—	—	1
108 Sipos Jánosné	Bontsu Plojestyánu	1	1	—	1	1
109 do.	Nékulaj Plojestyán	1	3	3	1	—
110 Szász Giro Istváné	Sztántsu Szindoni	1	4	3	1	—
111 Német János	Moisil al Vojkului	—	—	—	3	—
112 Nemet János	Tánaszi al Sztántsului	—	—	—	—	—
113 Dumitru Mirkan	Anton Armángyu	1	1	2	—	—
114 do.	Trandafir Juonitz	—	1	1	—	—
115 László Jozsefné	Pánajot Koltseru	—	—	—	—	2
116 Szen János	Jnátyi Szinagyitu	1	—	—	—	—
117 Pap György János	Györgye Bogaszaru	1	2	—	—	—
118 Rádu Szulla Sztjop	Agop Meteszár	1	1	2	—	1
119 Györgye Szulla Sztjop	Mihaly al Tudor	1	1	—	2	1
120 Jllie Bolunduné	Dinu Kupétzu	1	2	2	1	1
121 do.	Maria Povernojále	—	—	—	—	—
122 Juon Szászu	Rusze Dumitru	1	3	2	1	1
123 Juon Bantsilla	Gligori Argimandrițu	—	—	—	1	—
124 do.	Féaklif Ekliszár	—	—	—	1	—
125 Toman Oltyán	Toma Pakisz	1	—	4	2	1
126 Juon Paszku	Popa Kriszo Ekliszár	—	—	—	—	2
127 Dregan Paszku	Metátyi Márin	1	1	2	—	2
128 Kosztandin Paszku	Szota Rova	1	1	—	1	—
129 Györgye Bungga	Jnaty Juon	1	3	2	1	1
130 Juon Szulla Sztjop	Nyszka Györgye	1	2	—	—	1

1	2	3	4	5	6	7
131 do.	Lámba ál			2		—
132 do.	André	—	—	—	—	—
	Zsoitza ál		1	—	—	—
133 do.	Györgye	—	1	—	—	—
134 Rádu Paszku sen.	Györgye Jáni	1	1	—	—	—
	Szimion					
	Nenovits	—	—	—	3	—
135 Nekulaj Ketsula	Tinka					
	Pokofnitsaska	—	—	—	—	1
136 Rádu Paszku jun.	Mihaille Szimite	1	—	—	—	2
137 Vaszi Fulgáne	Vaszille					
	Anasztaszui					
138 Rádu Szászu	Kosztandin					
	Pokofnik	1	—	—	—	—
139 Györgye Popa	Koltséru					
	Dumitragii	1	1	2	1	5
140 Juon Vledojné	Gligori					
	Hadsitonku	1	1	—	1	1
141 Bukur Jánul	Kepitány					
	Dumitratyi	1	2	1	—	1
142 Sztán Bivol	Gligori Ucészku					
143 Petku Mirkán	Nekulaj	1	—	2	1	2
	Jordetjoiu	1	—	—	—	—
144 Juon Mirkáné	Jámándi Pope					
145 do.	Kreszte Tudor	—	—	—	—	1
146 do.	Sztán Adám	—	—	—	—	1
147 Nyágul Voda	Petrátyi					
	Pokofniku	1	2	2	2	1
148 Komsa Ursz	Nitzu					
	Sztojenészku	1	1	—	1	3

Summa 148

97

138

126

109

125

Jn Csernátfalu

1 Pap Samuel	Todor					
	Kosztandin	1	1	1	1	1
2 do.	Bárbu Szin					
	Petku	1	1	2	1	1
3 Dávid János	Visztéru					
	Kosztandin	1	1	—	1	1
4 Nitze Toma	Máte					
	Mustyelánu	1	—	—	3	—
5 Antál János	Partinia Pope	1	—	—	—	—
6 Mihály Boblákné	Cser Dumitratyi	1	2	2	4	2
7 Sztojka Boblak	Krisz Todor	1	—	1	2	—
8 do.	Gyorgye					
	Pokofniku	—	—	—	2	—
9 Vlád Oltyán	Jnátyi Todor	—	2	—	1	—
10 Juon Persojás	Anásztászle	1	—	2	1	2
11 Radu Persoj	Kosztandin Popa	1	1	8	1	—

1	2	3	4	5	6	7	
12	Juon Vojku Tomosoj	Györgye	—	—	—	4	1
13	Opra Czirka	Posztélniku	—	—	1	3	—
14	do.	Marsinán Puju	—	—	—	—	—
15	do.	Dityiánu Popa	—	1	1	1	1
16	do.	Partinia Popa	1	—	—	—	—
17	do.	Dudu Meteszáru	1	2	2	3	3
18	Opra Burdulojne	Dudu Kriszto	1	—	—	—	—
19	Rádu Peteo	Medelnetséru	1	2	2	3	3
20	Millu Petco	Szándálátyi	1	—	—	—	—
21	Miheile Kosokár	Dászkálu	1	—	3	1	2
22	Nekulaj Czirka	Várdále	1	2	2	3	2
23	Juon Popia	Jnátyi Kupetzu	1	4	3	—	3
24	Todor Czirka	Logofetu	1	2	—	2	2
25	Bukur Szuláné	Mihelátyi	1	2	—	—	1
26	do.	Házáku	1	1	2	6	4
27	Sztán Bleba	Logofetu	1	—	—	—	—
28	Kreszte Muntjáné	Györgye	1	—	—	1	—
29	Opra Klintsné	Tánászi Aléku	1	—	1	1	—
30	Rádu Belloj	Petru	1	1	—	2	2
31	Dumitru Ketsulla	Jspeszészku	1	2	—	2	2
32	Jván Dregán	Pritéru Dobri	1	1	1	—	1
33	Sztán Belo jún.	Pokofniku Máte	1	2	1	1	2
34	Farkas Daniel	Pokofniku	1	1	—	—	—
		Nekuláj	—	—	—	—	—
		Sztojka Martin	1	1	2	1	2
		Kepitány Jllie	1	—	—	—	—
		Stéfan	—	1	2	—	—
		Meteszálné	—	—	—	—	—
Summa 34		25	30	37	48	35	

Extrakt :

Jn Bátsfalu befinden sich 629 Seelen

Jn Türkös befinden sich 743 do.

Jn Csernátfalú befinden sich 209 do.

In den 3 Dörffern die ganze Summe 1581 Seelen

Sig. Türkös den 19-ten Juny 1821.

Johann Czirner m. pria

Daul Provisor

VERZEICHNISS

Der in der Stadt Possession Hoszufalu befindlichen Fremdlinge

Namen und Charakter des Familien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindlichen Seelen	Wieviel hievon seine Kinder		Vieviel seine Dienerschaft	
		männlich	weiblich	männlich	weiblich
1 Nikulaj Allion Bujar Verheurathet	7	—	2	2	3
2 Setráru Szpiridon Bujar Verheurathet	6	2	—	—	3
3 Jordatji Logofet Bujar Verheurathet	3	—	1	2	1
4 Vaszie Dumitratyi Szaptsu verheurathet	2	—	—	1	1
5 Pannajott Bobarotz grichischer Kaufman ohnverrth.	5	—	—	5	—
6 Nienttsu Nikulaj Bujar verheurathet.	4	1	—	2	1
7 Sztagy Logofet Bujar verheurath.	5	1	—	1	3
8 Demtriu ein Kaufman verheurath.	7	—	1	1	5
9 Sztolnik Szatyiratgy vetaf verheurathet	14	2	2	3	7
10 Setraru Gligore Bujar verheurath.	7	—	—	3	4
11 Gyorgye Demetru Kaufman ohnverrth.	4	—	—	—	4
12 Mate Pokovnik de Potere verheurath.	7	—	—	4	3
13 Visztir Krisztodor Bujar verheurathet	10	3	2	3	2
14 Szatsiratyi Bujar verheurathet	2	—	—	1	1
15 Kosztandin Vaszir Bujar verheurath.	4	1	1	1	1
16 Kriste Comis Bujar verheurathet	3	1	—	1	1
17 Gavrilie Szleboszan Geistlicher ohnverheir.	2	—	—	2	—
18 Dumitru ein Kaufman ohnverheur.	5	—	—	4	1
19 Juonitze Margaritsan Bujar ohnverheurathet	12	2	3	3	4
20 Nekodin ein geistlicher Witwer	8	2	2	—	4
21 Anaszie Nikulaj grichischer Kaufmann ohnverheur.	6	—	—	6	—
22 Visztir Juon Kaufmann verheurathet	6	3	1	1	1
23 Jakov Logofet Bujar verheurathet	6	—	1	4	1
24 Pyeszkar ein grichischer Kaufman ohne Weib	15	—	—	15	—

	1	2	3	4	5	6
25	Filip Logofet Bujar * verheurathet	11	3	4	4	—
26	Dumitratyi Vames Mautner verheurathet	9	2	1	4	2
27	Szanchie Andre Kaufmann Witwer	8	3	4	—	1
28	Dumitratyi Kosztandin Kauf- mann verheurathet	8	2	—	—	1
29	Szora Petzoj Kaufman verheurathet	6	1	2	1	2
30	Janka Pokovnik Kaufman verheurathet	7	4	1	—	2
31	Kosztandin Pokovnik Bujar verheurathet	3	1	2	—	—
32	Sztołniku Pittistanka eine Witwe	3	—	—	3	—
33	Gyorgy ein Kaufmann verheurathet	15	1	3	1	—
34	Kosztandin Pokovnik Kaufman verheurathet	15	2	1	—	2
35	Gyorgye Vetaf Bujar verheurathet	5	—	2	—	1
36	Dumitru ein Kaufmann verheurathet	9	2	2	2	3
37	Gligore Pojanu Kaufman verheurathet	4	1	—	1	2
38	Junitze Treretsan Bujar verheurathet	6	3	1	1	1
39	Stefan Kontz Postmeister verheurathet	9	1	2	2	3
40	Nitze Pillistan Landman verheurathet	8	2	1	2	3
41	Vetaf Mursza Bujar verheurathet	6	1	1	1	2
42	Kosza ein Bujar verheurathet	7	4	1	1	1
43	Juonitze Schipa Bujar verheurathet	2	—	1	—	1
44	Kosztandin ein Bujar verheurathet	12	4	2	3	3
45	Konsztandin ein Landmann verheurathet	2	—	—	—	2
46	Barbu ein Landman verheurt.	2	1	—	—	—
47	Pesztelniku Vlad Bujar verheurathet	1	—	—	1	1
48	Kapitan Szandu Bujar	2	—	2	—	—
49	Anasztaszi Manuzas Kaufmann/ Witwer	2	—	1	1	—
50	Logofet Domet Landman verheurt.	6	1	1	2	2
51	Dumitr Schojan Landmann verheurathet	3	1	—	1	1

* Urmuzaki. . . doc. nr. 240

1	2	3	4	5	6
52 Juon Martusike Landmann verheurathet	2	1	—	—	1
53 Lambru Panajott Handelsmann ohnverrt.	3	—	—	3	—
54 Anasztaszie Popa Handelsmann verheurt.	3	2	—	—	—
55 Michael Gyorgy Kaufmann verheurathet	3	2	1	—	—
56 Dumitru Tsolt Kaufmann verheurathet	3	—	1	—	1
57 Partheno Bredian ein Pfaf ohnverh.	1	—	2	—	1
58 Viszterie Szemelin Bujor verheurat	10	1	—	6	2
59 Aposztol Kosztandin Kaufmann verheurathet	3	—	1	1	2
60 Sztasze Pokovnik Bujar verheurathet	3	1	3	1	1
61 Viszteru Alleko Bujar ohnverheurt.	6	—	1	1	2
62 Stefanike Logofet Bujar verheurathet	2	—	2	—	1
63 Gligore ein Kaufmann verheurathet	5	1	6	—	2
64 Antoni Posztelniku Kaufmann Witwer	7	1	1	—	—
65 Proszina Schetrerasze Bejarin Witwe	7	1	1	2	3
Summa Sumarum	353	66	68	111	106

Sig. Hoszuf. am 21 July 1821
Per Petersberger

VERZEICHNISS
der in der Stadt Posesion Tatrang befindlichen Fremdlinge

Namen und Charakter des Fami- lien Vaters	Summarische Anzahl der bey ihm befindli- chen Seelen	Wieviel hie- von seine Kinder		Vieviel sei- ne Diener- schaft		Nummer des Hau- ses und. Namen des Hauswirthen woselbst Fremd- linge wohnen
		männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1 Gligor Dimitri Bojar	5	keine	4	keine	1	Juon Pojenar Nro. 175
2 Dumitru Ruszu do.	3	do.	2	do.	1	Radul Penes Nro. 151
3 Jonitze Collnitsán csokoj	3	1	2	do.	keine	Radul Penes Nro. 151

1	2	3	4	5	6	7
4 Ballasa Witwe	4	2	2	do.	do.	Gligor Negus Nro. 184
5 Gyorgye Pope Avram do.	4	4	keine	keine	keine	Radul Bestya Nro. 130
6 Zamfira Cserásánke	6	2	2	1	1	Mánya Proszáne Nro. 318 Roskáné Nro. 230
7 Ziro Mánolle csokoj	do.					do.
8 Sziszu Mihaille csokoj	do.					do.
9 Alexi Eftimiu do.	do.					do.
10 Angyella Eftimiu do.	do.					do.
11 Statye Kavafi et uxor do.	1	keine	keine			Rukezáné
12 Koszta Ekonomu do.	einzeln		do.	keine	keine	Jrimie Pioasu Nro. 208
13 Dumitru Ekonom	do.			do.		do.
14 Zeozosu Ekonomu	do.			do.		do.
15 Tolio Che- schuculujan	do.			do.		do.
16 Szterie Eftimine	do.			do.		do.
17 Juon Pope Gyorgy						do.
18 Nikulla Zeneozu						do.
19 Tolio Zeneozu						do.
20 Tyrvits Cseniolle						do.
21 Motla Aszam Türke	2	keine	1	keine	1	im Wall. Schulhofe
22 Mehamet do.	1	do.	1	do.	do.	do.
23 Dumitru Christe Griech						Juon Kolbesán Nro. 193
24 Sziszu Bokanu Griech	2	2	keine	keine	keine	Rádul Siga Nro. 159
25 Sziszu Protaru Griech	1	1				do.
26 Dumitru Povárne do.	uxor		do.	do.	do.	do.
27 Nitze Tovarnesu do.	1	1	do.	do.	do.	Juon Bratu Nro. 197
28 Waszile Brutar do.	1			1	do.	Szonda Janos Nro. 75
29 Matatyí Pitár do.	3	2		1		do.
30 Zamfir Kojokár do.	4	2	2			Nitze Bretuke Nro. 188

Sig. Tatrang d. 20 Jul. 1821

Petrus Schneider m.p.
Dual Provisor

VERZEICHNISS
der im Dorf Purkeretz befindlichen Fremdlinge

Namen und Charakter des Familien Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seine Kinder		Wieviel hie- von seine Dienerschaft		Namen des Hauswirthen und Numero des Hauses wo selbige wohnen
		männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	2	3	4	5	6	7
Bojar Gyornitze Mendelnitsér sammb Galtin	6	2	—	2	1	Kaitsa Mihály Janos nro. 76
Bojar Pokovniku Zoje sammb Galtin	3	—	—	1	1	Feyér Márton 79
Bojar Ianko Margiroman						do. do. do.
Bojarin Pokovniku Parassziva s. mutter	5	1	2	—	1	Serecj Ferentz 34
Bojar Petku Banitsoi s. Galtin	8	1	4	—	2	Szász Andrásne 36
do Kostandin Predan s. Galtin	5	1	1	1	1	Buna Pál s. 71
do Pandeli Miheli s. Galtin	6	1	2	—	2	Szász György 73
Bojarin Vaszila Oretzka	7	2	3	—	2	Radu Musat 190
Bojar Gyorgye Kondikár s. Galtin u. schwester	6	2	1	2	2	Iuon Paszujuk 185
Handelsmann Thodor Lupuj s. Galtin	16	6	6	1	2	Iuon Kosa 135
do Radu Bokar s. Galtin	5	—	4	—	—	Gyorgye Bogdan 142
do Radu Ogretin s. Galtin	7	2	4	—	—	do.
Bojar Parassziva s. Galtin u. mutter	7	2	2	—	—	Bandy Marta 112
Bojar Dobri s. Galtin u. mutter	6	3	—	—	1	Györkö Mihály 239
do Maloratyi s. Galtin	4	2	1			do. do.
Handelsmann Nikalay Popi s. Galtin	4	1	1	—	1	Kaitsa Jánosné 241
do Witwe Katrina	2	—	1	1	—	do. do.
Bojarin Fauitz Mirovne s. schwester	5	1	2	1	—	Sipos István 219
Purkerez den 20 July 621	106	27	34	9	17	Lang mp. Richter u. Pachter

Löbliches Magral Praesidium !

Hie mit habe ich die Ehre die Verzeichnisse über die in Zernest u. neu Tohan sich aufhalten-den Fremdlige u. Bojaren Einem Löb. Magtual Praesidio zu über schiken.

Da übrigens in Zernest et wa 20 Familien theils rechtschafene Bojaren theils Kaufleute sich befinden, welche ihren Wirthen auf 2 Monathe für ihr Quartier u. Uich in vorausgezahlt haben, u. diese Armen Colonen solches zurück zu zahlen ausser stande sindi so bitten gehorsamst diese Fremden u. Colonen gemeinschaftlich Ein Löb. Magral Praesidium wolle dieselben nicht (im) schalden lassen, sondern zu erlauben geruhen womit diese Familien sich so lange bist die zeit auf welche sie im voraus gezahlt haben aus ist in Zernest aufhaltern durften. Welches ich Einem Lob. Magral Praesidio zur weitem. Disposition hicmit zu berichten die Ehre habe, u. mit aler Hochachtung gehare.

Eines Löbl. Magral Praesidium !

Sig. Zernest die 24 July 1821

Gehorsamster Diener

Bokross mp.

Art. Castellan

VERZEICHNISS
deren in der Stadt Possession neu Tohan befindliche
Fremdlinge u. Bojeren

Namen und Karakter des Familien Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seine Kinder		Wieviel hie- von seine Dienserschaft		Namen der Hauswirthen bey denen die Fremdlinge wohnen
		männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	2	3	4	5	6	7
Vataf Iordahye	9	1	2	2	2	2 Iuon Morossán
Apostol Rokovitzan	7	—	—	1	4	12 Nicolai Szekuju
Iuonitze Rakovitzan	8	—	3	—	3	26 Iuon Koman Szekuju
Szoitza Ungeraika	6	—	—	3	2	28 Koman Székujú
Kostatye Topolon	7	—	3	1	2	30 Mihaly Bran
Dumitru Kozesku	5	2	—	—	1	30 Dázkel
George Logoffettu	8	2	3	—	1	31 Iuon Mihaly Brán
Mihalahe Nicolai	9	1	1	3	1	36 Bukur Breote
Nicolai Rukeran	10	3	3	1	1	41 Iuon Sztán Brán
Iordatye Tufanka	4	—	—	1	1	43 Bukur Christreru
Postrelle Oppe	4	—	1	—	1	44 Aldye Letka
Szoitza Tonkolosa	6	2	1	—	1	45 Iuon Bratu
George Vollanu	2	—	—	1	—	48 Radu Iuon Mundru

1	2	3	4	5	6	7
Dobrea Nicolai	10	3	3	1	1	50 Iuon Vlad Roszmanike
George Diakon	7	3	2	—	—	64 Iuon Breote
Sztoyka Gogu	6	2	2	—	—	do. do.
Iuon Nicolai	4	—	2	—	—	do. do.
Nicol. Neguletz	6	2	—	1	1	74 Iuon Balke jun.
Apostol Săvu	5	1	2	—	—	83 Iuon Buksa Redutzoyu
Iuon Zigirt	9	—	2	3	2	89 Iuon Balke sen.
Nicol. Poppa	4	1	1	—	—	91 Buksa Rukeran
Ienatye Tollna	4	1	1	—	—	93 Aldye Poppa
Iuon Kondran	4	—	2	—	—	96 Koman Brebuleszku
Petru Kaldérar	6	2	1	—	1	104 Bukur Male
Dumitru Petrovits	6	3	—	1	1	118 Nicolai Chirestreru
Dumitre Bestelle	12	4	1	1	4	2 Voika Iuon Plessoyu
Vizteru Zănfir	8	2	2	1	1	14 Maria Iuon Dumbrave
Redukare Verzaru	13	6	—	3	2	do. do.
Nicol. Brutrăr	5	3	—	—	—	24 Maria Bukur Dselepu
Dumitru Zimprida	6	2	2	—	—	do. do.
	109	46	40	24	31	

Neu Tohan d. 23 July 1821

In Abwesenheit dest. Pachters

Mumert

Dual Provisor

VERZEICHNISS

Deren in der Stadt Possession Zernest befindlichen
Fremdlinge und Bojaren als

Namen und Karakter des Familier Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seine Kinder		Wieviel hie- von seine Dienerschaft		Hauswirthen bey welchen Numero und Name des die Fremdlinge wohnen
		männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	2	3	4	5	6	7
Thudor Tossu Handelsmann	6	1	—	2	1	6 Sztan Rossu
Zuzana Mosztokof Handelsf.	4	1	1	—	1	6 Vladt Minye
Zamfira Georgü	—	—	—	—	1	

1	2	3	4	5	6	7
Marotiz Vatafuluy	9	3	3	1	1	7 Radu Szpertiesz Sztanka
Ivantsu Hádusu						2 Brátu Brán
Sztoju Handelsm.	6	—	2	1	1	13 Iuon Ciure
Dumitru Fistodsu Handelsmm	6	1	1	1	1	
Rosztandin Szirbu						Maria Bukur
Logerber	9	3	3	1	—	4 Bran
Dumitratre Gretsán	6	—	—	2	2	15 Opre Pitsku
Bojáer						
Mantsu Dimitriu Hendelsm.	4	1	—	1	—	21 Georgye Zare
Gligorie Tornovitu	8	4	—	1	1	22 Stefan Poppi
Bojáier						Kretsun
Iuon Szin Vadie Handelsm.	6	3	1	—	—	11 Litza Vlad Opri Dan
Zamfir Buketaru Koch	4	1	1	—	—	16 Litza Vlad Olaru
Kosztatie Gretsán Medelnister	13	3	—	2	6	22 Nedella Bukur Moroye
Dumitratie Zsianu	11	2	—	3	4	71 Mihay Muntyan
Bojáer						
Kosztandin Bretissán	16	2	4	5	3	72 Bratul Bayl protopopp
Bojáer						
Dumitru Vledéyan do.	2	2	1	4	3	72 do
Alexandru Pavel do.	10	1	2	4	1	74 Voine Klints
Iamandatie Gyigirtu do.	9	—	1	3	3	80 Radu Minye
Dumitratie Berindei	2	1	3	3	3	98 Vladt Dan Poppa
Pitar						
Gligorie Meikan	8	2	2	1	1	105 Iuon Koruse
Vetrafu						
Mihay Ditreszk	6	3	1	—	—	135 Georgye Vesze
Bojár						
Kolina Ditreszk	1	—	—	—	—	135 do.
Bojarin						
Zofronie	5	—	—	3	1	121 Valt Gitzei j.
Archimandritu						
Inatie Bukurestyanu	3	1	—	—	—	121 do.
Hendesm.						
Georgie Duminike	19	3	3	5	6	144 Sztoike Kokan
Bojáer						
Georgye Mihaly do.	7	3	1	—	1	145 Iuon Pitsku
Inatie Visztieru do	7	2	2	—	1	148 Neculai Pitsku
Gligorie Tikvianu do	5	1	1	1	1	150 Aldulle Motzoyan
Nikula Hadsu	3	1	—	—	—	152 Iuon Korke
Georgiu Handesm.						
Ioan Szmeikan	7	1	2	1	1	156 Bukur Motzoyanu
Visztieru						
Chrisztodor Csauss	11	3	2	3	1	167 Iuon Bentsille Nedelku
Naum Tyrke	9	—	3	3	1	168 Iuon Petru Szpertiesz
Handelsmann						
Jvantsu Musztakof do.	8	3	2	—	1	169 Radu Grosset
Ispasz Ilie do.	6	1	1	1	1	60 Nyaksa Pirotske

1	2	3	4	5	6	7
Nekulai Dsigirt						
Sztolniku	13	2	2	5	2	62 Marina Bontsille
Aleku Ungurell						
Bojaer	5	1	1	1		62 do
Mihalatie Bretestyan						170 Opre Turku
Bojaer	9	1	1	2	3	Poppa
Georgye Tyrke						
Pokovniku	10	3	3	—	2	171 Iuon Manoille
Inotye Tolle						65 Bukura Juon
Hendelsman	17	4	3	7	1	Bran
						171 Iuon Manoille
Szimion Chrisztu do	4	2	—	—	—	Popa
Dinu Logofetu						67 Bukura Bratu
Bojaer	6	1	1	1	1	Dusseszku
Visztieru Kosztatie						
Din Logofet do.	5	1	2	—	—	67 do
Nitze Logofet						
Bojaer	8	1	3	—	2	201 Sztan Sztrevoyu
Nikula Thodor						
Hendelsmann	6	2	1	—	1	173 Sztoiké Derdeise
Ioani Gyorgiu do	2	1	—	—	—	173 do
Dumitrahye Radu do	4	2	—	—	—	183 Sztan Bratu Gitzei
Lambru Liver do	2	1	—	—	—	183 do
Pantazi Popa Nikula						
do	2	1	—	—	—	183 do
Konsztandin						
Sztopandsi vames	8	1	2	2	1	184 Nekulai Bayu
Janatie Depa						
Bojaer	1	—	—	—	—	184 do
Dumitru Nan						
Kepitan	3	—	—	2	—	214 Sztan Purkar
Nan Szirbu						
Handelsmann	5	—	—	4	—	214 do
Koszhatie Ruts do	13	1	2	6	2	229 Juon Chillohei
Ivantsu Ifferlon do	4	—	—	1	1	329 Thodor Olthyanu
Patuna lui Dumitru						
Hendelsman	2	—	1	—	—	329 do
Serban Logofet	5	1	1	—	1	142 Sztanka Juon
						Dusseszku
Georgye Kempu-						
lundsanu Hand.	10	2	5	—	1	142 do
Georgye Radu Han-						
delsmann	6	—	—	4	1	157 Marika Kekesilla
Dinke Mora do	3	—	1	—	—	229 Juon Chillotei
						186 Sztanka Serban
Georgye Gany do	8	—	—	6	—	Minye
Trandafir Pogovil do	11	1	3	3	2	359 Radu Puty j.
Thodor Boglama do	5	—	—	1	2	177 Marinka Pupeze
Koszte Georgyiu						
arandator	3	—	—	1	—	373 Vladt Blodan
						176 Maria Sztoiki
Szotir Kosztandin	6	2	1	—	1	Kyrke
Summa	442	84	75	98	70	

Sig. Zernest den 23. ten July 1821,
Bokross mp. Act. Castellan

VERZEICHNISS
der in der Possession Törzburg befindlichen Fremdlage

Name und Karakter des Familien Vaters	Summa- rische Anzahl der bey ihm be- findli- chen Seelen	Wieviel hie- von seine Kinder		Wieviel hie- von seine Dienerchaft		Namen des Hauswirthes und Numero des Hauses wo selbige wohnen
		männ- lich	weib- lich	männ- lich	weib- lich	
1	2	3	4	5	6	7
Kosztandin Chiriak ein Negotiant	4	2	1	—	1	Iuon Bokok nr. 12 aus der Törzburger abtheilung Praedyal
Illie Chirke ein Krömer	5	3	—	1	1	Aldye Murdsi nr. 15 a.d. T. Abth. Praed.
Gyorgye Gogga sein charakter unbewesst	1	1	—	—	—	Rad. Vladt. Funaru nr. 37 a.d. T.a. Praedyal
Barbu Gremmetiku ein Logofet	—	—	—	—	—	D-to D-to D-to a. d. T.a. Praedyal
Alekku Buku- resztyan	—	—	—	—	—	Radul Festille nr. 45 a.d. T.a. Praedyal
Posztelniku Greku sein Charakter unbewesst	2	2	—	—	—	Sztoyke Iuon Nike nr. 40 A.d.T.Abth. Preadyal
Gyorgye Arendasu sein charakter unbewest	7	2	2	2	1	Radul Brendusu nr. 49
Stefan Hardt	2	2	—	—	—	d-to d-to d-to
Logofetu Purvu	—	—	—	—	—	d-to d-to d-to
Chriszta Butaru	2	1	1	—	—	d-to d-to d-to
Manollye Povarni	—	—	—	—	—	d-to d-to d-to
Datu	—	—	—	—	—	aus d. Torz. abth.
Ziszszu Arnaüttu	—	—	—	—	—	Praedyal
Nikolay lui Csontalak ein negotiant	—	—	—	—	—	Szteria Trandafir aus der Törzb. Nr. 32 abth. Poarte
Kosztandin Budisa- nu ein Bojar	2	—	—	2	—	Gyorgye Herda nr. 17 aus der Törzburger abtheilung Simon
Dioniszszie Archi- mandritten de la Markutze ein Quardian	—	—	—	—	1	Iuon Koman Herda Nr. 43 aus d. Törz. Abth. Simon
Bukur Czutzujan sein charakter unbewesst	6	1	4	—	—	d-to d-to d to
Iuon Czutzujan sein charakter unbewesst	4	3	1	—	—	d-to d-to d to

1	2	3	4	5	6	7
Iuon Vlad Ineszku sein karakter unbeweesst	4	1	3	—	—	Iuon Kersztou nr. 78 aus des Törz. Abth. Simon
Logofettu Anto- neszku ein Logofett	1	1	—	—	—	André Muntyan nr. 79 aus d. Törzb. Abth. Simon
Sztánke Nikolay Buzu vid.	—	—	—	—	—	
Rada Nikolay Buzu vid.	—	—	—	—	—	
Dumitra Vleszdsanuluy vid.	—	—	—	—	—	Sáfe Kozsolgaruly nr. 8 aus der Törzb. Abth. Simon
Nikolay Arzoyu ein Landmann	—	—	—	—	—	Nikolay Zsingi Csenusse
Poppa Rádu ein Poppa Nedelku Letz ein Bauer	2 1	— 1	2 —	— —	— —	Iorga Muntyan nr 80 Törzb. Abth. Simon
Iuon Rukuran ein Bauer	2	—	2	—	—	Georgye Tetullye nr. 189 aus der Törzb. Abth. Simon
Sztán Czigánu ein Neubauer	3	2	1	—	—	Petru Kulli nr. 8 aus der Tözbürger ab- thei lung Mojets
Marie Thod. Vlesztdsánu eine Schenkerin	5	5	—	—	—	Iuon Vojneszku nr. 4 aus der Törzb. Abth. Mojets
Marie lui Iuon Laza Vid.	—	—	—	—	—	Radul Fotta, nr. 9 aus d. Törzb. Abth. Mojets
Marie lui Inatyi eine Schenkerin	9	6	—	—	—	Gyergye Inatyi nr. 20 aus der Törzb. Abth. Mojets
Szafte lui Kretsun, eine Schenkerin	8	4	4	—	—	Nikolay Tertoyu nr. 21 a. d. Törzb. Abth. Mojets
Iuon Moyetsan ein Handlanger	—	—	—	—	—	aus der Törz. Abth. Iuon Csungu nr. 29 Mojets
Stefan Czigan ein Neubauer	4	3	1	—	—	Marie Serb. Gerbatse nr. 10 aus der Törzb. Abth. Mojets
Radul Kirsztouy ein Krämer	9	1	1	—	—	Marie Stan Piváru nr. 44 aus der Törzb. Mojets
Dimma Kosokáru ein Kirschen	3	2	1	—	—	Nikolay Gyergye Pi- váru nr. 134 aus d. Törzb. Abth. Mojets
Stefan Kellinyetz ein Krämer	4	2	1	—	—	Nitzu Piváru nr. 137 aus der Törzb. Abth. Mojets

1	2	3	4	5	6	7
Logofett Iuon Popeszku ein Krämer	5	—	5	—	—	Iuon Limbe, nr. 103 aus der Törz. Abth. Mojets
Logofettu Gligorie Popeszgu ein Krämer	4	2	1	—	1	Gyorgye Bonsille, nr. 72 aus der Törzb. Mo- jets
Poppa Georgye Popeszku ein Poppa	8	5	3	—	—	Sztána Popi Komán Zsasa nr. 22 aus der Törzb. Abth. Mojets
Theodoszszie Zapsu ein Collector	—	—	—	—	—	Stan Moyos nr. 68 Törzb. Abth. Mojets
Petru Thodor ein Krämer	3	—	—	2	1	Nekolay Voiku Motz- kas nr. 65 aus der Törzb. Abth. Sirne
Gyeorgye Popi Iuon ein bauer	1	1	—	—	—	Iuon lui Iuon Nyegru
Iuon lui Popi Iuon ein Cantor	—	—	—	—	—	nr. 62 aus der Törzb.
Iuon Popi Bezsan ein Cantor	—	—	—	—	—	Abth. Sirne
Gyorgye Vorro- vents ein Krämer	—	—	—	—	—	Oantse Fruntiss, nr. 37 aus d. Törzb. Abth. Sirne
Poppa Koszmoyu ein Poppa	—	—	—	—	—	Aldye Fruntiss, nr. 39 aus der Törzb. Abth. Sirne
Buszszio Moráru ein Muller	—	—	—	—	—	Badyu Törts nr. 1 aus der Törzb. Abth. Sirne.
Georgye Kolles	—	—	—	—	—	Sztantsu Rad. Benga nr. 6 aus der Törzb. Abth. Sirne
Poppa Nikolay Luppu ein Poppe	2	1	1	—	—	d-to d-to d-to d-to
Iuon Grozeszku ein Krämer	—	—	—	—	—	Iuon Badyu Rundsan nr. 127 aus der Törzb. Sirne
Dodda Popi lui Iuon, Vid.	3	2	1	—	—	d-to d-to d-to d-to
Marie Besoje Vid.	6	2	4	—	—	d-to d-to d-to d-to

Arhivele statului Brașov.

Actele Magistratului 2308/1821 anexa 1-21.

DIE LISTE DER FLÜCHTLINGE AUS DER WALACHEI IM DISTRIKT BRAȘOV (1821)

(Zusammenfassung)

Im Staatsarchiv von Brașov (Kronstadt) wird im Archivbestand Kronstädter Magistratsakten eine Evidenz aufbewahrt, in der die in den Kronstädter Distrikt im Frühjahr und Sommer 1821, zur Zeit Tudor Vladimirescu, aus der Walachei geflüchteten Familien verzeichnet sind.

Die Liste umfasst 864 Flüchtlingsfamilien und ist in der ursprünglichen Rechtschreibung wiedergegeben, obwohl diese nicht immer richtig und einheitlich ist. Die politischen und sozialen Folgen der revolutionären Bewegung von 1821 wie auch die des Flüchtlingsstromes werden nicht erwähnt, da sie von den Verfassern in früheren Arbeiten untersucht wurden.

PORTRETUL LUI AVRAM IANCU

de MIRCEA GHERMAN

Puternica personalitate a lui Avram Iancu a inspirat pe mulți pictori, datorită cărora numeroase portrete se află astăzi în muzeele noastre. Acestora li se adaugă și câteva fotografii, mărturii finale aparținând însă unor epoci mai târzii, ale zbuciumatei vieți a eroului. Pe Iancu cel din focul luptelor în epoca sa de glorie, trebuie să ne mulțumim a-l cunoaște așa cum l-au înfățișat contemporanii în picturi și cum l-au descris cei ce l-au cunoscut îndeaproape: fără îndoială că unul dintre aceștia a fost Axente Sever „prefectul legiunii I primare cu reședința la Blaj”¹, care într-o scrisoare către Enea Hodoș la Caransebeș, datată 30 IV 1897 spune: „... **Fotografia Iancului pînă a fost nealterat la minte, nu o are nimeni. Cea arătată acum în Foaia poporului făcută de Costandea e ideală (inchipuită) tot așa și cea făcută de Iscovescu, cu căciula de samur pre cap. Avem însă una sculptată de Traian Mureșianu foarte bună, după natură și una la P.(etra) N.(icolae) Petrescu din timpul de restriște. Iancu nu a fost așa martial cum ați dori voi. El seamănă la temperament, ca ou cu ou, cu Episcopul vostru (Nic. Popea)**”².

Iată dar că unul din vechii tovarăși de arme ai lui Avram Iancu alege basorelieful sculptat de Traian Mureșianu (pe care îl reproducem împreună cu desenul original executat tot de sculptor după care a realizat lucrarea) considerindu-l drept cel mai asemănător „după natură”. Faptul pare surprinzător, deoarece Traian Mureșianu, cel mai mic fiu al cunoscutului cărturar brașovean Iacob Mureșianu (1812-1887) se născuse la 22 IV 1864, deci nu îl putuse cunoaște pe Iancu, decît — cel mult — în

¹ cf. Silvestru Moldovan, *În Panteon*, Sibiu, 1901, p. 68, care îl menționează cu numele, Axente Sever alias Ioan Rațiu — Baciul.

² cf. Elena Hodos, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu*, Sibiu, 1944, p. 17.

ultimii săi ani, el însuși fiind copil. Desigur însă că relatările tatălui său și ale altor numeroși contemporani ai Iancului, care mai trăiau atunci, au reușit să creeze în imaginația talentatului plastician brașovean, imaginea atât de inspirată a eroului. Această explicație este susținută și de marea sensibilitate artistică de care a făcut dovadă în scurta sa viață Traian Mureșianu, el afirmându-se atât ca sculptor³ cit și ca reputat bariton în numeroase concerte — susținute în țară și în străinătate⁴.

Astăzi originalul basoreliefului nu mai există, desenul însă se păstrează în arhiva Mureșenilor de la Muzeul județean Brașov.

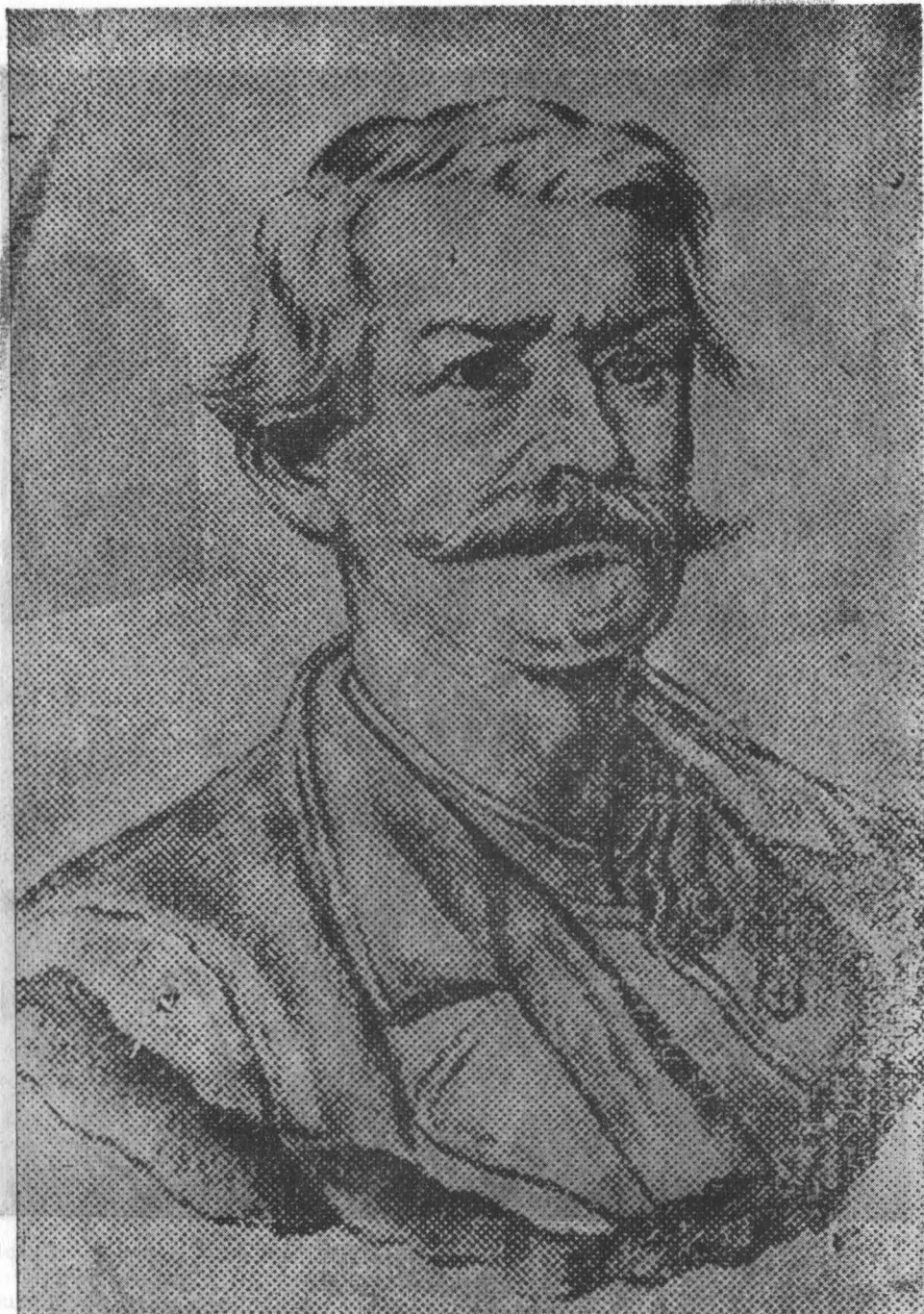
DAS PORTRÄT AVRAM IANCUS

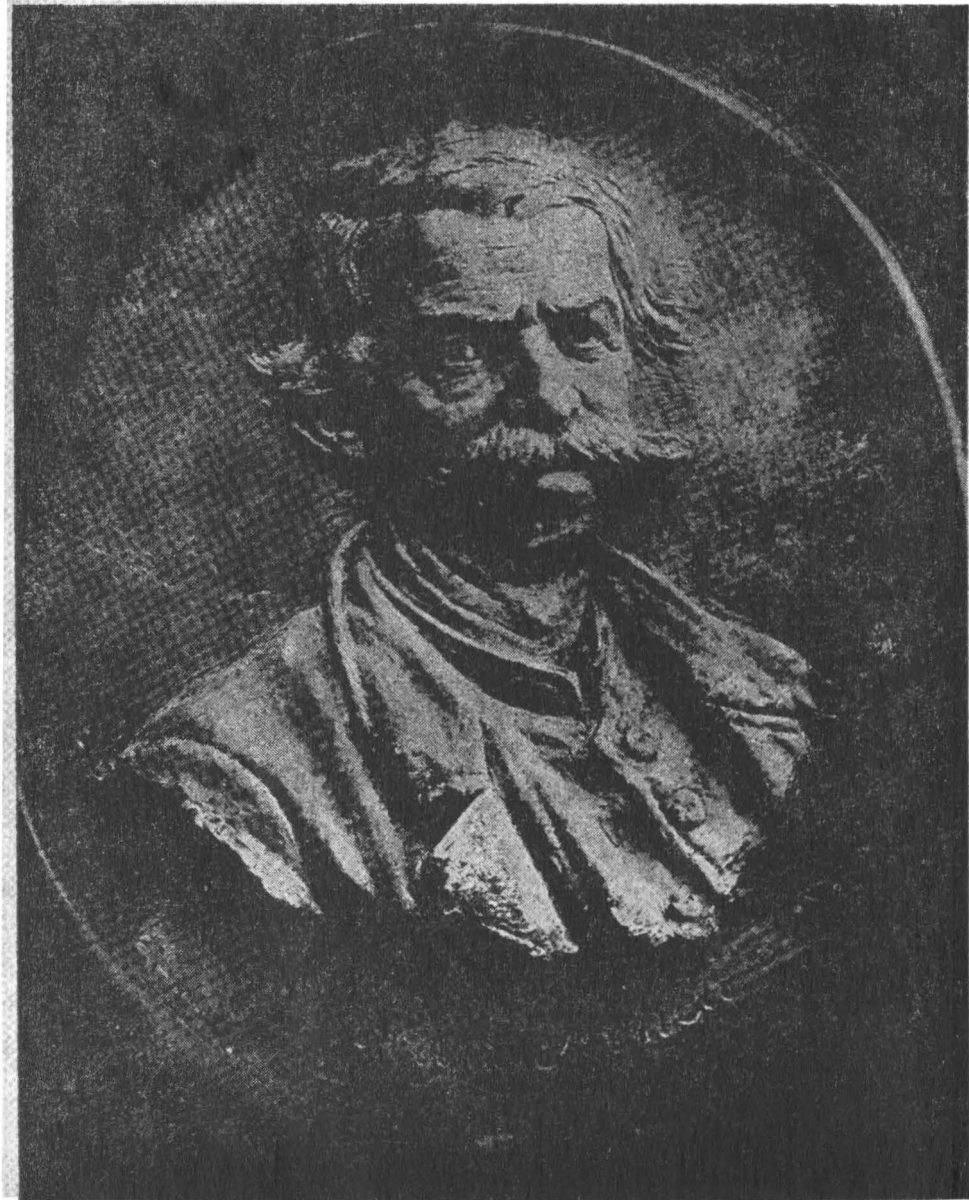
(Zusammenfassung)

Die Arbeit beschreibt eine Zeichnung und ein Basorelief von Traian Mureșianu (1864—1901), die Avram Iancu, den Führer der Rumänen während der Revolution von 1848/1849 darstellen. Über dieses Porträt äusserte sich Axente Sever, einer der engsten Mitarbeiter Avram Iancus, dass es dem Aussehen des Volkshelden während der Zeit der Revolution von 1848/1849 am ähnlichsten sei.

³ Vezi J. Gherman și B. Brezeanu, *Un sculptor ardelean necunoscut Traian Mureșianu*, în „*Studii și cercetări de istoria artei*”, anul IV, nr. 3-4, 1957, Ed. Academiei R.P.R. p. 338-342.

⁴ Vezi Enea Borza, *Concertele baritonului Traian Mureșianu la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în *Lucrări de muzicologie*, vol. III, 1967, Editura Conservatorului G. Dima, Cluj, p. 149-152.

COLECȚIA DE MEDALII ROMÂNEȘTI A MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

de LUANA POPA

În cadrul colecțiilor Muzeului județean Brașov, un loc însemnat îl ocupă — datorită numărului mare de piese, originalității, varietății și rarității unora dintre ele — colecția de monezi, bancnote, medalii, plăchete, decorații și insigne românești și străine.

Constituită prin cumulara fostei colecții Mușlea cu colecția Muzeului regional Brașov, cît și prin achizițiile din ultimii ani, colecția de medalii românești însumează 162 de piese. Încă nestudiată pînă în prezent, ea oferă cercetătorului un vast cîmp de investigație, prilej de formulare a unor interesante concluzii, istoricul găsind în aceste documente de metal noi argumente privind ecoul anumitor evenimente în epocă.

În cele ce urmează, ne propunem a consemna cîteva din observațiile unei prime studieri a medaliei românești bătute în perioada anilor 1821-1918, perioadă în care arta medalistică românească se afirmă din ce în ce mai mult¹. Prezentarea pieselor o vom face în funcție de tematică și anul emiterii.

A. Medalii bătute pînă la 1886 (13)

Din perioada anterioară domniei lui Alexandru Ioan Cuza, colecția medalistică a Muzeului județean Brașov posedă cîteva din cele mai interesante medalii românești, dintre care menționăm: medalia Institutului de naștere și moșit — 1839² (pl. 1/1), medalia restaurării minăstirii Bistrița

¹ G. N. Krupenky. *Medalii românești 1866—1890 și supl. 1847 — iulie 1894*, „Enciclopedia română, „Minerva“ — Cluj, 1930 are prilejul să prezinte 123 piese.

² G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *Medalii și plăchete românești*, Editura Științifică, București, 1971. p. 46.

— 1845³, (pl. 1/2), copia galvanoplastică a medaliei Universității din București — 1857, medalia reedificării mitropoliei din București — 1858⁴, medalia bisericii Sf. Dumitru din Craiova — 1858⁵.

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, emiterea de medalii continuă cu mai multă intensitate. Între piesele bătute în această perioadă există o serie de medalii apărute cu ocazia întemeierii sau reorganizării unor instituții. Din cele trei piese considerat printre „cele mai interesante monumente ale medalisticii noastre”⁶, în colecția muzeului din Brașov se află două și anume: medalia înființării Azilului Elena Doamna — 1862⁷, (pl. 1/3) și medalia înființării arsenalului din București — 1863⁷, (pl. 1/4).

În anul 1864 cetățenii comunei Turnu Măgurele au bătut medalii în cinstea lui Mihail Kogălniceanu (pl. 2/1) și Nicolae Krețulescu. Emiterea unor asemenea medalii s-a făcut ca expresie a recunoștinței locuitorilor diferitelor localități ale țării față de acei bărbați de stat care au contribuit mult la realizarea marilor reforme ale anilor 1863, 1864.

Printre numeroasele măsuri luate de Alexandru Ioan Cuza pentru încurajarea dezvoltării economiei românești, se numără și deschiderea unor expoziții anuale. Dintre medaliile emise cu ocazia expozițiilor din anii 1864, 1865, piese bătute pentru a fi înmânate participanților ca premii, se remarcă: medalia expoziției de horticultură și apicultură, București — 1864¹⁰, (pl. 2/2), și cea a expoziției de horticultură și apicultură, București — 1865.

B. Medalii bătute între anii 1866—1918 (149)

După domnia lui Alexandru Ioan Cuza, perioadă în care s-au pus bazele statului modern român și s-a creat cadrul larg pentru dezvoltarea capitalistă a țării, în condițiile progreselor: vizibile înregistrate de viața economică și culturală a României baterea de medalii, dedicate noilor evenimente, a devenit o practică frecventă.

³ Constanța Popescu, *Citeva medalii românești*, în *Studii și cercetări de numismatică*, IV, 1968, p. 311.

⁴ G. N. Klupensky. *op. cit.*, p. 163.

⁵ *Ibidem*, p. 167.

⁶ Victor N. Popp, *Medaliile lui Cuza Vodă*, în *Buletinul Societății numismatice române*, anul XVIII, nr. 46, aprilie-iunie 1923, p. 54.

⁷ *Ibidem*, p. 56; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 57.

⁸ Victor N. Popp, *op. cit.*, p. 57; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 59.

⁹ G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 61.

¹⁰ *Creația de artă în colecțiile cabinetului numismatic al Academiei Republicii Socialiste România*, București, 1962, p. 26.

Și în colecția Muzeului județean Brașov există numeroase medalii din această perioadă, piese care se referă la momente ale vieții economice, politice, culturale românești sau la diferite personalități ale timpului. Întrucât numărul acestor medalii destul de mare, ne vom referi doar la cele semnificative.

1. Medalii referitoare la viața economică.

Mai multe medalii⁽¹²⁾ stau mărturie bogatei activități expoziționale de după anul 1866. Dintre acestea menționăm : medalia expoziției cooperatorilor din București — 1894 (pl. 2/3), medalia expoziției din Craiova — 1898, medalia expoziției orașului Brăila — 1903, medalia expoziției Societății agrare — 1904, medalia expoziției generale din București — 1906.

Paralel, se desfășurau în țară concursuri agricole și industriale, reglementate prin legea din 25 iunie 1881, prin care se hotăra ca anual să aibă loc concursuri agricole și industriale¹¹, și a luate câte doi ani de-a rândul concursul locale în capitala fiecărui județ și în al treilea an, concursuri generale în București¹². Cu aceste ocazii au fost bătute medalii menite a fi atribuite participanților ca premii. Citeva (9) dintre acestea se află și în colecția de care ne ocupăm. Amintim : medaliile concursurilor de agricultură din România, din anii 1868, 1869, medalia concursului de agricultură și industrie din România — 1881¹² (pl. 2/4) medalia concursului agricol de la Urziceni — 1913.

Progresul economiei românești s-a răsfrânt și în dezvoltarea căilor de comunicație. Paralel cu extinderea rețelei de șosele și căi ferate, sînt luate măsuri pentru îmbunătățirea navigației fluviale și maritime. Astfel, se fac lucrări de amenajare a porturilor Brăila și Constanța, construirea și inaugurarea lor fiind și un prilej pentru a se bate medalii care să immortalizeze aceste momente. Medalia inaugurării cheiului portului Brăila — 1872¹³, (pl. 3/1) și cea a punerii pietrei fundamentale a portului Constanța, — 1896¹⁴, sînt piese care se află și în patrimoniul Muzeului județean Brașov.

2. Medalii și evenimente politice.

11 medalii se referă la diferite evenimente politice ale timpului. Așa se face că memoria metalului păstrează amintirea Unirii Principatelor ro-

¹¹ G. N. Krupensky, *op. cit.*, p. 101.

¹² *Ibidem*, p. 106—107.

¹³ *Ididem*, p. 33.

¹⁴ G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 81.

măne, a luptelor eroice din timpul războiului de independență (1877-1878) etc. Pe aceste medalii au fost gravate fie secvențe din desfășurarea evenimentului, fie imaginea monumentelor ridicate spre amintirea eroilor neamului. Printre ele se află : medalia jubiliară a 50 de ani de la Unire — 1909, medalia comemorativă a independenței — 1881¹⁵, (pl. 3/2), medalia monumentului vânătorilor din Ploiești — 1897, medalia monumentului eroilor români căzuți pe cîmpiile Bulgariei (în 1887—1878) — 1907.

3. Medalii referitoare la evenimente culturale.

Alături de rezultatele obținute în domeniul social-economic și politic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, o vie dezvoltare înregistrează și viața spirituală. Este epoca în care știința, literatura și artele iau un avînt deosebit, în care are loc o largă mișcare avînd ca scop reorganizarea învățămîntului. Necesitatea instruirii poporului este determinată de nevoia mîinii de lucru calificate pentru întreprinderile și instituțiile care iau ființă acum. Ca urmare, se înființează noi licee în diferite orașe ale țării, este acordată o atenție deosebită învățămîntului superior, luînd ființă Universitatea din Iași — 1860 și București — 1864. Aceste momente sînt immortalizate pe medaliiile omagiale și comemorative, dintre care amintim : medalia liceului din Turnu Severin — 1890¹⁶, (pl. 3/3), medalia Institutelor Unite din Iași — 1891¹⁷ (pl. 3/4), medalia inaugurării Universității din Iași — 1897.

Aniversarea, la 1 aprilie 1891, a 25 de ani de la întemeierea Academiei române, a prilejuit baterea unei medalii¹⁸ existente și în colecția pe care o prezentăm.

O remarcabilă dezvoltare cunoaște, în această perioadă, și arhitectura, chemată să rezolve noile probleme edilitare și de urbanism ale epocii. Se construiesc sediile unor ministere, bănci, teatre, instituții culturale etc. Dintre piesele bătute cu ocazia inaugurării diferitelor edificii amintim : medalia inaugurării Casei de depuneri — 1897, medalia Palatului justiției

¹⁵ G. N. Krupensky, *op. cit.*, p. 39—42 ; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 69.

¹⁶ G. N. Krupensky, *op. cit.*, p. 77.

¹⁷ *Ibidem*, p. 143.

¹⁸ *Ibidem*, p. 79.

din București — 1895¹⁹, medalia Ministerului lucrărilor publice — 1910, (pl. 5/3) medalia Ateneului român — 1886²⁰, medalia inaugurării Ateneului din București — 1889²¹, medalia jubileului Ateneului român — 1905²², medalia, teatrului orașului Focșani — 1909, (pl. 4/1).

4. Personalități culturale, științifice și politice în medalii.

Un număr însemnat de medalii(38) din colecția Muzeului județean Brașov amintesc de oameni de seamă ai științei, culturii și vieții politice românești.

Astfel, o serie de valoare o constituie medaliile consacrate domnitorilor români, piese bătute între anii 1904—1905, din inițiativa Societății numismatice române²³. În patrimoniul muzeului din Brașov se află întreaga emisie de medalii care prezintă figurile și faptele a 11 domnitori : Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, (pl. 4/2), Petru Schiopul, Bogdan al III-lea cel Orb, Vlad Țepeș (pl. 4/3), Radu al IV-lea cel Mare, Neagoe Basarab, Vasile Lupu, Matei Basarab și Șerban Cantacuzino.

Alte medalii amintesc de o serie de oameni politici ai epocii moderne, cum ar fi: Ion Brătianu, D. A. Sturdza, Lăscăr Catargiu, Take Ionescu etc.

Ca expresie a recunoștinței pentru contribuția deosebită adusă la dezvoltarea științelor medicale din România, au fost bătute, la începutul secolului XX, medalii cu efigiile doctorilor Carol Davila²⁴ (pl. 4/4 și Toma Ionescu.

Cu ocazia sărbătoririi centenarului unor scriitori români sînt dedicate medalii lui Vasile Alexandri și Ion Heliade Rădulescu : medalia centenarului nașterii lui Ion Heliade Rădulescu — 1902²⁵ (pl. 5/1) și medalia lui Vasile Alecsandri, medalii existente și în cadrul colecției muzeului din Brașov.

În medalistica legată de perioada modernă, începutul arheologiei românești este ilustrat de medalia închinată în 1896 de tinerimea universitară istoricului român Gr. Tocilescu²⁶.

¹⁹ G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 76—77.

²⁰ G. N. Krupensky, *op. cit.*, p. 63—64 ; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 84—85.

²¹ G. N. Krupensky, *op. cit.*, p. 73.

²² Constanța Popescu, *Medalia jubileului Ateneului român*, în *Studii și cercetări de numismatică*, I, 1957, p. 451—452 ; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 85—86.

²³ G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *op. cit.*, p. 93—98.

²⁴ *Ibidem*, p. 88—89.

²⁵ *Ibidem*, p. 87.

²⁶ *Ibidem*, p. 86.

Personalitatea marelui cărturar, luptător pentru cauza românilor ardeleni, George Barițiu este evocată de medalia bătută în 1892 de Academia română ²⁷ (pl. 5/2).

Succinta informare asupra colecției de medalii românești bătute între anii 1821—1918, considerăm că evidențiază, în primul rând, bogăția și diversitatea pieselor. Medaliiile colecției se remarcă apoi și ca realizare artistică, gravorii căutând să prezinte, în spațiul mic al medaliei, cât mai expresiv faptele cele mai importante. Dacă medaliiile simple nu fac decât să oglindească evenimentul, imaginea instituției sau personalității evocate, să le reprezinte respectându-le fidel liniile caracteristice, medaliiile metaforice și cele mixte, necesitând un plus de îndemnare și talent, în ceea ce privește gravarea propriu-zisă, sînt mult mai expresive, au capacitatea de a ne oferi detalii în plus asupra atitudinii manifestate de cei ce au hotărît baterea medaliei față de evenimentul, instituția și personalitatea evocată. Studiarea sub raport artistic a medaliiilor poate constitui, așadar o interesantă temă de investigație atât pentru medalist cât și pentru istoricul de artă.

Avînd în vedere cele arătate mai sus, considerăm necesară întocmirea și publicarea unui catalog al colecției de medalii a muzeului ²⁸, instrument de lucru pentru specialiști și mijloc de informare pentru publicul larg, cât și valorificarea pieselor colecției sub aspect expozițional prin organizarea fie a unei expoziții permanente, în cadrul expoziției de bază, fie a unor expoziții temporare tematice.

DIE SAMMLUNG RUMÄNISCHER MEDAILLEN DES KREISMUSEUMS BRAȘOV (KRONSTADT)

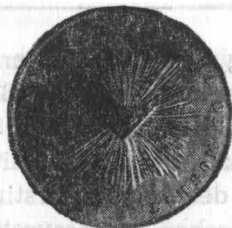
(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Verfasserin beschreibt einige der wichtigsten rumänischen Medaillen, die zwischen den Jahren 1839 und 1918 geprägt wurden und sich im Besitz des Kreismuseums Brașov (Kronstadt) befinden. Die durch Alter, Seltenheit oder künstlerische Gestaltung wervollen Stücke werden

²⁷ *Ibidem*, p. 76 ; G. N. Krupensky, *op. cit.*, p. 139.

²⁸ Alcătuirea unui catalog al medaliiilor din epoca medie, modernă și contemporană, aflate în colecția numismatică a Muzeului din Brașov, constituie o preocupare de viitor a cercetătorilor acestei instituții.

besonders hervorgehoben, da sie die Bedeutung der Kronstädter Sammlung verdeutlichen. Z. B. die Medaille des Hebammeninstituts (1839), eine Medaille die gelegentlich der Restauration des Klosters Bistrița (1845) und eine weitere, die anlässlich des Neubaus des Bukarester Metropolitensitzes geprägt wurden. Ferner eine bei der Gründung des Aslys „Fürstin Elena“ herausgebrachte, dann die Medaillen der rumänischen Jahresausstellungen aus der Zeit von 1864—1906, die Gedenkmünzen für die rumänischen Fürsten (1904—1909), sowie für andere Persönlichkeiten des kulturellen und politischen Lebens, wie z. B. George Barițiu, I. Heliade-Rădulescu, Vasile Alecsandri u.a. Da der kurze Überblick über einen Teil der Sammlung des Museums nicht ausreicht, um sie bekannter und zugänglicher zu machen, wird in der Arbeit auf die Notwendigkeit der Katalogisierung der Medaillensammlung des Museums hingewiesen, um sie auch für eine ständige numismatische Ausstellung innerhalb des Museums auszuwerten.

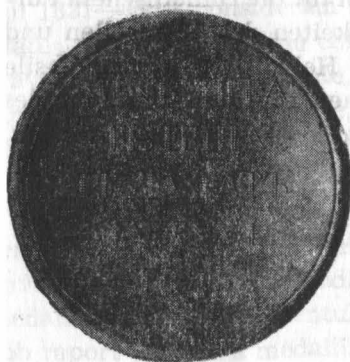

a

b

Fig. 1

a

b

Fig. 2

a

b

Fig. 3

a

b

Fig. 4

P 1.1. 1 — Medalia Institutului de naștere și moșit — 1839; 2 — Medalia restaurării minăstirii Bistrița — 1845; 3 — Medalia înființării Azilului Elena Doamnă — 1862; 4 — Medalia înființării arsenalului din București — 1863.

a

Fig. 1

b

a

Fig. 2

b

a

Fig. 3

b

a

Fig. 4

b

P 1.2. 1 — Medalia comunei Turnu-Măgurele lui Kogălniceanu — 1864. 2 — Medalia expoziției de horticultură și apicultură, București — 1864. 3 — Medalia expoziției cooperabilor din București — 1894. 4 — Medalia expoziției de agricultură și industrie, București — 1881.

a b
Fig. 1

a b
Fig. 2

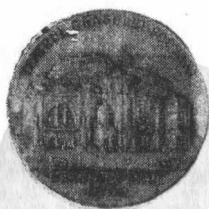
a b
Fig. 3

a b
Fig. 4

P 1.3. 1 — Medalia inaugurării cheiului portului Brăila — 1872. 2 — Medalia comemorativă a independenței — 1881. 3 — Medalia liceului din Turnu Severin. 1890. 4 — Medalia Institutelor Unite din Iași — 1891.

a

Fig. 1

b

a

Fig. 2

b

a

Fig. 3

b

a

Fig. 4

b

P 1.4. 1 — Medalia teatrului oraşului Focşani — 1909. 2 — Medalia lui Mihai Viteazul — 1905. 3 — Medalia lui Vlad Ţepeş — 1905. 4 — Medalia dr. Carol Davila — 1903.

a

b

Fig. 4

a

b

Fig. 2

a

b

Fig. 3

P 1.5. 1 — Medalia centenarului naşterii lui Ion Heliade Rădulescu — 1902. 2 — Medalia lui George Bariţiu — 1892. 3 — Medalia Ministerului lucrările Publice — 1910.

UN VETERAN AL GRAFICII MILITANTE: VALERIU MAXIMILIAN

de ANCA POPP-SÂNDULESCU

Un studiu asupra graficii brașovene de la începutul secolului XX, sub diversele ei forme, este o lucrare destul de greu de dus la bun sfârșit și de nesigură în rezultatele ei. Nimeni nu a dat atunci importanța cuvenită unor publicații în care artiști de renume ulterior colaborau cu regularitate. Dar întâmplarea are de multe ori rolul ei pozitiv și poate pune pe urmele unei opere ce dezvăluie preocupări pe care nu le-ai fi bănuțit din partea unor artiști cărora vremea le-a circumscris creația sau mai bine zis activitatea.

Cercetînd revista humoristică „Ghimpele” cu intenția de a ne documenta asupra graficii brașovene de început de secol, am constatat că întreaga publicație a anului 1919 (ca și următorii, pînă în 1924 cînd revista se mută din Brașov) este ilustrată de Valeriu Maximilian. Cunoscut ca unul din cei mai mari reprezentanți brașoveni ai acuarelilor din perioada de care am amintit, V. Maximilian apare prin această publicație ca unul dintre graficienii apreciați al cărui condei ascuțit nu a lăsat să-i scape nici un eveniment politic.

Dacă arta plastică brașoveană poate înscrice în palmaresul ei nume ca Elena Popea cu robustețea ei rafinată sau ca Hans Eder cu expresionismul său cultivat sau abstracționismul liric muzical al lui Mattis Teutsch nu trebuie să uităm că a existat și un Valeriu Maximilian a cărui acuarelă optimistă a animat viața culturală a orașului într-o anume perioadă. Fire modestă, V. Maximilian a fost totuși cunoscut de contemporanii săi în diverse ipostaze: profesor de desen, pictor îndrăgostit de natură, grafician însuflețit de evenimentele zilei sau compozitor de coruri. În cîteva albume, carnete și schițe rămase de la artist, azi în posesia muzeului de artă, se relevă preocupările sale pentru literatură și muzică, în afară de cele pentru desen; încercări de poezii, epigrame, o tragedie în 5 acte „Regina Carpaților”.

precum și compoziții muzicale : „O noapte în Carpați“, „Marș carpatin“, „Doina munților“, compoziții pentru vioară și pian, pentru orchestră, cu care Maximilian îmbogățește repertoriul serbărilor școlare.

V. Maximilian rămâne pentru brașoveni pictorul mișcării luminii, al culorilor care vibrează, al freamătului aerului, al sclipirii soarelui. Este pictorul „Poienii“ și al „Stejarîșului“ în toate anotimpurile anului (mai ales toamna), în care simțim mirosul reavăn al pământului după ploaie sau atmosfera înăbușitoare dinaintea ei.

Dar a-l considera pe V. Maximilian numai un acuarelist, ar însemna să-i restrângem opera și personalitatea artistică. Și dacă acuarelele sale mărturisesc o percepere lirică a realității, sensibilitate în vibrația transparentă a culorilor, grafica sa militantă, demonstrează o puternică ancorare în contemporaneitate și un condei bine ascuțit.

Grafica, permanent factor de sprijin al ideilor înaintate, genul de artă ancorat puternic în actualitate și cu o deosebită putere combativă, este practică de V. Maximilian cu același fin simț de observație care-i caracterizează și acuarela. Desenul simplificat, cu linii puternice, uneori cu caracter de caricatură pentru a fi mai expresiv și a scoate în evidență sensul demascator al subiectului, caracterizează desenele și lucrările artiștilor de la începutul secolului nostru. Alături de marii noștri creatori: I. Iser, Fr. Sirato, A. Murnu, ce susțineau grafic presa bucureșteană, Valeriu Maximilian încearcă — reușind de cele mai multe ori — un echivalent în presa provincială respectiv în cea brașoveană.

Caricatura ca și desenul humoristic nu au fost considerate niciodată ca gen de artă minoră. Cine nu-și amintește de admirabilele șarje din albumul lui Leonardo Da Vinci, acelea din „Dansul macabru“ al lui H. Holbein sau de schițele lui Goya ? Caricatura s-a născut odată cu primele manifestări ale artei, constituită ca o artă intelectuală care cere pe lângă talent nativ și o fină observație și cugetare, de care adesea pictorul se poate lipsi.

Prin mijloacele ei specifice, grafica a reflectat viața în multilateralitatea fenomenelor și aspectelor sale, exercitând la rindul ei o influență activă asupra dezvoltării ideilor progresiste. În arta noastră plastică, grafica are o îndelungată tradiție progresistă și revoluționară. Tradițiile militante ale graficii românești se desprind din lucrările artiștilor revoluționari de la 1848. Operele lui Negulici, Rosenthal, Lecca, au fost expresiile opiniilor de masă care afirmau forțele progresului și combăteau ceea ce era retrograd, frînând dezvoltarea societății.

Trebuie să recunoaștem că genurile mai arhaice din prima jumătate a secolului al XIX-lea n-au produs nici artiști mari, nici opere semnificative, dar ele au pregătit o opinie publică, au precizat noțiunea de artist, i-au fixat locul în ierarhia ocupațiilor utile. Este scena pe care o va găsi și pe care va evolua Th. Aman; prin el desenul și gravura ajung ramuri ale artelor plastice la fel de stimate ca pictura și sculptura, vor fi propuse în expoziții și vor intra în colecțiile particulare și publice.

Apariția primelor cercuri muncitorești și a primelor revoluții muncitorești la sfârșitul secolului trecut, răspîndirea ideilor marxiste, creșterea conștiinței de clasă a proletariatului, au dat graficii un caracter militant mai hotărît și o orientare ideologică mai clară. Anii primului război mondial, calamitățile măcelului provocat de dorințele de jaf și cotropire ale burgheziei și moșierimii, au constituit prilej de manifestare a protestului de către artiști care au arătat în desene vibrante și de mare intensitate emoțională, sărăcia și înapoierea economică, mizeria și foametea, lipsa de drepturi politice și economice în care erau ținute masele muncitoare. Este perioada (1900—1920) în care au apărut peste 2000 de periodice de tot felul, fenomen caracteristic dezvoltării presei regimului burghezo-moșieresc. Tot acum apare caricatura ca un mijloc de critică făcută cu scop educativ și moralizator, ca un mijloc de a identifica tarele sociale, uneori cu spirit și finețe, alteori cu amărăciune și sarcasm.

La noi primele manifestări de satiră în arta plastică pot fi semnalate în a doua jumătate a secolului XVII în frescele bisericești care tratează tema „Judecății de apoi”. Aici se întrezăresc unele secene de protest cu privire la orînduirea socială a vremii, exprimată de multe ori într-un limbaj foarte apropiat de sublinierea caricaturală. Odată cu procesul de laicizare al artelor plastice au început să apară în primele decenii ale secolului XIX și unele desene satirice privitoare la evenimentele din viața politică sau culturală a țării.

Despre o caricatură politică, puternic răspîdită în toate straturile populației nu se poate vorbi pînă în momentul apariției presei umoristice al cărei caracter este înainte de toate politic, combativ. Printre cele mai vechi periodice humoristice se numără și „Ghimpele” (alături de „Spîriduș” sau „Nichipercea”).

Prin V. Maximilian și respectiv prin grafica sa, „Ghimpele” va reprezenta pentru brașoveni sinonimul revistei „Furnica” din București. Aceasta este tribuna de pe care V. Maximilian va îmbina în creațiile sale grafice cele două coordonate social-politice, plecînd de la ideea interferen-

ței celor două fenomene : politic și cultural, pentru a ținti mai exact și mai profund în evenimentele zilei.

Considerînd realitatea ca pe o sursă de informare și mesaj, artistul considerîndu-se un receptor al acestora, V. Maximilian va pune pe prim plan tocmai exactitatea informațiilor, desfășurînd o activitate bogată în cadrul revistei „Ghimpele“. Necesitatea de reînnoire, de a găsi în fiecare zi una sau mai multe idei asupra evenimentului contemporan care-i cere desenatorului un efort cerebral excesiv, străbate fiecare număr al publicației.

Vara anului 1919 pare a fi data nașterii revistei, primul număr purtînd data de 11 august, apărînd pînă în 1924, dar cu foarte mari întreruperi. Redactată la Brașov de către Moș Sfadă, sub numele său adevărat M. G. Sămărineanu, „revista de umor și satiră pentru toți și pentru toate, Ghimpele“ creează în jurul evenimentelor din 1919 o atmosferă care prin veridicitatea și comicul ei își va cîștiga tot mai mulți adepți. Este perioada în care în București activa demult revista cu caracter monden protestatar a lui G. Ranetti și N. Țăranu „Furnica“ și în care ca și în „Ghimpele“ pamfletul în vorbe și în imagini se întindea pe un teren foarte vast, de la satira antidinastică pînă la calamburul țintind alcovul personajelor zilei. Se realizează astfel o unitate de spirit între colaboratorii „Furnicii“ (Ary Murnu, F. Șirato, I. Iser) și cei ai revistei „Ghimpele“ (V. Maximilian, Varadi), unitate ce a lăsat istoriei adevărate documente ale căror imagini ne ajută să reconstituim o anume perioadă istorică.

Atent la contemporanii săi, ridiculizîndu-i sau stigmatizîndu-i în cîteva trăsături de creion, V. Maximilian nu face numai o satiră morală și socială, ci, opera sa, reflectînd timpul său, furnizează istoriei autentice documente. În desenele politice Maximilian a creat imagini concise ce se citeșc de la prima privire și care transmit întreg conținutul de idei, imagini care, consultîndu-le, putem remarca faptul că V. Maximilian nu era de parte de adevărul pe care Henri Avelot îl susținea: „un bun desenator de presă trebuie să posede aceleași calități ca și un jurnalist: curiozitate, un gust extrem pentru viața contemporană. El trebuie să se exprime rapid, căci adesea nu are decît un timp limitat. Să aibă o excelentă memorie vizuală pentru a înlocui cu ea insuficiența elementelor strînse pe piață. Desenul său trebuie să fie bine reproductibil, de o execuție clară, netă și expresivă pentru a fi înțeles de toți cititorii și totuși nu banală“.

Desenul politic poate fi considerat ca o armă cu două tăișuri, pe de o parte sesizînd defectele instituțiilor, iar pe de altă parte căutînd să le combată. Desenatorul politic este prin definiție combativ. Lui îi este permis,

deci, de a exprima liber indignarea sa, furia, de a fi violent sau agresiv ; și interesul unei caricaturi politice este determinat tocmai de calitatea desenului, de spiritul legendei, de valoarea comică sau ingeniozitatea ideii exprimate. Or, pentru a înțelege mai bine desenul satiric al lui V. Maximilian, trebuie să ne gândim la situația social-politică a României din vremea aceea.

Tabloul vieții politice din România de la începutul secolului XX continuă să fie dominat de o instabilitate guvernamentală marcată atât în viața socială cât și în cea culturală. Un domeniu puternic combătut în desenele sale, este cel referitor la politica internă, demascând descompunerea morală și politică a partidelor istorice din România. Alternând la guvern ele aveau față de dezvoltarea economiei țării o atitudine asemănătoare iar politica de așa-zisă încurajare a industriei prin diferite avantaje acordate întreprinderilor din România nu înseamna de fapt o politică de dezvoltare a industriei naționale, ci susținerea pe linie de stat a intereselor de clasă ale burgheziei și moșierimii și ale companiilor străine. Sint demascate toate eschibițiile și jongleriile celor două partide așa-zise istorice, pentru a se menține sau a ajunge la putere, ca și mascarada luptelor politice în care-și dau mâna de îndată ce este vorba de a se înfrupta din bunurile agonisite de popor („Șeful Partidului național“ — 1 septembrie 1919, „E vacant guvernul României“ — 29 septembrie 1919, „Un nou guvern“ — 6 octombrie 1919, „Guverne militarizate“ — 13 octombrie 1919).

Este înfierată politica de parvenire a liberalilor care urmăresc numai interesul lor profitînd de eroismul ostașului român, corupția în alegeri ca și politica dinastiei regale a lui Carol („Ghimpele“ — nr. 14, p. 4—5, nr. 10, p. 5). Claritate, precizie, concizie, sînt calitățile cu care el lucrează operativ oprindu-se asupra esențialului alegînd numai un minim de elemente în stare să sugereze cadrul în care se desfășoară scena.

Menajeria de politicieni, lacomi, vicleni, fricoși, reacționari, constituie și ea un punct de plecare pentru desenele artistului („Brătianu înainte de alegeri“, „După alegeri“ — 17 noiembrie 1919, „Maniu trecînd Predealul“ — 17 noiembrie 1919). Pe lîngă spiritul viu și participant necesar observațiilor, artistul arată și generozitate — trăsătură specifică temperamentului său — dăruind lucrului o mare ușurință interpretativă. Cu aceleași mijloace graficianul atacă imperialismul economic care subordonează libertatea țărilor și le dictează politica (Copertile nr. 2, 3, 1919, „Conferința păcii“ — noiembrie 1919) ca și caracterul imperialist al războiului mondial („Ocrotirea statelor mici“, „Concertul european“ — 1914—1918, decembrie 1919. „Umbra coifului german“ 1914—1918).

Alături de aceste desene cu trimitere directă și exactă la evenimintele zilei, V. Maximilian susținând din punct de vedere grafic întreaga publicație a anului 1919, realizează și caricaturi de moravuri („Idilă cu evocări” — 8 septembrie) sau desene satirice la adresa educației tineretului („Pietre pentru templul meu” — 25 august). Aici artistul acordă o mai mare atenție decorului care se schimbă mereu: când interioare bogat mobilate, când muntele când plaja. Pentru reprezentarea ei acordă o mai mare atenție cadrului, vestimentelor, introducându-ne prin aceasta în atmosfera epocii și în mentalitatea personajelor.

Începând din 1922 revista „Ghimpele” apare la Oradea păstrându-și însă colectivul de redacție; V. Maximilian va avea acum o contribuție mult mai restrinsă, realizând numai frontispiciile, abia în 1924, anul dispariției revistei, îl regăsim pe artist sub denumirea de caricaturist realizând alături de frontispicii și caricatura zilei.

Se poate afirma deci că anul 1919 este anul în care V. Maximilian dă la iveală prin desenele sale, înrădăcinarea sa în epoca trăită. Observăm că ceea ce-l preocupă nu este forma, ori stofa hainei, lanțul ceasornicului sau acul de cravată, ci chipul, trăsăturile feței, desenele sale caracterizându-se astfel printr-o puternică actualitate și combativitate. Putem vorbi în sensul acesta de o grafică militantă la V. Maximilian, artistul luptând prin caricatura sa pentru cucerirea unui ideal.

În desenele sale humoristice, V. Maximilian nu recurge niciodată la exacerbare, mai degrabă la o accentuare voită, inteligentă, păstrându-se totuși în limitele realului, personajele sale devenind imediat recunoșcibile. Desenele sale relevă prin humorul și vigoarea lor o mare însușire de a șarja, de a stiliza și de a cristaliza într-o linie, două, tot comicul ori grotescul unui tip sau al unei situații. Se păstrează în albumele sale de schițe din patrimoniul muzeului de artă pagini întregi cu caricaturile personajelor ce constituiau clientela zilnică a localurilor.

Desigur că simbolul, frecvent în grafică și mai ales în cea militantă, apare și la V. Maximilian, manifestat prin personajul tipic, care revine ca o semnalizare, pentru a îndrepta ori a menține atenția privitorului într-o atmosferă combativă, alături fiind însă integrat, cu un rol bine definit, în subiectul imaginii. Ne referim la apariția frecventă în grafica sa a caricaturilor lui Wilson, a Kaiserului sau a coifului german).

După 29 de ani de la dispariția artistului, analizându-i mai bine creația, constatăm că V. Maximilian a fost pentru perioada în care a activat o personalitate bine cunoscută, mai ales de locuitorii Brașovului și solicitată în diverse domenii. O personalitate artistică cu un amestec rar de analiză,

de ironie, de vis, de scepticism și veselie exuberantă. V. Maximilian a lăsat istoriei adevărate documente și imaginile sale ne ajută să reconstituim o perioadă istorică. El a creat o adevărată frescă socială de mică întindere dar plină de sevă, a unei epoci de asuprire socială, jaf și împilare.

Pasiunea de desenator a lui V. Maximilian este sinceră și veche și dacă ea s-a menținut toată viața e pentru că artistul a dat desenului o mare atenție și l-a practicat cu o seriozitate și o rivă exemplară.

Prin grafica sa V. Maximilian interpretează, disecă și dezbate problemele cele mai acute ale vremii, de pe poziții realiste. Limbajul pe care-l folosește este simbolizarea expresivă, imaginea sintetică, directă, clară, sugestivă care invită cititorul sau omul grăbit de pe stradă să participe la o acțiune, să cunoască, să ia atitudine, în ultimă instanță să fie contemporan.

Astfel linia închisă sau dimpotrivă, mai destinsă și mai fluctuantă creează forme și sugerează planuri în funcție de ideea și sentimentul artistului, de conținutul pe care vrea să-l exprime, potențându-l. Imaginile sale au și un plăcut aspect decorativ, o cuprindere sintetică, simplificată, subtilă, din care nu lipsesc ritmul, reliefarea omului și sugerarea mediului.

Grafica sa este prin excelență compozițională, imaginea construită și compusă cu accentele de lirism proprii temperamentului său. Caricaturile sale cu caracter satirico-social, ce reflectă lupta dîră împotriva tarelor regimului monarhist constituie, sau mai bine zis au constituit pentru perioada aceea, un mic aport la transformarea morală a omului.

Privindu-i opera, constatăm că aceasta își desfășoară în fața noastră ca un evantai, multiplele domenii în care a activat artistul. Nimic nu l-a obosit, nimic nu a considerat înjositor pentru condeiul său.

BIBLIOGRAFIE

Lenin

- „Despre cultură și artă“
Trad. din limba rusă
Editura de stat pentru literatură politică București
1957

Avelot, Henri

- „Traité pratique de la caricature et du dessin humoristique“
Paris: Henri Lavrens 1932

Oprescu, George

- „Grafica românească în sec. XIX“ vol. II
Fundatia regală pentru literatură și artă 1942-1945
- Anuarele liceului de băieți nr. 1 (fost Andrei Șaguna). Numerele LX, LXI, LXIX, LXXII, menționează expozițiile personale și alte manifestări culturale ale artistului.

- M.J.** — „Două expoziții — Valeriu Maximilian și soții Cabadaieș”
Brașovul literar și artistic an III nr. 19-20/1934.
- Vasile, Babole** — „Un pictor solar — Valeriu Maximilian” Astra —
Brașov nr. 4/1966
- Drăgănuș, Ovidia** — „Valeriu Maximilian și Tamaș Imre, date inedite
despre viața și opera lor”, la sesiunea de comu-
nări științifice a muzeelor de artă din 2-4 iunie 1966.
- Emil Micu** — „Cărturari brașoveni”
Ilie Moruș Ghid bibliografic — Date biografice și bibliografi-
Pavel Pinder ce — p. 137
Gh. Topan
Petre Istrate

V. MAXIMILIAN ALS KARIKATURIST UND KÄMPFERISCHER GRAPHIKER

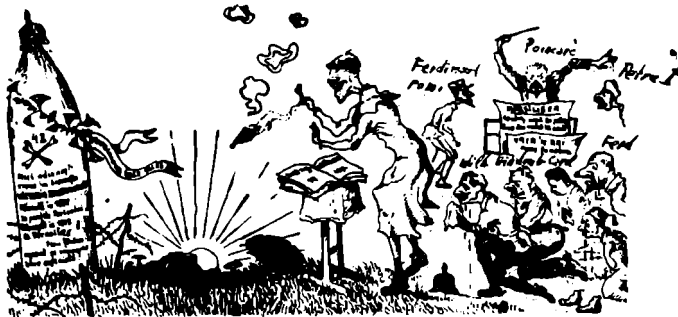
(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit untersucht die Verfasserin eine bisher wenig bekannte Seite des Kronstädter Künstlers Valeriu Maximilian, und zwar seine Tätigkeit als Karikaturist und kämpferischer Graphiker.

In Braşov (Kronstadt) erschien 1919 — 1924 eine humoristische Zeitschrift „Ghimpele“ (Der Stachel), die eine ähnliche Ausrichtung wie die in Bukarest erscheinende Zeitschrift „Furnica“ (Die Ameise) hatte. Durch sein Talent sowie durch seine scharfe Beobachtungsgabe gelingt es V. Maximilian für diese Zeitschrift „Ghimpele“ die Ereignisse des Krieges und der Nachkriegszeit künstlerisch zu gestalten.

Durch seine Graphik schliesst sich V. Maximilian denjenigen Künstlern an, die sich bemühten, durch ihre Tätigkeit an der Umgestaltung der moralischen Atmosphäre des Menschen seiner Zeit mitzuwirken.

Die Verfasserin untersucht und schätzt die Verdienste von V. Maximilian um die Lokalpresse ein. Sie stellt aber auch fest, dass er sich nicht zur Vollkommenheit des graphischen Ausdrucks erheben konnte wie andere seiner grossen Zeitgenossen, z. B. Iser, Sirato, A. Murnu. Trotzdem hatte die Graphik von V. Maximilian eine verdienstvolle Rolle als künstlerische Widerspiegelung der Zeitereignisse.

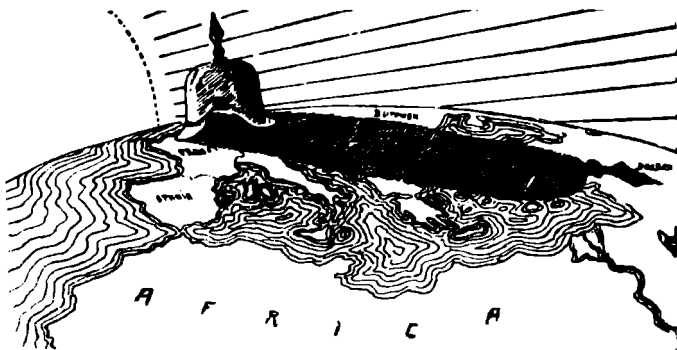
Prohodul Germaniei în 1918-1919 făcut de Wilson

„Prohodul Germaniei în 1918-1919 făcut de Wilson“, „Ghimpele“ nr. 11 din 20-X-1919.

Visul lui Wilhelm la Doorn

„Visul lui Wilhelm... la Doorn...“
(În caietul de schițe proprietatea muzeului de artă)

Umbra coifului german 1914-1918

„Umbra coifului german 1914-1918“
(În caietul de schițe proprietatea muzeului de artă)

Maniu
urcând treptele puterii

„Maniu urcând la putere“
Ghimpele nr. 9 — august 1919

„Pajura austro-ungară în Carpați“
(În caietul de schițe proprietatea muzeului de artă)

Capete de expresie
(În caietul de schițe proprietatea muzeului de artă)

**WOLFGANG PUTSCKE, SACHTYPOLOGIE DER LANDFAHRZEUGE.
EIN BEITRAG ZU IHRER ENTSTEHUNG, ENTWICKLUNG
UND VERBREITUNG**

Dr. IOAN TALOȘ

(Tipologia vehiculelor țărănești. O contribuție la apariția, evoluția și răspindirea lor) Walter de Gruyter, Berlin, New Jork, 1971, 163 p. + 25 pl.

Al patrulea volum al seriei Schriften zur Volksforschung, pe care o editează trei renumiți profesori de etnografie și folclor, G. Heilfurth, K. Ranke și M. Zender, a fost consacrat, de către tinărul Wolfgang Putschke, tipologiei vehiculelor țărănești ; lucrarea își propune să ne ofere o contribuție la studiul apariției, evoluției și răspindirii acestora.

Autorul studiază particularitățile de construcție și pe cele funcționale ale vehiculelor, pe care le ordonează într-un sistem tipologic. Dată fiind însă multitudinea de vehicule, W. Putschke se limitează la studierea acelor pe care d-sa le consideră tipice, adică a celor care sînt construite din roată și osie, care sînt puse în mișcare prin tracțiune animală și care sînt utilizate pentru transportul poverilor și al persoanelor. Urmărirea în timp a diferitelor vehicule fiind apoi o problemă extrem de complicată, autorul se hotărăște să aleagă două secțiuni sincronice : una preistorică sau istorică timpurie (cu formele pe care le aveau obiectele studiate, în cadrul întregului teritoriu de răspindire) și una modernă (cu formele actuale vehiculelor, pe același teritoriu), cele două secțiuni completîndu-se reciproc.

La baza lucrării lui W. Putschke se află o bibliografie ce însumează aproape 400 de titluri, secundate, pe teren german, de cercetări personale. Studiile privitoare la vehiculele țărănești sînt clasificate în : generale și speciale, arheologice și etnologice. Seria învățaților care abordează această problemă dintr-o perspectivă generală pare să înceapă cu

Johann Christian Ginzrot, care a publicat 4 volume la München, în 1817 și 1830, primele două fiind dedicate vehiculelor grecilor și romanilor, iar următoarele studiind aceeași problemă la diferitele popoare din evul mediu; merită să fie amintite numele lui Theo Wolff (1909), Edwin Tunis (1955), Wulf Schnadendorf (1959) și Wilhelm Treue (1965). Cercetările arheologice referitoare la vehiculele țărănești au început abia după 1900 și s-au concentrat în special asupra carului cu roate, a carului de luptă cu două roate și a carului de cult; unele cercetări urmăresc problema în epoca de piatră, în cea de bronz și de fier, pe când altele, în epoca Hallstatt și La Tène; sînt apoi autori care și-au consacrat activitatea cercetării izvoarelor din domeniul artei, al desenelor rupestre, al urnelor, al monedelor etc., pe cînd alții s-au străduit să studieze apariția roatei și a vehiculului țărănesc în general.

Dintre cercetările etnologice asupra temei, care rețin atenția lui W. Putschke, amintim pe aceea a lui A. Schulz (1892), F. Streubel (1954), G. Berg (1935) și A. G. Haudricourt (1948). Constatăm că singura dintre publicațiile românești care figurează în bibliografia lucrării este **Images d'ethnographie Roumaine**, de T. Papahagi. E adevărat, problema n-a fost cercetată în amănunțime la noi. Întrucît, W. Putschke a publicat acum numai o parte a tezei sale de doctorat, teză care urmează să apară integral în *Studia Linguistica Germanica* vol. V (cf. p. 101), credem necesar să atragem atenția autorului asupra următoarelor lucrări românești care ar putea fi puse la contribuție: Al. Cebuc și C. Mocanu, **Din istoricul transporturilor de călători în România**, Buc., 1967; Petru Idu, **Mijloace tradiționale de transport**, în „Țara Birsei”, vol. I, p. 359-373, București, 1972. Sîntem convinși că cercetarea vehiculelor aflate în muzeele noastre, ca și a celor din muzeele balcanice în general, ar putea aduce o contribuție de seamă la îmbogățirea informațiilor privitoare la temă, și ar ușura descoperirea, dacă nu a unor tipuri noi de vehicule țărănești, cel puțin a unor variane tipologice necunoscute.

Pentru a putea cunoaște procesul de apariție și evoluție a vehiculelor țărănești, autorul cercetează mai întîi formele preliminariei ale acestora, pornind de la ideea lui F. Hancăr că orice unealtă nu e altceva decît o „combinație a elementelor existente anterior”. Ca posibile forme preliminariei ale roatei, autorul ia în discuție roata fusului de tors, roata de moară și roata olarului, fără a neglija părerile după care roata ar putea reprezenta o imitație a discului solar sau a unor obiecte rotunde de podoabă. Roata fusului de tors e general răspîdită în zonele în care se cunosc vehicule țărănești, cu excepția Scandinaviei, unde acesta a fost

atestată abia în epoca bronzului. Roata de moară și în special cea de rîșniță, atestată în China, Asia de Mijloc, India, Egipt, Grecia, Italia, în ținuturile galo-celtice etc., lipsește din Europa de Nord, unde a fost atestată în La Tène-ul târziu. Roata olarului era cunoscută încă înainte de anul 3000 î.e.n. în Mesopotamia și în Egipt, de unde a trecut mai întîi în Grecia, apoi în Italia, pentru ca în La Tène să treacă Alpii. W. Putschke ajunge la concluzia că numai două dintre acestea, roata fusului de tors și roata olarului, pot fi considerate ca forme preliminare ale roatei de vehicul; d-sa consideră Mesopotamia și Egiptul ca loc unde putea să apară roata de vehicul.

Studiind apoi dricul, autorul constată că la baza acestuia se află tirșa (cu hamuri și cu jug) și sania (cu tălpi paralele și cu tălpi în crăcană). Dacă tirșile cu hamuri sînt răspindite în partea nordică a Europei și Asiei (Irlanda, Scoția, Norvegia, Suedia, Finlanda, Karelia, Ucraina, Siberia, China, Filipine ș.a.) cele cu jug sînt atestate în al doilea mileniu înaintea erei noastre, probabil în epoca bronzului, exclusiv într-un desen liguric de piatră.

Sania cu tălpi paralele e răspîdită în Suedia, Finlanda, nordul U.R.S.S., Spania, Franța, Mesopotamia, Egipt, și poate fi datată pe alocuri cu 3000 de ani înaintea erei noastre. În schimb, sania cu tălpi în crăcană cunoaște o arie mai redusă de răspîndire (sudul Suediei și Norvegiei, Danemarca, Anglia, sudul și răsăritul Franței, Spania, Portugalia, Polonia) și are mai puține șanse de a fi acceptată ca formă preliminară a dricului de car.

Harta formelor preliminare ale vehiculelor țărănești arată o mare frecvență a acestora în Mesopotamia și în Egipt, regiuni urmate de steпа europeană și de aceea a Asiei Mijlocii, în timp ce Europa de sud și de apus se află doar pe locul al treilea. Avînd în vedere această frecvență, ca și condițiile de producție din zonele amintite, autorul acordă Mesopotamiei locul întîi, ca ținut în care ar fi putut apărea vehiculele țărănești, urmat de steпа eurasiană și de ținuturile siberiene de sud.

W. Putschke sistematizează materialele ce-i stau la dispoziție în trei tipuri fundamentale: tipul fundamental A, vehiculul cu patru roate, caracterizat prin lipsa oiștei, răspîdit în spațiul dunărean încă în epoca bronzului; el are patru variante tipologice; tipul fundamental B, carul cu două roate și oiște, caracterizat prin dric triunghiular și prin tracțiune dublă; el are trei variante tipologice; tipul fundamental C, carul

cu două roate și hulube, caracterizat prin dricul construit din paralele și prin construirea lui în mecanismul de tracțiune, adeseori simplă; el e sărac în variații tipologice.

Fiecăruia dintre tipurile vehiculelor țărănești, ca și variantelor lor tipologice, le sînt cercetate răspîndirea geografică, atestările timpurii și cele moderne, precum și procesul de evoluție, autorul oferind adeseori informații deosebit de interesante.

De un real folos sînt cele 75 de reproduceri fotografice și desene, care cuprind, am putea spune, o antologie a celor mai interesante modele de vehicule țărănești, începînd cu cele care datează din mileinul al treilea înaintea erei noastre (desene rupestre, desene pe vase, modele de lut, de cupru, de aur etc.), pînă la cele din epoca modernă. Acestor reproduceri le urmează nu mai puțin de 19 hărți, care înfățișează localizarea cercetărilor arheologice și etnologice referitoare la vehiculele țărănești, răspîndirea formelor preliminare posibile ale roatei, ale dricului și ale mecanismului de tracțiune, frecvența acestora, regiunile unde au fost descoperite cele dintîi care cu dric, centrele de dezvoltare a carului cu hulube, răspîndirea carului cu patru roate, cu și fără oiște, a carului cu două și trei roate, funcțiile carelor ș.a.

Privită în ansamblu, lucrarea lui Wolfgang Putscke se remarcă prin forma sa concentrată, printr-o bună sistematizare a materialelor, prin temeinicia constatărilor și deducțiilor, prin numeroasele ilustrații pe care le cuprinde.

SACHTYPOLOGIE DER LANDFAHRZEUGE (ZUSAMMENFASSUNG)

Das Buch von Wolfgang Putscke *Sachtypologie der Landfahrzeuge*, ein Beitrag zu ihrer Entstehung, Entwicklung und Verbreitung Verlag Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1971, wird kurz besprochen. Der wissenschaftliche Charakter des Buches und die Forschungsmethoden des Autors werden vom Rezensenten hervorgehoben. Als Grundlage dienen dem Verfasser archäologische Funde und Darstellungen der bildenden Kunst aller Kontinente aus verschiedenen Zeitabschnitten.

In der Bibliographie des Buches werden fast 400 Titel aus der Fachliteratur angeführt, darunter auch einige rumänische Arbeiten, von denen allerdings die neuesten und wertvolleren fehlen.

INV.
1982

INV.
2012

Tehnoredactarea: IOAN BENȚEA
Corectura: ANA PAL, MARIANA GĂITAN

Dat la cules: mai 1974. Bun de tipar: decembrie 1974.
Hirtie semivelină de 70 g/m². Format: 16/70x100. Coli
editoriale: 23. Tiraj: 500. Broșate: 450. Legate: 50.
Apărut: 1975.

Tiparul executat la Intreprinderea poligrafică Brașov,
sub comanda 1062.

